

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

ВІЙСЬКОВО-НАУКОВИЙ
ВІСНИК
ВИПУСК 44

Львів
Національна академія сухопутних військ
2025

УДК 94(477+100)(082)
ББК 63.3(4 УКР)
В 53

Збірник внесений до переліку наукових фахових видань України у галузі історичних наук, категорія «Б» (Наказ Міністерства науки і освіти України від 17.03.2020 року № 409)
Індексується в наукометричних базах Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory (Ulrichsweb), Erih Plus, WorldCat.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Національної академії сухопутних військ
(протокол від 21.10. 2025 року № 5)

Засновник – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Рішення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – № 543 від 29 лютого 2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-02278.

Тел. (032) 258-44-76 (науково-організаційний відділ)
E-mail: nasv_vnv@post.mil.gov.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Харук Андрій, доктор історичних наук, професор (головний редактор); Виздрик Віталій, доктор історичних наук (заступник головного редактора); Слюсаренко Андрій, доктор історичних наук, доцент; Куцька Олеся, доктор історичних наук, професор; Кривизюк Леонід, кандидат історичних наук, доцент; Трофимович Лілія, кандидат історичних наук, доцент; Щеглов Андрій, кандидат історичних наук; Кравець Наталія, кандидат історичних наук (секретар); Беспєка Вадим, доктор філософії; Кмін Анастасія, доктор філософії; Трофимович Володимир, доктор історичних наук, професор; Машиталір Вадим, доктор історичних наук, професор; Соляр Ігор, доктор історичних наук, професор; Литвин Микола, доктор історичних наук, професор; Голубко Віктор, доктор історичних наук, професор; Дем'янюк Олександр, доктор історичних наук, професор; Смирнов Андрій, доктор історичних наук, професор; Куромія Гуроакі, доктор історичних наук, професор (США); Йокубаускас Вітаутас, доктор гуманітарних наук, старший науковий співробітник (Литва); Коженьовські Павел, доктор табілітований (Польща); Петрик Артем, кандидат історичних наук (Литва); Франц Мацей, доктор табілітований, професор (Польща); Копітін Ігор, доктор філософії (Естонія).

В 53 Військово-науковий вісник. Випуск 44. Львів: НАСВ, 2025. 296 с.
ISSN № 2313-5603

44-й випуск «Військово-наукового вісника» містить статті з історії України і всесвітньої історії, історії сучасної російсько-Української війни, історії озброєння та військової техніки, а також наукові огляди й рецензії.

Для науковців, викладачів, студентів, курсантів і всіх, хто цікавиться історією.

УДК 94(477+100)(082)

ISSN № 2313-5603

© Національна академія сухопутних військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного, 2025

УДК 94(477) «1918»:355.48

ВАСИЛИНЧУК А. В.

<https://orcid.org/0000-0001-6379-116X>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.3-20>

БЕРДИЧІВСЬКО-ЖИТОМИРСЬКА ОПЕРАЦІЯ РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ВІЙСЬК ДИРЕКТОРІЇ УНР ПІД ЧАС АНТИГЕТЬМАНСЬКОГО ПОВСТАННЯ (ЛИСТОПАД 1918 Р.)

У статті досліджено перебіг Житомирської операції республіканських військ Директорії УНР під час антигетьманського повстання у листопаді 1918 р. На основі аналізу архівних матеріалів, мемуарів учасників подій та наукової літератури відтворено хронологію бойових дій у Бердичеві, Козятині, Житомирі, Коростені та навколишніх районах. Особливу увагу приділено ролі Чорноморського Кошу, діяльності місцевих органів влади та позиції Волинського губерніального старости Д. Андро, який організовував спротив республіканським військам. Показано значення здобуття Бердичева й Житомира для налагодження зв'язку між центрами повстання та створення запілля для облоги Києва. Автор наголошує, що операція стала однією з ключових подій антигетьманського повстання та дозволила розширити контроль Директорії на Правобережжі, попри активну протидію гетьманських сил. Доведено, що регіональний вимір конфлікту, особливо на Волині, потребує окремого глибокого вивчення, оскільки події тут істотно вплинули на загальний перебіг боротьби за відновлення Української Народної Республіки.

Ключові слова: Директорія, Українська Народна Республіка, антигетьманське повстання, Волинська губернія.

Постановка проблеми. Повалення гетьманату Павла Скоропадського досі залишається однією з малодосліджених тем Української Революції на фоні інших конфліктів, які відбувалися під час неї. Причини повстання проти влади гетьмана на чолі з Директорією визрівали від самого моменту приходу Павла Скоропадського до влади – 29 квітня 1918 року. Попри масове невдоволення українців гетьманським урядом, розгортання повстанського руху та діяльності напівпідпільних осередків, успішний виступ проти влади гетьмана був неможливим, доки Павло Скоропадський спирався на підтримку військ Німеччини та Австро-Угорщини, які перебували на території України. Вікно можливостей для збройного антигетьманського виступу відкрила

Василинчук Артем Вікторович, аспірант, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ.

© Василинчук А. В., 2025.

зафіксована 11 листопада 1918 року поразка держав Четверного союзу, внаслідок якої німецькі й австро-угорські війська мусили покинути українську територію. Втрата Павлом Скоропадським головної опори дозволила опозиційним силам розпочати реалізацію повстання проти гетьмана й закликати народ виступити проти його влади з метою відновлення Української Народної Республіки.

Не дивлячись на те, що майже в будь-якій праці з історії Української революції відводиться певне місце антигетьманському повстанню, у більшості публікацій воно подається у спрощеній формі та виглядає як короткотривала акція, у якій головна роль відводилась окремому загону Січових Стрільців, а битва під Мотовилівкою була чи не єдиною сутичкою в конфлікті. Між тим регіональний вимір конфлікту наразі є слабо відображений в історіографії. Зокрема, питання бойових дій у східній частині Волинської губернії не було досліджене належним чином.

Наразі вбачається за необхідне виокремити ряд актуальних проблемних питань, які потребують наукового обговорення, а саме Житомирська операція, проведена республіканськими військами Директорії УНР під час антигетьманського повстання у листопаді 1918 року, яка мала на меті встановлення контролю над Житомиром та прилеглими територіями, що стало важливим етапом у поваленні гетьманату Павла Скоропадського.

Аналіз дослідження свідчить, що питання Житомирської операції республіканських військ Директорії УНР під час антигетьманського повстання у листопаді 1918 р. якщо і висвітлюється в науковій літературі, то переважно обмежується облогою Києва, події ж на решті території України лишаються поза увагою дослідників.

Мета дослідження полягає у вивченні воєнної операції із захоплення Бердичева та Житомира республіканською армією Української Народної Республіки під час антигетьманського повстання, відновленні хронології подій, а також дослідження наслідків захоплення цих населених пунктів для головної битви антигетьманського повстання – облоги Києва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перебігу антигетьманського повстання Директорії досліджували у своїх працях наступні дослідники Тинченко Я., Гай-Нижник П., Савченко В., Дем'янюк О., Михайлович Т., Яровенко Т., Чиркова М., Котляр Ю., Подковенко Т., Пиріг Р., Кравчук М. та ін.

Особливо варто відзначити праці, присвячені вивченню перебігу конфлікту на регіональному рівні, зокрема на Чернігівщині та Сумщині (Савченко, 1936), у Полтаві (Чиркова, 1999: 241 – 244), на Миколаївщині (Котляр, 2019: 122 – 146) та Поділлі (Антонишин, 2012).

Зазначені та інші вчені зробили значний внесок у розвиток наукової доктрини, створивши загальне підґрунтя для подальших досліджень, проте події на Правобережній Україні розглядались фрагментарно, а окремі положення так і залишилися не дослідженими взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на початок листопада 1918 р. групою членів Українського національного союзу на чолі з В. Винниченком і М. Шаповалом вже досить довгий час здійснювалася підготовка повстання проти гетьмана П. Скоропадського із залученням певних регулярних військових формацій, із керівництвом яких змовники вступили у контакт і досягли відповідних домовленостей.

В. Винниченко оповідає у своїх спогадах про наявність двох планів повстання. Згідно з першим Січові Стрільці за підтримки полку Залізничників мали б стрімко, за пару годин, на потягах дістатися з Білої Церкви до Києва та захопити його за один-два дні. На його думку, це було можливим, адже гетьманські війська в Києві були боязкі та не змогли б швидко організувати гідну відповідь. Проблема була у німцях, яких лише в Києві було 30 тисяч, а по всій Україні – до 200 тисяч. Хоча Велика солдатська рада й заявила про невтручання німецьких військ у внутрішні справи України, але голова Українського народного союзу справедливо вважав цю відповідь непевною. Тому був розроблений другий план. За ним повстання мало тривати не пару днів, а дещо більше. Необхідно було взяти Київ в облогу, оточити його та поступово озброювати селян, аж поки сили повстанців не будуть достатніми для захоплення столиці, навіть за участі її оборони з боку німців (Винниченко, 2008: 474-475).

Одним із центрів повстання проти гетьмана на Правобережжі мав бути Чорноморський Кіш під командою полковника М. Поліщука. Він дислокувався у Бердичеві і складався із 3 куренів (кожен з яких мав три піхотні сотні і одну кулеметну) та нараховував 1380 козаків, 137 підстаршин, 85 старшин, 115 коней, а артилерійська батарея мала всього 4 гармати, і загалом

згідно зі споминами сучасника мали дуже погане матеріальне забезпечення (*Смовський, 1938: 99 – 118*). З іншого боку, М. Шаповал наводив абсолютно протилежну інформацію – 500 – 600 осіб у складі Кошу, зате величезна кількість озброєння і спорядження (*Шаповал, 1938: 40*). Ще меншу чисельність Кошу ми бачимо в «Відомостях кількості особового складу армії на 1-ше листопада». Відповідно до неї Кіш складався лише з 174 козаків, 10 підстаршин і 90 старшин (*Тинченко, 2009: 397*).

Однак Кіш, як і Січові Стрільці, мав непоганий мобілізаційний потенціал. Кость Смовський, один із старшин Кошу, згадував, що ще перед повстанням старшин і підстаршин посиляли по селах, аби збирати потенційних рекрутів (*Смовський, 1938: 99 – 118*), що можна вважати поступовою підготовкою до повстання, адже маловірогідно, що такі дії схвалило військове керівництво Української Держави з огляду на недовіру до цього підрозділу.

Можливо, через утаємниченість вказаних дій ми бачимо таку різницю між даними, наведеними організаторами повстання, і офіційними даними Української держави – керівництво Кошу сподівалося приховати факт прихованої мобілізації. Ймовірно, в офіційних реєстрах ми бачимо виключно професійних військових, а решта були негласно мобілізовані. Значний відсоток непрофесійних вояків, які не отримали належної підготовки, може пояснити і відносно низьку бойову ефективність, і недисциплінованість Кошу, які він продемонстрував під час облоги Києва.

Бердичів, у якому на момент початку повстання розташовувався підрозділ, був значним повітовим центром Київської губернії і потужним залізничним вузлом. Залізниця на південний схід від міста через Козятин і Фастів вела до Києва. Що важливо, саме Фастів був першою точкою, куди вирушив Окремий загін Січових Стрільців із початком повстання і захоплення Білої Церкви. І саме Фастів був своєрідною з'єднувальною ланкою між Чорноморським Кошем і січовиками. Другий напрямок проходив через всю Волинську губернію аж до Рівного, де залізниця розділялася на дві великі гілки – на Ковель і через Дубно в Галичину; інша гілка вела на Поділля до Вінниці, де розміщувався штаб 2-го корпусу Української держави, який невдовзі після початку повстання приєднався до складу республіканських військ. Третя невеличка гілка з'єднувала Бердичів із центром Волинської губернії Житомир.

Таким чином, контроль над залізничними станціями Бердичів-Козятин дозволяв би повстанцям підтримувати зв'язок між його різними осередками (*Россия. Географическое описание Российской Империи по губерниям и областям с географическими картами, 1913*).

У ніч з 16 на 17 листопада, отримавши наказ про початок повстання, особовий склад Кошу почав операцію із захоплення Бердичева. Спершу було роззброєно місцевий офіцерський відділ, а після цього було зайнято військовий склад, який охороняли німці. Крім того, роззброєною виявилась і Державна Варта. Таким чином, місто було захоплене, а повстанцями була отримана значна кількість озброєння, яке дозволило провести в околицях Бердичева мобілізацію селян. К. Смовський згадує, що вже на наступний ранок до Кошу прийшло понад 700 осіб – добровольців із навколишніх сіл, багато хто приходив із зброєю і набоями (*Смовський, 1938: 99 – 118*). Ймовірно, така швидка реакція була наслідком гарної підготовчої роботи, здійсненої до початку повстання.

Упродовж 17 листопада йшла організаційна робота. Окрім трьох вже сформованих куренів було створено ще один – резервний, а також кінний дивізіон. Діючи відповідно до початкового плану повстання, який передбачав якнайшвидше захоплення Києва, вдень 17 листопада 1-й курінь та артилерійська батарея були відправлені у напрямку Києва через Козятин. Хоча К. Смовський датує цю подію 16 листопада і, більше того, зауважує, що ці підрозділи взяли участь у битві під Мотовилівкою і навіть мали 7 поранених під час сутичок із сердюками. Крім того, в посиленнях своїх споминів Смовський дорікає сучасникам у замовчуванні участі чорноморців в бою та гіперболізації ролі Січових Стрільців (*Смовський, 1938: 99 – 118*). Однак перевірити вищезгадану інформацію наразі не є можливим, оскільки, окрім цих одиноких свідчень К. Смовського, інших доказів участі Чорноморського Кошу у битві під Мотовилівкою немає, тож у наших розрахунках ми будемо досить критично ставитись до цих спогадів.

На наступну після Бердичева станцію Козятин можна було прибути в крайньому випадку через декілька годин. Крім того, наскільки нам відомо, в Козятині не перебувало ніяких серйозних підрозділів, крім Державної і Залізничної варті. Зрештою Козятинський відділ Залізничної варті під командуванням В. Оскілка

був підпорядкований О. Осецькому і тому підтримував повстання. З огляду на все це зайняття Козятина не мало викликати значних труднощів і, ймовірно, місто та станція були зайняті до кінця дня 17 листопада або до ранку 18 листопада. В цей же час з Бердичева до Козятина вирушив 2-й курінь і кінний дивізіон. Разом вони рушили на Київ через Фастів. Таким чином, завдяки енергійним діям Чорноморського Кошу було налагоджено зв'язок між 2 основними центрами повстання на Правобережжі: Білою Церквою та Бердичевом.

18 листопада 3-й курінь Чорноморського Кошу залізницею вирушив у напрямку на Рівне, залишивши в якості залоги міста лише Резервний курінь. Під кінець цього ж дня Українська Національна Рада (ймовірно, місцева філія Українського національного союзу) проголосила республіканську владу в Рівному (*Україна: Хроніка XX ст.: Рік 1918, 2009: 369*). Розташована у місті залога не чинила їм спротиву і зберігала нейтралітет. Добровольчі ж дружини в цьому місті й інших містах Волині, певно, були роззброєні або також вирішили не втручатися у цю справу. Вірогідно, 3-й курінь Чорноморського Кошу прибув у місто десь 20-21 числа. Потому це з'єднання рушило на Сарни і захопило його впродовж наступних декількох днів. Цілком ймовірно, що на шляху до Рівного біля ст. Здолбунів Кіш розділився: одна його частина пішла на Рівне, в той час як інші рушили на Дубно і Кременець, які було зайнято 21 листопада (*Село. – КП., 1918: № 4*). Таким чином, більша частина Волинської губернії, розташована вздовж залізничної лінії Бердичів-Рівне, до 21 листопада опинилася під контролем республіканських військ.

Ситуація в північних повітах є досить нечіткою. Ми впевнено можемо говорити про те, що регулярні частини Директорії туди не потрапляли, однак цілком ймовірно, що Коростень і навколишній район були захоплені якимись повстанцями, адже туди невдовзі було відправлено гетьманські військові з'єднання, які захопили ці міста з боєм.

Очевидним є те, що губерніяльний центр – Житомир – продовжував залишатися під контролем урядових сил.

Відповідно до низки положень про воєнний стан, який було введено в усіх губерніях Української Держави в першій половині листопада, вся влада в губерніях мала перейти до командирів корпусів і, відповідно, саме вони мали де-юре займатися питанням придушення усіх повстань (*Гай-Нижник, 2009: 12 – 33*).

Бердичів, як центр виступу чорноморців, знаходився у Київській губернії, однак він розташований прямо біля кордонів Волинської, і тому логічно, що збройні сили з території Волинської губернії мали намагатися їм протидіяти. Однак, як ми побачили, впродовж перших декількох днів ніяких таких спроб зроблено не було. У Волинській губернії з організацією спротиву виникла значна проблема, адже командир І Волинського корпусу С. Дядюша оголосив нейтралітет і відмовився починати боротьбу з бунтівниками. Таку саму позицію зайняли і більшість частин, які входили у склад корпусу. Лише один підрозділ корпусу (4-й Холмський полк, дислокований в Острозі (Тинченко, 2009: 235), висловив свою підтримку діючому уряду. Хоча І Волинський корпус існував майже виключно на папері і мав тотальний недобір особового складу, однак його нейтралітет призвів до того, що республіканські війська не зустрічали особливого спротиву і поширювали свій вплив по губернії.

З огляду на вищезгадані обставини, фактичне керівництво обороною краю від республіканських військ почала здійснювати цивільна адміністрація, представлена Волинським губерніальним старостою Дмитром Андро.

Інформація про події у Бердичеві мала надійти у губерніальний центр Житомир на ранок 17 листопада, так само, як і інформація про повстання Січовиків у Білій Церкві.

На наступний день губерніальний староста надіслав у Київ телеграму, з якої видно його погляд на ситуацію, що склалася. З цієї телеграми виходило, що він впродовж 17-18 листопада вживав вкрай енергійні заходи. Перш за все, провів перемовини з німцями, домовившись про їх допомогу у випадку, якщо повстанці спробують захопити Житомир. По-друге, за його словами, він зробив все, що було можливо, для організації оборони Житомира. По-третє, відправив аероплан до Бердичева з метою аеророзвідки, а також сильний розвідувальний підрозділ з метою вибити Чорноморський Кіш із міста. Також він доповів відому йому інформацію про повстання під Києвом. Залишається лише дивуватися можливостям розвідки волинського старости, адже його здогадки абсолютно підтверджуються подальшими подіями. У своєму звіті він попереджає про можливість удару по Житомиру, про ймовірний наступ повстанців вздовж залізниці аж до Рівного, про надання допомоги Чорноморським Кошем у Київській операції Окремому загону Січових Стрільців. Більше того, Д. Андро

дуже раціонально оцінював важливу роль захоплення Фастова і пропонував київському керівництву завдати удару саме туди, а також завчасно повідомити його, ймовірно, для координації спільних дій. На жаль, для Волинського губерніального старости на момент надсилання цієї телеграми до Києва такий удар вже було нанесено і результатом його виявилась невдала битва під Мотівилівкою (*ЦДАВОВУ України, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 254*).

Крім всіх вищезгаданих заходів, Д. Андро, подібно до інших губерніальних старост, взяв на себе завдання організації тих сил, які змогли б придушити повстання. Зазначені сили були представлені фактично парамілітарними військовими утвореннями.

У його випадку такою силою став створений «Житомирський офіцерський загін». До складу цього загону увійшла ціла низка військових формацій. По-перше, увійшли ті старшини І корпусу, які були не згодні з нейтральною позицією свого командира і вирішили взяти участь в обороні краю (організацією таких кадрів займався полковник П. Ліпко) (*Тинченко, 2009: 236*). По-друге, старшини Кінбурнського кавалерійського полку (15 осіб), які покинули рядовий склад свого полку, що мав певні симпатії до республіканців, і приєдналися до загону (*Савченко, 1938: 169-199*). По-третє – «Волинський військовий відділ». Це був місцевий аналог добровольчих дружин, що восени 1918 р. формувалися по всій території України. На листопад 1918 р. він був непогано організований і навіть мав у своєму складі контррозвідувальний відділ (*Дем'янюк, 2011: 160-162*). Також, можливо, до складу загону було включено охоронну сотню і частини Державної Варти Житомира. Більшість дослідників згодні, що чисельність підрозділу була близько 300 осіб, однак при цьому вони мали чудове озброєння. На нашу думку, розмір цього загону мав бути дещо більшим, а така цифра є результатом того, що враховуються переважно ті сили, які брали участь у боях на півдні Волинської губернії. Між тим в історіографії поширена думка, що цим загonom командував особисто губерніальний староста, що не може відповідати дійсності з огляду на його постійне перебування в Житомирі та продовження виконання службових обов'язків. Його заслуга полягає саме в організації загону та плануванні загальної стратегії його дій, у виконанні тих функцій, які відмовився виконувати командир корпусу.

Стратегічний план Андра мав бути наступний: 1) пріоритетною була допомога обложеному Києву. Це передбачало ті дії, які

Д. Андро пропонував у своїй телеграмі 18 листопада, а саме нанесення удару на Фастів, де на той час вже знаходилося керівництво Директорії. Однак перед цим необхідним було захоплення залізничних станцій Бердичів і Козятин; 2) ліквідація влади Республіки вздовж залізничної лінії Бердичів-Рівне; 3) ліквідація повстанців на Північ від Житомира на лінії Коростень-Сарни.

На 19 листопада загін було більш-менш впорядковано і він був готовий до виконання завдань. Його розділили на дві частини. Найбільш підготовлені частини загону на наступний день (20 листопада) було відправлено на найпріоритетніший напрямок – на Бердичів під команду генерала Чистякова. Судячи з опублікованого в офіційній пресі Директорії інформаційного звіту II Подільського корпусу, в цей день біля Бердичева відбувся важкий бій тривалістю аж 5 годин, в результаті якого гетьманці відступили (*Село. – КП., 1918. № 1*). Однак проаналізувавши звіти Директорії більш пізнього періоду і заодно переглянувши гетьманську пресу, ми можемо дійти іншого висновку: бій завершився перемогою гетьманців і захопленням міста.

Однак це не був повний розгром. Резервний курінь Чорноморського Кошу спільно із Залізничною вартою змогли організовано відступити на Козятин, попередньо розібравши залізничну колію до нього (*Голось Києва. – К., 1918. № 160, 21 (8) листопада 1918*). Крім того, при відступі були розстріляні взяті в полон ще 17 листопада офіцери місцевої добровольчої дружини, через небезпідставне побоювання, що вони доєднаються до сил Андро. Кількість розстріляних відповідно до зведень сягала 16 осіб (*ЦДАВОВУ України, ф. 1064, оп. 2, спр. 11, арк. 3 зв.*).

Видовище розстріляних соратників спричинило сильний вплив на загін, який тепер прагнув помсти повстанцям і отримав гарну мотивацію для подальшої боротьби. На наступний день по захопленні міста було влаштовано військово-польовий суд над полоненими чорноморцями, яких звинуватили у розстрілі офіцерів. Цей акт помсти пізніше Директорія використовує у своїй пропаганді для демонізації ворога. Крім того, на саме місто була накладена контрибуція як помста місцевим жителям за співчуття повстанцям. Особливий гнів «визволителів» впав і на місцеве єврейське населення, яке становило більшість міста і дуже лояльно поставилось до чорноморців, справа ледь не дійшла до єврейського погрому. Мало це певні наслідки і для євреїв Житомира,

оскільки з їх лідерами невдовзі після отримання інформації про вбивство офіцерів у Бердичеві мав розмову сам губернiальний староста Андро і пригрозив їм погромом у випадку, якщо ще раз дізнається про зв'язки євреїв з Директорією (*Чериковер, 1923: 168*).

У військовому ж плані захоплення Бердичева було значним здобутком гетьманських сил, адже розрізало два повстанські центри (січовики та ті чорноморці, що вели облогу Києва, і 3-й курінь Чорноморського Кошу з повстанцями, що приєдналися до нього, які тим часом захоплювали Західну частину Волинської губернії). Керівництво гетьманців у Бердичеві вирішило розділити свої сили. Одна частина військ мала продовжити виконання найбільш пріоритетного завдання, а саме здобуття Фастова, а інша – йти вслід за 3-м куренем Чорноморського кошу і звільняти зайняті ним населені пункти вздовж залізниці. Таке розділення сил і так невеликого загону негативно позначилось на його бойовій якості і, ймовірно, стало однією із причин його майбутніх невдач.

Не дивлячись на те, що колія на Козятин була розібрана, Андро телеграфом із Житомира віддав наказ продовжити наступ на Козятин, хоча сили для наступу були досить незначні (не слід забувати, що з боку Бердичева рухалась лише частина Житомирського офіцерського загону, до того ж рухалась пішки і верхи, а не в бронепотязі, що також знижувало її бойову ефективність і швидкість). Успішність наступу мав гарантувати одночасний удар із Півдня (з Липівця) на Козятин від Липовецького повітового старости Д. Носенка. Малоімовірно, що його сили могли бути значними: вони, певно, склалися з Охоронної сотні м. Липовця, невеликої кількості вартових і, можливо, невеликої добровольчої дружини (хоча інформації про її існування у нас немає); зате вони наступали потягом. Одночасно із Сквири вирушив на Паволоч і Попельню загін Сквирського повітового старости А. Ласкіна, який після захоплення Попельні мав вздовж залізниці рухатись до Козятина зі Сходу. Таким чином, в ідеалі наступ мав вестись одночасно із трьох сторін. Виступ було призначено на ранок 21 листопада.

У Козятині між тим знаходився лише недосвідчений Резервний Курінь Чорноморського Кошу, сформований із мобілізованих селян і Козятинська залізнична Варта на чолі з В. Оскілком. На нашу думку, саме він взяв на себе обов'язки оборони міста і, ймовірно, гарно її організував. Розуміючи слабкість власних сил,

він попросив підкріплення у Ставки в Фастові, а також просив частини 3-го куреня Чорноморського Кошу завдати удару з боку Шепетівки і спробувати відбити Бердичів. Нам мало що відомо про оборону цього населеного пункту, однак, на нашу думку, його утримання є однією з ключових подій антигетьманського повстання, адже так було не допущено завдання удару в тил військам, що вели облогу Києва, і забезпечене їх постачання їжею та спорядженням з Подільської губернії. Гетьманські сили були не чисельні, і успіху вони могли досягти лише за умови гарно скоординованих дій, роблячи ставку на те, аби змусити ворога битися на три фронти одночасно. Однак організувати цю координацію між трьома загонами було вкрай важко. Загін А. Ласкіна був зупинений на ст. Попельня отаманом Гуком, тож наступ на Козятин зі Сходу не вдався. Наступи з-під Бердичева і Липівця, ймовірно, відбулися нескоординовано і внаслідок цього також не мали успіху.

У наступні дні бої за Козятин тривали також, однак успішно відбивалися Оскілко. Його положення значно полегшила ситуація під Києвом, де бої набули позиційного характеру, що дозволило відправляти офіцерів із запасами зброї по повітах і озброювати селян, формувати їх відділи тощо. Таким чином встановлювався контроль над повітами, поповнювалась армія, що створювало резерви, які відправлялися в тому числі і під Козятин на допомогу Оскілці. Крім того, йому на допомогу щодня приходили навколишні селяни і загони повстанських отаманів. Зрештою, ще одним джерелом допомоги були частини II Подільського корпусу. 24 листопада з-під Києва на допомогу Оскілці прибули регулярні підрозділи Січових Стрільців, а самого Оскілка було призначено полковником армії УНР та командувачем Південно-Західного району республіканських військ (*Республіканські Вісті – В.*, 1918. Ч.2 30 листопада 1918).

25 листопада Андро планував провести черговий наступ по відновленій залізничній колії, однак Оскілко, вміло використавши новоприбулі підкріплення, зумів у черговий раз відбити наступ і перейти в контрнатуп. До кінця дня його війська вже зайняли Бердичів (*Республіканські Вісті – В.*, 1918. Ч.1 29 листопада 1918), а гетьманські війська відступили у бік Житомира та міцно закріпились на ст. Кодня. Одночасно 25 листопада, як вже згадувалось раніше, іншу частину військ з-під Козятина було відправлено на Липовець і далі по залізниці.

Таким чином, спроби Д. Андра завдати удару в тил республіканській армії і захопити Фастів зазнали остаточної невдачі.

Дії тієї частини Волинського офіцерського загону, яка відправилась услід за 3-м куренем Чорноморського Кошу, були більш успішними. Де-факто вони повторювали шлях цього куреня, однак, якщо курінь не зустрів майже ніякого спротиву, то гетьманським силам довелося діяти у набагато важчих умовах. Курінь, прибуваючи на кожну станцію, очевидно, здійснював роздачу зброї і імпровізовану мобілізацію. Таким чином, на кожній станції, окрім лояльної республіканцям Залізничної варті, з'являлись і відносно міцні гарнізони, з якими тепер були змушені зіткнутись гетьманські війська. Крім того, на кожній станції гетьманці були змушені залишати свої гарнізони, що зменшувало силу їх ударних частин. З огляду на це просування гетьманців було дещо повільнішим, аніж республіканських військ, однак воно все ж успішно розвивалося. 23 листопада Житомирським загonom було захоплено Шепетівку, до 25 листопада відновлено владу в Рівному, а до 27 – в усіх навколишніх містах довкола нього (Дубно, Ізяслав, Кременець) (*Голось Києва. – К., 1918. № 166, 28 (15) ноябрю 1918*). 3-й курінь Чорноморського Кошу під час цих боїв зазнавав тяжких втрат і, ймовірно, покинувши міста, вирішив відійти подалі від залізниці, адже туди через брак вояків гетьманці б не наважились йти. Важливим фактором успіху гетьманців у цих містах було сприяння старшин з полків І Волинського корпусу, які раніше дотримувалися нейтралітету. Звільнивши якесь місто, в ньому створювали міцну залогу з таких старшин, намагалися проводити мобілізації серед офіцерів та залучали до оборони місцевості озброєні загони поміщиків (*ЦДАВОВУ України, ф.1216, оп.1, спр. 73, арк. 160*).

Одночасно успішні дії вела третя частина Житомирського офіцерського загону, яка мала завдання зачистити Північ губернії. Цією частиною загону керував близький соратник графа Келлера генерал Кислицін, який, за його ж спогадами, спеціально для цього прибув з Києва (*Кислицын, 1936: 34 – 35*). 22 або 23 листопада (судячи із відновлення залізничного сполучення Києва з цією станцією) (*Нашь путь. – К., 1918. № 6, 24 (11) ноябрю 1918*) йому вдалося відновити контроль над Коростенем. У містечку була залишена найменш професійна частина загону у вигляді добровольців – студентів Житомирської духовної семінарії. Решта

загону почала рух у напрямку Сарн і 25 листопада з боєм зайняла це місто (*Голосъ Києва. – К., 1918. № 164, 26 (11) ноябрю 1918*). Повстанці з Сарн рушили на Північ в район містечка Домбровиця. Гетьманці ж, організувавши в Сарнах залогу з місцевих офіцерів і добровольців, покинули місто і рушили назад у Житомир.

Республіканські війська під командою Оскілка отримали повну стратегічну ініціативу. З Бердичева було почато наступ на Житомир, для чого необхідно було захопити ст. Кодня. 26 листопада на ст. Рея, що знаходилась прямо перед гетьманськими позиціями на ст. Кодня, прибув загін повстанців, які гетьманці оцінювали в 150 осіб (*Нашъ путь. – К., 1918. №8, 27 (14) ноябрю 1918*). 27 і 28 листопада республіканські війська вели важкі бої, штурмуючи ст. Кодня і, ймовірно, зазнаючи при цьому великих втрат. Ввечері 28 листопада гетьманці були змушені залишити станцію, але, вірогідно, встигли розібрати або пошкодити колію, що може пояснити те, що республіканці зрештою увійшли в місто не потягом. Дізнавшись про неминучість вступу військ Директорії у Житомир, Д. Андро спільно із рештками Волинського офіцерського загону вночі 29 листопада швидко покинув місто і вирушив на автомобілях у напрямку на Коростень. У самому ж місті, на світанку, дізнавшись про втечу гетьманських військ, владу захопив у свої руки Революційний Комітет, що складався з лівих есерів-інтернаціоналістів та більшовиків. Однак їх влада була чисто ефемерною і коли через декілька годин до міста увійшли підрозділи армії УНР на чолі з отаманом Хименком, Ревкому не було чим відповісти і він був розігнаний за відмову здати місто (*Республіка – Ж., 1918. № 3 5 грудня 1918*). На наступний день у Житомир прибув головнокомандувач Південно-Західного району В. Оскілко. Відразу було відправлено у Коростень загоны для переслідування Андра і 30 листопада вони захопили місто.

Однак у Коростені гетьманці встигли сісти на потяг і вирушити на Київ. На жаль для них, в момент втечі із Житомира 1-й і 2-й курені Чорноморського Кошу після великого відходу від Києва отримали наказ зайняти залізничний відтинок Коростень-Київ, в т.ч. і Ірпінь. Прибувши на цю станцію під прикриттям бронепотяга, гетьманці були змушені дати бій чорноморцям і зрештою прорвалися в Київ, прибувши в місто через Пост-Волинський (*Смовський, 1938: 99 – 118*). Р. Гуль, учасник оборони Києва від

військ Директорії, яскраво описав його прибуття. Замість прославлених військ він побачив «грязных, усталых людей, напоминающих не войска, а разбойничью банду». Неприємно шокувала оборонців Києва і чисельність загону (всього близько 300 осіб, з яких в строю лише 80) (Гуль, 2008: 194 – 233). Справа в тому, що більшість киян, включаючи оборонців міста, знаходились в інформаційній блокаді і поняття не мали, що в провінції ситуація настільки ж погана, як і в Києві. Прибувши в Київ, загін Андра приєднався до оборонців міста.

Захоплення Коростеня дало республіканським військам можливість встановити більш-менш стабільний контроль і над північною гілкою залізниці, яка йшла від Києва на Волинь.

Варто зауважити, що повстання лівих есерів і більшовиків в Житомирі стало сигналом до масштабного більшовицького повстання в його околицях. Одночасно з захопленням Житомира впродовж 29-30 листопада їх ревкоми повалили гетьманську владу в невеличких і віддалених від залізниці містечках Чуднові, П'ятці, Троянові, Сингурові. Полковник Оскілко займав принципово антибільшовицьку позицію, тож віддав наказ про придушення цих виступів, виділивши для цього досить значні сили, і за рахунок цього повстання було придушене до 10 грудня (Яровенко, 2007: 124).

Після захоплення всієї східної частини Волинської губернії республіканські війська почали вести досить довгу і виснажливу боротьбу в її західній частині проти гетьманських залог, більшовицьких загонів, а пізніше – і відділів військ Польської Республіки.

Висновки. Таким чином, бої в р-ні Козятин-Бердичів-Житомир стали одними з найважчих, і, за словами В. Оскілкі «найкривавішими» сторінками антигетьманського повстання Директорії (Оскілко, 1924: 15). Завдяки діям Волинського губерніального старости гетьманська влада була до 25 листопада відновлена вздовж залізниць на більшій частині території Волинської губернії, постала реальна загроза зв'язку між різними центрами повстання на Правобережній Україні. Андро став справжньою знаменитістю у Києві, де щодня газети писали про його успіхи. Тим не менше, у зв'язку з неспівмірністю сил, загальною народною підтримкою республіканських військ, питання поразки нечисленних загонів губерніального старости було лише питанням часу.

Зайняття Бердичева республіканськими військами дозволило їм налагодити міцний зв'язок між центрами повстання, поступово поширювати свою владу Волинською губернією, мобілізуючи населення, а також створити міцне запілля для ведення тривалої облоги Києва. Успіхи ж під Житомиром, Коростенем і Коростишевом дозволили республіканським військам на початок грудня 1918 р. оточити столицю України не лише з Південного заходу, але й з Північного заходу. Таким чином, ми впевнено можемо називати зазначену операцію республіканських військ УНР однією з ключових подій антигетьманського повстання.

Використані посилання

- Антонишин, А. (2012). Ліквідація гетьманської влади в Подільській губернії (1918 рік). *Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія*, 17, С. 145 – 153.
- Винниченко, В. (2008). *Відродження нації (Історія української революції: березень 1917 р. – грудень 1919 р.)*. Київ: Книга Роду. 797 с.
- Гай-Нижник, П. (2020). Утворення Директорії УНР та формування її військових підрозділів під час антигетьманського заколоту (листопад–грудень 1918 р.). *Гілея*, 156(5), С. 12 – 33.
- Голось Києва (1918). №160, 21 (8) листопада.
- Голось Києва (1918). №164, 26 (11) листопада.
- Голось Києва (1918). №166, 28 (15) листопада.
- Гуль, Р. (2001). Киевская эпопея (ноябрь–декабрь 1918), *1918 год на Украине*. Москва, С. 194 – 233.
- Дем'янюк, О.Й. (2011). *Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках*. Луцьк: Твердиня. 320 с.
- Кислицын, В.А. (1936). *В огне Гражданской войны: мемуары*. Харбин: Наш Путь. 113 с.
- Котляр, Ю. та Левченко, Л. (2019). Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. *Український історичний журнал*, (5), С. 122 – 146.
- Нашь путь (1918a). № 6, 24 (11) листопада.
- Нашь путь (1918b). № 8, 27 (14) листопада.
- Оскілко, В. (1924). *Між двома світами*. Ч. 1. Рівне: Накладом управи Української народної партії (с.-с.). 72 с.
- Республіка (1918) № 3, 5 грудня.
- Республіканські Вісті (1918). № 1, 29 листопада.
- Республіканські Вісті (1918). № 2, 30 листопада.
- Россия (1913) *Географическое описание Российской Империи по губерниям и областям с географическими картами*. Санкт-Петербург: тип. «Бережливость». 286 с.
- Савченко, В. (1936). Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 та початку 1919 рр. (на підставі документів та оповідань свідків). *За державність: матеріали до історії Війська Українського*, 5, С. 169–199.
- Село (1918). № 1.
- Село (1918). № 4.

Смовський, К. (1938). Окремий Чорноморський Кіш, *За державність*, 8, С. 99–118.

Тинченко, Я. (2009). *Українські збройні сили: березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії)*. Київ: Темпора. 480 с.

Україна: Хроніка XX ст. Рік 1918 (2005) Довідкове видання. Київ: Інститут історії України НАН України. 402 с.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ України) (1918) Ф. 1216, Оп. 1, Спр. 95, Арк. 254.

ЦДАВОВУ України. (1918) Ф. 1216, Оп. 1, Спр. 73, Арк. 160.

ЦДАВОВУ України. (1918) Ф. 1064, Оп. 2, Спр. 11, Арк. 3 зв.

Чериковер, І.М. (1923). *Антисемітизм и погромы на Украине 1917–1918 гг.* Т. 1. Берлін. 335 с.

Чиркова, М. (1999). Антигетьманське повстання в Полтаві в листопаді 1918 р. *Студії з архівної справи та документознавства*, 5, С. 241–244.

Шаповал, М. (1958). *Гетьманщина і Директорія. Спогади*. Нью-Йорк. С. 126 с.

Яровенко, Т. (2007). *Між трьох вогнів*. Луцьк. 355 с.

References

Antonyshyn, A. (2012) 'Likvidatsiia hetmanskoï vladı v Podilskii hubernii (1918 rik)', *Visnyk KNLU. Seriia Istorii, ekonomika, filosofii*, 17, pp. 145–153 (ukr).

Vynnychenko, V. (2008) *Vidrodzhennia natsii (Istoriia ukrainskoï revoliutsii: berezen 1917 r. – hruden 1919 r.)*. Kyiv: Knyha Rodu. 797 p. (ukr).

Hai-Nyzhnyk, P. (2020) *Utvoriannia Dyrektorii UNR ta formuvannia vii viiskovykh pidrozdiliv pid chas antyhetmanskoï zakolotu (lystopad–hruden 1918 r.)*. *Hileia*, 156 (5), pp. 12–33 (ukr).

Golos Kieva (1918a) No. 160, 21 (8) noiabria (rus).

Golos Kieva (1918b) No. 164, 26 (11) noiabria (rus).

Golos Kieva (1918c) No. 166, 28 (15) noiabria (rus).

Hul, R. (2001). *Kievskaiia epopeia (noiabr–dekabr 1918). 1918 god na Ukraine*. Moskva, p. 194–233 (rus).

Demianiuk, O.Y. (2011). *Viiskovo-politychni aspekty rozvytku Volynskoi hubernii u 1914–1921 rokakh*. Luts'k: Tverdynia. 320 p. (ukr).

Kislicyn, V.A. (1936) *V ogne Grazhdanskoï voyny: memuary*. Kharbin: Nash Put. 113 p. (rus).

Kotliar, Yu. and Levchenko, L. (2019). *Rehionalnyi zriz Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.: Mykolaivshchyna. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (5), p. 122–146 (ukr).

Nash put (1918a) No. 6, 24 (11) noiabria (rus).

Nash put (1918b) No. 8, 27 (14) noiabria (rus).

Oskilko, V. (1924). *Mizh dvoma svitamy*. Part 1. Rivne: Nakladom upravly Ukrainskoi narodnoi partii (s.-s.). 72 p. (ukr).

Respublika (1918) No. 3, 5 hrudnia (ukr).

Respublikanski Visti (1918a) No. 1, 29 lystopada (ukr).

Respublikanski Visti (1918b) No. 2, 30 lystopada (ukr).

Rossiia (1913). *Geograficheskoe opisanie Rossiiskoi Imperii po guberniiam i oblastiam s geograficheskimi kartami*. Sankt-Peterburg: tip. 'Berezhlivost'. 286 p. (rus).

Savchenko, V. (1936) Narys borotby viiska UNR na Livoberezhzhi naprykintsi 1918 ta pochatku 1919 rr. (na pidstavi dokumentiv ta opovidan svidkiv). *Za derzhavnist: materialy do istorii Viiska Ukrainskoho*, 5, pp. 169–199 (ukr).

Selo (1918a) No. 1 (ukr).

Selo (1918b) No. 4 (ukr).

Smovskiy, K. (1938). Okremiy Chornomorskyi Kish. *Za derzhavnist*, 8, pp. 99–118 (ukr).

Tynchenko, Ya. (2009). Ukrainski zbroini syl: berezen 1917 r. – lystopad 1918 r. (orhanizatsiia, chyselnist, boiovi dii). Kyiv: Tempora. 480 p. (ukr).

Ukraina: Khronika XX st. Rik 1918 (2005). Dovidkove vydannia. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 402 p. (ukr).

TsDAVO Ukrainy (1918a). F. 1216, Op. 1, Spr. 95, Ark. 254 (ukr).

TsDAVO Ukrainy (1918b). F. 1216, Op. 1, Spr. 73, Ark. 160 (ukr).

TsDAVO Ukrainy (1918c). F. 1064, Op. 2, Spr. 11, Ark. 3 zv (ukr).

Cherikover, I.M. (1923). *Antisemitizm i pogromy na Ukraine 1917–1918 gg.* Vol. 1. Berlin. 335 p. (rus).

Chyrkova, M. (1999). Antyhetmanske povstannia v Poltavi v lystopadi 1918 r. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 5, pp. 241–244 (ukr).

Shapoval, M. (1958). *Hetmanschyna i Dyrektoriia. Spohady*. New York. 126 p. (ukr).

Yarovenko, T. (2007). *Mizh trokh volniv*. Luts'k. 355 p. (ukr).

Vasylynychuk A.

THE BERDYCHIV–ZHYTOMYR OPERATION OF THE REPUBLICAN TROOPS OF THE DIRECTORATE OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC DURING THE ANTI-HETMAN UPRISING (NOVEMBER 1918)

The article addresses one of the understudied aspects of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, namely the Berdychiv–Zhytomyr Operation of the Republican troops of the Directorate of the Ukrainian People's Republic during the Anti-Hetman Uprising in November 1918. The scientific problem lies in the insufficient attention paid by historiography to the regional dimension of the uprising, which is often simplified in scholarship to a short campaign culminating in the battle of Motovylyvka, while broader military actions in Volhynia and Right-Bank Ukraine remain poorly researched. The purpose of the study is to reconstruct the chronology of the fighting for Berdychiv, Koziatyn, Zhytomyr, Korosten, and adjacent areas, to evaluate the role of the Black Sea Kosh and local administrative bodies, and to determine the significance of these events for the overall outcome of the uprising and the siege of Kyiv.

The research methodology is based on a comprehensive analysis of archival materials, contemporary periodicals, participants' memoirs (including V. Oskilko, K. Smovskiy, M. Shapoval), and relevant scholarly literature. Comparative source analysis and critical interpretation of contradictory evidence (such as troop numbers and battle outcomes) made it possible to provide a balanced reconstruction of events.

The results of the study demonstrate that the seizure of Berdychiv by the Republican forces provided vital supplies and enabled mobilization in surrounding districts, while controlling the Koziatyn railway junction ensured communication between different

centers of the uprising. The article highlights the role of Volhynian governor D. Andro, who attempted to organize resistance through local officer detachments, voluntary formations, and cooperation with German forces. Particular attention is paid to the battles for Zhytomyr and Korosten, where the interplay of regular troops, volunteer units, and local populations shaped the dynamics of the conflict.

It is concluded that the Berdychiv–Zhytomyr Operation was one of the decisive campaigns of the Anti-Hetmanate Uprising, securing the Right-Bank stronghold of the Directorate and facilitating the encirclement of Kyiv from both the southwest and northwest. Despite temporary counter-offensives organized by Hetmanate forces, the general superiority of the Republican army, combined with popular support, predetermined the eventual outcome. The findings stress the necessity of further in-depth research into the regional aspects of the uprising, particularly in Volhynia, as they had a substantial impact on the broader struggle for the restoration of the Ukrainian People's Republic.

Keywords: Directorate, Ukrainian People's Republic, Anti-Hetmanate Uprising, Volhynia Governorate.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (1991 – 2014 рр.)

У статті розглядаються основні аспекти діяльності Української православної церкви московського патріархату (УПЦ (мп)) та її залежність від російської православної церкви (рпц), яка фактично перетворила цю релігійну організацію на інструмент геополітичного впливу. Підкреслюється, що діяльність УПЦ (мп) мала суттєвий вплив на процеси суспільної консолідації, зокрема через сприяння розколам у громадському середовищі. Ці явища особливо виразно проявлялися під час виборчих кампаній, коли церква підтримувала політичні сили проросійської орієнтації. Крім того, позиція УПЦ (мп) щодо євроінтеграційного курсу України створювала додаткові перешкоди для реалізації європейських прагнень країни.

Ключові слова: Українська православна церква, національна безпека, міжконфесійні конфлікти, церковно-державні відносини, політичні процеси.

Постановка проблеми та її актуальність. Поліконфесійний характер українського суспільства вимагає дослідження між релігійних комунікацій як чинника, що впливає на політичні процеси. Науково обґрунтований аналіз негативного впливу УПЦ (мп) на політичні процеси в Україні набуває актуальності як з теоретичної, так і з практичної точки зору. У контексті національної безпеки окремі представники УПЦ (мп) дискредитували євроінтеграційні наміри та підтримували виникнення об'єднавчих релігійних та політичних стратегій, що сприяло формуванню проросійських альянсів. Актуальність теми пов'язана з динамікою розвитку міжрелігійних комунікацій та їх впливом на політичні події в Україні.

Метою статті є аналіз особливостей міжрелігійних комунікацій в Україні та їх вплив на політичні процеси.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Міжконфесійні відносини в Україні стають дедалі актуальнішими, особливо з огляду на історичні обставини релігійної напруженості, зумовленої поділом серед православних церков. Перехід значної кількості конфесій з

юрисдикції московського патріархату до Київського є одним із ключових факторів погіршення міжцерковних стосунків.

Українська історична наука зацікавлена дослідженні цих відносин. Неабиякий інтерес вченими приділений історичному та політичному розвитку православних взаємин в Україні, зокрема: Ю. Ганущак досліджує роль церков у трансформаційних процесах України, що дає історичний контекст для розуміння сучасної ситуації. А. Колодний аналізує церковні протистояння в період незалежності (*Колодний А., 2005: 25 – 32*); В. Перевезій розглядає політичну участь релігійних організацій як фактор конфліктогенності, що актуально і сьогодні (*Перевезій В., 2007: 154 – 171*); В. Жердева досліджує роль церковної періодики у державно-конфесійних відносинах (*Жердева В., 2014: 138 – 144*). Ці роботи є основою для розуміння, того як формувалися відносини між державою та церквою і як історичні конфлікти впливають на сучасність.

Проблеми московсько-українських церковних суперечностей та формування ідентичності розглянуто у праці «Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990 – 2010-ті роки)» (*Колодний А., 2024: 296*). Зокрема, І. Кліму дає аналіз взаємодії між різними конфесіями та державою, взаємозв'язок між церковними сутичками та формуванням релігійної ідентичності.

Важливим аспектом є розуміння політики щодо церков та релігійних організацій та її впливу на формування Єдиної Помісної Церкви. Монографія А. Кобетяк присвячена релігійній політиці України на шляху до формування Помісної православної церкви. Це – ключове джерело для розуміння державної стратегії. У наступній статті А. Кобетяк, В. Слюсар розглядають роль інституту президентства у цьому процесі, підкреслюючи політичний аспект (*Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 49*). У праці Б. Яценко проаналізовано вплив російської федерації на релігійну політику УПЦ (мп), що є критично важливим для розуміння ідеологічної складової. Цей напрям зосереджений на аналізі державних ініціатив та політичних чинників у релігійній сфері, зокрема на процесі Томосу про автокефалію.

Проблема релігійної та національної безпеки в умовах війни також знайшла відображення у працях Л. Филипович та О. Горкуші розглядають релігійну безпеку як складову національної безпеки (*Филипович Л. & Горкуша О., 2024: 73 – 81*). Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили науковці Відділення релігієзнавства

Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України. Зокрема, А. Колодний визначив політизацію релігії як залучення релігійних організацій до досягнення політичних цілей (Колодний А., 2005: 25 – 32). В останні роки ця проблема набула особливої актуальності у дослідників: Л. Филипович зауважила на особливостях пострадянського контексту, де релігійні установи стали активними учасниками національно-державного будівництва; О. Саган та А. Колодний підкреслили важливість геополітичного фактора, оскільки Православні Церкви в Україні перетворилися на інструмент впливу з боку різних геополітичних центрів (Саган О. & Колодний А., 2019: 58 – 69).

Ці напрями є найбільш актуальним, оскільки вони безпосередньо пов'язані з темою статті. Розглянуті джерела дозволяють проаналізувати, як релігійні інституції, зокрема УПЦ (мп), можуть становити загрозу для безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту проголошення незалежності України у 1991 році православ'я пережило значний етап розвитку. Розпад Радянського Союзу спричинив фундаментальні зміни в релігійному ландшафті країни, відкривши шлях до лібералізації релігійного життя та формування інституційних основ міжконфесійного діалогу.

Україна успадкувала від СРСР російську православну церкву, яка після проголошення незалежності отримала назву Української Православної Церкви в єдності з московським патріархатом. Роки були позначені впливом ворожих наративів, що формували суспільну думку «одного народу» (Згоден із Володимиром Володимировичем Путіним, що ми... 2017) та ідею «воз'єднання» з єдиною істинною церквою московського патріархату (УПЦ (МП) намагається повернути українців..., 2013).

Сьогодні релігійний ландшафт України характеризується значним конфесійним різноманіттям, що призвело до необхідності визначення альтернатив та переходу від одних підпорядкувань до інших.

Згідно з даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, в країні діє 30148 релігійних організацій (ДЕСС затвердила перелік критично важливих релігійних організацій, 2025), що, на нашу думку, становить один із найвищих показників Європи. Такий релігійний пейзаж істотно вплинув на історичні, політичні, економічні, військові та інші чинники, що значно

відобразилися на державотворчих процесах та міжконфесійних відносинах новітньої України.

У 1992 році відбувся перший Об'єднавчий Собор, який став поштовхом до визначення національної ідентичності. Частина вірян і духовенства прагнула до незалежності Української Православної Церкви та відмовлялась від збереження канонічної єдності з московією.

Формування Об'єднаної Православної Церкви викликало негативну реакцію з боку російської православної церкви, що відображає геополітичні інтереси рф (*Судове діяння Архієрейського Собору Російської Православної Церкви, 2009*). Фактично російська православна церква (рпц) є керівником ідеологічної доктрини «русского міра». Для російського керівництва присутність рпц в Україні традиційно розглядається як інструмент впливу на суспільну думку. Цей зв'язок дозволив рпц зберегти контроль над частиною українського православ'я та негативно вплинув на міжнародний імідж Держави.

Релігійна безпека є важливим елементом загальної системи національної безпеки та серйозним викликом для міжнародної спільноти, заснованої на демократичних цінностях.

Розглянемо вплив російської релігії на національну безпеку України. Проблема існування російського релігійного впливу в Україні є фундаментальним приводом суспільних розбіжностей та загрозою для національної безпеки.

З метою протидії цьому деструктивному впливові Рада національної безпеки і оборони України Указом Президента України 1 грудня 2022 року ухвалила рішення про застосування обмежувальних заходів щодо певних релігійних організацій (*Указ... № 820/2022*).

Утворення Православної Церкви України (КП) поставило під сумнів претензії московського патріархату на лідерство в світовому православ'ї. Як національно-орієнтована структура, УПЦ (КП) протистойть імперській доктрині «русского міра» та послаблює інструменти ідеологічного впливу росії на українське православ'я. Втрата частини кліриків УПЦ (мп) стала символічною поразкою для російської федерації, обмежуючи її ідеологічну домінанту. Саме з боку промосковської церкви виникає найбільша конфліктність.

Історичний контекст показує, що втручання релігії, зокрема православ'я, у політичні процеси спрямоване на отримання повного

контролю над ними шляхом мобілізації суспільства через релігійні переконання. Аналізуючи політико-церковну діяльність, важливо врахувати історичні чинники. За оцінками А. Колодного, першим українським політиком, який усвідомив політичний потенціал Православної Церкви, був перший президент незалежної України Леонід Кравчук. Він ініціював процес політизації церкви та впровадив релігійні виборчі технології. Л. Кравчук активно підтримував створення незалежної української православної церкви, сподіваючись на підтримку громадської свідомості (Колодний А., 2005: 25 – 32).

Діяльність релігійних організацій має суттєвий вплив на політичну ситуацію в Україні. Одним із ключових механізмів формування позитивного іміджу глави держави є звернення до авторитету релігійних діячів. Такий підхід дозволяє підкреслити прихильність загальнолюдським цінностям та продемонструвати співпрацю з релігійними організаціями на засадах партнерства.

Діяльність першого президента України значною мірою була спрямована на розроблення та втілення державної політики, яка регулювала взаємовідносини між державною владою та релігійними інститутами. Леонід Кравчук розглядав церковну незалежність як невід'ємну складову державного суверенітету (Леонід Кравчук: ідеолог комунізму, який приніс Україні незалежність, 2022).

Варто зауважити, що цей підхід не був стабільним і значною мірою визначався трансформацією суспільно-політичної ситуації в Україні. На межі 1980 – 1990-х років Л. Кравчук змушений був змінити політику протидії релігії на більш толерантний підхід, спрямований на її відродження.

Слід зазначити, що ставлення президента до різних релігійних організацій не було однаковим. Л. Кравчук демонстрував негативне ставлення до російської православної церкви та Української православної церкви (московського патріархату). Дослідники О. Саган та А. Колодний відзначають, що Л. Кравчук намагався уникати прямої конфронтації з УПЦ (мп) з огляду на її значний вплив. Як президент України він критикував візити російського патріарха Кирила та його представників до Митрополита Володимира, бачачи в них загрозу державному суверенітету (Саган О. & Колодний А., 2019: 58 – 69).

Згідно з дослідженнями А. Кобетяк та В. Слюсар, Л. Кравчук фактично виконував роль наставника та покровителя новоствореної Української православної церкви Київського патріархату

(УПЦ (КП)). Він активно відстоював ідею надання незалежності Українській церкві, проте його спроби утвердити УПЦ (КП) як провідну православну церкву в Україні не увінчалися успіхом (Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 49).

У 1992 році учасники Харківського Собору звернулися до першого президента України з письмовим проханням підтримати прагнення української православної громади до повної самостійності, зокрема канонічної автокефалії (Кравчук: *Ми завжди хотіли об'єднати православні Церкви в Україні...*, 2018).

Політичні діячі часто використовують співпрацю з релігійними лідерами та громадами для отримання підтримки своїх програм та виборчих кампаній. Президент активно підтримував патріарха Мстислава (*Вершинна перемога українського народу...*, 2024), а пізніше митрополита Філарета (Денисенка) (Бокоч В.М., 2020: 88). Його взаємодія з ієрархами включала як політичний аспект спрямований на розв'язання релігійних проблем так і прагнення підвищити власний авторитет серед релігійної спільноти (Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 46).

Виокремимо ключові проблеми церковно-державних відносин в Україні 1990-х років. Зокрема, це – президентська підтримка Української православної церкви (московського патріархату) та спроби держави надавати перевагу одній православній конфесії призвели до загострення відносин між різними православними юрисдикціями. Одночасно наявність конфесійного плюралізму в поєднанні з недосконалим законодавством у сфері свободи совісті створювала напругу та сприяла виникненню конфліктних ситуацій.

Незважаючи на це, церковна політика Леоніда Кравчука, на відміну від його наступників, була складовою більш широкій стратегії державного будівництва, в якій релігійні інституції відігравали важливу роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні легітимності новоствореної незалежної держави.

Вибори 1994 року стали першим серйозним випробуванням політичного впливу православних церков. Переважна електоральна підтримка Леоніда Кучми базувалася на східних та південних регіонах України, де значна частина населення належала до УПЦ (мп) (Біддулф Г., 2017: 74).

Леоніда Кравчука підтримувала УПЦ (КП), які висловлювала невдоволення політичним курсом УПЦ (мп) (*Міжправославний*

конфлікт в Україні: позиції сторін, 2010). Її обурення було цілком виправданим, оскільки вона могла втратити «реальну державну підтримку», яку надавав їм президент Л. Кравчук (Бокоч В.М., 2020: 29).

Науковиця І. Жердева характеризує подібні трансформаційні процеси політико-релігійних орієнтацій як «проєкт церковного будівництва» (Жердева В., 2014: 138 – 144). Використання цього терміна є виправданим, оскільки підходи до реформування релігійної політики за кожного керівника держави помітно відрізнялися, що виражалося в домінуванні то проросійського, то проукраїнського політичного курсу.

Під час свого першого президентського строку (1994 – 1999 рр.) Леонід Кучма прагнув підтримувати діалог між церквами, утримуючись від будь-яких однозначних кроків на їхню користь. Цей період характеризувався спробами глави держави залучити всі православні церкви для посилення своїх позицій.

Релігійна політика Леоніда Кучми суттєво відрізнялася від підходу Леоніда Кравчука. У добу президентства Л. Кучми питання релігії та церковної справи мали особливе значення. Л. Кучма дотримувався прагматичного курсу у відносинах з православними церквами, прагнучи збалансувати їхній вплив та уникнути сприяння домінуванню будь-якої конфесії. Як зазначає дослідник В. Перевезій, другий президент України бачив у релігійному факторі потенціал для консолідації суспільства. Його політика включала ініціювання міжконфесійних структур та заохочення екуменічного діалогу як інструменту гармонізації конфесійних відносин у державі (Перевезій В., 2007: 154 – 171).

Л. Кучма як президент України проводив політику, спрямовану на відновлення релігійних об'єктів та сприяння розвитку релігійних організацій. Він ініціював ремонт храмів, які постраждали від радянського режиму, та створив сприятливі умови для діяльності різних конфесій (Указ... № 279/2002).

Водночас Кучма намагався запобігти використанню релігії в політичних цілях. Він здійснював контроль над діяльністю окремих релігійних організацій, де виявлялися екстремістські ідеї. Його підхід базувався на повазі до всіх віросповідань та прагненні уникнути міжконфесійних конфліктів. У 1996 році за ініціатииви Кучми була створена Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) – важлива платформа для міжконфесійного

діалогу. З 1996 по 2005 роки вона функціонувала при Державному комітеті України у справах релігії, однак з 2005 р. по теперішній час діє як самоврядна неурядова організація (*Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій*).

Релігійна політика Леоніда Кучми нагадує гойдалку між діалогом та домінуванням. Під час другої каденції (1999 – 2005 рр.) політичний курс Л. Кучми набув більш прагматичного характеру, що позначилося на його взаємодії з релігійними структурами. Зокрема, було активізовано співпрацю з Українською православною церквою (московського патріархату), яка значно розширила свій вплив.

Цей період характеризувався посиленням домінування російської православної церкви через УПЦ (мп), що викликало занепокоєння в українському суспільстві. Багато хто бачив у цьому спробу монополізації православ'я та загрозу релігійній свободі та національній ідентичності України.

Напередодні президентських виборів 2004 року зберігалась рівновага між різними конфесіями. Однак виборча кампанія не залишилася осторонь релігійного чинника, що призвело до ігнорування положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (*Закон...*, 1991).

Зазначений закон передбачає розділення церкви та держави. Релігійні організації не виконують функції державних інституцій, а держава не втручається у внутрішні справи церкви і не фінансує її (*Закон...*, 1991). Однак, президентські вибори 2004 року відзначені гострою політичною боротьбою, яка супроводжувалася маніпуляціями та іншими нелегітимними засобами, включаючи релігійний чинник.

Незважаючи на офіційні заяви про нейтральність (*Церкви в Україні кажуть, що...*, 2010) Українська православна церква (московського патріархату) активно брала участь у політичній боротьбі (*Церква буде брати участь...*, 2005). Підтримка кандидата Віктора Януковича була яскраво виражена як прямими заявами, так і опосередкованим схваленням його політичного курсу. Акцент робився на «слов'янській єдності» та поглибленні співпраці з російською федерацією. Деякі церковні проповіді використовувалися для пропагування політичних наративів, що підкреслює значну роль УПЦ (мп) у підтримці інтересів В. Януковича (*УПЦ МП в Одесі порівняла можливу перемогу Януковича...*, 2006).

Вибори 2004 року стали першим випадком відкритого використання церковних агітацій. Насадження проросійських поглядів відбувалося в контексті політичного протистояння між «Партією регіонів» та «Наша Україна». УПЦ (мп) підтримувала «Партію регіонів». Кремль за допомогою своїх посередників, зокрема УПЦ (мп), прагнув перетворити Україну на складову частину російської імперії. Підтримка релігійних лідерів надавала політичним рішенням влади більшої легітимності.

У ролі президента Віктор Янукович демонстрував надзвичайну прихильність до московського патріархату. Він особисто опікувався питаннями, що стосувалися покращення умов для УПЦ (мп), ініціював реставрацію 35 храмів, знищених за тоталітарного режиму, сприяв будівництву 63 нових церков та надав Успенському Святогірському монастирю статус Лаври (*За Януковича агітує вдячний голова УПЦ МП, 2004*), в стінах якої у 2014 році знайшли собі прихисток терористи угруповання «Новоросія», очолюваного Ігорем Гіркіним (Стрелковим) (*Таємниці золота Януковича, 2017*). Представники влади від «Партії Регіонів», а саме Вадим Новінський, Олексій Омеляненко, Василь Горбаль, Сергій Ківалов, Геннадій Труханов, В'ячеслав Богуслаєв, Михайло Добкін та інші, фінансували потреби УПЦ (мп) демонструючи свою прихильність до «канонічного» православ'я, що сприяло створенню образу влади, підтримуваної найбільшою релігійною конфесією країни (*Московський патріархат в Україні фінансували олігархи і кримінал – розслідування, 2025*).

Президентський період Віктора Ющенка (2005 – 2010 рр.) характеризувався відкритим проголошенням його релігійно-політичних пріоритетів (*International Religious Freedom Report...*, 2006). Він був найбільш послідовним серед усіх президентів України у проведенні національно орієнтованої церковної політики, зокрема, в подоланні міжконфесійних конфліктів. Ющенко активно підтримував ідею створення Єдиної Помісної Православної Церкви, підпорядкованої Константинополю (*Віктор Ющенко: «Ми йдемо правильним шляхом», 2009*).

Віктор Ющенко вважав розкол православної церкви однією з найважливіших проблем українського суспільства. Він переконувався, що національна ідентичність неможлива без духовного єднання громадян та бачив потенціал Єдиної Помісної Православної Церкви як інструмент консолідації українського народу

(Ющенко: В Україні рано чи пізно постане єдина помісна церква, 2008). Його метою було створення незалежної від московської церкви, що відповідало прагненню досягнення духовного суверенітету України.

Віктор Ющенко вперше офіційно поставив під сумнів лояльність УПЦ (МП) до України, критикуючи вплив московської та підтримуючи прагнення до автокефалії. Він зауважив на питаннях історичної справедливості, але уникав прямого втручання у внутрішні справи церков, дотримуючись принципу світськості держави. Незважаючи на обмеження законодавчої бази, Ющенко активно звертався до Константинополя в пошуках підтримки для вирішення церковного питання та сприяв активізації діалогу з Православними церквами та Патріархатами *(Ющенко зустрівся з Патріархом тет, 2008).*

Під час свого президентства В. Ющенко неодноразово підкреслював негативний вплив церковних розбіжностей на соціальну стабільність України та вважав за необхідне активне сприяння держави у діалозі між релігійними конфесіями. У 2009 році він здійснив спробу примирення між Українською православною церквою (московського патріархату) та іншими православними юрисдикціями, організувавши зустріч із московським патріархом Кирилом. Проте позиція московської сторони залишилася незмінною: російська православна церква наполягала на тому, що Помісна церква в Україні вже існує у вигляді УПЦ (МП), а Київ називала «руським Єрусалимом», підкреслюючи його історичну приналежність до московського патріархату *(Ющенко: Розкол у церкві має бути подоланий, 2009).*

Позиція УПЦ (МП) завжди відображала складні релігійно-політичні процеси в Україні. Відсутність діалогу між УПЦ (МП) та УПЦ (КП) мала серйозні наслідки для національної єдності. На нашу думку, керівництво УПЦ (МП), очолюване митрополитом Володимиром Сабоданом, уникало участі в об'єднувачих ініціативах, побоюючись втратити контроль над парафіями та фінансовими потоками з Москви.

Вважаємо, що відсутність Єдиної Помісної Церкви послаблювала позиції України у відносинах із Вселенським патріархатом, який згодом, у 2018 році, надав Томос Православній Церкві України. Незважаючи на зусилля Віктора Ющенка, спрямовані на консолідацію православних юрисдикцій, спротив з боку УПЦ

(мп) призвів до збереження розколу, що стало одним із чинників геополітичної кризи 2014 року.

Важливо відзначити, що під час президентства Віктора Ющенка було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством оборони України та релігійними громадами, що сприяло наданню духовної підтримки військовослужбовцям Збройних Сил України. Відповідно до Наказу Міністра оборони України від 17 березня 2009 року № 115 було створено Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України (*Наказ...*, 2009).

Церковні конфлікти чинили значний вплив на українську політику та суспільне життя. У період президентства Віктора Януковича політизація православ'я в Україні відбувалася через неформальні союзи між церковною верхівкою та політичними колами. Ці зв'язки активно використовували церковні медіа й електронні платформи для проведення електоральної агітації, зокрема формуючи антизахідні настрої серед населення (*Mitrokhin N.*, 2015: 15 – 17). Віктор Янукович прагнув перетворити церкву на інструмент зміцнення політичної влади. Його курс сприяв зростанню авторитету Української православної церкви (московського патріархату), водночас посилюючи загрозу українському суверенітету. Релігійна політика Януковича була невід'ємною складовою загального курсу на поглиблення співробітництва з росією, що продемонструвала спільна молитва президента з патріархом московським Кирилом під час інавгурації. З самого початку президентства Янукович чітко визначав пріоритети в сфері релігійної політики, ігноруючи інші конфесії, присутні на території України. Підтримка виключно УПЦ (мп) залишалася незмінною протягом усього періоду його правління.

Виникає сумнів щодо рівня релігійності самого Віктора Януковича. Політичний режим Януковича запозичив підхід до релігійних інституцій з практики терористичної країни – росії та ґрунтувався на принципах верховенства державної влади над церквою. Прагнення до уніфікації православ'я між Заходом і Сходом можна розглядати як добре сплановану піар-стратегію, спрямовану на підтримку російської православної церкви в Україні.

Основним напрямом російської пропаганди стало формування проросійських союзів. Захоплення України російськими та промосковськими ідеологами значно пришвидшило поширення міфів про єдину канонічну церкву, яка перебуває в єдності з російською православною церквою.

Комбінуючи релігійні та політичні стратегії, утворились проросійські союзи, такі як «Православний вибір», «Народний собор» та інші (*Релігійні організації провели...*, 2014). Основним чинником об'єднання цих сил був спільний інтерес: завадити зближенню України із західними структурами та запровадити проросійський напрям у внутрішній і зовнішній політиці.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що релігійно-політичні відносини в Україні (1991 – 2014) характеризуються глибокою кризою, яка випливала з невирішеності питання про релігійну самоідентифікацію. Незважаючи на прагнення до незалежності, українське православ'я залишалось під значним впливом московського патріархату.

Ключову роль відіграло формування та реалізація державної політики у період президентства Леоніда Кравчука, яка спрямовувалась на побудову взаємовідносин між державною владою та релігійними інституціями. Церква розглядалась як інструмент державотворення. Л. Кравчук усвідомлював її важливу роль у формуванні національної ідентичності, однак не зміг повністю реалізувати цю стратегію.

Леонід Кучма хоч і намагався зберегти рівновагу між різними релігійними течіями, однак, у другій каденції, він знайшов додаткову легітимність у співпраці з московським патріархатом. І така тенденція викликала значне занепокоєння в українській громаді, оскільки вплив даної інституції накладав додаткові виклики на питання релігійної свободи та національної ідентичності.

Віктор Ющенко прагнув використати релігійний фактор для зміцнення української ідентичності та протидії російському впливу. Його політика спрямовувалась на просування національної свідомості та інтеграції з Європою. Він перший окреслив одну з найважливіших проблем українського суспільства – розкол православної церкви. Проте його зусилля консолідації православних конфесій не увінчалися успіхом.

Найбільш серйозною загрозою стала церковно-політична стратегія Віктора Януковича. Відсутність підтримки ініціатив щодо створення Єдиної Помісної Православної Церкви України остаточно спричинила розкол між православними юрисдикціями та послабила українські церкви, орієнтовані на незалежність від москви. Повна впливовість УПЦ (мп) та протидія проєвропейським тенденціям посприяли глобальному поширенню імперських ідеологічних наративів, особливо на Сході країни.

Революція Гідності стала поворотним моментом для переосмислення релігійно-державних відносин в Україні. Вона зупинила сценарій поступових інституційних змін, які могли б фактично узаконити вплив московського патріархату на внутрішню політику країни.

Війна, розв'язана росією проти України, висунула на перший план питання захисту українського духовного та релігійного простору від агресії, руйнування, втручання, нав'язування чужих ідеологій, примушування та корегування з боку неукраїнських, а частіше ворожих Україні структур, організацій та осіб. Їхні дії, завуальовані релігійною риторикою, спрямовані на розмиття та знищення Українського світу, послаблення його опірності ворожим втручанням.

Таким чином, релігійна безпека визначається як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Вона залежить від віросповідних засад релігійних спільнот та їхньої діяльності. Важливою умовою є активна діяльність конфесій, що підтримують суверенітет України та сприяють формуванню української ідентичності.

Зміцнення національної безпеки потребує комплексного підходу: 1) збереження українських цінностей та самобутності: необхідно оберігати унікальні риси українського світу; 2) захист від ворожих впливів: важливо протистояти чужим практикам та наративам, які загрожують національній безпеці; 3) формування нових ефективних механізмів, які спираються на досвід подолання викликів та сприяють розвитку українського суспільства.

Використані посилання

Біддулф Г. (2017). Толерантність нової віри в Україні (на прикладі Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів). Релігійна свобода. 2017. № 20. 74 с.

Бокоч В. М. (2020). Президент України Л. Кучма: особливості релігійної політики. Регіональні студії. 2020. Вип. 21. С. 28 – 33.

Вершинна перемога українського народу: як здобувалася незалежність (частина 2) (2024). Тиждень.ua. URL: <https://tyzhden.ua/vershynna-peremoha-ukrainskoho-narodu-iak-zdobuvalasia-nezalezhnist-chastyna-2/> (дата звернення: 13.08.2025).

Віктор Ющенко: «Ми йдемо правильним шляхом» (2009). Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1785204.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій. ВРЦіРО. URL: <https://vrciro.org.ua/ua> (дата звернення: 15.08.2025).

ДЕСС затвердила перелік критично важливих релігійних організацій (2025). ДЕСС. URL: <https://dess.gov.ua/dess-zatverdyla-perelik-krytychno-vazhlyvykh-relihiynykh-orhanizatsiy/> (дата звернення: 03.08.2025).

Жердева В.І. (2014). Сучасна православна періодика у контексті державно-конфесійних відносин. Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. № 19. С. 138 – 144.

За Януковича агітує вдячний голова УПЦ МП (2004). Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2004/07/29/4380189/> (дата звернення: 19.08.2025).

Закон України (1991). Про свободу совісті та релігійні організації. Від 23.04.1991 № 987-ХІІ (зі змінами від 21.08.2025 № 4579-ІХ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

Згоден із Володимиром Володимировичем Путіним, що ми один народ, – у Мережі знайшли учасника «хресного ходу», «святого отця», який проповідує «російський світ» та вірить у «Малоросію» (2017). Діалог.UA. URL: https://www.dialog.ua/news/125974_1501175423?utm_source (дата звернення: 29.07.2025).

Кобетяк А., Слюсар В. (2023). Політичний вплив інституту президенства на формування єдиної української православної церкви. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. № 3(63). С. 43 – 49.

Колодний А. (2005) Міжконфесійні та міжцерковні протистояння в незалежній Україні. Релігійна свобода. № 9. Київ. С. 25 – 32.

Кравчук: Ми завжди хотіли об'єднати православні Церкви в Україні, але проти постійно виступала Москва (2018). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kravchuk-mi-zavzhdi-hotili-ob-yednati-pravoslavni-cerkvi-v-ukrajini-ale-proti-postiyno-vistupala-moskva_n90768 (дата звернення: 13.08.2025).

Леонід Кравчук: ідеолог комунізму, який приніс Україні незалежність (2022). BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features_38443968?utm_source (дата звернення: 13.08.2025).

Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990-ті – 2010-ті роки). (2024) Житомир: Видавничий дім «Бук-Друк», 296 с..

Міжправославний конфлікт в Україні: позиції сторін (2010). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/mizhpravoslavniy-konflikt-v-ukrajini- poziciji-storin_n50057 (дата звернення: 15.08.2025).

Московський патріархат в Україні фінансували олігархи і кримінал – розслідування (2025). Інформ АРТА. URL: https://www.inform-arta.com.ua/2025/09/04/moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya (дата звернення: 18.08.2025).

Наказ Міністра оборони України (2009). Про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Від 17.03.2009 №115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0115322-09#Text>

Перевезій В. Політична участь релігійних організацій як фактор конфліктності релігійного середовища (на прикладі виборчої кампанії 2006 р.). (2007). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 33. С. 154 – 171.

Релігійні організації провели хресну ходу проти Майдану. Фоторепортаж (2014). Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1606113-religiyni_organizatsiii_proveli_hresnu_hodu_proti_maydanu_fotoreportag_1900452.html (дата звернення: 30.08.2025).

Саган О., Колодний А. (2019). Державна і національна безпека України: роль релігійного чинника у їх забезпеченні. Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів. За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР. С. 58–69.

Солонина, Є. (2013). УПЦ (МП) намагається повернути українців у лоно російської імперії. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25056915.html>. (дата звернення: 29.07.2025).

Судове діяння Архієрейського Собору Російської Православної Церкви (2009). Патриархия.ru. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/88867> (дата звернення: 07.08.2025).

Таємниці золота Януковича (2017). Ukr.Media. URL: <https://ukr.media/ukrain/300510/> (дата звернення: 19.08.2025).

Указ Президента України (2002). Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій. Від 21.03.2002 № 279/2002. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2792002-138>.

Указ Президента України (2022). Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Від 24.01.2023 №820/2022 (зі змінами від 24.01.2023 № 43/2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text>.

УПЦ мп в Одесі порівняла можливу перемогу Януковича на виборах з Великоднем (2006). *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (дата звернення: 20.08.2025).

Филипович Л., Горкуша О. (2024). Релігійна безпека як складова національної безпеки України: актуалізація проблеми в часи війни. *SKHID* Вип. 6 (2). С. 73 – 81.

Церква буде вести пропаганду на парламентських виборах? (2005). *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (дата звернення: 20.08.2025).

Ющенко: В Україні рано чи пізно постане єдина помісна церква (2008). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1186423.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Ющенко зустрівся з Патріархом тет (2008). *Oboz.ua*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/family/86951-yuschenko-zustrivsya-z-patriarhom-tet.htm> (дата звернення: 27.08.2025).

Ющенко: Розкол у церкві має бути подоланий (2009). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1786182.html> (дата звернення: 27.08.2025).

International Religious Freedom Report 2006. Bureau of democracy, human rights, and labor (2006). *U.S. Department of State*. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71415.htm?safe=1> (дата звернення: 27.08.2025).

Mitrokhin N. (2015). Was There an Alternative? Metropolitan Bishop Onuphrius and His First Steps. *Euxelinos*. № 17. С. 13 – 19. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcgclclefindmkaj/https://gce.unisg.ch/fileadmin/user_upload/HSG_ROOT/Institut_GCE/Euxeinos/17/Euxeinos_17_2015.pdf

References

Biddulph, G. (2017). Tolerance of new faiths in Ukraine (based on the example of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints). *Religious Freedom*. 2017. No. 20. P. 74. (ukr.).

Bokoch V. M. (2020). President of Ukraine L. Kuchma: Features of Religious Policy. *Regional Studies*. 2020. Issue 21. P. 28–33. (ukr.).

The Ukrainian People's Triumphant Victory: How Independence Was Achieved (Part 2) (2024). Tyzhden.ua. URL: <https://tyzhden.ua/vershynna-peremoha-ukrainskohonarodu-iak-zdobuvalasia-nezalezhnist-chastyna-2/> (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Viktor Yushchenko: 'We are on the right path' (2009). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1785204.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organisations. AUCCRO. URL: <https://vrciro.org.ua/ua> (accessed on 15 August 2025). (ukr.).

DESA approved a list of critically important religious organisations (2025). DESA. URL: <https://dess.gov.ua/dess-zatverdyla-perelik-krytychno-vazhlyvykh-relihiynykh-orhanizatsiy/> (accessed on 3 August 2025). (ukr.).

Zherdeva V.I. (2014). Contemporary Orthodox periodicals in the context of state-confessional relations. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences*. No. 19. Pp. 138-144. (ukr.).

The grateful head of the UOC-MP campaigns for Yanukovych (2004). Ukrainian Truth. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2004/07/29/4380189/> (accessed: 19.08.2025). (ukr.).

Law of Ukraine (1991). On freedom of conscience and religious organisations. From 23.04.1991 No. 987-XII (with amendments from 21.08.2025 No. 4579-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (accessed: 05.06.2025). (ukr.).

I agree with Vladimir Vladimirovich Putin that we are one people - the Internet has found a participant in the 'cross procession', the 'holy father' of the UOC-MP, who preaches the 'Russian world' and believes in 'Little Russia' (2017). Dialogue.UA. URL: https://www.dialog.ua/news/125974_1501175423?utm_source (accessed on 29.07.2025). (ukr.).

Kobetyak A., Slyusar V. (2023). The political influence of the institution of the presidency on the formation of a single Ukrainian Orthodox Church. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political sciences and public administration*. No. 3(63). Pp. 43–49. (ukr.).

Kolodny, A. (2005) Interfaith and interchurch confrontations in independent Ukraine. *Religious Freedom*. No. 9. Kyiv. Pp. 25–32. (ukr.).

Kravchuk: We have always wanted to unite the Orthodox Churches in Ukraine, but Moscow has consistently opposed this (2018). Religious Information Service of Ukraine. URL: https://risu.ua/kravchuk-mi-zavzhdi-hotili-ob-yednati-pravoslavni-cerkvi-v-ukrajini-ale-proti-postiyno-vistupala-moskva_n90768 (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Leonid Kravchuk: the communist ideologue who brought independence to Ukraine (2022). BBC News Ukraine. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features/38443968?utm_source (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Interfaith relations and statehood in Ukraine (1990s–2010s). (2024) Zhytomyr: Buk-Druk Publishing House, p. 296. (ukr.).

Inter-Orthodox conflict in Ukraine: positions of the parties (2010). Religious Information Service of Ukraine. URL: https://risu.ua/mizhpravoslavniy-konflikt-v-ukrajini-poziciji-storin_n50057 (accessed: 15.08.2025). (ukr.).

The Moscow Patriarchate in Ukraine was financed by oligarchs and criminals – investigation (2025). Inform ARTA. URL: https://www.inform-arta.com.ua/2025/09/04/moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya (accessed on 18 August 2025). (ukr.).

Order of the Minister of Defence of Ukraine (2009). On the Council for Pastoral Care under the Ministry of Defence of Ukraine. From 17.03.2009 No. 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0115322-09#Text>. (ukr.).

Pereveziy V. Political participation of religious organisations as a factor in the conflict potential of the religious environment (based on the example of the 2006 election campaign). (2007). Scientific Notes. I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 33. Pp. 154-171. (ukr.).

Religious organisations held a cross procession against Maidan. Photo report (2014). Ukrinform. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1606113-religyni_organizatsiii_proveli_hresnu_hodu_proti_maydanu_fotoreportag_1900452.html (accessed: 30.08.2025). (ukr.).

Sagan, O., Kolodny, A. (2019). State and national security of Ukraine: the role of religion in ensuring them. Religious security/insecurity of Ukraine. Collection of scientific works and materials. Edited by Prof. A. Kolodny. Kyiv: UAR. Pp. 58-69. (ukr.).

Solonina, Ye. (2013). The UOC (MP) is trying to bring Ukrainians back into the fold of the Russian Empire. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25056915.html>. (accessed on 29 July 2025). (ukr.).

Judicial Act of the Bishops' Council of the Russian Orthodox Church (2009). Patriarchia.ru. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/88867> (accessed on 07.08.2025). (ukr.).

The Secrets of Yanukovych's Gold (2017). Ukr.Media. URL: <https://ukr.media/ukrain/300510/> (accessed on 19.08.2025). (ukr.).

Decree of the President of Ukraine (2002). On urgent measures to finally overcome the negative consequences of the totalitarian policy of the former Union of Soviet Socialist Republics regarding religion and to restore the violated rights of churches and religious organisations. From 21 March 2002 No. 279/2002. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2792002-138>. (ukr.).

Decree of the President of Ukraine (2022). On certain aspects of the activities of religious organisations in Ukraine and the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions). From 24 January 2023 No. 820/2022 (as amended on 24 January 2023 No. 43/2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text>. (ukr.).

The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate in Odesa compared Yanukovych's possible victory in the elections to Easter (2006). Ukrainian Truth. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (accessed on 20 August 2025). (ukr.).

Filippovich L., Gorkusha O. (2024) Religious security as a component of Ukraine's national security: actualisation of the problem in times of war. SKHID Issue 6 (2). Pp. 73–81. (ukr.).

Will the church engage in propaganda during the parliamentary elections? (2005). Ukrayinska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (accessed on 20 August 2025). (ukr.).

Yushchenko: Sooner or later, a single local church will emerge in Ukraine (2008). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1186423.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

Yushchenko met with Patriarch Tet (2008). Oboz.ua. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/family/86951-yuschenko-zustrivsyaz-patriarhom-tet.htm> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

Yushchenko: The schism in the church must be overcome (2009). Radio Liberty. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1786182.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

International Religious Freedom Report 2006. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labour (2006). U.S. Department of State. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71415.htm?safe=1> (accessed on 27 August 2025).

Mitrokhin N. (2015). Was There an Alternative? Metropolitan Bishop Onuphrius and His First Steps. Euxenos. No. 17. Pp. 13–19. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://gce.unisg.ch/fileadmin/user_upload/HSG_ROOT/Institut_GCE/Euxeinos/17/Euxeinos_17_2015.pdf.

Krasota I.

DYNAMICS OF INTERCONFESSIONAL RELATIONS DEVELOPMENT AND THEIR IMPACT ON POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE (1991 - 2014)

The article examines the activities of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate as an instrument of geopolitical influence of the Russian Orthodox Church and the Russian Federation. The analysis covers the historical period since Ukraine gained independence, focusing on the influence of the church on social and political processes, in particular during election campaigns. It is emphasized that the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate contributed to social divisions and supported pro-Russian political forces.

The work is relevant in the context of national security, especially in conditions of martial law, since the ideological influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate poses a significant threat to the state sovereignty and integrity of Ukraine. The article argues that the multi-confessional nature of Ukrainian society makes interreligious communication a key factor influencing political processes.

The religious policy of the first presidents of Ukraine – Leonid Kravchuk, Leonid Kuchma, Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovych – is analyzed, demonstrating how each of them used the religious factor to achieve political goals. The study shows that

Viktor Yanukovych's policy was the most threatening, as he actively contributed to the strengthening of the influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and the integration of Ukraine into pro-Russian political and ideological projects. It is noted that it was during this period that pro-Russian religious and political alliances were created that spread imperial narratives.

Particular attention is paid to the issue of religious security as an integral component of national security. The article substantiates that the activities of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate are a fundamental cause of social disagreements and a threat to the state. The author emphasizes that the creation of the Orthodox Church of Ukraine was an important step in opposing the doctrine of the "Russian world" and weakening the ideological dominance of Russia in Ukraine.

The conclusions emphasize the need for a comprehensive approach to strengthening national security, which includes preserving Ukrainian identity, countering hostile narratives, and developing new effective mechanisms based on the experience of overcoming challenges. This article is a valuable contribution to the study of religious and political processes in Ukraine, especially in conditions where the religious factor is used to wage hybrid warfare.

Keywords: Ukrainian Orthodox Church, national security, interfaith conflicts, church-state relations, political processes.

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

УДК 355.02:327.8(477+470)"2022/2024"

АВТУШЕНКО І. Б.

<https://orsid.org/0000-0002-3987-4034>

АВТУШЕНКО О. С.

<https://orsid.org/0000-0003-0910-7552>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.40-55>

РОЛЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У ПОВНОМАСШТАБНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У статті проаналізовано роль приватних військових компаній (ПВК) у повномасштабній російсько-Українській війні 2022 – 2024 рр. Розкрито їхнє значення як інструменту гібридної стратегії РФ, що дозволяє компенсувати втрати, масштабувати наступальні дії та уникати міжнародної відповідальності. Показано, що діяльність ПВК супроводжується значними втратами та численними порушеннями гуманітарного права. Визначено важливість формування в Україні Міжнародного легіону оборони, який діє у правовому полі та під державним контролем.

У статті застосовано історико-порівняльний і системний аналіз, що дало змогу простежити еволюцію ПВК та оцінити їхній вплив на перебіг війни. У висновках наголошено на потребі правового врегулювання й контролю за діяльністю ПВК як у національному, так і в міжнародному вимірах.

Ключові слова: приватні військові компанії, найманство, російсько-Українська війна, парамілітарні формування, іноземні добровольці, ПВК «Вагнер».

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року російської федерації (далі – РФ) в Україну спричинило низку нових викликів для міжнародної безпеки, військової стратегії, а також правового регулювання використання недержавних збройних суб'єктів. Приватні військові компанії (далі – ПВК) як явище відіграють дедалі помітну роль в сучасних збройних конфліктах, тому що вони дозволяють державам діяти з певним рівнем

Автушенко Ірина Борисівна, доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри теорії та історії держави і права, Національний транспортний університет, м. Київ.

Автушенко Олександр Семенович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 2, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ.

© Автушенко І. Б., Автушенко О. С., 2025.

«непрямої відповідальності»: делегувати частину бойових чи допоміжних функцій, зменшити офіційні втрати, працювати в тактичній чи стратегічній глибині без публічного визнання. Серед багатьох визначень ПВК слід навести визначення з документа Монтре: «ПВК – це приватні підприємницькі суб'єкти, які надають військові та/або охоронні послуги, незалежно від того, як вони себе характеризують» (*Документ Монтрё, 2008*).

У контексті України на передній план вийшло використання груп, які мають ознаки ПВК (особливо з боку РФ) та широке залучення іноземних добровольців, військових інструкторів, волонтерів, що висвітлює розмивання меж між державним і недержавним, між регулярними силами і «тіньовими» чи напівлегальними акторами.

Мета статті: висвітлити функції ПВК у російсько-Українській війні, аналізуючи конкретні приклади, з'ясувати юридичний статус цих суб'єктів за національним та міжнародним правом, обговорити етичні проблеми та наслідки для моралі, прав людини і міжнародної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика функціонування приватних військових компаній (ПВК) у збройних конфліктах є предметом дослідження як зарубіжних, так і українських науковців. Значний доробок зроблено у систематизації ознак ПВК, аналізі їхньої ролі в гібридних війнах та оцінці можливостей легалізації таких структур в Україні. В. Горовенко та В. Тютюнник (*Горовенко & Тютюнник, 2013*) виокремили характерні ознаки ПВК і проаналізували їхню ефективність та затребуваність у сучасних конфліктах. В. Гусаров (*Гусаров, 2015*) показав, що російські ПВК є інструментом державної політики та безпеки, який дозволяє Кремлю здійснювати військові й гібридні операції, зберігаючи при цьому офіційну невизначеність та уникнення міжнародної відповідальності. С. Кириченко (*Кириченко, 2021*) дослідив сутність і класифікацію ПВК, порівняв їх із традиційною армією та найманцями, а також проаналізував міжнародно-правові аспекти їх діяльності. У цьому контексті важливим є висновок про зростання ролі ПВК у сучасних конфліктах і потребу у формуванні правових механізмів контролю над ними.

У новітніх публікаціях фокус зміщується до українського контексту. А. Гор (*Гор, 2025*) розглянув перспективи легалізації ПВК в Україні у світлі ініціатив Президента В. Зеленського. Автор

акцентує увагу як на потенційних перевагах, так і на ключових ризиках: можливості втрати державного контролю, правовій невизначеності, загрозах для цивільного населення та міжнародного іміджу України.

Г. Кохан (*Кохан, 2020*) дослідив питання легітимності приватних військових і охоронних компаній, тоді як О. Івасечко та Т. Бондар (*Івасечко & Бондар, 2024*) проаналізували ПВК як інструмент зовнішньої політики росії, окресливши їхню еволюцію та перспективи трансформації у складову регулярних збройних сил рф. Науковці О. Грига, В. Коцур і Л. Коцур (*Грига & Коцур & Коцур, 2023*) акцентували увагу на застосуванні російських ПВК у гібридній війні проти України в 2014 – 2021 роках, що дозволяє зробити висновки про їхнє функціональне значення у воєнному пристоянні.

Окремий внесок у дослідження цього питання зробили І. Автушенко та О. Автушенко (*Автушенко & Автушенко, 2024*), які проаналізували діяльність ПВК у збройних конфліктах, висвітлили масштаби їх участі та особливості застосування у різних регіонах світу. Автори S.G. Jones, C. Doxsee, B. Katz, E. McQueen, J. Moye (*Jones et al., 2021*) розглядали розширення діяльності російських ПВК на глобальній арені. Достатню увагу приділено аналізу того, як ці структури використовуються росією для досягнення своїх стратегічних цілей у різних частинах світу. Це дозволяє розширити уявлення про глобальний контекст функціонування приватних армій та їхній вплив на перебіг воєнних дій.

Ф. Брижка (*Bryjka, 2023a, b*) проаналізував еволюцію російських ПВК, зокрема після початку війни в Україні. У першій роботі розглянуто трансформацію «вагнера» після 2022 року, включаючи зміну її ролі, структури та зменшення автономії. Обидві статті підкреслюють зростання ролі ПВК як інструменту гібридної війни росії. У другій публікації автор наголошує, що підтримку з боку кремля отримують не лише «Група Вагнера», але й низка інших напівприватних формувань, які виконують функції впливу за кордоном. Обидві статті підкреслюють зростання ролі ПВК як інструменту гібридної війни росії. Н. Хабтом (*Habtom, 2022*), М. Грінвудом (*Greenwood, 2022*) проаналізовано склад, мотивації та виклики, з якими стикаються іноземні бійці, серед яких – ідеологічні мотиви, прагматичні інтереси та проблеми інтеграції у військові структури. Я. Чіллілер (*Çilliler, 2024*) висвітлив процеси

легітимації та делегітимації добровольців і ПВК без правового статусу. Автор доводить, що їхня суспільна та політична оцінка змінюється залежно від контексту війни та міжнародного впливу.

Попри широкий спектр досліджень, низка питань залишається відкритою, а саме: правовий статус ПВК в Україні: відсутність чітких механізмів легалізації та контролю; міжнародно-правове регулювання: недосконалість наявних норм щодо відповідальності ПВК у збройних конфліктах; перспектива перетворення ПВК на інструмент офіційної військової сили або їх зникнення як автономних структур.

Таким чином, наявні дослідження створюють ґрунтовну базу для аналізу феномена ПВК у російсько-Українській війні, проте потребують подальшого розвитку у сфері правового врегулювання, гуманітарних наслідків та прогнозування їхньої ролі у майбутньому воєнно-політичному ландшафті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У росії ПВК використовуються державою для досягнення своїх цілей при зниженні офіційної відповідальності та юридичних ризиків. Ця практика кидає виклик усталеним нормам міжнародного права, створює нові виклики для систем колективної безпеки. Офіційно ПВК як «формальні» суб'єкти часто не визнаються, існує низка структур, які формально не є приватними охоронними компаніями чи ПВК, але фактично виконують такі функції.

Незважаючи на активну участь ПВК у реалізації зовнішньополітичних цілей рф, їхня діяльність формально суперечить чинному російському законодавству. Згідно з п. 5 ст. 13 конституції російської федерації, забороняється створення та діяльність озброєних формувань, діяльність яких спрямована на насильницьке захоплення влади (*Конституція, 2020*). Додатково, у статті 359 кримінального кодексу росії прямо вказано, що найманство карається відповідно до закону, що формально унеможливорює функціонування ПВК на території рф (*Уголовный кодекс, 2025*).

Проте з 2014 року кремль активно ігнорує власну юридичну базу у цьому питанні, фактично підтримуючи і координуючи діяльність приватних військових структур за кордоном. Такий підхід дозволяє рф дистанціюватися від дій ПВК на міжнародній арені, заперечуючи офіційну причетність до певних військових операцій. При цьому, як зазначають дослідники з Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS), відсутність законодавчого

визнання не заважає ПВК отримувати логістичну, технічну та політичну підтримку від державних структур, зокрема міністерства оборони та гру (*Jones et al., 2021*).

На думку польських аналітиків із Польського інституту міжнародних справ (PISM), така правова «сірість» дозволяє ПВК існувати як гібридні формування, що забезпечують максимальну політичну гнучкість та водночас мінімізують репутаційні ризики для кремля у випадку невдалих операцій чи воєнних злочинів (*The Role of Private Military Contractors, 2018*).

Після вторгнення в Україну у 2014 році росія почала активно нарощувати можливості своїх ПВК не лише як інструмента гібридної війни, але й як глобального інструмента впливу. Яскравим прикладом стала участь групи «вагнер» у подіях в Україні після 2014 року. Участь ПВК в конфлікті дозволила росії уникнути формального визнання своєї агресії та легітимізувати присутність за допомогою наративів про «місцеву самооборону» чи «повстанців» (*Foley & Kaunert, 2022*).

рф використовувала ПВК «вагнер» як елемент гібридної війни проти України. Під вивіскою приватної компанії зібрані інтернаціональні найманці, але основою цієї структури були російські військовослужбовці, які виконували накази російського командування. Вони проходили підготовку на базі 10-ї окремої бригади спецпризначення гру росії. Бійці компанії і їх командири на чолі з «вагнером» отримували відомчі нагороди, підписані особисто президентом росії. Важке озброєння і техніку вони отримували безпосередньо з баз зберігання мо рф. Від кадрових військовослужбовців збройних сил рф їх відрізняє тільки формулювання в контракті та розмір грошового забезпечення, а також те, що офіційній москві від них легше відмовитися.

Станом на 24 лютого 2022 року щонайменше вісім напівприватних збройних формувань, таких як «група вагнера», «редут», «конвой», «патріот», «яструб», «русич», «царські вовки» та «російський імперський рух», брали участь у війні в Україні. Це були переважно легкі піхотні формування (включаючи штурмові, диверсійні та розвідувальні групи), які підтримували оперативні війська. Вони склалися переважно з колишніх військових і співробітників служб безпеки, а також осіб з судимістю. Пропонує привабливу заробітну плату, ці компанії були альтернативою

військовій мобілізації, способом поповнення втрат особового складу з російського боку (Bryjka, 2023a).

Найманці «редут» відіграли ключову роль на початковому етапі російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року, воюючи в Київській і Харківській областях. Їхнім особливим завданням було усунення Президента Володимира Зеленського. Перед відправкою на фронт вони пройшли підготовку на базі 16-ї бригади гру в Тамбові. Серед персоналу компанії було багато колишніх бійців «вагнера», що стало джерелом особистого конфлікту між пригожиним і генералом алексєєвим. Сьогодні «редут» є найчисленнішою (близько 7000 осіб) з напівприватних військових компаній, що воюють в Україні. Вона складається з більш ніж десятки підрозділів, які часто помилково вважають незалежними формуваннями (наприклад, «ветерани», «рись», «тигри», «вовки» або фінансована «газпромом» «потік») (Bryjka, 2023b).

Російська влада заперечувала присутність ПВК в Україні, називаючи їх «добровольчими формуваннями». Зокрема, група «вагнер», існування якої російська влада заперечувала до вересня 2022 року, коли пригожин оприлюднив інформацію про те, що він очолює цю групу, є типовим прикладом ПВК, що нагадують найманців. Група в основному діяла в тіні, а відсутність будь-яких видимих офіційних знаків розрізнення на їхній формі сприяла її неоднозначному статусу в період з 2011 по 2021 рік. Вагнерівці в Україні скоїли такі злочини, як катування, вбивства, зґвалтування та грабежі (Çilliler, 2024:5). 3 липня 2023 р., після невдалого повстання є. пригожина, вони перебувають під контролем міністерства оборони рф, з яким вони підписали контракти.

Група «вагнер» брала участь у багатьох ключових операціях на Сході України, зокрема за Бахмут, Соледар. Її сили часто використовувалися для ведення наступальних операцій, штурму укріплених позицій, а також операцій, де регулярні війська рф зазнавали великих втрат або мали проблеми з мотивацією (Івасечко & Бондар, 2024:5).

З боку рф присутній стратегічний розподіл ролей: регулярні війська, ПВК, інші гібридні формування (на кшталт присутності воєнних консультантів, добровольців, проксі-загонів). «Вагнер» дозволяє державі маневрувати між офіційною та неофіційною відповідальністю (Racz, 2024).

За повідомленнями Генерального штабу ЗС України, деякі підрозділи ПВК, що діяли на тимчасово окупованих територіях, зокрема в районі с. Олександрівка Харківської області, зазнали більше 40% втрат (вбиті або тяжко поранені) (*Калатур, 2022*).

У квітні 2023 року державна дума рф прийняла закон, який визнає найманців, які брали участь у бойових діях на території України учасниками бойових дій, надає статус ветеранів, зокрема для їхніх сімей, що свідчить про спробу формально легалізувати їхній статус і забезпечити соціальні гарантії (*Держдума дала найманцям, 2023*).

Після початку повномасштабного нападу росії Україна офіційно оголосила про формування Міжнародного легіону оборони України (International Legion for Defence of Ukraine), куди долучилися добровольці з багатьох країн (*Habtom, 2022:80*). Міністр закордонних справ Великої Британії та прем'єр-міністр Данії заявили, що не заперечують проти поїздок своїх громадян для участі у бойових діях на території України. Більше того, міністр закордонних справ Канади заявив, що уряд його країни підтримує таку ініціативу, а міністр національної оборони Канади закликав усіх добровольців звертатися до дипломатичних представництв України з метою захисту світового порядку. Ці заяви офіційних осіб України та західних країн привернули тисячі добровольців до участі у війні (*Çilliler, 2024:7*). 20 000 осіб з 50 країн подали заявки на участь у бойових діях на боці України протягом місяця після вторгнення в лютому 2022 року (*Çilliler, 2024:8*). Після прибуття деякі з них були готові приєднатися до офіційного Українського легіону, пов'язаного з Силами територіальної оборони, а інші вважали за краще діяти незалежно або в складі незалежних груп, таких як Грузинський легіон, добровольчий підрозділ, що приймає західних громадян. Станом на травень 2022 року, за повідомленнями, більшість рядових солдатів воювали в складі груп, що не підпорядковувалися командуванню української армії (*Çilliler, 2024:8*). Ці добровольці виконували різні функції: бойові, тренувальні, підтримки тилу тощо, але переважна більшість з них через 3 – 6 місяців повернулися додому через високі ризики або умови контракту.

Також діяли і діють приватні групи інструкторів та військових консультантів – із країн Заходу, які допомагають із навчанням, тактикою, оборонними технологіями. Одна з таких груп – Mozart

Group – працювала у 2022 – 2023 роках, надаючи підготовку, евакуацію цивільних та гуманітарну допомогу; група припинила операції через нестачу фінансування (*Harding, 2022*).

У дослідженні данського інституту (DIIS) про участь іноземних добровольців, зокрема данців, звертається увага на організаційні проблеми, адаптацію, правову відповідальність, майбутнє волонтерів після повернення (*Greenwood, 2024*).

З юридичної точки зору, як Україна, так і рф є сторонами Конвенції 1977 року, яка не криміналізує дії найманців і не встановлює для них кодекс поведінки, але позбавляє найманців юридичних привілеїв, пов'язаних зі статусом військовополонених. На відміну від рф, Україна була учасницею Конвенції 1989 року, яка криміналізувала участь у бойових діях найманців, але у 2015 році повідомила ООН про відступ від конвенції. З точки зору міжнародних зобов'язань, різниця між двома державами полягає в тому, що Україна досі є учасницею Монреїського документа 2008 року, який містить план дій для урядів щодо регулювання діяльності ПВК.

Приватні військові компанії – це військово-політичний феномен ХХІ ст., який є серйозним викликом міжнародного права. ПВК посіли особливе місце у сучасній військово-політичній сфері, стратегіях та практиці держав (*Автушенко & Автушенко, 2024:129*).

В Україні на законодавчому рівні вирішили врегулювати діяльність ПВК. У квітні 2024 року народний депутат Сергій Гривко подав до Верховної Ради проєкт закону № 11214 «Про міжнародні військові компанії», який передбачає легалізацію, визначення правового статусу, ліцензування, контроль і податкову відповідальність для ПВК (*Проєкт Закону, 2024*).

Міністерство оборони України підтримало ідею законопроекту із застереженням, оскільки поточна редакція потребує доопрацювання, зокрема, у частинах, які можуть суперечити Конституції України, законам «Про оборону», «Про розвідку» і міжнародним зобов'язанням (*Поліщук, 2024*).

Окрім безпосередньої участі в бойових діях, співробітники ПВК можуть бути задіяні в охороні стратегічних об'єктів, техобслуговуванні бойових комплексів, логістиці і навчанні діючих військових. Якраз те, що може стати у нагоді регулярним Силам оборони.

На думку директорки першої української ПВК (юридично оформлена як ТОВ) «Омега Консалтинг Груп» Тетяни Кебало,

ПВК можуть суттєво розвантажити ЗС України і допомогти в підготовці бійців, оскільки в Україні не вистачає фахових інструкторів. І саме ПВК могли б допомогти в цьому напрямі (Гор, 2025). Протягом 2022 – 2023 років інструктори «Омега Консалтинг Груп» навчили мінно-вибуховій справі близько трьох тисяч спецпризначенців ГУР МО.

ПВК – це мобільний інструмент у вирішенні різних проблемних питань. Наприклад, їх фахівці можуть виїхати на місце, де потрібно провести навчання; вони володіють інструментами рекрутингу, яких просто немає в регулярній армії. Так, за інформацією засновників «Омега Консалтинг Груп», на даний час у світі можна знайти близько 20 тисяч підготовлених військових, які б долучилися до оборони України (Гор, 2025). Однак Україна фінансово не спроможна утримувати іноземні підрозділи.

У росії це питання було вирішене за рахунок місцевих олігархів. Наприклад, російську ПВК «Редут» фінансують мільярди геннадій тимченко і олег дерипаска, а ПВК «конвой» – аркадій ротенберг.

В Україні важливо побудувати таку модель ПВК, де вони не служитимуть одній людині чи групі, а функціонуватимуть у чітких законодавчих рамках та під контролем держави.

Офіційно ПВК «вагнер» позиціювалася як приватний суб'єкт, але існують беззаперечні дані про дуже тісні зв'язки з кремлем, міноборони рф та іншими державними організаціями. Це включає постачання озброєння, логістики, розвідданих, а іноді і координацію операцій з регулярними військами (Racz, 2024).

При цьому контроль за ПВК не завжди є повним: іноді виникають внутрішні суперечності, як-от протести чи суперечності між «вагнером» і російським генштабом чи міноборони – прикладом є короткочасний заколот/повстання під керівництвом є. пригожина в червні 2023 року (Racz, 2024).

Отже, приватні військові компанії відіграють важливу роль у сучасних збройних конфліктах, виконуючи різноманітні функції, такі як:

1. Додаткова сила на фронті: ПВК часто залучаються для надання додаткових сил у збройних конфліктах, що дозволяє регулярним військовим силам зосередитися на основних бойових завданнях. ПВК здатні оперативно реагувати на зміни обстановки, здійснювати локальні операції, а також виконувати роль підтримки в критичних зонах конфлікту.

2. Прикриття слабких місць: В умовах нестачі ресурсів чи персоналу, ПВК можуть виконувати роль прикриття тих ділянок фронту або операцій, де державні сили не можуть забезпечити належний захист або захистити стратегічно важливі об'єкти.

3. Участь у спеціальних/ризикованих операціях: Приватні військові компанії часто використовуються для виконання завдань, які вимагають спеціальної підготовки або високого рівня ризику. Це може бути контртерористична діяльність, захист важливих об'єктів інфраструктури або участь у миротворчих місіях.

4. Інформаційна роль: ПВК можуть також брати участь у зборі та аналізі розвідданих, а також виконувати роль консультантів у питаннях стратегії та тактики на полі бою.

Проте їх використання в умовах сучасної війни супроводжується низкою обмежень, зокрема проблемами технічного оснащення, відсутністю централізованого управління, юридичними труднощами та обмеженнями у питаннях доступу до фінансування і медичних послуг. Однією з основних проблем є невизначеність правового статусу бійців ПВК та добровольців, що створює додаткові складнощі для міжнародної спільноти та національних урядів.

Використання найманців чи ПВК може призводити до більшої непрозорості, ускладнення контролю, можливості ігнорування правил ведення війни, гуманітарного права. Є випадки, коли ПВК або найманці звинувачуються в тортурах, позасудових стратах, нехтуванні життям цивільного населення. Якщо держава формально не визнає їх, це може зменшити моральну відповідальність за наслідки. Також важлива проблема легітимності: і з боку міжнародного права, і з боку громадської думки. Наявність ПВК/найманців може ослабити довіру до офіційних збройних сил, породжувати страх і неприязнь у цивільного населення.

Проблема однозначного статусу бійців ПВК та добровольців полягає в тому, чи визнаються вони комбатантами, чи найманцями, чи підпадають під захист Женевських конвенцій. Це має значення для прав полонених, для відповідальності за військові злочини, для обов'язку держави щодо репатріації тіл, соціальних гарантій.

Висновки. Аналіз феномена приватних військових компаній у контексті повномасштабної російсько-Української війни засвідчив їхню ключову роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії російської федерації. Використання ПВК дозволяє кремлю зберігати

певну «правову невидимість», дистанціюватися від безпосередньої відповідальності за воєнні злочини та мінімізувати політичні ризики у випадку невдач. Водночас діяльність ПВК супроводжується значними втратами серед особового складу та численними випадками порушення норм міжнародного гуманітарного права, що формує серйозний виклик системі міжнародної безпеки.

На українському боці залучення іноземних добровольців у складі Міжнародного легіону оборони України, попри окремі організаційні труднощі, засвідчило принципову відмінність від російської моделі: прозорість формування, підпорядкування офіційним державним структурам та контролюваність з боку Збройних Сил України. Це створює підґрунтя для легітимного використання міжнародної допомоги та підтримки з боку союзників.

Отже, ПВК у сучасних конфліктах виступають амбівалентним явищем: з одного боку – це інструмент посилення військових спроможностей, з іншого – джерело правових і гуманітарних проблем. Досвід російсько-Української війни наочно показує, що без чіткого правового регулювання вони стають чинником дестабілізації міжнародного порядку.

Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на таких аспектах: історико-порівняльний аналіз використання приватних військових компаній у різних конфліктах XX – XXI ст. з метою виявлення еволюційних тенденцій та закономірностей; вивчення можливостей міжнародного та національного врегулювання статусу ПВК, механізмів контролю та відповідальності за воєнні злочини. Звернення до цих напрямів дозволить не лише уточнити місце ПВК у сучасній воєнній історії, але й сприятиме формуванню науково обґрунтованих рекомендацій для державної політики у сфері національної та міжнародної безпеки.

Використані посилання

Автушенко І.Б. & Автушенко О.С. (2024). Приватні військові компанії як один із інструментів ведення сучасних війн. Військово-науковий вісник Вип. 41, С. 120–132. https://doi.org/10.33577/2313_5603.41.2024.120-132

Гор А. (2025). Зеленський заговорив про створення приватних армій: чотири плюси та ризики для України. URL: <https://news. telegraf.com.ua/ukr/ ukraine/2025-06-12/5911819-zelenskiy-zagovoriv-pro-stvorennya-privatnikh-armiy-chotiri-plyusi-ta-riziki-dlya-ukraini> [дата звернення: 12.09.2025].

Горovenko B. & Tyutюнник B. (2013). Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*, № 3, С. 32 – 39.

Грига О.С. & Коцур В.В. & Коцур Л.М. (2023). Роль приватних військових компаній під час російсько-Української гібридної війни 2014 – 2021 років *Регіональні студії*. № 33, С. 58-62. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.10>.

Гусаров В. (2015). Приватні військові компанії росії як інструмент узаконеного тероризму URL: <https://informnapalm.org/ua/privatni-vijskovi-kompaniyi-rosiyi-yak-instrument-uzakonenogo-teroryzmu-infografika/> (дата звернення: 13.09.2025).

Держдума дала найманцям ПВК «Вагнер» право на статус «ветеранів бойових дій». *Українська правда*. 20 квітня 2023 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/20/7398772/> (дата звернення: 12.09.2025).

Документ Монтрє о соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта. (2008). URL: <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document/ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).

Івасечко О. & Бондар Д. (2024). Приватні військові компанії у зовнішній політиці росії: 2014 – 2023 роки. *Гуманітарні візії*, вип. 10, № 1, С. 1 – 6.

Калатур А. (2022). Зведення Генштабу: Втрати особового складу у задіяних росією ПВК перевищили 40%. *Українська правда*. 7 вересня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/7/7366402/> (дата звернення: 12.09.2025)

Кириченко С. (2021). Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*, № 1 (71), С. 12 – 17.

Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020). URL: <https://www.zakonrf.info/konstitucia/> (дата звернення: 14.09.2025).

Кохан Г. (2020). Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, серія: юридичні науки*. Том. 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 190 – 201.

Поліщук М. (2024). Міноборони України частково підтримало законопроект про приватні військові компанії. 29 липня. URL: <https://kp.ua/ua/politics/a694383/minoboroni-ukrajini-chastkovo-pidtrimalo-zakono-projekt-pro-privatni-vijskovi-kompaniji> (дата звернення: 15.09.2025).

Проект Закону про міжнародні оборонні компанії (2024). №1214 від 26 квітня. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44120> (дата звернення: 13.09.2025).

Уголовный кодекс Российской Федерации (действующая редакция от 23.07.2025). URL: <https://rulaws.ru/uk/> (дата звернення: 15.09.2025).

Bryka F. (2023a). Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine. URL: https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine?utm_source (дата звернення: 09.09.2025).

Bryka F. (2023b). Not just Wagner: Russia Backing a Host of Semi-Private Military Companies. URL: https://pism.pl/publications/not-just-wagner-russia-backing-a-host-of-semi-private-military-companies?utm_source (дата звернення: 06.09.2025).

Çilliler Y. (2024). (De)legitimization of Private Soldiers without Legal Status: The Case of Ukraine. Terrorism and political violence. 30 jul. P. 1 – 14. URL: <https://acikerisim.gelisim.edu.tr/server/api/core/bitstreams/919c5eb5-7f58-4c26-a5bb-57523d26c12c/content> (дата звернення 13.09.2025).

Foley T. & Kaunert C. (2022). Russian private military and Ukraine: hybrid surrogate warfare and russian state policy by other means. *Central European Journal of International and Security Studies*. Vol. 16. Issue 3. P. 172-192. URL: [https:// www.cejiss.org/russian-private-military-and-Ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means?utm_source](https://www.cejiss.org/russian-private-military-and-Ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means?utm_source) (дата звернення: 13.09.2025).

Greenwood M. T. (2024). Ukraine's international legion and its volunteers. Danish Institute for International Studies. DIIS Report. № 11. URL: [https://research. diis.dk/en/publications/ukraines-international-legion-and-its-volunteers?utm_source](https://research.diis.dk/en/publications/ukraines-international-legion-and-its-volunteers?utm_source) (дата звернення: 13.09.2025).

Habtom N. (2022). The Composition and Challenges of Foreign Fighters in Ukraine. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 5(1). P. 79-90. DOI: 10.31374/sjms.151 URL: <https://sjms.nu/articles/151/files/submission/proof/151-1-1500-1-10-20220713.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).

Harding T. (2022). Mozart Group of ex-special forces 'adds serious value' to Ukraine troops. URL: <https://web.archive.org/web/20221227203742/https://www.thenationalnews.com/world/europe/2022/12/20/mozart-group-of-ex-special-forces-adds-serious-value-to-ukraine-troops/> (дата звернення: 16.09.2025).

Jones S. G. & Doxsee C. & Katz B. & McQueen E. & Moye J. (2021). Russia's Corporate Soldiers The Global Expansion of Russia's Private Military Companies. Center for Strategic and International Studies. jul. 2021. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210721_Jones_Russia%27s_Corporate_Soldiers.pdf?VersionId=7fy3TGV3HqDtRKoe8vDq2J2GGVz7N586 (дата звернення: 13.09.2025).

Racz A. (2024). Discarding (by Re-Ownning) a Proxy: The Wagner Group and the War in Ukraine. URL: [https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-031-40546-4_35? FromPaywallRec=true](https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-031-40546-4_35?FromPaywallRec=true) (дата звернення: 13.09.2025).

The Role of Private Military Contractors in Russian Foreign Policy (2018). *Bulletin*. 64 (1135), 4 May. URL: <https://pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/24400.pdf> (дата звернення: 13.09.2025).

References

Avtushenko, I. & Avtushenko, O. (2024). Private military companies as a tool of waging modern wars. *Military-Scientific Bulletin*. Vol. 41, P. 120-132. [https:// doi.org/10.33577/2313-5603.41.2024.120-132](https://doi.org/10.33577/2313-5603.41.2024.120-132) (ukr.).

Gor A. (2025). Zelensky speaks about the creation of private armies: four advantages and risks for Ukraine. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2025-06-12/5911819-zelenskiy-zagovoriv-pro-stvorennya-privatnikh-armiy-chotiri-plyusi-tariziki-dlya-ukraini> [Accessed September 12, 2025]. (ukr.).

Horovenko, V. & Tyutyunnyk, V. (2013). Private military companies: international experience and potential ways of its implementation in Ukraine. *Science and Defense*, № 3, P. 32-39. (ukr.).

Gryga O.S. & Kotsur V.V. & Kotsur L.M. (2023). The role of private military companies during the 2014–2021 Russian-Ukrainian hybrid war. *Regional Studies*. № 33, P. 58-62. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.10>.

Husarov V. (2015). Private military companies of Russia as a tool of legalized terrorism URL: <https://informnapalm.org/ua/pryvatni-vijskovi-kompaniyi-rosiyi-yak-instrument-uzakonenogo-teroryzmu-infografika/> [Accessed September 13, 2025]. (ukr.).

The State Duma granted «Wagner» PMC mercenaries the status of «combat veterans». *Ukrainska Pravda*. 20 April 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/20/7398772/> [Accessed September 12, 2025]. (ukr.).

The Montreux Document on relevant international legal obligations and best practices of States relating to the operation of private military and security companies in situations of armed conflict. (2008). URL: <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document/ru.pdf> [Accessed September 10, 2025]. (rus.).

Ivasechko, O. & Bondar, D. (2024). Private military companies in russian foreign policy: 2014-2023 years. *Regional Studies*. Vol.10, №1. P. 1-6. (ukr.).

Kalatur A. (2022). General Staff report: Personnel losses in Russian-backed PMCs exceed 40%. *Ukrainska Pravda*. 7 September 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/7/7366402/> [Accessed September 12, 2025]. (ukr.).

Kirichenko S. (2021). The role of private military companies in military conflicts: history and modernity. *Collection of the scientific papers of the Center for Military and Strategic Studies NUOU named after Ivan Chernyakhovsky*, №1 (71), P. 12-17. (ukr.).

The Constitution of the Russian Federation (adopted by popular vote on 12 December 1993, with amendments approved by a nationwide vote) 01.07.2020). URL: <https://www.zakonrf.info/konstitucia/> [Accessed September 14, 2025]. (rus.).

Kokhan H. Legal issues of the activity of private military companies: the international aspect. *Scientific notes of the Taurida V.I. Vernadsky National University, series: legal sciences*. Vol. 31 (70). Part. 3. № 2. P. 190-201. (ukr.).

Polishchuk M. (2024). Ukraine's Ministry of Defence partially supported the draft law on private military companies. 29 July. URL: <https://kp.ua/ua/politics/a694383-minoboroni-ukrajini-chastkovo-pidtrimalo-zakonoprojekt-pro-privatni-vijskovi-kompaniji> [Accessed September 15, 2025]. (ukr.).

Draft Law on International Defence Companies (2024). No. 11214 of 26 April. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44120> [Accessed September 15, 2025]. (ukr.).

Criminal Code of the Russian Federation (current version dated 23.07.2025). URL: <https://rulaws.ru/uk/> [Accessed September 15, 2025]. (rus.).

Bryjka F. (2023a). Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine. URL: https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine?utm_source [Accessed September 09, 2025]. (eng.).

Bryjka F. (2023b). Not just Wagner: Russia Backing a Host of Semi-Private Military Companies. URL: https://pism.pl/publications/not-just-wagner-russia-backing-a-host-of-semi-private-military-companies?utm_source [Accessed September 06, 2025]. (eng.).

Çilliler Y. (2024). (De)legitimization of Private Soldiers without Legal Status: The Case of Ukraine. Terrorism and political violence. 30 jul. P. 1-14. URL: <https://acikerisim.gelisim.edu.tr/server/api/core/bitstreams/919c5eb5-7f58-4c26-a5bb-57523d26c12c/content> [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

Foley T. & Kaunert C. (2022). Russian private military and Ukraine: hybrid surrogate warfare and russian state policy by other means. *Central European Journal of International and Security Studies*. Vol. 16. Issue 3. P. 172-192. URL: <https://www.>

cejiss.org/russian-private-military-and-Ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means?utm_source [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

Greenwood M. T. (2024). Ukraine's international legion and its volunteers. Danish Institute for International Studies. DIIS Report. № 11. URL: [https:// research.diiis.dk/en/publications/ukraines-international-legion-and-its-volunteers?utm_source](https://research.diiis.dk/en/publications/ukraines-international-legion-and-its-volunteers?utm_source) [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

Habtom N. (2022). The Composition and Challenges of Foreign Fighters in Ukraine. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 5(1). P. 79-90. DOI: 10.31374/sjms.151 URL: <https://sjms.nu/articles/151/files/submission/proof/151-1-1500-1-10-20220713.pdf> [Accessed September 16, 2025]. (eng.).

Harding T. (2022). Mozart Group of ex-special forces 'adds serious value' to Ukraine troops. URL: <https://web.archive.org/web/20221227203742/https://www.thenationalnews.com/world/europe/2022/12/20/mozart-group-of-ex-special-forces-adds-serious-value-to-ukraine-troops/> [Accessed September 16, 2025]. (eng.).

Jones S. G. & Doxsee C. & Katz B. & McQueen E. & Moye J. (2021). Russia's Corporate Soldiers The Global Expansion of Russia's Private Military Companies. *Center for Strategic and International Studies*. jul. 2021. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210721_Jones_Russia%27s_Corporate_Soldiers.pdf?VersionId=7fy3TGV3HqDtRKoe8vDqJ2GGVz7N586 [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

Racz A. (2024). Discarding (by Re-Owning) a Proxy: The Wagner Group and the War in Ukraine. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-031-40546-4_35?FromPaywallRec=true [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

The Role of Private Military Contractors in Russian Foreign Policy (2018). *Bulletin*. 64 (1135), 4 May. URL: <https://pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/24400.pdf> [Accessed September 13, 2025]. (eng.).

Avtushenko I., Avtushenko O.

THE ROLE OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the phenomenon of private military companies (PMCs) in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war of 2022-2024. The research problem lies in identifying the role of PMCs as an instrument of Russia's military and foreign policy strategy, as well as in clarifying the legal and humanitarian consequences of their deployment. The purpose of the study is to analyze the functions of PMCs in the contemporary conflict, to identify the peculiarities of their status, and to reveal the differences in the use of non-state armed formations by Russia and Ukraine.

The methodological framework is based on historical-comparative and systemic analysis, as well as an interdisciplinary approach that integrates historical, legal, and political dimensions of the problem. This has made it possible to trace the evolution of PMCs, to clarify their place in hybrid warfare, and to determine the specifics of their activities in the contemporary armed confrontation.

The article establishes that Russian PMCs («Wagner», «Redut», «Convoy», «Patriot», and others) are actively employed by the Kremlin to compensate for losses, to scale up offensive operations, and at the same time as an instrument of «plausible deniability» with regard to war crimes. Their activities are accompanied by significant casualties, internal conflicts, and violations of international law. Ukraine, by contrast, has focused on the formation of the International Legion of Defense, which operates within the legal framework and under state control, ensuring transparency and international support.

The results of the study indicate that PMCs perform a wide range of functions: from assault operations to intelligence gathering and personnel training. At the same time, the absence of clear legal regulation of their status creates problems of legitimacy, control, and compliance with humanitarian law.

The conclusions emphasize that PMCs represent an integral instrument of Russia's hybrid warfare and a pressing challenge to international security. For Ukraine, however, the strategic task lies in developing a balanced model of legal regulation and oversight of such structures.

Keywords: private military company, mercenarism, Russian-Ukrainian war, paramilitary formations, foreign volunteers, PMC «Wagner».

УДК 355.359(09)(075)

ВАРАКУТА В. П.

<https://orcid.org/0000-0002-5759-8758>

ХЛІМАНЦОВ Т. В.

<https://orcid.org/0000-0002-8301-1674>

ВАРАКУТА М. В.

<https://orcid.org/0009-0005-9192-101X>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.56-76>

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – ЦЕ ВІЙНА МАЙБУТНЬОГО ЧИ МИНУЛОГО?

У роботі поряд з порівняльно-аналітичним аналізом та емпіричним методом дослідження проведений аналіз форм та способів бойових дій сил вторгнення російської федерації та Сил оборони України під час різних часових періодів російсько-Української війни. Для зручності, наочності та систематизації досліджень російсько-Українська війна поділена на умовні часові періоди.

На основі службових, документальних, історичних та відкритих джерел засобів масової інформації (ЗМІ) авторами роботи прослідковано хронологію подій за періодами російсько-української війни, описано та проведено дослідження бойових епізодів війни, в яких розроблялися нові тактики або ті, що за своєю суттю нагадували тактики минулих війн з наданням прикладів.

Автори проаналізували нетипові тактики, використані Силами оборони України та силами вторгнення росії, визначили причини їх застосування та до яких наслідків вони призвели.

У роботі визначено причинно-наслідковий зв'язок появи та тенденції розвитку нових видів і зразків озброєння та військової техніки, вплив їх на способи і форми бойових дій під час російсько-Української війни. Проаналізовано сумісність бойового застосування і взаємодію застарілих видів озброєння і військової техніки з сучасними зразками та надано загальну характеристику російсько-Українській війні.

Ключові слова: російсько-Українська війна, тактика, Сили оборони України, сили вторгнення рф, радіоелектронна боротьба, безпілотні системи.

Постановка проблеми та її актуальність. Російсько-Українська війна, що фактично розпочалася в 2014 р. анексією Криму та

Варакута Володимир Павлович, кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри військового управління, Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків.

Хліманцов Тарас Володимирович, заступник начальника кафедри військового управління, Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків.

Варакута Микита Володимирович, науковий співробітник НДЛ факультету, Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків.

© Варакута В. П., Хліманцов Т. В., Варакута М. В., 2025.

збройним конфліктом низької інтенсивності в Донбаському регіоні, в 2022 р. переросла в повномасштабне вторгнення російських окупантів в Україну. Після Другої світової війни дослідження цієї події залишається актуальним не лише для України як суверенної держави, а й для всього світового суспільства. Адже ця війна прямо чи побічно впливає на міжнародні політичні відносини, економіку та ситуацію з безпеки багатьох країн світу. Військові події, що охопили понад одну тисячу кілометрів фронту, потребують застосування великої кількості боєприпасів, озброєння й військової техніки (ОВТ), яких з часом стало не вистачати. Західні партнери постачають Силам оборони України (COU) боєприпаси за стандартами НАТО та відносно нові зразки озброєння й техніки з тактико-технічними характеристиками (ТТХ), відповідними для ведення ефективних бойових дій. Сили вторгнення (Свт) рф навпаки, через величезні втрати й неспроможність вітчизняної промисловості виробляти в необхідній кількості сучасні ОВТ, починаючи з другої половини 2023 р. почали отримувати зразки ОВТ 50 – 60-х років випуску. Водночас, через брак боєприпасів та ОВТ з'являються їх замітники – високотехнологічне ОВТ, що функціонують на новітніх фізичних принципах застосування та управління. Тому для того, щоб відповісти на питання: яким ознакам минулих або війнам майбутнього відповідає російсько-Українська війна, доцільно провести порівняльно-аналітичний аналіз та емпіричний метод дослідження взаємодії й впливу сучасних та застарілих зразків ОВТ на форми і способи ведення бойових дій COU та Свт рф в умовах конкретної бойової обстановки, що склалася на момент збройного зіткнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових робіт з ґрунтового вивчення та аналізу російсько-Української війни поки недостатньо.

Серед існуючих можна виділити такі роботи: «Хроніка війни 2014 – 2022» (Красовицький О. & Романенко Є., 2022: 478), «Війна» (Вудворд Б., 2024: 448), «Російсько-Українська війна і майбутнє» (Фрідман Л., 2024), які лише розкривають хронологію російсько-Української війни й надають загальну характеристику, що вона схожа на минулі війни, не надаючи обґрунтованих аргументів або доказів. У довіднику «Міжнародна військова допомога Силам оборони України: Хроніка подій. Частина друга (січень – грудень 2023 р.)» (Ткачук П. & Питльована Л. & Бураков Ю.,

2024: 825) у формі щоденних інформаційних матеріалів засобів масової інформації наведено лише дані про міжнародну військову допомогу СОУ у другий рік повномасштабного російського вторгнення. Як помітив Ю. Савельєв у своїй роботі «Сучасний стан порівняльних соціальних досліджень» – «наука має пояснювати явища, а не просто займатися вимірюванням їх» (Савельєв Ю., 2014: 218–221). Для дослідження подій війни можна використовувати спеціалізовану літературу (Харук А. & Зелений В., 2023). Проте ці роботи висвітлюють лише документовану хронологію та статистику бойових епізодів (ситуацій). У них немає узагальненого наукового порівняння та аналізу впливу на хід подій новітніх і застарілих зразків ОВТ, їх сумісності та взаємодії, відсутнє аналітичне прогнозування і не дано визначення загального характеру російсько-Української війни.

Мета статті. Застосовуючи порівняльно-аналітичний аналіз та емпіричний метод, дослідити застосування застарілого і сучасного ОВТ на полі бою, як це вплинуло на формування форм і способів ведення бойових дій і до яких результатів це призводило.

Виклад основного матеріалу. Бойові завдання Свт рф і СОУ та способи їх виконання у різні періоди російсько-Української війни відрізняються залежно від поставленої російським керівництвом політичної мети, що відповідає конкретній військово-політичній обстановці. Тому для аналізу й надання об'єктивної оцінки тим питанням, що наведені вище, доцільно їх розглядати, розбивши війну на умовні тимчасові періоди, які пропонують автори.

Під час *I періоду: лютий – червень 2022 р.* (наступальні дії Свт рф та оборонні дії СОУ вздовж кордону з рф та Білоруссю) президент росії в. путін загальною метою бачив повернення України під повний військово-політичний, економічний вплив та контроль з боку кремля, висуваючи гасла про демілітаризацію та денацифікацію країни.

З українського боку на захист країни виступили загони прикордонників, підрозділи та частини Збройних Сил, Національної гвардії та Служби безпеки України, об'єднаних до СОУ під єдиним командуванням Головнокомандувача ЗС України.

Для виконання путінської мети командування Свт розробило план так званої швидкої війни (бліцкригу), з одночасною навалою великої маси військ (130 батальйонних тактичних груп (*бтгр*), що склало 92 тис. осіб), зосереджених на кордонах з Україною.

Планувалося захопити Київ за три дні (!), а решту територій Україна – протягом двох-трьох тижнів, з подальшою повною окупацією (*Воєн.-іст. опис..., лютий-березень 2022: 112*). Одночасне повномасштабне вторгнення Свт рф почалося 24 лютого 2022 року з території Білорусії, брянської, курської, белгородської областей, донецького, луганського і кримського напрямів. Висування противника розпочиналось з вихідних районів у складі підсилених *бтгр*, що наведено в таблиці (*Збірник № 2 Матеріалів вивчення бойового досвіду..., квітень 2022: 97*) з подальшим розгортанням у ротні тактичні групи (*ртгр*).

Таблиця 1

СТРУКТУРА			
чисельність та основне ОВТ, що входило до складу 2 БТГр 126 обрбо			
№ з/п	Назва підрозділу	Чисельність особ. складу	Основні види озброєння та військової техніки
1.	управління БТГр	7	<i>уточнюється</i>
2.	взвод зв'язку	14	БТР-80 (1); Р-168 (1); Р-187ПІ (1); Р-149 (2)
3.	1 мср	95	БТР-80 (10); Р-187ПІ (5);
4.	2 мср	95	БТР-80 (10); Р-187ПІ (5);
5.	3 мср	95	БТР-80 (10); Р-187ПІ (5);
6.	мін.батр	45	2Б14 (6); Р-187ПІ (4); АТ (6)
7.	протитанк.взвод	22	БТР-80 (3); 9П131 (12)
8.	гран.взвод	22	АГС-17 (4); БТР-80 (5)
9.	взвод забезпечення	20	АТ (10); БРЕМ-К (1)
10.	мед.взв	14	МТ-ЛБ (1);
11.	снайп. взвод	17	СВД (16); АТ (1)
12.	танкова рота ¹	32	Т-72Б3 (10)
13.	габатр гадн ¹	50	Д-30 (6); ІВ111 (1); АТ (10)
14.	розв.рота ¹	62	БТР-80 (3); БТР-60ПБ (1); Р-168 (1); Р-187ПІ (20)
15.	забатр	41	ЗУ-23-2 (6); МТ-ЛБ (3); БТР-60 ПБ (1); АТ (3)
16.	взв ПТУР	8	МТ-ЛБ (4);
17.	взв ПЗРК	13	9П131 (7); МТ-ЛБ (5)
18.	рота МТЗ ¹	23	АТ (14); РЕМ-КЛ (1)
19.	відділення БпЛА	3	Елерон (1)
РАЗОМ		678 чол.	

Примітка: 1 – додані для підсилення батальйону підрозділи (ймовірно).

За своїм задумом і виконанням цей план ідентичний концепції бліцкригу (або блискавичної війни), розробленої ще в середині ХІХ ст. пруськими генералами А. Шліффеном і Х. Мольтке, що передбачала одночасний наступ на країну-жертву всією накопиченою масою військ, вишикуваних в один стратегічний ешелон на декількох напрямках, що й сталося на початку Першої світової війни під час нападу Німеччини на Францію. Продовження ця концепція мала під час Другої світової війни нападом німецьких загарбників на Польщу в 1939 р., на Францію в 1940 р. та СРСР у 1941 р.

Перший період війни характеризується тим, що *Свт рф* надавали перевагу швидкості та раптовості завдання масованих авіаційних та ракетно-артилерійських ударів по військових об'єктах та цивільній житловій та критичній інфраструктурі для виклику серед населення України жаху, паніки, хаосу та відчаю, щоб зламати волю народу до опору. *Задум і початок війни за таким сценарієм розробив німецький генерал Е. Людендорф і виклав його в своїй книзі «Тотальна війна». На практиці теорія «тотальної» війни була здійснена нападом Німеччини на Польщу та СРСР за часів Другої світової.*

Наземні *Свт рф* застосовували тактику рейдових дій підрозділів з метою виходу до зазначених рубежів (районів). На окремих напрямках, де росіяни мали розвідувальні дані про характер оборони *СОВ*, створювалися плацдарми для безперешкодного просування головних сил. *Аналогічні наземні воєнні дії на початку Першої світової війни здійснювалися німецькими силами прикриття та вторгнення проти французів, які забезпечували розгортання головних сил у прикордонних районах з Францією та захоплювали плацдарми для подальшого наступу головних сил.*

За перших дві-три доби ведення наступальної операції б(р)тгр рф просувалися достатньо швидко по автодорогах у колонах, з виставленням на них блокпостів і захопленням окремих населених пунктів у разі можливості швидкого оволодіння ними. У випадку отримання опору на підході до районних центрів противник їх блокував, обходив та продовжував просування своїх колон. Таки ж дії під час Другої світової війни здійснювала нацистська Німеччина в перші дні нападу на СРСР, коли її війська просунулися вглиб на декілька десятків кілометрів, обходячи райони опору, залишаючи їх для військ другого ешелону.

Втративши величезну кількість техніки, російське командування з 24 березня 2022 р. приступає до нової тактики масованого наступу «змішаними колонами», в яких разом з сучасними зразками танків, БТР (БМП), САУ та артилерії йшли вантажні машини, бензозаправники, спецмашини тощо (*Воєн.-іст. опис...*, 2022: *лютий-березень*, 112).

У разі зустрічі з підготовленими до оборони українськими опорними пунктами (районами оборони), основні сили військ ворога розгорталися в бойові порядки й здійснювали атакувальні дії з ходу. Подібний спосіб просування масованих змішаних колон

(піхоти, кавалерії й артилерії) застосовували Наполеон Бонапарт у 1812 р. при наступальних діях проти російської імперії та німецькі загарбники (колони із танків, БТР, спецавтомобілів, вантажних машин, артилерії й піхоти) у війні проти Польщі в 1939 р., Франції в 1940 р. і СРСР у 1941 р. Під час подолання оборони радянських військ німці зходу охоплювали осередок спротиву танковими “кліщами”, а удари завдавали танковими «клинами», розсікаючи бойові порядки оборонців, при активній підтримці авіації та артилерії.

Основною тактикою дій противника стало стрімке просування військових змішаних колон до визначених рубежів (районів) на максимально можливу глибину. Тобто окупанти застосовували атиповий спосіб наступальних дій: висування колонами, зосереджуючись на нічний відпочинок в населених пунктах або біля них, ведення наступальних дій фактично в похідних або передбойових порядках з ходу («з коліс»).

У відповідь на дії противника командування *СОВ* створило мобільні тактичні групи (*МбТГр*) та мобільні протитанкові вогневі групи (*МбнтВГр*). Маневрена оборона велась із широким застосуванням вогневих засідок *МбнтВГр*, які діяли перед фронтом оборони батальйонів. Рух колон окупантів зупинявся також вогнем бригадних артилерійських груп (*БраГ*) і мінометних батарей батальйонів. Крім того, створювались один-два екіпажі БпЛА у складі вогневого взводу (батарей), які виконували розвідувальні функції. *МбТГр* виконували завдання, що виникали раптово під час бою, а саме: здійснити маневр, розгорнутися на визначеному рубежі та прикрити танконебезпечні напрями й ділянки, посилити (за необхідністю) механізовані підрозділи, знищити тактичні десанти та тактичні групи противника, прикрити похідний, передбойовий, бойовий порядок *тб* під час його висування.

СОВ здійснювали як маневрену, так і позиційну оборону, використовуючи тактичні властивості місцевості. Багато боїв протягом першого місяця війни були зустрічними, оскільки *Свт рф* наступали на численних напрямках, а *СОВ* намагалися розгорнутися й здійснити опір. Протягом двох-трьох місяців *СОВ* контрударами знищили багато живої сили й техніки ворога та змусили його відійти від Києва, Чернігова і Сум на свою та Білоруську території. Противник почав зосереджуватись на Донбасі та Таврійському напрямі (*Останчук О. & Топальський В., 2024:106*).

Отже, початок війни характеризувався тим, що *Свт* рф надавали перевагу раптовості, швидкості та масованому застосуванню військ, озброєних здебільшого сучасними зразками наземного та повітряного ОВТ. Навпаки *СОУ* переважно мали ОВТ ще радянського виробництва.

Під час II періоду: червень – серпень 2022 р. (наступальні дії *Свт* рф на Донбаському та південному напрямках) в. путін через величезні втрати в живій силі та ОВТ, змінює свою думку й ставить за мету захоплення лише східної частини України. Тому основні зусилля зосереджуються на захопленні Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей. Противник став вдаватися до ведення бойових дій здебільшого невеликими групами механізованих підрозділів або спішеної піхоти. Бойові дії він починав з положення безпосереднього зіткнення, переважно з проведення розвідки боєм на широкому фронті на декількох ділянках підрозділами силою до механізованого (розвідувального) взводу, посиленого танком. Перед початком штурмових дій здійснювався вогневий удар по розвіданих цілях силами РВіА, оперативно-тактичною та армійською авіацією з активним застосуванням засобів РЕБ для протидії українським БПЛА (*Воєн.-іст. опис..., червень 2022: 129*). У разі стійкого втримання підрозділами *СОУ* взводних (ротних) опорних пунктів (*взв(р)ОП*) оборони, противник здійснював відхід та протягом 2-3 діб завдавав авіаційно-артилерійських ударів по викритих цілях. Застосовуючи тактику «вогневого валу», росіяни знищували все на своєму шляху, включаючи цивільні населені пункти (*Воєн.-іст. опис..., липень 2022: 164*). Тактику «вогневого валу» (одночасного залучення великої кількості гармат на вузькій ділянці фронту) вперше застосовував у війнах Наполеон Бонапарт, знайшла вона застосування і у Першій та Другій світових війнах.

Противник наступальні дії здійснював переважно протягом світлого часу доби. Нічний час використовувався для поповнення боєкомплекту та МТЗ, проведення ротації підрозділів та їх перегруповання. Як особливість слід зазначити, що наступальні дії противник намагався здійснювати вздовж залізниць або автошляхів, що забезпечувало йому надійну логістику (*Воєн.-іст. опис..., серпень 2022: 180*). Такий же підхід застосовували німці під час Другої світової війни, просуваючись більш-менш укріпленими дорогами вглиб територій СРСР.

Можна стверджувати, що вже під час II періоду війни противник відійшов від класичної тактики ведення наступальних дій, враховував досвід ведення бойових дій на території України та постійно намагався наростити перевагу не лише в особовому складі й техніці, а й в прийомах та способах ведення бойових дій.

Через повільне постачання західними партнерами зброї й техніки СОВ не встигали накопичити достатньо сил для контрнаступальних дій, тому перейшли вздовж всього фронту до позиційної та маневреної оборони, повільно, під тиском противника залишаючи свої території. Проте з надходженням американських РСЗВ «HIMARS» та французьких, німецьких, американських, словацьких, польських, чеських та інших країн сучасних гаубиць, БМП, БТР та іншої зброї (*Довідник-каталог...*, 2024: 237), СОВ почали крок за кроком, точковими дистанційними вогневыми ударами знищувати логістику ворога: сховища боєприпасів і ПММ, руйнувати дороги, мости, залізничні сполучення, знищувати штаби, пункти управління оперативно-тактичного рівня в тактичній глибині.

Відчувши завзятий опір з боку СОВ, грамотне й ефективне застосування сучасної західної високоточної зброї та опинившись без необхідного логістичного забезпечення, Свт рф практично зупинилися по всьому фронту і також перейшли до позиційної оборони. Отже, на початок серпня російський наступ уповільнився.

Під час III періоду: серпень – листопад 2022 р. в. путін поставив за мету повну анексію й приєднання до складу рф Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. Для цього були росіянами поспіхом організовані та проведені фейкові референдуми, після чого постановою російської думи й указом президента ці області нібито «приєдналися» до рф.

Несподівано для ворога 5 вересня 2022 р. з визволення м. Балаклія почалася Харківсько-Лиманська наступальна операція, в якій брали участь до 6 000 воїнів, тобто близько 2-3 бригад (*Воєн.-іст. опис...*, 2022: вересень 169; жовтень 190; листопад 165). Наслідком операції стало звільнення Харківської обл. на 95 %.

У відповідь росіяни 05 грудня 2022 р. здійснили Лиманську контрнаступальну операцію, залучаючи до неї штурмові загони (*штЗ*), штурмові роти (*штР*) й штурмові взводи (*штВзв*), як головний засіб вирішення завдань на полі бою. Тобто замість

класичних для СВм рф *бтгр* вони почали застосовувати *штЗ*, які відрізнялися меншою кількістю бронетехніки (наприклад, замість танкової роти в *бтгр* – танковий взвод у *штЗ*). Основне завдання *штЗ* на добу – це захоплення *взв(р)ОП* або визначеного рубежу. Саме *штВзв* став основним елементом бойового порядку *штЗ*, який складався з 12 – 15 осіб, розбитих на штурмові трійки (Воен.-іст. опис..., грудень 2022: 175).

Велике значення противник надавав синхронізації роботи артилерії, станкових автоматичних гранатометів (АГС) і дій піхоти. Вогонь з АГС-17 рекомендувалося вести лише з закритих позицій на дистанції від 600 до 1700 м. Для кожного засобу ураження заздалегідь визначався набір цілей для роботи, не більше п'яти на *штвзв*. Штурмова піхота мала діяти відразу ж (не пізніше ніж через 1 хв) після закінчення артобстрілу позицій *СОУ*. Тактику штурму позицій противника одразу після закінчення артилерійської підготовки застосовували канадські й австралійські підрозділи в складі англійських військ під час Першої світової війни.

У разі провалу штурму відступ дозволявся лише вночі. Пересуватися дозволялося лише по лісосмузі, якщо це населений пункт – лише в проломах у парканах і стінах будинків. Ця нова тактика СВм рф характеризувалася активними діями штурмових підрозділів у темний час доби та мала такі особливості (Дранатий М., 2024:12):

- цілодобове застосування аеророзвідки, в тому числі, застосовуючи дрони, оснащених тепловізорами;
- створення штурмових груп піхоти (по 10 – 20 досвідчених бійців) призначених для нічного бою, оснащених нічною оптикою та тепловізійними прицілами;
- створення груп закріплення (до 50 вояків), які мали закріпитися на захопленій позиції;
- проведення артилерійської підготовки атаки;
- безпосередній вогневий супровід атаки АГС, малий калібр яких дозволяв піхоті впритул притискатись до вибухів та налагодити максимально щільну взаємодію;
- під час атаки:
- спостерігали з повітря за українськими позиціями та корегували дії за допомогою дронів;
- здійснювали масований артилерійській вогонь з намаганням «пом'якшити» українську оборону та вибити важке озброєння;

- активно використовували ПТРК з тепловізійним прицілом для ураження бронетехніки;
- здійснювали приховане зближення до рубежів атаки в темний час доби;
- не використовували бронетехніку з метою її збереження від вогневого ураження *COV* та забезпечення максимальної раптовості дій піхоти;
- здійснювався підхід до захопленої української позиції групи *закріплення*, які відразу приступали до інженерного обладнання вогневих позицій;
- бронетехніка (у разі залучення) застосовувалася на відстані максимальної ефективної вогневої підтримки, намагаючись не наражатись на українські ПТРК;
- у випадку невдалого штурму – по українській позиції відкривався артилерійський вогонь;
- денні та нічні атаки могли мінятися на одному напрямку.
- активно застосовували дрони, через які організовували весь цикл бойового управління;
- основне навантаження покладали на піхоту, яка мала діяти самостійно.

Застосування тактики нічних дій хоч і не призводило до зменшення втрат російською стороною, але дозволяло добитися результатів. При цьому бронетехніка та артилерія переставали бути засобом прориву, як це було під час попередніх періодів війни (*Воєн.-іст. опис... , грудень 2022: 175*).

Після тривалих боїв зранку 11 листопада 2022 р. українські підрозділи спецпризначення увійшли в місто Херсон, що означало визволення обласного центру й правобережної Херсонщини від російських окупантів. Українці перед боями, щоб заплутати окупантів, зображували на своїй бронетехніці їх символіку – літери «Z» і «V», а потім позначали кожну свою і ворожу одиницю (БМП, БТР, гармату, *ОП* тощо), що брала участь у бою, на тактичному планшеті, використовуючи американське програмне забезпечення аналізу даних і бойових алгоритмічних систем Palantir та мережево-центричну систему управління боєм. Таким чином, на екрані планшета було видно усе поле бою: де знаходиться ворог, а де свої підрозділи. Агресор, навпаки, цього був позбавлений, тому не розумів, де свої, а де чужі, наслідком чого стало його ефективне знищення.

Отже, наведені вище тактики, що були застосовані під час I–III періодів війни, підтверджують те, що залежно від ситуації СОУ і Свт рф застосовували як тактики, розроблені ще в минулих війнах, так і нові, збільшуючи ефективність виконання бойових завдань за рахунок аеророзвідки та розподілу між штурмовими загонами атакувальних і функцій закріплення захоплених рубежів.

З появою на озброєнні високоточної далекобійної артилерії з GPS наведенням та РСЗВ HIMARS СОУ застосували тактику “сітка смерті”, що передбачає масовані, послідовні та злагоджені ракетно-артилерійські та авіаційні удари по логістичній інфраструктурі й скупченню особового складу та ОВТ противника. Повільне просування підрозділів СОУ на Херсонському напрямку, через відкритість степової місцевості, з одночасним знищенням логістики противника, мали ознаки несиметричності. У вітчизняних і закордонних ЗМІ такий спосіб ведення війни почали називати тактикою «видавлювання» або тактикою «логістично-вогневого зашморгу». Тактика знищення логістики противника в тактичній глибині побудови його бойових порядків показала свою ефективність у ході релігійних воєн у Європі в 1618 – 1648 рр. Воюючи країни намагалися захопити магазини (продовольчі обози), щоб приректи численні війська противника на голод із наступною капітуляцією. Завдяки подібній тактиці, в часи Першої світової війни, англійській полковник Т. Лоуренс (Аравійський) з 2-х тисячним загonom змусив покинути Аравію 150 000 турецьке військо, а німецький полковник Л. Форбек завдав суттєвих втрат 250 000 колоніальному англійському війську, перерізавши шляхи забезпечення під час Східно-африканської кампанії. Під час російсько-Української війни (1917–1921 рр.) подібну тактику застосовував Н. Махно, змусивши армію генерала П. Краснова відвести війська від Москви й повернутися до Таганрогу, рятувати стратегічні склади білогвардійської Добровольчої армії генерала А. Денікіна.

Отже, ця тактика повністю виправдалася під час Херсонської наступальної операції, досягши виснаження й обезкровлення противника. У ході наступальної операції активно проводилася інформаційна війна з метою введення ворога в оману стосовно істинних намірів дій СОУ. Прорив позиційної оборони противника здійснювався раптовим вогневим впливом мобільних штурмових груп (МбШГр).

Під час IV періоду: листопад 2022 – червень 2023 р. амбіційні плани путіна поступово згасають і за мету ставиться лише утримання захоплених територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей та завдання ракетно-дронових ударів по енергосистемі країни, щоб змусити українське керівництво сісти за стіл переговорів на умовах добровільного залишення цих територій.

З настанням дощів чорноземи перетворилися на непрохідну багнюку, через що колісна та гусенична техніка з обох боків насилу пересувалася місцевістю. Через непогоду вся увага командування *COU* зосередилась на створенні резервів і оборонних діях. Збройні зіткнення набули піхотно-артилерійський характер (*Воєн.-іст. опис... , березень 2023: 179*). Противник на окремих напрямках хвиля за хвилю атакував масованими штурмовими групами, без підтримки бронетехніки. Цілодобовий штурм супроводжувався локальною концентрацією артилерійського вогню на вузьких ділянках.

Так під час запеклих боїв за Соледар і Бахмут противник застосовував такі тактики:

Тактика 1. Спочатку на рубіж висувалася перша штурмова група, чисельністю до 8 осіб, які були завантажені боєкомплектom (БК) і вогнеметами «Шмель», з завданням дійти до рубежу (об'єкта) та закріпитися. Група впритул наближалася до передових українських позицій та максимально швидко окопувалася, залишаючи на дереві (кущі, будівлі) білу ганчірку або інший знак, щоб наступна штурмова група орієнтувалася у випадку загибелі першої групи і знайшла, де вже викопані укриття зі зброєю та БК. Під час вогневого контакту «вагнерівці» виявляли українські вогневі позиції та передавали їх координати своїй артилерії. В цей час над українськими позиціями постійно працював БпЛА-розвідник з тривалим часом польоту, або практикувалась «карусель» із дронів типу MAVIC 3. Спираючись на дані оператора дрона, одночасно починали працювати до 10 мінометів 120-мм і 82-мм. Артилерійська підготовка тривати кілька годин поспіль. За 500 метрів від першої штурмової групи зосереджувалася друга, яка мала легше екіпірування й під прикриттям артилерії просувалася для штурму українських позицій. Якщо другій штурмовій групі не вдавалося взяти позицію, за нею йшла третя, а за потреби – навіть четверта. Виходило чотири хвили з вісьма бійців на одну українську позицію.

Оператори БпЛА, які входили до складу штурмових груп, координували вогонь артилерії безпосередньо з поля бою. Якщо артилерії вдавалося подавити українську позицію, штурмові групи зачищали її, застосовуючи дрони, ручні гранати чи стрілецьку зброю.

Тактика 2. На початку штурму протягом кількох годин працювали танки, артилерія та міномети. В цей час штурмові групи намагалися приховано наблизитися до позицій СОУ на відстань від 100 до 250 м, іноді до 50 метрів. На фінальній стадії «вагнерівці» застосовували гранатомети. Під час останнього пострілу з гранатомета або міномета вони буквально через кілька секунд вривалися в окопи, розв'язуючи рукопашний бій. «Вагнерівці» практикували переодягання в форму бійців СОУ, або в «піксель» чи «мультикам», що ускладнювало їх впізнання, особливо в умовах поганої видимості або нічного бою (*Зб. інф.-довід. мат..., 2023: 3–20; Воєн.-іст. опис..., квітень 2023:167*).

Проаналізувавши російські тактики штурмових груп, можна констатувати, що вони не відрізняються від «класичних» і в минулих війнах широко застосовувалися. Проте новизною є те, що БпЛА починають активно брати участь у постачанні розвідувальної інформації та здійснювати коригування мінометно-артилерійського вогню під час самого процесу атакуювальних дій штурмових груп, що приносило позитивні результати.

Під час V періоду: 5.06.–30.11.2023 р. (літньо-осіння наступальна операція СОУ) українське командування ставило за мету розгромити противника на Маріупольському напрямку і вийти до Азовського моря, тим самим відокремити північну частину Свт рф від південної. Командири українських бригад резерву, які були призначені для наступальних дій, особисто приймали рішення, визначив бойові порядки та способи ведення наступальних боїв. Для узгодження дій загальновійськових підрозділів та підрозділів всебічного забезпечення за часом та місцем дій організовувалась взаємодія, переважно як це робилося під час минулих війн на макеті місцевості. Для підтримання взаємодії під час наступу сусідні бригади на флангах обмінювалися офіцерами із взаємодії, які постійно знаходилися на КП бригад, що створювало тимчасові затримки в передачі й прийманні розпоряджень.

Однією з особливостей організації майбутніх боїв є відсутність спланованих та проведених заходів введення противника в оману

щодо дійсних намірів та планів, хоча ще з часів англо-бурської війни (1899 – 1902 рр.) усі армії світу намагалися приховати свої дії. Такий підхід повністю унеможлилював раптовість дій українських бригад.

Фактичного з 5 червня 2023 р. СОУ почали наступальні дії на окремих ділянках фронту, здійснюючи формуючу операцію. На окремих напрямках наступу підрозділи СОУ здійснювали «промацування» слабких місць в системі оборони противника та застосовували тактику завдання флангових ударів з намаганням подальшого оточення. Мета таких дій є змусити війська другого ешелону оборони противника надати допомогу першому, а під час здійснення маршу – уразити їх точковими ударами далекобійної артилерії та РСЗВ (*Воєн.-іст. опис...*, липень 2023: 207; *Довідник-каталог...*, 2024: 237). Проте ця тактика не спрацювала. На шляху наступальних дій українських штурмових підрозділів з'явилася потужна багатоешелонована позиційна оборона противника, що вперше була застосована в Кримській війні (1853–1856 рр.) під час оборони Севастополя. Через відсутність у достатній кількості тральщиків для розмінування шляхів наступу та масований артилерійський вогонь противника на ділянках прориву доводилося застосовувати стару тактику й залучати саперів, що суттєво знижувало темп і ефективність наступальних дій. Противник, навпаки, якщо був не спроможний контролювати мінне поле мінометно-артилерійським вогнем, застосовував нову тактику – поливав його займистою сумішшю і при наближенні українських штурмовиків дронами підпалював це поле. Помилки військового керівництва СОУ на початку наступу, яке не повною мірою врахувало ці перешкоди, призвели до втрат від 20 до 40% бронетехніки, у тому числі західного виробництва, спричинені підривами на російських мінно-вибухових загородженнях.

З високою ефективністю противник застосовував гелікоптери, які з відстані 5–10 км знищували ракетами українську бронетехніку. Раптовість атак гелікоптерів з різних напрямків і відстаней не давала змоги ефективно боротися з ними.

Бойовий порядок російської штурмової авіації зазвичай складався з колони пар з інтервалом 1-2 хв між парами на одному тактичному напрямку і через 8 – 15 хв (після розвороту в зоні постановки радіоелектронних перешкод гелікоптерів Мі-8МТПР) колона пар (у такому ж часовому інтервалі між парами) на іншому

тактичному напрямку. Аналогічну тактику в свій час застосовували американо-британські пілоти під час збройного конфлікту проти Іраку в 2003–2011 роках з метою повалення режиму С. Хусейна.

Не відмовляючись від мети наступу, українське командування ухвалило нестандартне рішення на зниження великої кількості особового складу та техніки, залучених до наступальних дій, а задіяти до атак нечисленні штурмові групи. При цьому українське командування застосувало тактику «продавлювання» або «прогризання», яка передбачала артилерійсько-ракетний тиск на передові позиції й логістичну інфраструктуру ворога, контрбатареїну боротьбу з артилерією противника та поступове просування штурмових груп з метою максимального збереження життів особового складу. Така тактика отримала назву «тисячі порізів» і не передбачала стрімких атак на велику глибину, а поступову, на окремих ділянках, і лише на декілька десятків чи сотень метрів на добу. Тому, за 5 місяців наступальних дій *COV* просунулися лише в районі Роботиного на глибину близько 17 км. Подібну тактику застосовували англо-французькі війська проти німців у 1916 р. під час Верденської операції та в 1918 р. у ході наступальних дій, після невдалої німецької операції «Людendorф» часів Першої світової війни.

З червня 2023 р. до артилерійсько-ракетного характеру війни додалися ознаки масованого застосування дронів. На напрямках дій *COV* з'явилися десятки й сотні дронів-розвідників, дронів-коригувальників вогню артилерії та РСЗВ і ударні дрони-камікадзе. На вагу було покладено можливості кожної сторони щодо кількості й ефективності застосування дронів різного призначення.

Під час висування з глибини й для зниження ймовірності знищення ОВТ противник облаштував вздовж дороги захисні екрани (сітки) на висоті 3–4 м з інтервалом у 25 м. Для відведення головок самонаведення українських ПТРК типу Javelin противник завчасно розпалював багаття вздовж маршруту руху, чим убезпечував проходження своєї техніки небезпечної ділянки маршруту.

Під час Авдіївської наступальної операції (10.10.2023–17.02.2024 рр.) *Свт* рф здійснювали наступ маршовими батальйонами (масованими колонами бронетехніки) при активній підтримці авіації, артилерії, РСЗВ та дронів, застосовуючи тактику вогневого валу та хвильових масованих (м'ясних) штурмів, що

приводило до величезних втрат серед особового складу і ОВТ (*Воєн.-іст. опис... , листопад 2023: 165, грудень 2023:190*). Таку ж по суті тактику застосували радянські війська під час Другої світової війни у ході визволення Києва та взяття Берліну в 1945 р. При цьому ставилося бойове завдання, яке потрібно було виконати попри невинновдані втрати серед особового складу.

З другої половини січня СВт знову змінили тактику та перейшли до штурмів із масованим застосуванням бронетехніки з надією, що хоч хтось прорветься до українських позицій. Через велику втрату бронетехніки наприкінці січня російські окупанти знов перейшли до тактики штурмових дій малими піхотними групами з активним застосуванням ракет класу «поверхня-поверхня» і КАБів класу «повітря-поверхня».

Цей період війни можна охарактеризувати як тактику на виснаження людських і воєнно-технічних ресурсів з обох сторін, де невелика перевага була на боці СОУ, які мали на озброєнні високоточну артилерію та РСЗВ, що змушувало противника просуватися повільно, втрачаючи велику чисельність військових і ОВТ.

Під час VI періоду: листопад 2023 – червень 2024 р. (позиційна оборона СОУ) керівництво росії продовжувало політику захоплення якомога більшої української території для забезпечення сильної позиції у майбутніх переговорах з Україною за посередництва США.

Широке застосування БпЛА й дронів змусило обидві сторони змінити тактику на більш обережні дії малих тактичних груп.

У січні 2023 р. підтримка з боку США, головного спонсора України через внутрішньополітичні суперечки припинилася взагалі. Тому СОУ знов довелося змінити тактику дій: замість поступового звільнення окупованих територій – здійснювалися партизанські та диверсійно-розвідувальні рейди спеціальних підрозділів та знов-таки вдатися лише до оборонних дій (*Воєн.-іст. опис... , січень 2024: 212*). Щоб компенсувати нестачу боєприпасів для артилерії й РСЗВ та зменшити безпосередній бойовий контакт з противником, українські виробники значно збільшили виробництво і закупівлю дронів різного призначення.

Нова тактика (алгоритм) застосування повітряних дронів полягала в наступному:

- перший крок – проводилася нічна (або денна) розвідка з виявлення противника;

- другий крок – дрони дистанційно встановлювали на визначених напрямках міни та радіоелектронні перешкоди, тим самим ізолюючи поле бою;

- третій крок – дрони спостерігали за полем бою, здійснюючи відеозйомку або фотографування, та передавали обстановку до ПУ;

- четвертий крок – ударні дрони-камікадзе знищували противника.

В акваторії Чорного моря українські морські дрони (безекіпажні катери) вміло застосовували тактику «вовчої зграї», що передбачала одночасну атаку російського корабля декількома дронами з різних боків (*Воєн.-іст. опис...*, лютий 2024: 213). Вперше таку тактику застосували запорозькі козаки в середині XVII ст. на чайках в акваторіях Чорного й Азовського морів, нападаючи на турецькі галери, а також німецькі підводники в часи Другої світової війни проти американських і британських морських караванів за програмою ленд-ліз для сср. Крім того, українські військові все активніше використовували декілька інноваційних способів підриву оборонних позицій і бліндажів ворога, застосовуючи роботизовані наземні комплекси для дистанційного мінування території протитанковими мінами ТМ-62 з 8 кг зарядом тротилу.

Цей період війни характеризується активним застосуванням засобів РЕБ, повітряних дронів різного призначення, українських морських безекіпажних катерів для боротьби з чорноморським флотом рф та наземних дронів для ведення розвідки, забезпечення логістики та мінування.

Під час VII періоду: літні наступальні дії сил вторгнення рф (червень 2024 – січень 2025 рр.), мета російських окупантів не змінюється і обмежується намаганням захопити Донецьку, Луганську, Запорізьку і Херсонські області й змусити посадити за стіл переговорів українське керівництво. На цьому етапі війни відсутнє повне панування противника у повітрі. СОУ здійснюють оборонні дії та активно знищують логістику в глибині території рф (НПЗ, нафтові бази, військові аеродроми, електропідстанції, нафтопроводи, заводи з виготовлення військової продукції чи продукції подвійного призначення) з метою підриву економіки країни-агресора та зменшення у неї коштів на підтримання війни. Тактику знищення логістики нацистської Німеччини під час Другої світової війни застосовували британці й американці, завдаючи авіаційних

ударів по заводах, що виробляли військову продукцію. Наслідком цих ударів стало істотне кількісне та якісне зниження ОВТ, що вироблялося.

На новий технічний рівень вийшли «купольні» засоби РЕБ (для прикриття одиночних об'єктів – танка, БТР (БМП), автомобіля, ПУ тощо). Повітряні та наземні безпілотні системи перейшли на управління через оптоволокну, що унеможливило впливання на них засобів РЕБ противника. Українські надводні безекіпажні катери обладнуються засобами ППО, РЕБ і системами залпового вогню.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Російсько-Українська війна є складною й багатогранною, що вимагає постійної адаптації тактик минулих війн (через наявність у Свт рф застарілої радянської техніки) до сучасних тактик, де застосовуються новітні зразки ОВТ. Тобто російсько-Українська війна – це симбіоз тактик минулих війн і новітніх способів ведення війни високотехнологічним озброєнням.

Тому дослідження нових форм і способів ведення бойових дій під час російсько-Української війни намітають подальший розвиток воєнного мистецтва.

Використані посилання

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Лютий–березень 2022 р. (2022). Київ, 112 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Квітень 2022 р. (2022). Київ, 148 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Травень 2022 р. (2022). Київ, 131 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Червень 2022 р. (2022). Київ, 129 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Липень 2022 р. (2022). Київ, 164 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Серпень 2022 р. (2022). Київ, 180 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Вересень 2022 р. (2022). Київ, 169 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Жовтень 2022 р. (2022). Київ, 190 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Листопад 2022 р. (2022). Київ, 165 с.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Грудень 2022 р. (2022). Київ, 175 с.

- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Березень 2023 р. (2023). Київ, 179 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Квітень 2023 р. (2023). Київ, 167 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Липень 2023 р. (2023). Київ, 207 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Листопад 2023 р. (2023). Київ, 165 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Грудень 2023 р. (2024). Київ, 190 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Січень 2024 р. (2024). Київ, 212 с.
- Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Лютий 2024 р. (2024). Київ, 213 с.
- Вудворд Б. (2024) Війна. США: вид. Simon & Schuster. 448 с.
- Довідник-каталог. Зброя російсько-української війни 2022-2023 років (2024). Київ, 237 с.
- Драпатий М. (2024) Кров Дніпром тече. Херсонська наступальна операція. Київ, 12 с.
- Збірник № 2 матеріалів вивчення бойового досвіду російсько-української війни 2022 року. Квітень 2022 (2022). Київ, 2022. 182 с.
- Збірник інформаційно-довідкових матеріалів для командирів військових частин (підрозділів), 2023. Київ, 74 с.
- Красовицький О., Романенко Є. та ін. Хроніка війни 2014-2022. Перші пів року повномасштабної агресії (24.02.2022–24.08.2022) (2022). Харків : Фоліо. 478 с.
- Міжнародна військова допомога Силам оборони України: Хроніка подій. Частина друга (січень–грудень 2023 р.). Довідник (2024) / Укладачі: П. Ткачук, Л. Питльована, Ю. Бураков; за заг. ред. Ю. Буракова. Львів: НАСВ. 825 с.
- Остапчук О., Топальський В. Воєнно-політична обстановка в ході російсько-Української війни (лютий-червень 2022 року). Збірник інформаційно-аналітичних матеріалів (2024). Київ: Вид. Центр навчальної літератури. 106 с.
- Савельєв Ю. (2014) Сучасний стан порівняльних соціальних досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Наукове життя*. №. 1. С. 218–221.
- Фрідман Л. (05.02.2024) Російсько-українська війна і майбутнє. На результат впливатимуть не лише технології. URL: https://ipress.ua/articles/rosiyskoukrainska_viyuna_i_maybutnie_na_rezultat_vplyvatymut_ne_lyshe_tehnologii_lourens_fridman_353429.html (Дата звернення: 17.09.2024).
- Харук А., Зелений В. (2023). Офіційні українські видання про російсько-українську війну та їх використання в історичних дослідженнях. *Військово-науковий вісник*. № 40. С. 203 – 216.

References

- Dovidnyk-kataloh. Zbroya rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2022-2023 rokiv. Kyyiv, 2024. 237 p. (ukr).
- Drapaty M. (B. D.) Teche krov Dniptom. Khersons'ka nastupal'na operatsiya. Kyyiv: B.M., 2024. 12 p. (ukr).

Fridman L. (05.02.2024) Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna i maybutnye. Na rezul'tat vplyvatymut' ne lyshe tekhnologiyi. URL: https://ipress.ua/articles/rosiyskoukrainska_viyina_i_maybutnie_na_rezultat_vplyvatymut_ne_lyshe_tehnologii_lourens_fridman_353429.html. [Accessed: 17.09.2024]. (ukr).

Kharuk A., Zelenyy V. Ofitsiyni ukrayins'ki vydannya pro rosiys'ko-ukrayins'ku viynu ta yikh vykorystannya v istorychnykh doslidzhennyakh. Viys'kovo-naukovyy visnyk. № 40. (2023). L'viv. P. 203-216.

Krasovyts'kyy O., Romanenko YE. ta in. Khronika viyny 2014-2022. Persha polovyna roku povnomasshtabnoyi ahresiyi (24.02.2022–24.08.2022). Kharkiv: Folio, 2022. 478 p. (ukr).

Mizhnarodna viys'kova dopomoha Sylam oborony Ukrayiny: khronika podiy. Chastyna druha (sichen'–hruden' 2023 r.). Dovidnyk / Uporyadnyky P. Tkachuk, L. Pytlova, Yu. Burakov; za zahal'noyu redaktsiyeyu Yu. Burakova. L'viv: NASV, 2024. 825 p. (ukr).

Ostapchuk O., Topal's'kyy V. Voyenno-politychna sytuatsiya pid chas rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny (lyuty–cherven 2022 r.). Zbirnyk informatsiyno-analitychnykh materialiv Kyiv: Tsentri uchbovoyi literatury, 2024. 106 p. (ukr).

Savel'yev Yu. (2014) Suchasnyy stan porivnyal'nykh sotsial'nykh doslidzhen/*Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh. Naukove zhyttya*. № 1, 2014. Pp. 218–221.

Voyenno-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Lyuty–berezhen 2022 r. (2022). Kyiv, 112 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Kviten 2022 (2022). Kyiv, 148 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Traven 2022 (2022). Kyiv, 131 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Cherven 2022 (2022). Kyiv, 129 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Lypen 2022 (2022). Kyiv, 164 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Serpen 2022 (2022). Kyiv, 180 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Veresen 2022 (2022). Kyiv, 169 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Zhovten 2022 (2022). Kyiv, 190 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Lystopad 2022 (2022). Kyiv, 165 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Hruden 2022 (2022). Kyiv, 175 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Berezen 2023 (2023). Kyiv, 179 p.

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Kviten 2023 (2023). Kyiv, 167 p. (ukr).

Viys'kovo-istorychnyy opys rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. lypen 2023 (2023). Kyiv, 207 p. (ukr).

Voyenno-istorychnyy opys rosiys'ko-Ukrayins'koyi viyny. Lystopad 2023. (2023). Kyiv, 165 p. (ukr).

Voyenno-istorychnyy opys rosiys'ko-Ukrayins'koyi viyny. Hruden 2023. (2024). Kyiv, 190 p. (ukr).

Voyenno-istorychnyy opys rosiys'ko-Ukrayins'koyi viyny. Sichen 2024. (2024). Kyiv, 212 p. (ukr).

Voyenno-istorychnyy opys rosiys'ko-Ukrayins'koyi viyny. Lyuty 2024. (2024). Kyiv, 213 p. (ukr).

Vudvord B. (15.10.2024) Viyna. SSHA: vyd. Saymon i Shuster. 2024, 448 p. (ukr).

Zbirnyk № 2 materialiv dlya vyvchennya boyovoho dosvidu rosiys'ko-Ukrayins'koyi viyny 2022 roku. Kviten' 2022 (2022). Kyiv, 2022. 182 s.

Zbirnyk informatsiyno-dovidkovykh materialiv dlya komandyriv viys'kovykh chastyn (pidrozdiliv), 2023. Kyiv, Pp. 3–20. 74 p. (ukr).

Varakuta V., Hlimancov T., Varakuta M.

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR – IS IT A WAR OF THE FUTURE OR THE PAST?

In the work, using comparative analytical analysis and the method of empirical research, an analysis of the forms and methods of combat operations of the invading forces of the Russian Federation and the Defense Forces of Ukraine in different time periods of the Russian-Ukrainian war was conducted. For convenience, clarity and systematization of the study, the Russian-Ukrainian war is divided into conditional time periods.

Based on official, documentary, historical and open sources of mass information (mass media), the authors of the work traced the chronology of events by periods of the Russian-Ukrainian war, described and conducted research on combat episodes of the war, in which new tactical techniques were developed or those that in their essence resembled the tactics of past wars, with examples.

The authors analyzed atypical tactical techniques used by the Ukrainian Defense Forces and the Russian invasion forces, determined the reasons for their use and the consequences they led to.

The work reveals the cause-and-effect relationship between the emergence and development trends of new types and models of weapons and military equipment, their impact on the methods and forms of combat operations during the Russian-Ukrainian war. The compatibility of combat use and interaction of outdated types of weapons and military equipment with modern models is analyzed, and a general characteristic of the Russian-Ukrainian war is also given.

The Russian-Ukrainian war is complex and multifaceted, requiring constant adaptation of the tactics of past wars (due to the presence of outdated Soviet equipment in the Russian Armed Forces) to modern tactics, where the latest models of military equipment are used. That is, the Russian-Ukrainian war is a symbiosis of the tactics of past wars and the latest methods of warfare using high-tech weapons.

Therefore, the study of new forms and methods of conducting combat operations during the Russian-Ukrainian war will outline the further development of military art.

Keywords: russian-Ukrainian war, tactics, Ukrainian Defense Army, russian invasion forces, electronic warfare, unmanned systems.

УДК 355.01:784.71(477+470)

СЛОБОДЯНЮК М. А.

<https://orcid.org/0000-0003-2218-0818>

ЛИСЕНКО О. Є.

<https://orcid.org/0000-0002-4003-6433>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.77-99>

ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В МУЗИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ

У статті проаналізовано рефлексії російсько-Української війни в українській музичній творчості 2022 – 2024 рр. Методологія ґрунтується на підходах культуральної історії. Використано проблемно-хронологічний та історико-порівняльний методи, контент-аналіз, методи класифікації і періодизації. Наукова новизна полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні вітчизняної поп-музики періоду 2022 – 2024 рр. з точки зору не тільки історичної науки, а й культурології, психології та соціології. На основі широкого кола текстів пісень, авторських анотацій до відеороликів та коментарів глядачів під ними на платформі YouTube проаналізовано еволюцію панівних настроїв авторів пісень та населення України воєнного часу, їх взаємозв'язки, взаємовпливи, особливості та характерні риси. Встановлено, що необхідність згуртування української нації навколо необхідності дати відсіч повномасштабній російській агресії викликала масову появу музичних композицій відповідної тематики. Такі пісні зайняли центральне місце на українській естраді. Патріотичні твори популярних виконавців здійснювали помітний вплив на суспільно-політичні настрої українців, емоційно підтримували стійкість людей в тилу, зміцнювали бойовий дух військовослужбовців. Водночас самі автори пісень залишалися чутливими до суспільних настроїв та подій на фронті, що впливало на тематику і тональність їх творів. За своїм емоційно-інформаційним посилом вітчизняні пісні 2022 – 2024 рр. класифіковані як пісні натхнення, пісні помсти, пісні сатиричні, пісні боротьби, пісні скорботи, пісні ескапізму. Народна популярність і доволі високий художній рівень багатьох музичних творів, присвячених російсько-Українській війні, вже зробили їх частиною героїчного епосу та національного міфу українського народу.

Ключові слова: пісні, Україна, російсько-Українська війна, настрої, YouTube.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає надзвичайно складний період своєї історії. З 2022 р. продовжується широкомасштабна російсько-Українська війна, яка не тільки впливає на

Слободянюк Микола Анатолійович, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник, Національний музей історії України у Другій світовій війні, м. Київ.

Лисенко Олександр Євгенович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу воєнно-історичних досліджень, Інститут історії України НАН України, м. Київ.

© Слободянюк М. А., Лисенко О. Є., 2025.

матеріальні умови життя людей, але й залишає глибокий відбиток в душі кожного українця. Тому і перед ученими також стоїть завдання вивчати не лише матеріальні прояви воєнного часу, а й особливості емоційного і ментального стану українців під час російсько-української війни. У цьому випадку важливими є не лише документи та факти, а й їхня художня інтерпретація та інтелектуальна рефлексія. Життєві стратегії, настрої, психологічні травми безпосередніх учасників війни та мирного населення знаходять своє втілення у творах різних галузей культури: образотворчого мистецтва, кінематографу, літератури, музики. Пісенна творчість завжди здійснювала сильний вплив на формування світогляду та практичних дій мільйонів людей. Під впливом аудіовізуальних образів формується асоціативний ряд колективної історичної пам'яті про війну. Пісні виступають провідником історичних наративів, формують поведінкові алгоритми і ментальні стереотипи.

У часи повномасштабного вторгнення росії в Україну українська музика переживає сплеск активності та популярності, оскільки українці виражають свій емоційний стан через пісні, а сам цей вид мистецтва чутливо реагує на зміни громадських настроїв та тенденцій. З одного боку, пісні висловлюють вже сформоване у конкретний час емоційний стан і суспільно-політичну позицію авторів музичних творів та середовища, в якому вони живуть. З іншого боку, у своїх слухачів пісні викликають та посилюють певний психологічний стан, а також впливають на його політичні настрої. Тому, вивчаючи пісенну творчість, ми можемо відслідковувати еволюцію колективних настроїв у суспільстві, а також фіксувати вплив музики на психологічний стан людей. У свою чергу, це допоможе українцям нейтралізувати психологічні травми, спричинені війною. Також необхідно враховувати, що найвищою формою війни є війна когнітивна, яка має за мішень морально-вольові якості противника та власного населення. У цьому контексті роль пісенної творчості як важливого фактора війни важко переоцінити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні дослідники давно вивчають взаємовпливи музики та її поціновувачів. У контексті обраної теми ми можемо використати досягнуті надбання, певною мірою використавши їх методологію та результати для порівняння і перенесення на український ґрунт.

Цікаві паралелі ми можемо спостерігати в українському та фінському національному відродженні ХІХ ст., яке починалося зі «збирання спадщини», в тому числі запису й аранжування народних пісень. Після цього, як писав В. Куркела, певна кількість патріотичних пісень була написана самими фенноманами, і поступово склався «канонізований» репертуар, який виконувався на кожному патріотичному зібранні. Кожен, хто навчався у фінській школі, був обізнаний з «central nationalist songs», які входили до програми на всіх ступенях загальної освіти. Кожна «канонічна» пісня мала символічне значення, яке підкреслювало романтичний образ рідного краю, хороброї історії та його бідного і скромного народу (Kurkela, 2012: 367-368). Аналізуючи такі дослідження, ми можемо екстраполювати схожі явища на український національно-визвольний рух як в минулому, так і в сьогоденні.

Чимало паралелей, пов'язаних з музичною творчістю під час Другої світової війни та у сучасному російсько-Українському протистоянні, дозволяє колективна праця «Музика під час Другої світової війни...». У передмові до видання П. Поттер зазначила, що у кожній війні є свої саундтреки і часто музика функціонує як вид зброї. Разом з тим ще під час Першої світової війни музика стала демонструвати ознаки відволікання уваги солдатів і мирного населення від похмурих реалій. Збільшилася кількість ліричних творів, в яких оспівувалося кохання або мирний довоєнний час. Подібні тенденції ми вже можемо спостерігати на українській естраді.

Ця функція ескапізму (втечі від реальності) набула ще більшого значення в період Другої світової війни, з розвитком радіо, аудіо-записів та кіно. Вони наочно продемонстрували людям жакливе обличчя масової загибелі людей, каліцтва та руйнування. Через це, на думку П. Поттер, для багатьох митців стало неприйнятним ідеалізувати війну, як раніше. Саме тому після перемоги над нацизмом зростають антивоєнні настрої. Це відобразилося і на музичній творчості (*Music in World War II*, 2020:2-4).

В Україні дослідження музичної творчості перебуває у фазі становлення. Оскільки сучасна російсько-Українська війна за своїми смислами, масштабами та естетикою нагадує Другу світову, то в історіографічному аналізі ми розглянемо вітчизняні праці, пов'язані з німецько-радянською війною та боротьбою ОУН і УПА.

Дослідниця духовного життя періоду Другої світової війни І. Грідіна переконувала, що «менталітет, умонастрої і психологічні орієнтації людини є самостійним чинником політичного або економічного розвитку, вони впливають на особливості соціальної поведінки і певною мірою визначають механізм ухвалення рішень... Саме тому надзвичайну актуальність та дослідницький інтерес представляють трансформація світосприйняття людей під впливом певної ідеології, адаптація їх до нового життєвого укладу, зміни традиційних і вкорінення нових стереотипів і цінностей» (Грідіна, 2010: 1). І. Грідіна реконструювала духовне життя народу через мовний дискурс, фольклор та сміхову культуру; виявила духовні стратегії виживання людей в екстремальних умовах війни.

Н. Мизак у своїй науково-популярній роботі (Мизак, 2011:4) здійснив аналіз не тільки пісенної творчості членів ОУН і УПА, а й їх поезії, листів, публіцистики, колядок, малюнків, марок, вишивок та сувенірів. Завдяки матеріалам етнографічних експедицій студентів Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова на Прикарпаття зібрано колекцію українських народних пісень про національно-визвольний рух 40-50-х років ХХ ст. (Голубенко, 2000:5).

Автори виданої в Чехії збірки «Українська Повстанська Армія інакше» у вступному слові слушно зазначили: «Досліджуючи історію УПА... легенду чи дійсність... слід шукати у фольклорі, музиці, пісні, в образотворчому мистецтві, в архітектурі, побутовій культурі, а також у соціології, видавничій справі» (*Українська повстанська армія інакше*, 2011: 6).

Ці поодинокі праці не дають цілісного і системного уявлення про роль пісенної творчості в боротьбі українців за національне визволення середини ХХ ст. Водночас вони пропонують нам методологічні траєкторії та прийоми, корисні для використання сучасними дослідниками.

Отже, можемо констатувати, що обрана нами тема не знайшла належного висвітлення ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науковій літературі. Однак тематично пов'язані дослідження дають змогу виявити схожі з українськими процеси і тенденції в історії мистецтва, а також використати уже напрацьований методологічний інструментарій. Таким чином, дослідити відображення російсько-Української війни в українській пісенній творчості 2022 – 2024 рр. є метою цієї статті.

У спільній книзі відомого соціолога П'єра Бурдьє та художника-концептуаліста Ганса Гаакє останній висловив важливі методологічні принципи. Обговорюючи проблему автономності мистецтва, він заперечив, що мистецькі об'єкти створюються у соціальному вакуумі і нічого не говорять про своє середовище. Навпаки, «художники зазвичай добре свідомі соціо-політичних ознак свого часу і часто створюють речі, призначені слугувати чітко визначеним цілям (Bourdieu and Haacke, 1995: 89).

Також виходимо з того, що здебільшого митець народжує своє творіння не тільки заради естетичного задоволення, а й з метою пропагувати власні погляди на соціально значущі теми. При цьому не тільки художник впливає на свою аудиторію, але й на художника впливає його середовище. А іноді витвір мистецтва починає жити незалежним від свого творця життям і розумітися зовсім інакше, ніж той початковий смисл, який вкладав у нього автор. Попри ці незбагненні поки що для науки особливості творчості, культурні явища необхідно вивчати і піддавати не тільки культурологічному, а й історичному аналізу.

Для реалізації поставленої мети основним методом став контент-аналіз текстів пісень, авторських анотацій до відеороликів та коментарів глядачів під ними на платформі YouTube. Крім того, у дослідженні використано проблемно-хронологічний метод, за допомогою якого окремі аспекти пісенної творчості розглядаються в хронологічному порядку, та історико-порівняльний метод, коли пісні порівнюються за тематикою. Культурологічний аналіз передбачає спробу дати історичним явищам культурологічне пояснення. За допомогою методу класифікації виокремлено тематичні групи пісень в залежності від їх основної ідеї. Метод періодизації дав змогу виокремити певні етапи розвитку вітчизняної поп-музики в залежності від подій на фронті.

Виклад основного матеріалу. Об'єднання нації заради перемоги під час повномасштабного вторгнення російських військ в Україну надихнуло музикантів і поетів на створення потужного патріотичного репертуару, який мав загальнонаціональний і міжнародний резонанс. Водночас, внутрішнє наповнення музичної творчості перебувало у залежності від психологічного стану суспільства.

18 квітня 2022 р. відомі українські виконавців М. Хома, В. Жадан, Є. Кошовий, Ю. Ткач, Т. Тополя та П. Чорний на слова і музику О. Пономарьова записали марш «Україна Переможе»

(35,2 млн переглядів) (*О. Пономарьов, М. Хома, Т. Тополя, Є. Кошовий, Ю. Ткач, П. Чорний – Україна Переможе*). Пісня і відеоряд до неї сповнені насмішками з недолугих окупантів, згадуючи про українські «тракторні війська», потоплений крейсер «Москва», розгром ворожих колон під Києвом та міф про бойових «птахів і комах з українських біолабораторій»:

Нового звучання набула написана ще у 1914 р. пісня «Ой, у лузі червона калина». Сьогодні вона рідко виконується повністю. Її повний зміст засвідчує, що сьогоднішня боротьба проти московської навали є не випадковим епізодом національної історії, а віковічною боротьбою проти російського імперіалізму:

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася,
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Марширують наші добровольці у кривавий тан,
Визволяти братів-українців з московських кайдан.
А ми тії московські кайдани розірвемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Гей, у полі ярої пшенички золотистий лан,
Розпочали Січовії Стрільці з москалями тан.
А ми тую ярую пшеничку ізберемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні Січових Стрільців.
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Найбільшої популярності пісня набула у виконанні лідера гурту «Бумбокс» А. Хливнюка, отримавши 15 млн переглядів (*Бумбокс Ой у лузі червона калина*). Ця версія моментально стала міжнародним шлягером, який переклали кількома мовами. Найкраще передають вплив твору «коменти» простих людей до відеокліпу: «Плачу від емоцій, бо зрозуміла, як я люблю свою Україну і наш талановитий, мужній, незламний народ», «Храни вас Аллах как нацию!.. Вы очень хорошие и крутые! Сейчас моя

трёхлетняя дочь сидит рядом и с удовольствием напевает», «Благодарю Бумбокс! Он сделал мою прошлую зиму этой песней... Когда было совсем не вмоготу ставила её на полную громкость и слушала, слушала, слушала», «I'm not ukrainian, but there is a feeling about all the devil things that russian bring to your land... I cannot be indifferent to such injustice. Every time i listen to this song i feel ukraine will prevail. God bless you all».

Ентузіазм перших місяців війни народив і пісню «Касета» (18 квітня 2022 р., 8,5 млн переглядів) (AZOV). Слова, музика і відеоряд пісні представляє життя обложеного гарнізону Маріуполя як череду трохи небезпечних, але цікавих пригод. Кулеметник полку «Азов» М. Кушч монтував кадри свого відеоролика з непрофесійних телефонних записів буквально з поля бою. Боєць пізніше розповідав, що сам переживав всі жахи вуличних боїв, каліцтв, страху, відчаю, смертей, які наповнили «Марік». Незважаючи на це, йому хотілося не жалітися, а підняти дух бійців і глядачів кліпу на Великій землі. Всю групу емоційно легких, сповнених оптимізмом та «козацьким драйвом» пісень можна назвати «піснями натхнення».

Склалося враження, що до 24 лютого 2024 р. українці прагнули відстояти свій суверенітет, але були готові до компромісів і враховувати інтереси російської федерації. Однак тези путіна про «демілітаризацію» і «денацифікацію» не залишили сумнівів, що з москвою більше не має сенсу йти ні на домовленості (бо всі вони будуть порушені), ні на компроміс (бо кремль не залишив українцям вибору: перемогти або зникнути як народ). Стисло ці переконання можна передати такими словами: «Ми довго терпіли всі ваші приниження, санкції, агресію, вбивства. Ми були налаштовані на мир та готові на компроміс. Ви нас неодноразово ошукали, а тепер поставили за мету наше повне знищення. Все! Пора покласти цьому край. Війна так війна. Ви пошкодуєте, що прийшли до нас зі зброєю».

Отже, на нашу думку, з початком повномасштабного російського вторгнення в українців змінилася національна парадигма. Це проявилось у відмові від комплексу меншовартості, психології жертви та віктимної поведінки. Якщо впродовж кількох століть до цього українці готові були жертвувати усім заради волі своєї Батьківщини і шанували загиблих героїв, то тепер вони виражали готовність не вмирати за Україну, а вбивати за неї. Таким чином,

головним інформаційним посилом написаних у 2022 р. українських пісень стало грізне попередження російським окупантам: «Ми вас всіх уб'єм».

Саме з такими конотаціями весною-літом 2022 р. зазвучали «Пісенька про добрива» (*Meleshko – Пісенька про добрива*) від солістки ансамблю ЗСУ М. Мелешко, «Моя країна» (*Yarmak ft. Tof – Моя країна*) і «Дике поле» (*Yarmak ft. Alisa – Дике поле*) репера і військовослужбовця О. Ярмака, «Не забудем і не пробачим» (*Skofka – Не забудем і не пробачим*) репера Skofka, «Українська лють» (*Українська лють*) Х. Соловій та багато інших. Узагальнено можемо об'єднати твори подібної тематики назвою «пісні помсти».

Бажання помститися і холодна лють до ворогів стали основними почуттями захисників Вітчизни. Саме таку назву отримала створена на початку 2023 р. штурмова бригада «Лють» Національної поліції. Гімном підрозділу став однойменний марш (*Kozak System – Лють*) гурту «Kozak System»:

Я лють свою перетворю на зброю,
Я смерть несу проклятим ворогам,
Бо справжній я непереможний воїн
Честь всім героям: сестрам і братам!

Я лють свою перетворю на волю,
Свобода у крові моїй тече
За цю можливість дякую я долі,
Бо цей вогонь запеклих не пече!

Я лють свою перетворю на вітер,
Як сокіл в небі бачу ворогів
Я рознесу їх мов шалений вихор
Побачать наш вони священний гнів!

Я лють свою перетворю на щит,
Міста і села вкрию в тяжку мить
Я всі вогні візьму лише на себе,
Мов скеля мужньо я прийму цей бій!

Я лють свою перетворю на віру,
Я вірю в наші славні імена
Я вірю в перемогу України!
Вона єдина! Вона у нас одна!

Зміна самосприйняття українців привела зміни їхньої поведінки: жорсткої відсічі агресору на полі бою, в економічній, інформаційній і культурній царинах. Тобто, українці перестали соромитися бути українцями і перестали боятися образити росіян. Навпаки, дратувати північного сусіда стало національним спортом. Така поведінка стала несподіванкою для московської публіки, у свідомості якої образ українця сформувався за посередництва гастарбайтерів з України, яких вони звикли всіляко принижувати і зневажати. У свою чергу, західний світ взагалі не бачив різниці між росіянами та українцями. Коли ж несподівано перед російськими шовіністами і на світовій арені постав гордий, хоробрий і самодостатній українець, «козак», у росіян зневага змінилася на ненависть, а реакцією багатьох західних людей стали здивування і повага.

Варварська поведінка російської армії в Україні викликала почуття ненависті або гніву в багатьох українців. Такі метаморфози відбилися і в музичній творчості. Певно рекорд переглядів серед пісень воєнної тематики, 62 млн з 1 серпня 2022 р., поставив шлягер «Чути гімн» в оригінальному виконанні репера Skofka (В. Самолук) (*Skofka – Чути гімн*). Слова твору говорять самі за себе:

В небі чистому чути грім,
В небі свист, але чути гімн,
В небі чистому мутний дим,
Горить ліс, але чути гімн.
В небі чистому чути грім,
В небі свист, але чути гімн,
В небі чистому мутний дим,
Горить ліс, але чути гімн.

За нами правда, значить вистоїм ми ваші вистріли.
За нами правда, а її ніяк не пристрелить.
За нами правда, значить визволим село ми за селом.
За нами правда, значить ми з долин повиганяєм зло.

Ну, а поки будем бить вас за Азов і Бучу,
За Дні-, за Дніпро і кручі,
За Ірпінь, який ти мучив,
За ла-, за лани квітучі.

За Херсон – землю родючу,
За До-, за Донбас получиш,
За Чернігів – неминуче.

За лі-, за ліси дрімучі
За Хмельницького Богдана!
За Фра-, за Франка Івана!
І за Суми, і за храми
ЗСУ прийде за вами!
І за ночі, і за рани,
За кожен тривожний ранок!

За Харків і тюльпани,
За О-, за Одесу-маму.
За Рівне і Здолбунів, за Полтаву, Львів і пулі,
За Київ, Луцьк, за Вінницю, за Миколаїв – дулі,
За Чернівці, Черкаси, Тернопіль і Кривий Ріг,
За Запоріжжя і Житомир, і за Крим забудься – гріх.

Успіхам безпілотників уже 1 березня 2024 р. була присвячена пісня «Байрактар» («*Bayraktar*» – *Ukrainian army song*) по імені однойменних турецьких літальних апаратів, закуплених Україною напередодні російського вторгнення. Автор і виконавець Т. Боровок, будучи кадровим офіцером ЗСУ, не приховував пропагандистський характер свого твору. В насиченій чорним гумором пісні висміювалися рашистська ідеологія та російська армія. Використання словоформ «лаптем посьорбати довбані щі», «припхались до нас барани», «орки», «бандити», «кремлівський урод» засвідчило презирливе ставлення українців до країни-агресора. Пісня набрала 900 тис. переглядів на YouTube та була перекладена англійською, турецькою та арабською мовами. Однак вона швидко втратила актуальність і популярність, оскільки російська армія змогла нейтралізувати ефективність цих безпілотників. Менше з тим, слова пісні точно передають настрої українців на початку вторгнення.

Значно довше протрималася в хіт-парадах пісня М. Кондратенко «Ванька-встанька». Двохвилинна ритмічна композиція з 18 липня 2022 р. набрала 33,5 млн переглядів. Краще за все ідею пісні визначила сама авторка в описі до відеокліпу: «Комічна пісня з присмаком сатири та сарказму, яка була написана мною для

підняття бойового духу наших солдатів і українців! Ванька-встанька – назва традиційної російської іграшки, що в контексті пісні характеризує окупанта, найкраща доля для якого на українській землі – знайти чорний пакет для себе, доки його не вручили йому наші козаки з ЗСУ!» (*Маша Кондратенко – Ванька-встанька*).

Гумор і сатира є потужною психологічною й ідеологічною зброєю. Коли ви просто викриваєте пропагандистські штампи, брехню, лицемірство, злочини загарбника, він, як правило, не відчуває при цьому жодного психологічного дискомфорту. Навпаки, від страждань жертви у садистських натур настрій тільки поліпшується.

Інакше обстоїть справа, коли ви висміюєте і знецінюєте ворога. Завищене его агресора не може витримати такого приниження. Це вибиває його з психологічної рівноваги. Одночасно така стратегія підвищує дух власного війська та мирного населення. Отже, в цьому випадку гумор виступає як необхідний елемент захисного механізму індивідуальної та колективної психіки. Такі твори можна згрупувати як «пісні сатиричні», хоча провести чітку межу між ними та «піснями помсти» або «піснями натхнення» іноді важко.

Необхідно враховувати, що в музичній творчості воєнного часу трапляються елементи, які можна трактувати як розлюднення. З моральної точки зору такі явища засуджуються. Менше з тим, розлюднення ворога теж є природним захисним механізмом психіки. Особливо це явище поширене серед солдат у будь-якій війні. Від них часто можна почути: «Ми вбиваємо не людей, бо вони нелюди». Іноді це звучить м'якше: «Ми вбиваємо не людей, а знищуємо ворога».

У контексті сказаного важливо згадати популярний російськомовний номер «Концерт Кобзона у пеклі» (1 млн переглядів) (*Концерт Кобзона у пеклі для російських військових*) від гумористичного телешоу «Вечірній квартал». В цій пародії у стилі чорного гумору була висміяна не тільки російська армія, а й поширені кліше рашистської пропаганди: «Київ за три дні», «Будуть зустрічатись з квітами», «Русские своих не бросают», «Мы – русские, с нами Бог».

Головними емоціями першого періоду війни можна назвати холодну лють і рішучість протистояти агресору, готовність жертвувати, насмішливе презирство до ворогів, неймовірне романтичне захоплення Збройними Силами України, надихаюча гордість за

власний народ, впевненість у швидкій перемозі. Домінуючими гаслами тоді стали «Мне нужны боеприпасы, а не такси», «Русский военный корабль, иди на...», «Вірте в ЗСУ». Гасло «Слава Україні! Героям слава!» стало всесвітньо відомим.

Однак невинуваті сподівання на швидке і переможне закінчення війни, повернення біженців, які охопили більшу частину українців, наштовхнулися на сумну реальність. Виявилося, що росіяни нечутливі до величезних втрат та в більшості підтримують путіна, їх економіка не зазнала колапсу, а західні союзники не можуть або не хочуть забезпечити належне постачання України всім необхідним для ведення війни. Стало зрозуміло, що війна буде довга, з великими втратами і важкопередбачуваним результатом.

Під час тяжкої як на фронті, так і в тилу зими 2022 – 2023 рр. настрої українців змінилися. На зміну оптимізму до свідомих українців прийшли психологічне і фізичне виснаження, розчарування в собі і в Заході, наростання песимізму. Водночас серед аполітичного, неідейного, психологічно нестійкого населення стало зростати публічно демонстроване невдоволення станом речей у державі, заклики до переговорів. Подекуди це стало переростати у відкриту агресію стосовно службовців ТЦК та військових.

Відстоювання загальнонаціональних інтересів звузилося до тої частини населення, яка за будь-яких обставин залишається на патріотичних позиціях. Однак і в цій соціальній групі настрої стали стрімко погіршуватися. При подальшому погіршенні ситуації на фронті і в тилу, в очікуванні поразки можна прогнозувати звуження устремління всіх соціальних страт до проблеми особистого виживання, зростання кількості групових та міжособистісних конфліктів. Пошуки винуватих у проблемах захоплюватимуть увагу все більшої кількості обивателів. І навпаки, при наближенні перемоги різко зростатиме відсоток удаваних патріотів, кон'юнктурників, які завжди на боці переможців.

Необхідно враховувати, що нічого дивного в такій еволюції немає. Подібні зміни колективних настроїв ми можемо побачити в багатьох війнах. Особливо випукло ці процеси проявлялися в Першій світовій війні, коли від початкового ентузіазму через розчарування і песимізм більшість громадян прийшли до стійких антивоєнних позицій по обидва боки фронту. Саме глибока психологічна травма більшості громадян та їх відраза до збройного

протистояння обумовила угодовську політику Великої Британії та Франції перед шантажем гітлерівської Німеччини напередодні Другої світової війни.

Повертаючись до ситуації в Україні, можемо констатувати, що зміна соціального запиту миттєво позначилася на творчості вітчизняних музикантів. Пісні 2023–2024 рр., особливо після важких боїв за Бахмут, невдалого літнього контрнаступу ЗСУ та піврічної паузи в підтримці з боку США, вже несли в собі інше емоційне і смислове навантаження. Їх інформаційний посил можна було б сформулювати наступним чином: «Так, війна буде довгою, а втрати важкими. Але в нас немає вибору. Так, є серйозна загроза програти цю війну, але треба продовжувати боротьбу і сподіватися на краще». Молодечий «козацький драйв» змінився на одвічну тугу за кращою долею. Та навіть ця туга не переходила у відчай, а лише в тверде переконання, що жертви не будуть даремними. Бо якщо не зараз, то пізніше, ми все одно переможемо.

Саме в такій тональності зазвучали пісні 2023 р. з промовистими назвами «Ворога поборемо» та «Вистоїмо» від Козака Сіромахи (О. Люббоженко). Відповідно 7,5 і 3 млн переглядів. Ключовими фразами першої пісні стали: «Прийдуть скоро часи ще хороші» та «Беремо та й робимо». Ідентичні інтонації несуть в собі і ключові фрази другої пісні: «Щоб не було – вистоїмо», «Не падай духом, брате», «Ще, козаче, прийде світлий день». В авторській анотації відповідно до першої і другої пісень звучить життєва програма не тільки самого співака, а й всього народу: «Ми нація, яка завжди веде боротьбу проти ворога! Ми навчилися жити у цих умовах! Що не слово то пісня, що не крок то танок... Ми вміємо ходити на Ви... вміємо кохати, вміємо тримати слово і честь... Ми обов'язково поборемо ворога» (*Kozak Siromaha – Ворога поборемо*). «Все залежить від нашої віри та наших дій... Доводимо все до кінця. Назад шляху вже не має. Тільки вперед» (*Kozak Siromaha – Вистоїмо*).

В унісон з Kozak Siromaha звучать слова композиції «Українське сонце» у виконанні рок-групи «Kozak System» (вокаліст І. Леньо):

Українське сонце зійшло,
Хай яскраво світить воно.
Дорого заплачено,
Ми їх не пробачимо.

Ми їх не пробачимо.
Ой, якби ви бачили,
Як летіли журавлі,
Воїв на щитах несли...

І в цьому випадку анотація розшифровує той імпульс, який автори пісні хотіли передати аудиторії: «Коли зійде українське сонце, росія провалиться в темну безодню... Цей час настав. І хоча росія ще в конвульсіях, українське сонце вже зійшло. Ми вистояли найважчі дні війни. Ми переламали хребта російській армії... Ми народжуємось, росія вмирає. Я знаю, що настане момент, коли з усіх гучномовців країни замість тривожних сирен зазвучить гімн України... Триматися і навалювати!» (*Kozak System – Українське сонце*).

Авторський задум знайшов емоційний відгук в серцях слухачів, які залишили свої коментарі під відео: «Плачу як дитина... Майже 30 років як емігрувала. Вже давно нікого не маю в Україні. Не була вдома 8 років. А так душа болить. Роблю все, що можу. Донати, волонтерство, допомога біженцям», «Завтра рівно сім місяців, як загинув мій синочок! Слухаю, плачу! Боже! Хай же не даремні будуть смерті наших синів», «Я мама військового ЗСУ, мій синочок живий, дякуючи Господу, але я схиляю голову перед кожним нашим воїном, перед кожною мамою, дружиною, дитиною, яка втратила свою рідну людину, дитину/чоловіка/батька! Плачу разом з вами», «Боже, яка тяжка пісня... крик моєї рідної України... Все всередині тремтить. Хотілось просто стати і закричати щосили, щоб почув весь світ», «Пісня зачепила усі потаємні струни в душі. Дякую. Переможемо. Допоки боремося – Українське сонце ніколи не згасне».

Skofka прочитав реп «Скільки не стріляй в наш край» (19 грудня 2022 р.; 2,7 млн переглядів) (*Skofka & Kalush – Скільки не стріляй в наш край*) з багатообіцяючими словами «Скільки не стріляй в наш край, Скільки не пали поля, Житиме вічно наша ненька! Вродить ще не раз земля!... Око за око, зуб за зуб, Загризуть тут за тризуб! Око за око, зуб за зуб, Наші тихо підповзуть!» та «Погані сусіди» (8 травня 2023 р.; 29 млн переглядів) зі словами «Я знаю, дід мій воював із твоїм дідом. Я знаю, бачить він, Яким ти став сусідом!.. Ми вас викурим звідси і випалим!.. Ми вас виблюєм, виженем, висмієм! Ми посадим вас, а потім висієм! Ми

вас витруїм, витремо, витримаєм! Ми вас переживем, перевиховаєм!» (*Skofka – Pogani susidi*).

Композиція «Фортеця Бахмут» київського гурту «Антитіла» (фронтмен Т. Тополя) не вирізнялася, порівняно з іншими, красивою мелодією або словами, але стала піснею свого часу і набрала 25 млн переглядів (*Антитіла – Фортеця Бахмут*). З 10 лютого 2023 р. українці почули її у важкі місяці боїв за місто Бахмут на Донеччині. Такі влучні фрази, як «фортеця Бахмут», на час своєї актуальності стають не тільки поезією чи піснею, вони також відіграють роль публіцистики: закарбовуються в особовій і колективній пам'яті, стають заголовками на шпальтах газет, слоганами телевізійних шоу, переносяться на сторінки полемічних і науково-популярних публікацій.

Волю до перемоги з девізом «запеклих вогонь не пече» чуємо і в пісні Ярмака «Вавілон» (9 березня 2024 р.; 4,8 млн переглядів) (*Yarmak – Babilon*). Тим, хто, отримавши серйозні поранення та інвалідності, вчиться жити далі, «Kozak System» присвятили свою пісню «Люди-Титани» (*Kozak System – Люди-Титани*) з інтенцією «А ми ще, а ми ще повоюємо. А ми ще, а ми ще потанцюємо». У відеокліпі до неї (5 лютого 2024 р.; 6,2 млн переглядів) головну роль зіграв О. Чайка – хореограф, акробат і ветеран, який втратив на війні ногу. Можна визначити цю групу пісень, як «пісні боротьби». Пісні, в яких проводиться ідея продовження боротьби до кінця, не зважаючи на втрати і втому.

Тема загибелі, болючих душевних і тілесних втрат відбилася в поезії ще кількох популярних пісень, які можна охарактеризувати як «пісні скорботи». Пісня «Внебодим» виконавця на сценічне ім'я Surov (13 травня 2023; О. Суров; 5,5 млн переглядів) чітко передає цю емоцію: «Горя ніби ціле море, але будемо стояти», «Вічна пам'ять тим, хто загинув молодим». В анотації автор написав: «Війна – найстрашніший винахід людства. Вона забирає людські життя і, неминуче, залишає свій кривавий слід у серцях тих, хто втратив рідних, близьких, друзів. Внебодим – це пісня-присвята тим, хто боронить нашу країну, та мій власний спосіб вшанувати пам'ять загиблих героїв. "Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх" (Іоанна 15:13)» (*Surov – Внебодим*).

Ще одна пісня Surov'а «Вдихай» (21 червня 2024 р.; 65 тис. переглядів) промовляє від імені загиблого чоловіка до своєї жінки. Відеоролик закінчується словами головного героя: «Не журись,

чуєш, все буде добре», але у відповідь чує: «Вже ніколи не буде». Справді, деякі речі вже ніколи не повернеш, деяких людей ніким не заміниш, і довоєнної України ми вже ніколи не побачимо. Але анотація до пісні закликає не впадати у відчай: «Пісня «Вдихай» присвячується всім, хто переживає біль втрати близьких людей. І, в той же час, закликає продовжувати жити далі крізь біль та сльози» (*Surov – Вдихай*).

Той же Surov у дуєті з А. Приходько 5 січня 2024 р. заспівали пісню «Холодно» (3,8 млн переглядів), яка не могла не викликати альянсу з холодними квартирами вже другої воєнної зими, з ще більш холодними солдатськими окопами та тілами загиблих, що охололи назавжди: «У моїм серці розбиті мрії, Але в сумних очах живе надія», «Холодно, в домі моєму холодно Та його не залишу» (*Surov & Анастасія Приходько – Холодно*).

13 червня 2023 р. вийшла пісня виконавця Dibrova «Я бачив сталь» (О. Діброва; 3,2 млн переглядів), яка уособлювала крик душі багатьох українських воїнів: «Я бачив болю на десять життів», «Я бачив страх ув очах навпроти», «Стоїмо на смерть І захищаєм кожен метр», «Вічна слава тим, хто захищає дім, І кого вже з нами нема» (*Dibrova – Я бачив сталь*).

Глибокий жаль за полеглими висловлює у пісні «На цвинтарі розстріляних ілюзій» Teslenko (О. Тесленко з Дніпра), написану на слова В. Симоненка: «На цвинтарі розстріляних ілюзій Уже немає місця для могил. Мільярди вір зариті у чорнозем, Мільярди щастя розвіяні у прах». Але на фоні болю і розчарування все ж висловлюється впевненість у покаранні ворога: «Уже народ – одна суцільна рана, Уже від крові хижіє земля, І кожного катюгу і тирана Уже чекає зсукана петля». Відеозапис пісні з'явився у веб-мережі 11 червня 2024 р. (*Teslenko – На цвинтарі розстріляних ілюзій*).

Психологічне вигорання, втома від тягот війни, розчарування в собі і своїх, роздратування, тривожність перед невизначеним майбутнім супроводжує вояків і мирних людей будь-якої війни. Як правило, такий душевний стан наздоганяє суспільство під час кульмінації або у завершальній стадії бойових дій, особливо якщо вісті з фронту не є позитивними. Саме такі почуття відобразили в собі «пісні скорботи».

Однак, якщо такі емоції володіють людьми надто довго, то включаються інші реакції та захисні механізми психіки: апатія та намагання дистанціюватися від проблем воєнного часу, прагнення

повернутися до мирного життя хоча б у своїй уяві. В такому емоційному стані окремі особи і колективи можуть продовжувати свою боротьбу «на автопілоті», відключаючи емоції, які просто вигоріли. В гіршому випадку, люди можуть впадати у стан розчарування і депресії, що може призводити до повної або часткової переоцінки подій навколо та власних цінностей. Поки що такі нотки практично не звучать в українській музиці, але рельєфно проступає інша реакція на втому від війни: розпочався процес дистанціювання, витіснення воєнної тематики з творчості музикантів.

Групу музичних творів «не про війну» ми можемо класифікувати як «пісні ескапізму», внутрішньої втечі від важкої реальності. У 2024 р. автори, які ще вчора писали патріотичні «бойові» тексти, раптом стали повертатися до ліричної тематики про любов і красу. Це не означає, що лірика не з'являлася у 2022–2023 рр. або що пісні про війну перестали писатися у 2024 р., лише те, що вони втратили монопольну увагу аудиторії. Що сталося раніше, зміна тематики у митців чи відповідні настрої у суспільстві встановити важко, але очевидно, що ці речі взаємопов'язані.

8 травня 2023 р. Skofka випускає трек уже не про перемогу, а про «Мир на землі» і здобуває 2,4 млн переглядів (*Skofka – Мир на землі*), а 9 серпня 2024 р. він випускає твір «Я там» (400 тис. переглядів) (*Skofka x Skof – Я там*) з ключовою думкою: «Мій вибір – це сім'я».

Навіть Козак Сіромаха, який перед тим створив кілька популярних патріотичних композицій, раптом випустив три треки «Прощай, Голубко» (5 липня 2024 р.) (*Kozak Siromaha – Прощай, Голубко*), «Зоряно» (2 серпня 2024 р.; 57 тис. переглядів) (*Kozak Siromaha – Зоряно*), «Танок» (23 серпня 2024 р.; 11 тис. переглядів) (*Kozak Siromaha x Gordiy Starukh – Tanok*), в яких немає слів про війну чи боротьбу. Це не зміна переконань, це – втома і прагнення хоча би подумки, можливо, на підсвідомому рівні, відсторонитися від тривог і турбот воєнного часу.

Поезія автора в першій пісні хоча і заснована на реальній переписці загиблого солдата і його коханої дівчини, розповідає про милі сімейні і побутові цінності: «Обіцяв тобі, що заведем кота І ретривера... Що кохатиму тебе я все життя», «Обіцяв тобі полагодити кран, Побачити далекий океан... Побачити, нарешті, клятий твій Донецьк». У другій пісні співак взагалі абстрагується від цієї грішної землі і спрямовує свій погляд в зоряне небо:

А на небі зоряно-зоряно,
Ніби поле зоряне зорано.
А на небі зоряно-зоряно,
Ніби поле зоряне зорано.

Якось Бог побачив в козаках
Світло і проклав їм Чумацький Шлях.
Хто в собі несе світло без страху,
Стане врешті зіркою на шляху.
Якщо заблукаєш темної пори,
Просто підійми свій погляд догори.

Цю тенденцію відчув й «Океан Ельзи» з піснею «Відповідь», яка ніби запитує, скільки ще триватиме війна, та наповнена такими ліричними поняттями, як «мальви», «мама», «яблуна», «горлиця» (*Океан Ельзи – Відповідь*).

Отже, можемо констатувати тісний взаємозв'язок між колективними настроями в українському соціумі та інформаційним та емоційним наповненням музичних композицій вітчизняних авторів та виконавців. Також доходимо висновку, що зміни в емоційному стані суспільства під час російсько-Української війни чітко корелюються з еволюцією української популярної музики.

Висновки. Таким чином, початок повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р. об'єднав українську націю навколо необхідності дати відсіч агресору. З'явився масовий запит на пісні відповідного наповнення. Такі композиції дуже скоро з'явилися і посіли центральне місце у вітчизняному музичному просторі.

З коментарів під відеороликами ми дізнаємося, що популярні пісні здійснювали сильний вплив на формування політичної позиції українців, емоційно підтримували стійкість тилу та зміцнювали бойовий дух солдат на фронті. Музична сфера стала для України ще одним фронтом боротьби проти російської агресії. Перебуваючи у взаємозалежності, тематика пісень воєнного часу сильно залежала від ситуації на фронті та видозмінювалася під впливом особистих та колективних настроїв.

За емоційно-інформаційним посилом вітчизняні пісні 2022 – 2024 рр. можна класифікувати за наступними видами: пісні натхнення, пісні помсти, пісні сатиричні, пісні боротьби, пісні скорботи, пісні ескапізму. У початковий період патріотичного піднесення українські пісні воєнної тематики також несли в собі оптимістичний «козацький драйв», і їх можна об'єднати у групу

під назвою «пісні натхнення». Паралельно була написана низка «сатиричних пісень», які висміювали і знецінювали ворога. Попри ейфорію перших місяців війни українці не залишили без уваги злочини російських окупантів, які викликали у багатьох лють і бажання відплати. В пісенній творчості ці настрої знайшли своє вираження в появі «пісень помсти». Витверезіння від початкової романтики, усвідомлення того, що війна буде важкою і триватиме довго, покликали до життя «пісні боротьби». В них, попри труднощі, «червоною ниткою» проходить заклик боротися до кінця, як би важко не було. Психологічні втома та вигорання, біль утрат спричинили появу «пісень скорботи». В цих композиціях головною ідеєю став сум за полеглими, песимістична оцінка ситуації, але присутні і сподівання на майбутню перемогу. Намагання багатьох людей, а з ними і митців, дистанціюватися від неприємних новин змусив повернути фокус своєї уваги на мирні теми. У 2024 р. музиканти і слухачі стали віддавати пріоритет ліричним пісням. Їх стали писати автори, які нещодавно спеціалізувалися на піснях патріотичного спрямування.

Переусвідомлення українцями себе як гідної поваги самоцінної нації мало наслідком переформатування алгоритму мислення і поведінки: від реактивного до проактивного. Важливу роль в цих змінах відіграє музична творчість періоду російсько-Української війни. Мільйонні перегляди популярних пісень періоду російсько-Української війни 2022-2024 рр. вже зробили їх частиною героїчного епосу та національного міфу.

Використані посилання

Kurkela, V. (2012). Sorrowful Folksong and Nationalism in Nineteenth-Century Finland. In: *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century* / ed. by Timothy Baycroft and David Hopkin. Vol. 4. National Cultivation of Culture. Leiden-Boston: Brill, 423 p.

Music in World War II: coping with wartime in Europe and the United States (2020). Pamela M. Potter, Christina L. Baade, and Roberta Montemorra Marvin (eds.). Bloomington: Indiana University Press, 303 p.

Грідіна І. М. (2010). Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 «історія України». Донецьк. 40 с.

Мизак Н. С. (2011). Повстанська муза. Повстанська творчість про визвольну боротьбу ОУН, УПА за Українську Самостійну Соборну Державу (1942 – 1960 рр.). Книга сьома. Чернівці-Торонто: Прут, 284 с.

Голубенко І. (2000). Відлуння лісу. Українська народна пісня – про національно-визвольні змагання в Україні 40 – 50-х рр. XX століття. Київ: Ін-т громадянського суспільства, 197 с.

Українська Повстанська Армія інакше (в літературі, мистецтві, культурі). (2011). Прага: Національна бібліотека Чеської Республіки - Слов'янська бібліотека, 213 с.

Bourdieu, P., Haacke, H. (1995). Free Exchange. Stanford University Press, 144 p.

О.Пономарьов М.Хома Т.Тополя Є.Кошовий Ю.Ткач П.Чорний – Україна Переможе: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fRuiEv3JRDQ> (дата звернення: 30.09.2024).

Бумбокс Ой у лузі червона калина: URL: https://www.youtube.com/watch?v=GBcJcdNqhhw&ab_channel=NataliN [дата звернення: 30.09.2024].

AZOV: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x-oGgMQKCSw> (дата звернення: 30.09.2024)).

Meleshko – Пісенька про добрива: URL: https://www.youtube.com/watch?v=PyuZ_P-j88E (дата звернення: 30.09.2024).

Yarmak ft. Tof – Моя країна: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wtuVamOknA> (дата звернення: 30.09.2024).

Yarmak ft. Alisa – Дике поле (Animatoin clip): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mOOClnYKmc> (дата звернення: 30.09.2024).

Skofka – Не забудем і не пробачим: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b9EJWtj5ZjI> (дата звернення: 30.09.2024).

Українська лють (Bella Ciao Cover): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T83RQh1LEBU> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak System – Лють (official video): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lyFSNv0M40w> (дата звернення: 30.09.2024).

Skofka – Чути гімн: URL: https://www.youtube.com/watch?v=ia50r3fa67s&ab_channel=skofka (дата звернення: 03.10.2024).

«Bairaktar» – військова пісня | «Bayraktar» – Ukrainian army song: URL: https://www.youtube.com/watch?v=828xmciJEal&ab_channel=УкраїнськийПовстанець (дата звернення: 03.10.2024).

Маша Кондратенко – Ванька-встанька (Official video 2022): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lv9q901vS6o> (дата звернення: 30.09.2024).

Концерт Кобзона у пеклі для російських військових | Вечірній Квартал 2022: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yX3y9T7b9aU> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak Siromaha – Ворога поборемо: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RV-xagLXvP0> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak Siromaha – Вистоїмо: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SiPawQz5SJA> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak System – Українське сонце: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4h6tXdxrSik> (дата звернення: 30.09.2024).

Skofka & Kalush – Скільки не стріляй в наш край: URL: https://www.youtube.com/watch?v=y-bzzRGZ_s0 (дата звернення: 30.09.2024).

Skofka – Погані сусіди: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KPRRx4C4zKEU> (дата звернення: 30.09.2024).

Антигіла – Фортеця Бахмут / Official video: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OmQLVrUXsTQ> (дата звернення: 30.09.2024).

Yarmak – Вавилон: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=meTzAtXIwuM> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak System – Люди-Титани (official video): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K6A3XzHP5Dw> [дата звернення: 30.09.2024].

Surov – Внебодим: URL: https://www.youtube.com/watch?v=M0jfxPxp808g&ab_channel=SUROV (дата звернення: 30.09.2024).

Surov – Вдихай: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=URSCvfaQYjo> (дата звернення: 30.09.2024).

Surov & Анастасія Приходько – Холодно: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rhPpQWGm7Tk&list=RD4ZtRtfl6uX4&index=3> (дата звернення: 30.09.2024).

Dibrova – Я бачив сталь: URL: https://www.youtube.com/watch?v=450wWEsVtVQ&ab_channel=DIBROVA (дата звернення: 03.10.2024).

Teslenko – На цвинтарі розстріляних ілюзій: https://www.youtube.com/watch?v=4ZtRtfl6uX4&ab_channel=TESLENKO [дата звернення: 03.10.2024]

Skofka – Мир на землі: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vYzw7HZBCUY> (дата звернення: 30.09.2024).

Skofka Skof – Я там: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rTUNnMahSgM> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak Siromaha – Прощай, Голубко: URL: https://www.youtube.com/watch?v=D9JAWfbqhR8&ab_channel=kozaksystem (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak Siromaha – Зоряно: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qMl0mhNPk8w> (дата звернення: 30.09.2024).

Kozak Siromaha x Gordiy Starukh – Tanok: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eKPa6ZFMzIE> (дата звернення: 30.09.2024).

Океан Ельзи – Відповідь: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Vh9sBLXBZII> (дата звернення: 30.09.2024).

References

Kurkela, V. (2012). Sorrowful Folksong and Nationalism in Nineteenth-Century Finland. In: *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*, in: Timothy Baycroft and David Hopkin (eds.): Vol. 4. *National Cultivation of Culture*. Leiden-Boston: Brill, 423 p. (eng.).

Music in World War II: coping with wartime in Europe and the United States (2020). Pamela M. Potter, Christina L. Baade, and Roberta Montemorra Marvin (eds.). Bloomington: Indiana University Press, 303 p. (eng.).

Hridina, I. M. (2010). Spiritual life of the population of Ukraine during the Second World War (1939 – 1945). Donetsk, 40 p. (ukr.).

Myzak, N. S. (2011). Rebel Muse. Rebel art about the liberation struggle of the OUN, UPA for the Ukrainian Independent State (1942 – 1960). Vol. 7. Chernivtsi-Toronto: Prut, 284 p. (ukr.).

Holubenko, I. (2000). Echoes of the Forest. Ukrainian folk song – about the national liberation struggles in Ukraine in the 40s and 50s of the 20th century. Kyiv: In-t hromadianskoho suspilstva, 197 p. (ukr.).

Ukrainian Insurgent Army differently (in literature, art, culture). (2011). Praha: Natsionalna biblioteka Cheskoj Respubliky - Slovianska biblioteka, 2013 p. (ukr.).

Bourdieu, P., Haacke, H. (1995). Free Exchange. Stanford University Press, 144 p. (eng.).

O. Ponomarov M. Khoma T. Topolia Y. Koshovyi Yu. Tkach P. Chornyi – Ukraina Peremozhe: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fRuiEv3JRDQ> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Bumboks Oi u luzi chervona kalyna: URL: https://www.youtube.com/watch?v=GBcJcdNqhhw&ab_channel=NataliN [accessed 30.09.2024] (ukr.).

AZOV: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x-oGgMQKCSw> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Meleshko – Pisenka pro dobryva: URL: https://www.youtube.com/watch?v=PyuZ_P-j88E [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Yarmak ft. Tof – Moia kraina: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wtuVa-mOknA> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Yarmak ft. Alisa – Dyke pole (Animatoion clip): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mOOClnYKmc> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Skofka – Ne zabudem i ne probachym: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b9EJWtj5ZjI> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Ukrainska liut (Bella Ciao Cover): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T83RQh1LEBU> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak System – Liut (official video): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lyFSNv0M40w> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Skofka – Chuty himn: URL: https://www.youtube.com/watch?v=ia50r3fa67s&ab_channel=SKOFKA [accessed 03.10.2024] (ukr.).

"Bayraktar" – Ukrainian army song: URL: https://www.youtube.com/watch?v=828xmcujEaI&ab_channel=УкраїнськийПовстанець [accessed 03.10.2024] (ukr.).

Masha Kondratenko – Vanka-vstanka (Official video 2022): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lv9q901vS6o> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kontsert Kobzona u pekli dlia rosiiskyykh viiskovykh | Vechimii Kvartal 2022: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yX3y9T7b9aU> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak Siromaha – Voroha poborem: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RV-xagLXvP0> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak Siromaha – Vystoimo: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SiPawQz5SJA> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak System – Ukrainske sontse: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4h6tXdxrSik> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Skofka & Kalush – Skilky ne striliai v nash kraj: URL: https://www.youtube.com/watch?v=y-bzzRGZ_s0 [accessed: 30.09.2024] (ukr.).

Skofka – Pohani susidy: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KPRRxC4ZkEU> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Antytila – Fortetsia Bakhamut / Official video: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OmQLVrUXsTQ> [accessed 30.09.2024].

Yarmak – Vavilon: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=meTzAtXIwuM> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak System – Liudy-Tytany (official video): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K6A3XzHP5Dw> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Surov – Vnebodym: URL: https://www.youtube.com/watch?v=M0jfXPx808g&ab_channel=SUROV [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Surov – Vdykhai: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=URSCvfaQYjo> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Surov & Anastasiia Prykhodko – Kholodno: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rhPpQWGm7Tk&list=RD4ZtRtf6uX4&index=3> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Dibrova – Ia bachyv stal: URL: https://www.youtube.com/watch?v=450wWEsVtVQ&ab_channel=DIBROVA (дата звернення: 03.10.2024). [accessed 03.10.2024] (ukr.).

Teslenko – Na cvyntari rozstrilianykh iliuzii: https://www.youtube.com/watch?v=4ZtRtf6uX4&ab_channel=TESLENKO [accessed 03.10.2024] (ukr.).

Skofka – Myr na zemli: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vYzw7HZBCUY> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Skofka x Skof – Ya tam: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rTUNnMahSgM> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak Siromaha – Proshchavai, Holubko: URL: https://www.youtube.com/watch?v=D9JAWfbqhR8&ab_channel=kozaksystem [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak Siromaha – Zoriano: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qMl0mhNpk8w> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Kozak Siromaha x Gordiy Starukh – Tanok: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eKPa6ZFMzIE> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Okean Elzy – Vidpovid: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Vh9sBLXBZII> [accessed 30.09.2024] (ukr.).

Slobodyanyuk M., Lysenko O.

REFLECTION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN MUSICAL CREATIVITY

The purpose of the research is to investigate the reflection of the Russian-Ukrainian war in Ukrainian musical creativity in 2022-2024. The methodology is based on cultural history approaches. Problem-chronological and historical-comparative methods, content analysis, methods of classification and periodization were used. The scientific novelty consists in a complex interdisciplinary study of domestic pop music in the period 2022-2024 from the point of view not only of historical science, but also of cultural studies, psychology and sociology. The state of studying the topic is determined. On the basis of a wide range of song texts, author's annotations to video clips and comments of viewers under them on the YouTube, the evolution of the dominant moods of the songwriters and the population of Ukraine during the war, their interrelationships, mutual influences, peculiarities and characteristic features were analyzed. Conclusions. It was established that the need to unite the Ukrainian nation around the need to repel Russian aggression caused a mass appearance of musical compositions of the corresponding theme. Such songs took a central place on the Ukrainian scene. Patriotic songs of popular performers had a noticeable impact on the socio-political mood of Ukrainians, emotionally supported the stability of people in the rear, and strengthened the fighting spirit of military personnel. At the same time, the songwriters themselves remained sensitive to public moods and events at the front, which influenced the subject matter and tonality of their works. If in 2022 optimistic and romantic ideas about the course of military operations prevailed in society, then in 2023 Ukrainians realized that the struggle would be difficult and long-lasting, and in 2024 psychological fatigue led many people to the desire to internally escape from unpleasant news. Depending on the events at the front and changes in the psychological state of the population, the tonality of songs devoted to military themes also changed. According to their emotional and informative message, national songs of 2022-2024 are classified as songs of inspiration, songs of revenge, satirical songs, songs of struggle, songs of sorrow, songs of escapism. The popular popularity and high artistic level of many musical works dedicated to the Russian-Ukrainian war have already made them part of the heroic epic and national myth of the Ukrainian people.

Keywords: songs, Ukraine, Russian-Ukrainian war, emotions, YouTube.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ: РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ПРОТИ УКРАЇНИ (2014 – 2022)

У статті досліджено роль інформаційної війни як ключового елементу гібридної агресії росії проти України в 2014 – 2022 рр. Проаналізовано головні наративи пропаганди, канали поширення (телебачення, інтернет, соцмережі) та методи дезінформації в період АТО, ООС до широкомасштабного вторгнення 2022 року. Визначено еволюцію інформаційно-психологічних операцій і їхній вплив на українське суспільство та міжнародну аудиторію. Окреслено механізми контрпропаганди та наголошено на значенні стратегічних комунікацій і медіаграмотності. Надано рекомендації щодо підвищення інформаційної стійкості суспільства, зокрема.

Ключові слова: інформаційно-психологічний вплив; російська пропаганда; російсько-Українська війна; дезінформація.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема російської інформаційної агресії проти України є надзвичайно актуальною для нашої держави, особливо в умовах війни, яку росія веде проти України з 2014 р. Інформаційна війна стала одним із ключових інструментів гібридної агресії російської федерації. Кремль через пропаганду намагається підірвати суверенітет та територіальну цілісність України, руйнувати єдність українського суспільства, посяяти недовіру до державних інституцій і західних союзників. Російська пропаганда відкрито дискредитує українську владу, змальовуючи події Революції Гідності та війни на Донбасі як «переворот» і «громадянський конфлікт», а нову українську владу таврує як «фашистську хунту». Одночасно російські медіа подають інформацію про нібито хаос і кризу в Україні, розповсюджують фейки про «масові безлади» і «бандерівців, які вбивають російськомовних громадян». Таким чином, інформаційна агресія росії є складовою її воєнної стратегії з 2014 р., покликаною виправдати військову інтервенцію та легітимувати дії кремля в очах власного населення і міжнародної спільноти.

Російська інформаційна війна також становить загрозу для європейської безпеки та міжнародного правопорядку, адже спрямована на підрив партнерства між Україною та Західним світом.

Харук Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Харук А. І., 2025.

В умовах глобалізованого інформаційного простору кремлівська пропаганда виходить далеко за межі регіонального конфлікту і намагається впливати на громадську думку в ЄС та США, просуваючи антиукраїнські та антизахідні наративи. Це підтверджує, що інформаційне протистояння є невід’ємним фронтом російсько-Української війни. З огляду на це, наукове вивчення російської пропаганди 2014 – 2022 рр. є вкрай важливим і має практичне значення для забезпечення інформаційної безпеки України.

Аналіз актуальних досліджень. Питання російської пропаганди та інформаційної війни проти України досліджували багато науковців і експертів. З’явився значний масив літератури, що висвітлює різні аспекти цієї проблематики. Зокрема, у статті Ділай А. (2019) «Війна за Україну: від інформаційних операцій до прямого вторгнення» розглянуто інформаційні операції як підготовчий етап гібридної агресії РФ, висвітлено стратегії та тактики впливу на свідомість населення та проблемні питання протидії з боку України. Особливо наголошено на переході від контекстуальної дезінформації до масштабних інформаційних атак, що супроводжувалися координацією медіа та психологічних засобів.

Р. Додонова у монографії (2017) дослідила феномен гібридної агресії та місце інформаційно-психологічних операцій у ній. Глибоку теоретичну базу заклали Г. Почепцов (2013), який ще до війни описав явище «сміслових війн» – боротьби за нав’язування вигідної інтерпретації подій.

Українські фахівці з безпеки підготували низку аналітичних звітів; зокрема, укладено «Білу книгу спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018», де систематизовано приклади російських пропагандистських фейків перших років війни. Ця «біла книга» під загальною редакцією Д. Золотухіна (2018) фактично задокументувала методи та кейси ворожої дезінформації, спрямованої на підрив територіальної цілісності України.

Монографія «Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України» за загальною редакцією А. М. Сиротенка (Київ, 2020, 176 с.) є ґрунтовним дослідженням практичних і теоретичних засад оборони від гібридних загроз, що поєднують традиційні військові методи з інформаційно-психологічними, кібернетичними та економічними операціями. Авторський колектив – фахівці Національного університету оборони України імені Івана Черняховського – аналізує досвід ЗСУ та силових структур у забезпеченні безпеки під час АТО й ООС, розглядає структуру й організацію

комплексних заходів з виявлення і нейтралізації гібридних атак, а також окреслює ключові уроки, що можуть бути застосовані для подальшого удосконалення оборонних стратегій.

Слід зазначити, що феномен російської інформаційної агресії досліджують не лише в Україні, а й за кордоном. Західні аналітичні центри (Stratcom, Atlantic Council тощо) і науковці (напр. Р. Фіннін, Т. Грант (2015), А. Яйтнер (2018) та ін.) вивчали російську стратегію «інформаційної зброї», наголошуючи, що кремль використовує інформацію як зброю масового ураження для досягнення своїх геополітичних цілей. За оцінкою дослідників, російська пропаганда формує в масовій аудиторії «потрібну» картину світу – зокрема міф про «російський мир» («русский мир») та виправдання агресивної політики рф. Водночас слід зазначити, що попри значну кількість праць окремі аспекти залишаються недостатньо вивченими. Більшість досліджень охоплюють період початку війни (2014 – 2018) і частково подальші роки, але ескалація 2022 року внесла нові пропагандистські виклики. Отже, необхідне комплексне дослідження еволюції російської інформаційної кампанії проти України у 2014 – 2022 рр., щоб виявити її тенденції та виробити ефективні механізми протидії дезінформації.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є проаналізувати інформаційну війну як інструмент гібридної агресії росії проти України в період 2014 – 2022 рр. Завдання дослідження включають: визначення основних принципів та засобів російської пропаганди, виявлення ключових пропагандистських наративів та інформаційно-психологічних операцій, оцінка їхнього впливу на українське суспільство та міжнародну громадську думку, а також окреслення тенденцій розвитку пропагандистської кампанії і напрацювання рекомендацій щодо протидії дезінформації.

Виклад основного матеріалу. Російсько-Українська війна, що триває з 2014 р., часто характеризується як гібридна війна, оскільки поєднує військові дії з широким арсеналом невійськових засобів, у тому числі інформаційно-психологічних впливів. Російське керівництво фактично реалізувало на практиці «доктрину Герасімова» (<https://warn-erasmus.eu/ua/glossary/doktrina-gerasimova-rosijska-vijna-novogo-pokolinnya/>), згідно з якою інформаційна боротьба набуває значення, співставного з бойовими діями. З перших днів агресії проти України кремль розгорнув масштабну пропагандистську кампанію на підтримку своїх військових та

політичних цілей, російська пропаганда сформулювала головну тезу: війна на Донбасі – це начебто «внутрішній конфлікт» українців, а росія – непричетний «миротворець». Цей міф став наріжним каменем інформаційної стратегії рф.

Для ілюстрації, у липні 2014 р. на російському «Першому каналі» показали сюжет про нібито «розп'ятого хлопчика» – дитину, яку буцімто стратили українські військові в Слов'янську (<https://informator.ua/uk/rozip-yatyy-hlopchik-ta-pobita-divchinka-yak-rosiyska-propaganda-vikoristovuye-ukrajinskih-ditey>). Насправді цей «факт» виявився цілком вигаданим, але сюжет викликав сильний емоційний резонанс і ненависть до українців серед російської аудиторії. Як зазначає Д. Золотухін, російські пропагандисти розробляли спеціальні інформаційні операції, спрямовані на дискредитацію України та її війська, розраховані на різні аудиторії – росіян, проросійськи налаштованих мешканців України та міжнародну спільноту. Ефект цих кампаній посилювався використанням візуальних маніпуляцій: поширювалися зворушливі або шокуючі зображення, що мали викликати емоції. Приміром, пропаганда тиражувала фото маленького хлопчика, що прийшов на могилу матері, яка загинула від обстрілу, дівчинки серед руїн, видаючи її за дитину з Донбасу, яка втратила батьків від українського обстрілу – пізніше з'ясувалося, що світлина зроблена в Сирії і не має стосунку до України (<https://www.stopfake.org/uk/fotofej-k-ditina-donbasu-na-mogili-materi/>). Такі вкиди, розраховані на довірливу аудиторію, створювали потрібну кремлю атмосферу ненависті та страху.

Починаючи з 2013 р., Москва наполегливо впроваджує в міжнародний інформаційний простір конспірологічний наратив про нібито зв'язок України з ІДІЛ. Російські спецслужби поширюють історії про те, нібито колишні джихадисти, які воювали в лавах «Ісламської держави», знайшли притулок в Україні та брали участь у бойових діях на Донбасі в складі добровольчих батальйонів. Найтривалішою й найрезонанснішою «спецоперацією» кремля стало серпневе розгортання 2017 р. масштабної медійної кампанії для фіксації в іноземних ЗМІ інформації про нібито існування таборів підготовки джихадистів на українській території. Ця акція не обмежилася одноразовим випуском фейкових матеріалів, а передбачала скоординовану низку заходів, що розпочалися ще 24 грудня 2015 р. – саме в той день, коли в окупованому Криму

було проголошено створення «програми протидії екстремізму» (Золотухін, 2018:14).

Російські спецслужби цілеспрямовано намагалися пов'язати бійців українського «Азова» з терористами ІДІЛ: ще 4 січня 2016 р. Vesti.Ru із посиланням на «КіберБеркут» заявило, що в лавах «Азова» служать колишні джихадисти, нібито викриті через фото й відео з нашивками «Азова» та символікою ІДІЛ. Цей фейк поширили провідні російські медіа, поки журналісти ВВС не встановили реальне місце зйомок – колишній цех заводу «Ізоляція» в Донецьку – та довели постановочний характер кадрів. Подібні інформаційні спецоперації, а також вигадані «конфлікти» між «Азовом» і батальйоном Дудаєва (оголошені «розвідкою ДНР» у травні 2017 р.) мали на меті підірвати авторитет добровольчих підрозділів України й представити їх як прикриття для ісламських бойовиків (Золотухін, 2018:37).

Російські пропагандисти використовували фейки про обстріл мирних мешканців українською армією не лише для нагнітання страху та дискредитації ЗСУ, а й для приховування власних терористичних атак. Зокрема, після трагедії 13 січня 2015 р., коли «Гради» бойовиків влучили в рейсовий автобус біля Волновахи (13 загиблих, 18 поранених), рф миттєво звинуватила Україну в обстрілі: «групи “НОВОРОССИЯ Первый оперативный”» заявили про «знищення карателями» блокпоста, а низка топ-ЗМІ (vesti.ru, tvzvezda.ru) поширила цю брехню. Водночас відео і фото з місця події, а також свідчення Генштабу та журналістів ВВС довели – саме бойовики «ДНР» влаштували обстріл, щоб спровокувати контрудар і дискредитувати ЗСУ. Навіть «свідчення» нібито постраждалих у сюжеті «Россия 1» виявилися постановкою: коментатори не були пораненими, а з'явилися в студії заздалегідь підготовленими, що ще раз підкреслює масштаб і цинізм російської дезінформації (https://espreso.tv/news/2015/01/13/avtobus_z_cyvilnymy_pid_volnovakhoyu_rozstrilyaly_zadlya_rosiyskykh_zhurnalistiv).

Ще одним провідним наративом стало звинувачення Заходу у розпалюванні війни в Україні. Російські медіа систематично просували тезу, що за подіями в Україні «стоять» Сполучені Штати та НАТО, які буцімто «керують маріонетковою київською хунтою». Будь-яку підтримку України з боку Заходу – фінансову, військову, дипломатичну – кремлівська пропаганда трактувала як

доказ антиросійської змови. Наприклад, на російських ток-шоу звучали звинувачення на адресу Вашингтона у організації Майдану та подальшого конфлікту на Донбасі. Одночасно українців лякали образом «зовнішнього управління»: мовляв, Україна втратила суверенітет і перетворена на плацдарм Заходу проти росії. Ці меседжі були покликані як виправдати агресію (як «відсіч» Заходу), так і підірвати підтримку України західними суспільствами.

Для досягнення інформаційного впливу росія задіяла потужний медіаресурсний потенціал. Російське телебачення стало основним засобом інформаційного забезпечення війни проти України. Федеральні телеканали рф (Перший, Росія-1, НТВ та інші) через новини та політичні шоу цілодобово трансливали пропагандистські меседжі про Україну. Важливо, що сигнал цих каналів був доступний не лише в рф, а й на значній частині території України (особливо прикордонних районів і окупованих територій) та у світі через супутник. Окремо слід виділити такі глобально орієнтовані рупори, як Russia Today (RT), Sputnik, агентство «РИА Новости» тощо. Вони стали інструментом впливу на іноземну аудиторію. Згідно з даними, на які посилається М. Шустер (2015), телеканал RT охоплював аудиторію близько 700 мільйонів глядачів у понад 100 країнах світу. Навіть у деяких західних країнах значна частина глядачів сприймала подачу RT як об'єктивну. Таким чином, кремлівська пропаганда змогла знайти шлях до міжнародного інформапростору, маскуючись під альтернативну точку зору і використовуючи гасла свободи слова (Веселова, 2020:413).

Іноді кремлівські фейки набували відверто абсурдного вигляду. Так уже в серпні 2014 року Д. Золотухін для Інформаційно-аналітичного центру РНБО записав відеодоказ, у якому спікер АТО А. Лисенко продемонстрував на платформі Українського Кризового Медіа Центру, як телеканал «Звезда» (який на 100% належить міноборони рф) сфальсифікував сюжет про нібито обстріл Макіївки українською армією за допомогою ракетного комплексу «Точка-У». Це яскравий приклад того, як російська пропаганда навмисно конструє неправдиві повідомлення, аби дискредитувати ЗСУ та налякати міжнародну спільноту (Золотухін, 2018:53).

Ще до війни значна частка контенту українських телеканалів формувалася із російського продукту (серіали, новинний контент тощо). Після 2014 р. Кремль спирався на мережу телеканалів,

підконтрольних лояльним олігархам. Канали «112 Україна», NewsOne, ZIK, «Наш» належали особам, наближеним до в. путіна (в. медведчук, є. мураєв та ін.) і активно ретранслювали проросійські наративи. Через них просувалися тези про «громадянську війну», «неонацизм в Києві», необхідність дружби з росією всупереч «заокеанським кураторам» тощо. Лише в 2021 р. українська влада запровадила санкції і припинила мовлення основних з цих каналів як таких, що загрожують інформаційній безпеці.

Окремою складовою стали спеціальні інформаційні ресурси та інтернет-проекти, підконтрольні рф. Йдеться про численні сайти «новин» і блоги, створені для поширення потрібних москві тез. Наприклад, у 2014–2015 рр. з'явилися сайти на кшталт «Новороссия», «Русская весна» та ін., які публікували фальшиві новини з зони АТО, зображаючи бойовиків «ДНР/ЛНР» героями, а українських військових – злочинцями. Такі ресурси часто адмініструвалися з території рф, але маскувалися під «голос народу Донбасу». Додамо також роль офіційних осіб і лідерів думок: Росія задіяла дипломатів, політиків, а також західних ультраправих/ультралівих активістів як ретрансляторів своєї дезінформації. Наприклад, кремлівські тези озвучували на міжнародній арені постійний представник рф при ООН В. Чуркін (у 2014–2017 рр.), російські депутати, а серед іноземців – політики, запрошені на оплачені форуми або телеканали RT як «експерти».

Не менш важливим фронтом стали соціальні мережі. Сучасні дослідження підтверджують, що соцмережі є дієвим інструментом інформаційної війни. Росія з перших днів активно використовувала платформи «ВКонтакте» та «Одноклассники», популярні в Україні, для інформаційно-психологічного впливу. Створювалися тисячі фейкових акаунтів і груп, які координовано поширювали проросійський контент – «вкиди» про вигадані злочини української армії, теорії змови, заклики до сепаратизму. Ситуація дещо змінилася після того, як у 2017 р. указом Президента України було запроваджено санкції, що заблокували в Україні доступ до «ВКонтакте» та інших російських соціальних мереж. Поступовий відхід українських користувачів з «ВКонтакте» змусив проросійські інформаційні кампанії зміститися на платформи Facebook та Instagram. Вже у 2019–2021 рр. спостерігалось стрімке зростання аудиторії Facebook в Україні, і водночас – збільшення обсягів проросійського контенту там. Кремлівська пропаганда пристосувалася до нових умов: масово створювалися фейкові

сторінки у Facebook, часто під виглядом українських патріотичних спільнот, які насправді поширювали антиукраїнські меседжі (наприклад, сіяли зневіру у владі, паніку щодо економіки тощо). Характерною ознакою такого проросійського контенту є поєднання антиукраїнських настроїв, радикальної лексики, надмірної емоційності та ностальгії за радянським минулим. Хоча подібну пропаганду можна розпізнати за стилем, вона залишається небезпечною, бо впливає на свідомість мас і може розмивати національну ідентичність, створюючи підґрунтя для деструктивних явищ (сепаратизму, колабораціонізму) (Бадер & Вовк, 2024).

За оцінками, які наводяться у джерелах, росія витрачає колосальні кошти на ведення інформаційної війни. Наприклад, лише у 2015 р. бюджет федеральної програми «Інформаційне суспільство» та інших пропагандистських проєктів склав близько 44,7 млрд рублів, а фінансування телеканалу Russia Today було збільшено на 41%. Загалом щорічні витрати рф на інформаційне забезпечення агресії проти України та просування своєї пропаганди у світі оцінювалися українськими експертами у еквівалент 3,5 млрд доларів США. Ці цифри підтверджують, наскільки важливим для кремля є інформаційний фронт. За такі гроші росія забезпечувала роботу десятків телеканалів, інтернет-сайтів, армії «тролів» у соцмережах тощо.

Еволюція та ефективність пропагандистської кампанії (2019 – 2022). У міру того, як збройний конфлікт на Донбасі набував ознак позиційного («замороженого»), інформаційна війна продовжувала розвиватися, але зазнавала певної трансформації. На думку фахівців, у цей період кремль скоригував свою тактику з огляду на кілька факторів:

1. Зростання медіаграмотності українців. За кілька років українське суспільство й журналісти багато чому навчилися: громадськість навчилася краще відрізняти неправду від достовірних фактів, що знижувало ефективність емоційних фейків. Зросла критичність сприйняття інформації, особливо серед молоді та активної частини населення, яка звикла перевіряти джерела.

2. Поява фактчекінгових ініціатив. В Україні виникли спеціальні групи та проєкти, що займаються викриттям дезінформації (наприклад, StopFake, VoxCheck та інші). Ці команди оперативно спростовували найрезонансніші фейки, публікуючи докази і тим самим руйнуючи плани пропагандистів.

3. Обмежений вплив на аудиторію Заходу. Російська пропаганда виявилася менш ефективною у впливі на європейську та американську аудиторію, ніж очікувалося. Хоча RT і подібні канали здобули певну нішу, загалом західне суспільство критично сприймало прокремлівські тези.

4. Перенесення акценту в політичну площину. Після укладення Мінських угод і відносного затишшя на фронті (2019 – 2020) москві стало вигідно позиціонувати себе «миротворцем» і нав'язувати Україні та Заходу вигідні політичні рішення (на кшталт прямих переговорів з бойовиками, особливого статусу Донбасу тощо). Відповідно російська інформаційна кампанія почала більше уваги приділяти дипломатичним темам, щоб змістити увагу з суто воєнних аспектів на політичні вимоги рф.

Зазначені чинники призвели до того, що приблизно з 2020 р. спостерігалася зміна характеру дезінформації. Як відзначає експерт С. Данилов, росія перейшла від масового фабрикування фейків до більш тонких методів – інтерпретації реальних подій із викривленням контексту. Тобто кремлівські медіа почали брати справжні висловлювання українських політиків чи західних посадовців і подавати їх вибірково, вириваючи з контексту, аби створити хибне враження. Така тактика іноді більш небезпечна, бо її складніше спростувати (адже йдеться про реальні події, але перекручені інтерпретації). Мета цих інформаційних атак – сіяти паніку, недовіру до влади, провокувати хаос у суспільстві та нав'язувати вигідні кремлю сценарії розвитку ситуації.

Проте поряд із новими прийомами російська пропаганда продовжила застосовувати й старі методички, особливо щодо висвітлення бойових дій. Наприклад, як і раніше, росЗМІ звинувачували українську сторону у порушеннях режиму тиші, обстрілах цивільних тощо – попри те, що насправді російсько-сепаратистські сили були ініціаторами більшості провокацій. У підконтрольному бойовикам медіапросторі будь-який обстріл подавався як «агресія ЗСУ», що вимагало «відповіді». Українські військові й волонтери неодноразово зазначали, що у прифронтовій зоні місцеві жителі часто не мають доступу до українського телерадіомовлення (сигнал глушиться), тоді як російські канали доступні легко. Це значить, що значна частина населення на лінії розмежування перебувала під постійним інформаційним впливом рф і була схильна вірити звинуваченням на адресу української армії.

Важливою особливістю є застосування пропагандою принципу: «брехню, повторену багато разів, люди сприймають за правду». Цей підхід, відомий ще з часів Геббельса, російські тролі і медіа використовують досі. Накопичення і постійне тиражування тих самих меседжів (на кшталт «в Україні правлять неонацисти» або «Захід кинув Україну») зрештою формує у частини аудиторії викривлену картину світу. Попри колосальні обсяги дезінформації, кремлю не вдалося досягнути всіх цілей. Значна частина українського суспільства, особливо після 2014 р., виробила імунітет до очевидно брехливої пропаганди. Так само і більшість європейців не повірили російським версіям подій. Однак навіть частковий вплив може мати небезпечні наслідки.

Російська пропаганда досягла успіху у мобілізації власного населення на підтримку війни – більшість росіян підтримували агресивні дії кремля, вважаючи їх «необхідними». Також серед вразливих груп в Україні (наприклад, населення окупованих територій, частини східних областей до 2022 р.) вона сформувала негативний образ київської влади і ЗСУ. На міжнародній арені російська дезінформація хоч і не стала мейнстрімом, але створила «токсичний шум»: наприклад, окремі європейські політики чи діячі підпадали під вплив кремлівських міфів. Показовим кейсом є скандал навколо українського футболіста і волонтера Романа Зозулі в Іспанії: у 2017 р. частина іспанських уболівальників, введених в оману російськими медіанаративами про «нацистів в Україні», вороже сприйняла гравця і звинуватила його в ультраправих поглядах (<https://football.ua/ukraine/497913-zozulja-na-ostannomu-matchi-zvichajni-ispanci-skandovali-shho-voni-za-putina-a-ja-nacist.html>). Цей випадок продемонстрував, як пропаганда рф здатна очорнити імідж українців за кордоном і вплинути на громадську думку, хоч і точково.

Нова хвиля пропаганди під час вторгнення 2022 р. Напередодні та під час широкомасштабного вторгнення російських військ (лютий 2022 р. і далі) інформаційна агресія вийшла на новий виток. Кремль практично синхронізував воєнні дії з пропагандою. Офіційні заяви путіна та інших посадовців стали фактично інформаційними «маркерами» пропагандистської кампанії. Так у промовах путіна перед вторгненням прозвучали тези, що лягли в основу нових наративів: він назвав українську державність «історичною помилкою», звинуватив Київ у «геноциді» російськомовних на

Донбасі, заявив, що Україна створює ядерну зброю тощо. Всі ці безпідставні звинувачення негайно підхопила російська медіа-машина. Аналітики відзначили, що в медіапросторі рф заздалегідь проводилася підготовка до вторгнення. Темники кремлівських ЗМІ задовго до 24 лютого 2022 р. почали включати твердження на зразок: «Україна готується напасти на Донбас», «НАТО хоче війни з Росією руками українців», «росії не залишилось вибору, окрім як завдати превентивного удару». Таким чином створювалося інформаційне тло для виправдання агресії.

Висновки. Російська інформаційна війна 2014 – 2022 рр. стала невід’ємною складовою гібридної агресії проти України. Пропаганда використовувалась московією як потужний інструмент для досягнення політичних і воєнних цілей: виправдання збройної агресії, деморалізації українського суспільства, послаблення міжнародної підтримки України та консолідації власного населення навколо влади. Аналіз показує, що з самого початку конфлікту російські медіа і інформаційні операції формували альтернативну реальність, насичену дезінформацією та маніпуляціями. Ключові наративи кремлівської пропаганди включали міфи про «фашистську хунту» в Києві, «геноцид» російськомовних, «громадянську війну» на Донбасі, а також звинувачення Заходу в провокуванні конфлікту. Ці тези багаторазово тиражувалися через телебачення, інтернет, соціальні мережі, набуваючи характеру тотальної інформаційної атаки.

Російська пропагандистська машина спиралася на значні ресурси: державний бюджет фінансував телеканали на кшталт RT і Sputnik, мережі інтернет-тролів, спеціальні проєкти в соціальних мережах. Ворог застосував широкий спектр методів інформаційно-психологічного впливу – від відвертих фейків (на кшталт історії про «розп’ятого хлопчика») до витончених маніпуляцій зі зміщенням контексту. Емоційний резонанс посилював ефективність таких операцій, що особливо позначилося на групах населення з проросійськими настроями. Водночас частина аудиторії (передусім в Україні та на Заході) виявилася стійкою до дезінформації, що з часом змусило кремль коригувати підходи. У 2019 – 2021 рр. російська пропаганда змінила акценти, намагаючись адаптуватися до зростання інформаційної резистентності України та браку повного успіху за кордоном.

Попри це, Україна продемонструвала здатність успішно протидіяти інформаційним атакам – через активну контрпропаганду, глобальну комунікацію правди про війну і консолідацію міжнародної підтримки. Загалом, російська інформаційна кампанія 2014 – 2022 рр. хоча і справила значний деструктивний вплив, не досягла стратегічної мети зламати волю українців до опору або ізолювати Україну на міжнародній арені. Українське суспільство загартувалося в умовах інформаційної агресії, зросла медіа грамотність і критичне мислення громадян. Важливим уроком є розуміння, що інформаційна безпека – це така ж критична складова національної безпеки, як і обороноздатність (*Центр протидії дезінформації РНБО України, 2022*).

Наукове дослідження російської пропаганди проти України в 2014 – 2022 рр. дозволяє виокремити кілька рекомендацій. По-перше, необхідно й надалі розвивати національну систему стратегічних комунікацій та контрпропаганди, яка б швидко реагувала на інформаційні загрози і доносила правдиву інформацію до населення та світу. По-друге, слід посилювати інформаційну грамотність населення: через освіту, просвітницькі кампанії навчати громадян розпізнавати фейки, критично оцінювати джерела, не піддаватися емоційним маніпуляціям. По-третє, держава має продовжувати практику захисту інформаційного простору – аж до блокування ресурсів, що є явними носіями ворожої пропаганди, та введення санкцій проти причетних осіб. Водночас важливо діяти в рамках закону та демократичних свобод, щоб не нашкодити власним цінностям. По-четверте, критично значущим є міжнародний вимір: Україна має комунікувати з зовнішнім світом, викривати брехню РФ на глобальних платформах, співпрацювати з союзниками у протидії дезінформації (*Литвиненко, 2022*).

Отже, інформаційна війна залишається грізною зброєю в руках кремля, але її вплив можна стримувати і нейтралізувати за умови скоординованої державної та суспільної протидії.

Використані посилання

Бадер А., Вовк С. (2024). Інформаційна агресія: стратегії та техніки маніпулювання. Літопис Волині. № 31. С. 110–115. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.17> [Дата звернення 25.07.2025]

Веселова Л. Ю. (2020). Кібербезпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади: монографія. Одеса : Гельветика. 486 с.

Додонова Р. О. (2017). Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД. 412 с.

Золотухін Д. Ю. (2018). Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018. Київ : Мега-прес груп. 384 с.

Литвиненко О. М. (2022). Національний інститут стратегічних досліджень Як війна змінила суспільну свідомість українців: соціологічні дослідження. Київ. URL: <https://niss.gov.ua> [Дата звернення 25.07.2025]

Сиротенко А. М. (ред.) (2020). Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України: монографія. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 176 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf [Дата звернення 25.07.2025]

Центр протидії дезінформації РНБО України (2022). Офіційні матеріали Центру проти російської дезінформації. URL: <https://www.mbo.gov.ua/> [Дата звернення 25.07.2025]

References

Bader, A., & Vovk, S. (2024). Information aggression: Strategies and manipulation techniques. *Litopys Volyni*, (31), 110–115. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.17> [Accessed July 25, 2025] (ukr.).

Veselova, L.Yu. (2020). *Cybersecurity in hybrid warfare: Administrative and legal principles* (monograph). Odesa: Helvetica. 486 p. (ukr.).

Dodonova, R.O. (2017). *Hybrid war: in verbo et in praxi* (monograph). Vinnytsia: Nilan-LTD. 412 p. (ukr.).

Zolotukhin, D.Yu. (2018). *White Book of Special Information Operations against Ukraine 2014–2018*. Kyiv: Mega-Press Group. 384 p. (ukr.).

Lytvynenko, O.M. (2022). How war changed the public consciousness of Ukrainians: Sociological studies. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. Retrieved from <https://niss.gov.ua> [Accessed July 25, 2025] (ukr.).

Syrotenko, A.M. (Ed.) (2020). *Military aspects of countering «hybrid» aggression: The Ukrainian experience* (monograph). Kyiv: National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi. 176 c. Retrieved from https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf [Accessed July 25, 2025] (ukr.).

Center for Countering Disinformation of the National Security and Defense Council of Ukraine. (2022). *Official materials of the Center against Russian disinformation*. Retrieved from <https://www.mbo.gov.ua/> [Accessed July 25, 2025] (ukr.).

Kharuk A.

INFORMATION WARFARE AS A TOOL OF HYBRID AGGRESSION: RUSSIAN PROPAGANDA AGAINST UKRAINE (2014 – 2022)

This article examines the role of information warfare as a key element of Russia's hybrid aggression against Ukraine from 2014 to 2022. It analyzes the main propaganda narratives, dissemination channels (television, internet, social media), and disinformation methods during the ATO, JFO, and up to the large-scale invasion of 2022. The evolution of

information-psychological operations and their impact on Ukrainian society and the international audience are identified. Counter-propaganda mechanisms are outlined, emphasizing the importance of strategic communications and media literacy.

A scientific study of Russian propaganda against Ukraine in 2014–2022 allows us to highlight several recommendations. First, it is necessary to continue to develop a national system of strategic communications and counter-propaganda, which would quickly respond to information threats and convey truthful information to the population and the world. Second, the information literacy of the population should be strengthened: through education and awareness-raising campaigns, citizens should be taught to recognize fakes, critically evaluate sources, and not succumb to emotional manipulation. Third, the state should continue the practice of protecting the information space - up to blocking resources that are obvious carriers of hostile propaganda and imposing sanctions against those involved. Fourth, the international dimension is critically important: Ukraine must communicate with the outside world, expose Russia's lies on global platforms, and cooperate with allies in countering disinformation.

Keywords: information-psychological influence; russian propaganda; russian-Ukrainian war; disinformation.

BRITISH VOLUNTEERS FIGHTING IN UKRAINE – A CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

This article examines the involvement of British volunteers in the war in Ukraine through the lens of International Humanitarian Law (IHL). It explores their motivations, legal status, and the implications of their participation in armed hostilities. Key legal aspects are analyzed, including combatant status, Prisoner of War (POW) protections, and liability for potential violations of the laws of armed conflict. The article also discusses the responses of the UK government and the international community to British citizens' engagement in the conflict. By addressing these issues, the study contributes to a broader discussion on the role of foreign volunteers in armed conflicts and the legal ramifications of their actions under contemporary international law.

Keywords: British volunteers, International Humanitarian Law, legal aspects, russian-Ukrainian war.

Since the beginning of the Russian invasion of Ukraine in February 2022, the international community has watched with trepidation yet admiration the commitment of volunteers from around the world who have flocked to Ukraine to support its fight against aggression. Among those who responded to President Volodymyr Zelensky's call for the creation of an International Legion for the Defence of Ukraine were the British.

Their motivations, their actions on the frontline and the political and social repercussions of their decision is a topic of interest and controversy.

Since the Russian invasion of Ukraine began in February 2022, several UK citizens have chosen to fight on the Ukrainian side. Like many other foreign volunteers, British nationals have joined both the International Defence Legion of Ukraine and various other military and volunteer formations. However, their participation in the conflict raises significant questions under IHL.

According to the Geneva Conventions and their Additional Protocols, volunteers fighting within a state's armed forces may be considered

Мрочковські Криштоф, габлітований доктор гуманітарних наук, професор Інституту історії, Жешувський університет, м. Жешув, Польща.

© Mroczkowski K., 2025.

combatants, provided they meet certain conditions, such as wearing a recognizable insignia, operating under a military command structure, and adhering to the laws of war. In the case of British volunteers who have formally enlisted in the Ukrainian army, they are entitled to PoW status if captured. However, the legal status of foreign volunteers remains complex. Some British fighters may not be fully protected under IHL. Russia has repeatedly accused foreign combatants of being mercenaries – a designation that, under Russian law, carries severe penalties, including the death sentence.

Motivations

The British volunteers who have chosen to fight in Ukraine have a variety of motivations. They include former soldiers with a high level of experience gained from service in Iraq, Afghanistan or Syria, as well as those with no military training but a strong sense of solidarity with the Ukrainian people. For many, the decision to leave was the result of a deep outrage against Russian aggression and a desire to confront authoritarianism.

Shortly after Russia launched its full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022, President Volodymyr Zelensky established the International Legion of Territorial Defence of Ukraine and called for foreign volunteers to join the fight. To facilitate their recruitment, a dedicated English-language website was created to assist those willing to support Ukraine. Since the outbreak of the war, Ukrainian authorities have claimed that approximately 20,000 foreign volunteers have enlisted in the country's armed forces.

From the perspective of UK law, the involvement of British citizens in the war on Ukraine's side remains controversial. While the UK government has advised against participation in hostilities, it has not imposed a formal ban, unlike in the cases of conflicts in Syria or Iraq.

Even before the full-scale invasion, following the self-proclaimed independence of Donetsk and Luhansk in 2014, large numbers of foreign fighters traveled to Ukraine to join either non-state armed groups or state forces. While many volunteers enlisted in the Ukrainian military, others formed independent volunteer battalions. By 2015, Ukraine had integrated most of these battalions—and the foreign fighters within them—into its regular armed forces.

Additionally, Ukraine passed the Law on Amending Certain Legal Acts of Ukraine on Foreigners and Stateless Persons Serving in the Armed Forces of Ukraine, which allows legally residing foreigners and stateless persons to voluntarily enlist. As a result, any foreign

individuals currently integrated into the Ukrainian military are considered combatants and, if captured, are entitled to Prisoner of War status under international law.

BBC News, in its online edition of 9 March 2022, reported that: “A small number of British soldiers were disobeying orders and may have travelled to Ukraine to fight”, which was confirmed by British Army information bodies. The article went on to stress that “the soldiers were absent, without leave and may have gone to Ukraine in a personal capacity”. The matter received wider publicity as the UK Ministry of Defence issued a statement saying that “we actively and strongly encourage them to return to the UK.” Relevant regulations have also been put in place at service level, such that personnel remaining on active duty have been explicitly banned from travelling to Ukraine until further notice, although Foreign Secretary Liz Truss has previously stated that she supports British civilians who may wish to go to Ukraine to help in the fight, and that it is up to people to make their own decisions. But the government later clarified that the UK Foreign Office advises against all travel to Ukraine (<https://www.bbc.com/news/uk-60684749>).

This issue warrants further clarification. Under the Foreign Enlistment Act of 1870, it is illegal for UK citizens to join the International Legion of Territorial Defence of Ukraine or any other foreign military force without explicit government approval. However, the law has rarely been enforced in modern times, and the UK government has taken no legal action against British volunteers fighting for Ukraine. This legal ambiguity leaves British fighters in a grey area – while their participation is technically unlawful, it remains largely unpunished in practice (<https://www.theguardian.com/world/2022/feb/27/liz-truss-says-she-would-back-britons-going-to-ukraine-to-fight-russia>). However, the last prosecution under this law occurred in 1896, and His Majesty’s Government has not threatened to enforce it since the Spanish Civil War. In an effort to ease tensions, then-Foreign Secretary Liz Truss initially stated that Britain would support its citizens who chose to enlist in the International Legion, though this statement was later retracted. The government subsequently clarified that support would be extended only to those with prior combat experience and not to active-duty British service members.

In this legally ambiguous situation, British volunteers frequently emphasized that their motivation was not solely to support Ukraine

against Russian aggression but also to defend democratic principles and freedom. Many saw the war in Ukraine as an opportunity to uphold their personal ideals and fulfill a sense of duty toward values they considered fundamental. Others – particularly former soldiers – viewed their participation as an extension of their military service, feeling compelled to apply their combat skills in a real battlefield setting. Additionally, some individuals may have perceived the war as a test of endurance and courage or even as a means to rediscover purpose in their lives.

To a certain extent, the dualistic approach taken by the UK can be understood, as the presence of British nationals on the battlefield carries significant diplomatic implications. Russia has sought to exploit the involvement of foreign fighters in its war propaganda, often highlighting alleged violations of International Humanitarian Law by Ukraine. By emphasizing these violations, Russia aims to discredit Ukraine's efforts and undermine international support. In this context, the UK must balance its stance on the legality of British participation with the broader political and diplomatic consequences, particularly in light of the potential exploitation of such involvement by Russia for propaganda purposes.

Legal status of volunteers under International Humanitarian Law

International Humanitarian Law (IHL), also known as the law of armed conflict or the law of war, is primarily focused on protecting civilians and regulating the conduct of belligerents during armed conflicts. The classification of a conflict plays a crucial role in determining which rules apply. The ongoing conflict in Ukraine is classified as an international armed conflict, and as such, it is governed by the four Geneva Conventions, which reflect customary international law, as well as Additional Protocol I, to which both Ukraine and Russia are parties. These legal frameworks aim to ensure that humanitarian protections are upheld during the conflict, including the treatment of civilians, prisoners of war, and wounded combatants (*Basic rules of the Geneva Conventions...*).

As a reminder, it is important to note that the conflict in Ukraine began with the Russian military occupation of Crimea in 2014, which remains ongoing. Simultaneously, a non-international armed conflict erupted in the separatist provinces of Donetsk and Luhansk in eastern Ukraine, where self-declared independent republics have been engaged in conflict with the Ukrainian government. Under International

Humanitarian Law, a non-international armed conflict is defined by sufficiently intense military violence between, for example, a state and an organized non-state armed group.

Before Russia's further military intervention in 2022, approximately 17,000 fighters from 55 countries – predominantly from Russia – had joined the conflict in Ukraine since 2014. These foreign fighters supported either the pro-Russian separatists or the Ukrainian side, contributing to the complexity and international dimension of the ongoing war.

At the outset, it is important to emphasize that the issue of British volunteers participating in operations in Ukraine is not limited to the period starting in 2022. According to an analysis by Arkadiusz Legieć, senior analyst at the Polish Institute of International Affairs, between 2014 and 2019, at least ten British nationals were among the approximately 17,241 foreign fighters who fought in Ukraine.

While Russia formally denounced the Geneva Conventions in 2006, the ongoing hostilities mean that Common Article 3 of the Geneva Conventions and Additional Protocol II remain applicable in this context. Both documents have been ratified by Ukraine and Russia. However, there is a debate among experts as to whether the conflict should be considered internationalized. Some argue that, given Russia's recognition of the separatist regions, its invasion of Ukraine, and its overall control over the separatist forces, the conflict should be classified as international. On the other hand, some maintain that the armed groups in eastern Ukraine are sufficiently independent to retain the classification of a non-international armed conflict.

During armed conflict, not all acts of violence are prohibited, as International Humanitarian Law allows for certain acts of violence that are deemed necessary in the conduct of hostilities. In contrast, under the law of terrorism, all acts of violence are generally prohibited. One of the core principles of IHL is the principle of distinction, which requires that combatants and military targets may be lawfully targeted, while civilians and civilian objects are to be protected from attack.

This principle is enshrined in the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, which was signed in Geneva on 12 August 1949. The Convention specifically aims to ensure the humane treatment of civilians in times of armed conflict, prohibiting direct attacks on civilians and emphasizing the protection of civilian property (*IV Konwencja Genewska...*). However, it is important to emphasize that the armed forces of both parties to a conflict are

authorized to use force during an armed conflict and cannot be prosecuted for participation in hostilities, provided that their actions are in accordance with International Humanitarian Law. This immunity from prosecution is contingent on the proper conduct of warfare, which includes adherence to the principles of distinction, proportionality, and necessity.

In contrast, and crucially for the current discussion, civilians—such as those Russia considers to be British volunteers fighting in Ukraine—can be prosecuted for direct participation in hostilities during the conflict. This is a key distinction in IHL, as civilians are generally afforded protection from being targeted in armed conflict unless they take part in hostilities themselves. If civilians engage directly in combat, they lose this protection and may be treated as combatants, subject to legal consequences, including prosecution by the opposing party. This is an area where Russia has been particularly active in its propaganda, often labeling foreign volunteers as mercenaries or unlawful combatants.

However, the Ukrainian side takes the position that in accordance with the Regulations on Military Service in the Ukrainian Armed Forces for Foreigners and Stateless Persons, approved by Decree of the President of Ukraine of 10 June 2016 No. 248, foreigners have the right to enlist in the Armed Forces on a voluntary basis, including in the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine (<https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/miedzynarodowy-legion-sil-zbrojnych-ukrainy>). These are references in principle.

It is important to note that Russia's argument includes the assertion that several international conventions on terrorism contain clauses excluding their application to certain acts that occur during armed conflicts. These acts are instead regulated by International Humanitarian Law and other applicable international legal frameworks. The standard exclusion clause found in the six conventions on terrorism – covering areas such as terrorist attacks, nuclear terrorism, radioactive materials, and air and maritime security – explicitly excludes acts carried out by armed forces during an armed conflict. This exclusion is understood to extend to non-state armed groups during a non-international armed conflict, which is why such groups are not subject to the same legal standards as state military forces under IHL.

However, this raises a crucial question: How can the participation of North Korean soldiers or Wagner Group mercenaries in combat be justified in this context? The involvement of non-state actors or foreign

military personnel in conflicts like the one in Ukraine challenges traditional interpretations of IHL. While these forces may not be bound by the same conventions as regular state military forces, their participation still raises important legal and moral questions, particularly regarding their status as combatants or mercenaries, and whether they are entitled to the protections granted to regular combatants under IHL. The Wagner Group, for instance, is often labeled as a mercenary group, which complicates its legal standing, especially when it operates outside the boundaries of recognized state forces and engages in unlawful activities that may violate international law.

However, it is crucial to emphasize that the way in which states implement the exclusion clause in their national legislation varies significantly. Some countries exclude specific offenses related to terrorism, while others only exclude activities that align with International Humanitarian Law from their anti-terrorism laws. Additionally, there are states that do not implement the exclusion clause at all, resulting in the simultaneous application of both IHL and anti-terrorism legislation.

This variation is key in understanding the potential legal consequences for individuals who join foreign armed forces. For instance, in the UK, it is generally illegal to enlist in a foreign army. Even in cases where individuals are legally permitted to serve in foreign armed forces (subject to administrative approval), those who join the Ukrainian military may still face prosecution for terrorism-related offenses if their home country has not implemented an exemption clause. In such cases, both IHL and terrorism laws may apply simultaneously, leading to potential legal conflicts.

This situation does not apply to UK law, but in countries like Australia or the Netherlands, where individuals can legally enlist in foreign armed forces with proper approval, volunteers could still be prosecuted for terrorism-related offenses. The lack of an exemption clause in their national legislation means that these individuals might be exposed to legal repercussions despite the legality of their actions under IHL. This complex legal landscape highlights the challenges faced by foreign volunteers and underscores the importance of national legislation in determining the legal consequences of their participation in foreign conflicts.

Status of combatants and PoW

In the context of an international armed conflict, combatants are broadly defined as those who are lawfully serving in the armed forces of

a party to the conflict. Specifically, armed forces are understood as “all organised armed forces, groups, or individuals who are under a command responsible to that party for the conduct of its subordinates, even if that party is represented by a government or authority not recognised by the opposing party”. This definition allows for a broad interpretation of who may be considered a combatant, even extending to entities not officially recognized by the opposing party.

As combatants, these individuals have the right to participate directly in hostilities and, in accordance with the combatant's privilege, are granted Prisoner of War status if captured during hostilities in an armed conflict. This status ensures that combatants are treated in accordance with the Geneva Conventions, which provide protections for POWs, including humane treatment and the right to certain legal protections.

However, it is important to note that in the case of a non-international armed conflict, the legal situation is different. Members of non-state armed groups – such as those fighting for the separatist regions or other insurgent forces – do not receive the same protections as combatants. They are not granted veteran or POW status under IHL. While their participation in hostilities is not prohibited by IHL itself, it may be criminalized under national law as a political offense, such as rebellion or armed insurrection. This distinction highlights the difference in legal treatment between combatants in international conflicts and those involved in non-international armed conflicts, reflecting the complex interplay between international law and national legal frameworks.

Particularly relevant here are the provisions of the Third Geneva Convention governing the rights of prisoners of war and stipulating, according to Article 4, that “the status of prisoners of war shall be accorded to members of: the armed forces, other militias, other voluntary corps, and to civilians engaged en masse in hostilities” (*III Konwencja Genewska...*). Thus, the provisions of Geneva Convention III establish fundamental principles and obligations for the parties involved in armed conflict, with the goal of preventing further participation in hostilities and ensuring the humane treatment of all Prisoners of War, including British volunteers. According to Article 3 of the Third Geneva Convention, POWs must be treated with dignity and respect, and they are entitled to protections against violence, intimidation, and degrading treatment. These provisions are designed to safeguard the rights of combatants who have been captured and ensure that they are not subjected to inhumane conditions or treatment.

The UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine has reported allegations that both sides in the ongoing conflict have used prisoners of war for intelligence purposes, including through interrogation and intimidation. Such actions, if proven, may constitute violations of the Third Geneva Convention III, specifically those provisions that prohibit the use of prisoners for such purposes, as well as the infliction of physical or mental harm. War crimes under IHL include the mistreatment of POWs, and these reports raise serious concerns about the adherence to international law during the conflict.

The duality of perception

In the context of the Third Geneva Convention, the participation of foreign fighters, particularly British volunteers in the conflict in Ukraine, presents several legal challenges. The issue of foreign fighters is not new, and its historical roots go back to the beginning of the modern era. Foreign fighters have joined conflicts throughout history, including the Mujahideen during the Soviet invasion of Afghanistan in the 1980s, and more recently in conflicts such as those in Bosnia, Chechnya, and, to a lesser extent, Somalia.

A significant turning point in the modern era occurred when approximately 40,000 individuals from over 110 countries joined the Islamic State (ISIS) in Syria and Iraq from 2014 onward. This mass influx of foreign fighters, many of whom were drawn by extremist ideologies, raised significant concerns within the international community. The involvement of foreign fighters in the ranks of ISIS, a non-state armed group designated as a terrorist organization, prompted global discussions about the legal implications of foreign participation in such groups.

In response to this growing phenomenon, the United Nations Security Council (UNSC) adopted Resolution 2178 in 2014, which imposed binding obligations on states to prevent the recruitment, travel, and financing of foreign fighters joining terrorist groups like ISIS. This resolution sought to curb the influx of “foreign terrorist fighters” and reinforced the notion that foreign participation in conflicts, particularly in terrorist activities, could lead to legal and security challenges for states around the world. The resolution emphasizes the need for states to adopt national measures, including counter-terrorism laws and border controls, to combat the flow of foreign fighters and prevent their involvement in armed conflicts that may violate international law.

The adoption of UNSC Resolution 2178 in 2014, aimed at addressing the phenomenon of “foreign terrorist fighters”, has been widely

criticized for a number of reasons. One of the primary concerns is the “alleged lack of legislative authority” by the United Nations Security Council (UNSC) to impose binding obligations on member states, particularly in requiring them to criminalize a broad range of activities associated with foreign fighters. These activities include providing or receiving training, membership in a terrorist organization, or simply travelling to a conflict zone. Critics argue that this resolution oversteps the UNSC's mandate by compelling states to adopt extensive legal measures that may infringe upon state sovereignty and individual freedoms.

Another major issue is the “lack of a clear definition” of the term “foreign terrorist fighter”. The ambiguity surrounding this term has led to confusion about who qualifies as a foreign fighter and whether participation in certain armed conflicts should be categorized as terrorist activity. The resolution itself “blurs the line” between “terrorism” and “participation in armed conflict”, which, under IHL, can be lawful if conducted within the parameters of the law, such as when combatants join the armed forces of a state or engage in self-defense against an aggressor.

This distinction is particularly relevant in the context of the conflict in Ukraine. While foreign volunteers, including “British citizens”, may join the Ukrainian armed forces legally under Ukrainian law and in accordance with IHL, their participation may still be criminalized under national anti-terrorism legislation if their home country adopts measures aligned with UNSC Resolution 2178. This creates a tension between the “lawful conduct of armed forces” and the potential designation of foreign fighters as “terrorists”. As a result, the resolution raises complex legal questions about the balance between IHL protections for combatants and the broader “counter-terrorism” measures that might criminalize actions such as foreign volunteerism, even when it occurs in the context of a lawful conflict like Ukraine's.

Are they therefore, as Russia claims, mercenaries?

It is generally accepted in military science that, according to the provisions of the 1949 Additional Protocol, a mercenary is defined as someone who cumulatively meets six criteria, namely: (1) is recruited locally or from abroad to fight in an armed conflict; (2) directly participates in hostilities; (3) is motivated by a desire for private gain in which a party to the conflict promises material compensation in excess of that paid to combatants or armed forces of similar ranks; (4) is neither a national of a party to the conflict nor a resident of territory

controlled by it; (5) is not a member of the armed forces of a party to the conflict; and (6) has not been sent to serve by another State that is not a party to the conflict (<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-47>).

It is important to emphasize that the use of “mercenaries” by parties to a conflict is not outright prohibited under the 1949 Additional Protocols to the Geneva Conventions. However, the status of being a mercenary carries significant legal implications. A mercenary, as defined by international law, is someone who participates in hostilities for personal gain, rather than out of allegiance to a party or state involved in the conflict. As a result, mercenaries are not granted the same protections as regular combatants under IHL. Specifically, they are deprived of veteran status and, consequently, do not enjoy the rights associated with POW status if captured. Instead, mercenaries are treated as civilians for the purposes of IHL. This classification means that mercenaries can only be targeted during their direct participation in hostilities, and they do not have the immunity from attack that regular combatants have when not actively engaged in fighting. This distinction raises the question of how to accurately identify mercenaries in practice.

One of the challenges is that proving someone is a mercenary, particularly in terms of financial compensation, can be extremely difficult. International law requires that a mercenary be paid specifically for their role in the conflict, and the payment must exceed the standard compensation for regular combatants. However, demonstrating that a person is receiving monetary compensation above and beyond that of regular forces—especially in the chaotic and decentralized nature of some conflicts—can be a significant legal hurdle.

In practice, this difficulty in proving the mercenary status means that even if a foreign fighter is suspected of acting as a mercenary, it may be hard to substantiate the claim legally. Therefore, while mercenaries are not entitled to the protections of POW status, the evidence required to categorize them as such is often elusive, complicating the application of international law in conflicts involving foreign fighters.

What needs to be emphasised: mercenaries and foreign volunteers have semantically many similarities: they often have foreign nationality and can prolong and/or complicate conflict. In addition, they may be involved in terrorism-related activities, organised crime and, in particular, have been involved in serious human rights violations. As is

well known, mercenaries are not entitled to prisoner of war status, as confirmed by Article 47 of Additional Protocol I, but in principle a key element of the definition of mercenary is the issue of material remuneration 'clearly superior to that promised or paid to combatants of similar rank and function in the armed forces of that Party' (*Protokoły dodatkowe...*). This distinction highlights the critical difference between mercenaries and foreign fighters. The definition of a mercenary, as per International Humanitarian Law, excludes individuals whose motivation for fighting in a conflict is ideological, religious, or otherwise non-financial. This is significant because volunteers, such as the British nationals fighting in Ukraine, often join the conflict for reasons that are tied to personal beliefs, political ideologies, or a sense of duty to defend democratic values. These motivations are fundamentally different from those of mercenaries, whose primary incentive is financial gain.

As noted earlier in the article, the British volunteers in Ukraine typically see their involvement as part of a broader moral or ideological commitment rather than a business transaction. This means that they would not be classified as mercenaries under international law, as they do not fulfill the mercenary criterion of fighting for personal profit.

In conclusion, while it is clear that mercenaries typically join conflicts for financial reasons, foreign fighters often enlist due to a combination of personal convictions, ideological beliefs, or a desire to defend a cause they perceive as just. The motives for participating in armed conflict are often multifaceted, making it difficult to draw a clear line between mercenaries and foreign fighters based on motives alone. This complexity is further compounded by the fact that many individuals' reasons for fighting may involve a mix of ideological, financial, and other personal factors, blurring the lines between these two categories under international law. Therefore, distinguishing between mercenaries and foreign fighters is not always straightforward and depends on the individual context of each participant's motivations.

During its 2016 visit to Ukraine, the UN Working Group on Mercenaries acknowledged the likely presence of mercenaries in the eastern Ukraine conflict, but also pointed out the difficulty in distinguishing between mercenaries and foreign fighters. This challenge arises because both groups can be involved in similar activities, and their motivations may overlap, particularly in cases where individuals join for ideological reasons, personal beliefs, or for a sense of duty,

rather than purely for financial gain. As a result, classifying individuals in conflict zones becomes more complex, particularly when there is no clear evidence of financial compensation exceeding that of regular combatants, which is a key criterion for identifying mercenaries. The issue of mercenaries in Ukraine gained more international attention due to the involvement of the Wagner Group, a notorious Russian private military company (PMC), which has been accused of committing numerous violations of IHL. The Wagner Group's actions, including targeted killings, extrajudicial executions, and abuses of prisoners of war, prompted an international response and raised serious concerns about the involvement of such mercenary groups in the conflict.

In response to these concerns, the European Parliament adopted a resolution in 2021 emphasizing the detrimental role of mercenaries in Ukraine. The resolution highlighted several key points, including the possibility that the use of mercenaries in the Ukrainian conflict may serve strategic objectives for Russia, such as concealing military interference in foreign states or minimizing casualties among Russian regular armed forces. By employing mercenaries instead of official soldiers, Russia may aim to reduce the visibility of its direct involvement, deflect international scrutiny, and avoid the political and diplomatic repercussions of high Russian military casualties.

Thus, the use of mercenaries – especially by powerful states like Russia – poses significant legal and ethical questions, particularly when it comes to compliance with IHL and the accountability of private military companies like the Wagner Group. The distinction between mercenaries and foreign fighters becomes even more critical in this context, as it impacts how international law is applied and how these combatants are treated under the Geneva Conventions and other legal frameworks. The growing recognition of mercenary activity as a form of military interference underscores the need for a clearer legal definition and more effective international mechanisms to address the militarization of conflicts through non-state actors.

Policy and legal implications – case study

The participation of British volunteers in the Ukrainian conflict, and their subsequent capture, brings to light a number of legal issues that raise serious concerns under IHL. One of the main risks associated with joining a foreign army, particularly in a conflict such as Ukraine's, is the potential mistreatment of captured individuals, including the denial of their POW status. This has significant implications for their legal

protection, as captured soldiers who are not granted POW status may be subject to torture, ill-treatment, or extrajudicial punishment, as opposed to those who are afforded full legal rights under the Geneva Conventions.

The case of Aiden Aslin and Shaun Pinner, two British nationals who volunteered to serve in the Ukrainian armed forces, serves as a poignant example of the risks faced by foreign fighters. In April 2022, Aslin, Pinner, and Saoudun Brahim (a Moroccan national) were captured after they surrendered with their unit, the 36th Ukrainian Marine Brigade, to Russian forces in Mariupol. Following their capture, images of Aslin surfaced on pro-Russian social media, notably “Telegram” channels, showing visible signs of abuse, including beating. These images suggested that Aslin had suffered injuries likely inflicted during his detention, which raises significant concerns about violations of Article 13 III of the Third Geneva Convention. This article mandates that prisoners of war must be treated humanely, without any form of violence or intimidation.

The Russian authorities, as the party holding Aslin and the others in captivity, are legally bound by the Geneva Conventions to treat them according to international standards. Russia has not denounced the Third Geneva Convention, and as such, it has obligations to ensure the humane treatment of prisoners of war. This includes the requirement to transfer captured combatants to a state party to the Geneva Conventions – in this case, the United Kingdom. However, rather than adhering to these obligations, the captured soldiers were transferred to Donetsk, a region recognized only by Russia as an independent state. This transfer to a region not recognized under international law raises further legal questions about Russia’s compliance with IHL and the rights of prisoners of war in situations involving non-recognized territories.

The political and propaganda implications of these actions are significant. Russia’s use of such captives for political leverage in negotiations, and the mishandling of their cases, contributes to a narrative that plays into Russian propaganda. By framing the capture and treatment of foreign volunteers in a way that violates IHL, Russia not only strengthens its position in the international negotiation process but also adds a layer of legal ambiguity that complicates efforts to secure their release. The mistreatment of prisoners of war is not only a violation of international law but also creates a favorable propaganda situation for Russia, which can use the case to further its political and

military agenda while denying the captured individuals their legal rights under the Geneva Conventions.

Ultimately, the involvement of foreign volunteers in conflicts such as Ukraine's is fraught with significant legal and personal risks, and their capture exposes the difficult realities of International Humanitarian Law enforcement in situations where political and military interests intersect with the legal protections afforded to prisoners of war.

The sentencing of the three foreign volunteers – Aiden Aslin, Shaun Pinner, and Saaudun Brahim – to death by the Supreme Court of the self-proclaimed Donetsk People's Republic (DPR) for their participation in hostilities raises serious legal and human rights concerns. The charges brought against them, including mercenary service under Article 430 of the Donetsk Criminal Code, have been widely viewed as politically motivated, aiming to use the three individuals as propaganda tools rather than for legitimate criminal proceedings.

This show trial approach has been condemned by many as a violation of both International Humanitarian Law and International Human Rights Law (IHRL). Under IHL, combatants are entitled to certain protections, including the right to POW status if captured while fighting in an international armed conflict. In the case of foreign fighters, such as Aslin and Pinner, their participation in the Ukrainian armed forces should entitle them to the same rights as any other POW, including protection from death sentences or unlawful trial proceedings. The use of the death penalty in this context, particularly without proper legal procedures or recognition under international law, constitutes a serious breach of the Geneva Conventions and Additional Protocols.

Moreover, the trial is inconsistent with International Human Rights Law, particularly the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), which prohibits the arbitrary deprivation of life and guarantees the right to a fair trial. The DPR's decision to sentence these individuals to death without adherence to established international norms of justice undermines the fundamental principles of fairness and due process. This illegal trial procedure and subsequent death sentence have raised alarm in the international community, with widespread condemnation from governments, human rights organizations, and legal experts.

The actions of the DPR authorities further exacerbate the legal complexities surrounding the treatment of foreign volunteers and combatants. It also brings to the forefront the ongoing struggles related

to non-recognized territories, where international law faces significant challenges in ensuring accountability and protecting the fundamental rights of individuals caught in such conflicts. The case of Aslin, Pinner, and Brahim serves as a stark reminder of the importance of upholding international legal norms and the human rights of foreign combatants, especially in situations where they are subjected to unlawful trials and potentially disproportionate punishment (*Bouvier, 2012:13*). The case of Aiden Aslin and Shaun Pinner, both of whom were (POWs), underscores significant violations of international humanitarian law (IHL) and human rights law. Under IHL, POWs are entitled to fair trials before independent and impartial courts, following due process. However, the legal status of Aslin and Pinner was disputed by both Russia and the self-proclaimed Donetsk People's Republic, which posed major challenges regarding the protection of their rights under international law.

International humanitarian law does not explicitly prohibit non-state armed groups, like the Russian-backed separatists in Donetsk, from establishing courts. However, it sets out certain minimum judicial guarantees that must be adhered to in the context of criminal trials. These include the right to a fair trial, the right to an independent and impartial tribunal, and the right to due process. The fact that the trial of Aslin and Pinner took place in a court within the self-proclaimed Donetsk republic—a non-recognized entity—raises serious questions about the legitimacy and compliance with these essential principles. It is clear that the trial proceedings in Donetsk were anything but independent and impartial, with widespread concerns over the politicization of the process and lack of legal safeguards.

Even though non-state actors like the DPR may not be bound by the international human rights conventions to the same extent as recognized sovereign states, they are still obliged to respect human rights within the territories they control. This obligation extends to ensuring the right to a fair trial and other fundamental protections, such as freedom from torture, the right to legal counsel, and the right not to be forced to testify against oneself. The UN Office for Human Rights (UNOHR) had already raised concerns about the administration of justice in the self-proclaimed Donetsk republic prior to the full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022. They noted that the judicial system in Donetsk was deeply flawed, with citizens routinely denied a fair trial, as well as

access to basic legal protections such as public hearings, the right to counsel, and sufficient time to prepare a defense.

In this context, the trial and death sentence imposed on Aslin and Pinner by the DPR can be seen as a clear violation of the most fundamental human rights standards. Not only was there a lack of impartiality in the judicial process, but also a flagrant disregard for the protections afforded to prisoners of war under international law. By failing to meet the minimum guarantees under both IHL and IHRL, the authorities in Donetsk not only undermined the legitimacy of their own proceedings but also violated the principles of justice and fairness that are foundational to international law.

Thus, these actions not only call into question the legality of the death sentence imposed on these foreign volunteers, but they also shed light on the broader challenges surrounding justice and accountability in regions under the control of non-recognized entities.

The situation involving the captured British nationals in the Donetsk People's Republic in August 2022 underscores the significant legal and humanitarian issues surrounding the treatment of foreign volunteers in the context of the Ukraine conflict. The three British nationals, who were members of the International Legion and a humanitarian aid worker, faced charges of fighting as mercenaries in a court in the self-proclaimed Donetsk republic. This is particularly troubling given the lack of due process, independent courts, and fair trials in this context.

The charges of mercenary activity levied against these individuals are part of a broader pattern of legal issues raised in the conflict, where the distinction between foreign fighters and mercenaries becomes increasingly blurred. Under international law, particularly the Geneva Conventions, mercenaries are defined as individuals who take part in an armed conflict for financial gain and are not entitled to POW status. However, the British nationals in this case, like many other foreign volunteers, likely joined the conflict for ideological or humanitarian reasons, not for financial gain, meaning they would not meet the typical criteria for mercenary status under international law.

Furthermore, the court's ruling in Donetsk, where death sentences were previously handed down to Andrew Hill and Dylan Healy, reflects the politicized nature of the judicial process within the self-proclaimed republic. These proceedings clearly violate the international humanitarian law principles of due process and fair trial, which require that all individuals, including POWs and foreign fighters, be treated in

accordance with international legal standards, particularly in international armed conflicts.

In this case, the Donetsk court and its decision-making process raise profound concerns regarding its legitimacy, especially given that Donetsk is not a recognized state under international law. The death sentences imposed on the two British nationals, as well as the ongoing trials of other foreign volunteers, highlight the precarious legal situation for foreign fighters and humanitarian workers who find themselves detained by Russian-backed separatists in regions under their control. These individuals are vulnerable to arbitrary legal processes, torture, and potential execution without the protections typically afforded to prisoners of war under the Geneva Conventions.

The overall implications of these proceedings are significant in terms of international law, human rights, and diplomatic relations, especially in terms of how states such as the UK and Ukraine respond to the legal status and treatment of foreign nationals involved in the conflict. The treatment of foreign volunteers, like the British nationals, underscores the complexities of applying international humanitarian law in areas controlled by non-recognized entities and where international norms may not be fully upheld (<https://www.bbc.com/news/uk-62557923>).

The Russian authorities also confirmed the capture and detention of James Scott Rhys Anderson, a British citizen fighting for Ukraine. The Russian Investigative Committee accused Anderson of „terrorism” and “being a mercenary”. A video circulated in the media allegedly showing the captured volunteer also appeared on “Telegram” channels. Speaking with an English accent, the man identified himself as Anderson, a 22-year-old former British army soldier who, he said, had arrived in Ukraine and joined the International Legion.

Luz Truss, quoted earlier, wrote on her Twitter profile: “I strongly condemn the sentences of Aiden Aslin and Shaun Pinner by Russian proxies in eastern Ukraine. They are prisoners of war. This is an apparent sentence with absolutely no legitimacy.” In September 2022, five British citizens, two of whom were sentenced to death, were released from Russian captivity in exchange for prisoners with Ukrainian forces. Aiden Aslin, John Harding, Dylan Healy, Andrew Hill and Shaun Pinner returned home to the UK. Prime Minister Boris Johnson's spokesman Jamie Davies said that under the provisions of Geneva Convention III, prisoners of war are entitled to combat

immunity and “should not be used for political purposes.” He also stated: “We will continue to work with the Ukrainian authorities to secure the release of all British citizens who have served in the Ukrainian armed forces and are being held as prisoners of war.”

Nevertheless, three foreign volunteers – including Aiden Aslin and Shaun Pinner – were judged in a summary proceeding, which cannot in any way be considered a fair trial according to international standards of the rule of law. In reality, by deliberately denying Aiden Aslin and Shaun Pinner the status of prisoners of war and their right to a fair or regular trial, Russia itself is committing a war crime. In response to such actions, the European Court of Human Rights granted interim measures and called on Russia to ensure that the death penalty would not be carried out and to respect the human rights of the foreign volunteers. These rights include the right to life, freedom from torture, and appropriate conditions of detention.

Considering the previously mentioned death sentence imposed on two British citizens by a pro-Russian court in eastern Ukraine, as well as the capture of two American fighters in Donetsk, the perspective on the legal status of foreign individuals joining the conflict in Ukraine, along with the legal and political consequences of this situation, remains uncertain (<https://icct.nl/publication/foreign-fighters-foreign-volunteers-and-mercenaries-ukrainian-armed-conflict>).

These cases illustrate why volunteers traveling to Ukraine pose diplomatic challenges for foreign governments, particularly when their citizens are captured by Russian forces. The Russian Ministry of Defense has stated that those traveling to fight in Ukraine will be considered mercenaries, denying foreign volunteers the status of combatants and prisoners of war, thus increasing the risk of mistreatment. Two British prisoners were also used as political hostages, with Russian state television airing clips showing the beaten men pleading for a swap for the pro-Putin Ukrainian politician Viktor Medvedchuk.

Casualties

The number of British citizens serving in Ukraine is not known for fairly obvious reasons. However, Ukrainian sources have reported that 6,000 Britons have registered or expressed interest in joining the Legion (<https://www.ft.com/content/2a877400-50df-4878-8815-605405e92c68>).

The editorial staff of *The Times* reported that more than 150 former paratroopers, who served in the war in Afghanistan, have joined the Ukrainian forces and traveled to the front lines (<https://www.thetimes.com/>

world/russia-ukraine-war/article/britons-heed-zelenskys-call-to-arms-and-head-to-ukraine-5vrgzmww3?region=global).

The editorial staff of *BBC News* extensively commented on the fact that British military officials have advised their active personnel and reservists not to travel to Ukraine. In an interview with *BBC News*, Admiral Tony Radakin also rejected Ukraine's call for the creation of a no-fly zone, stating that it would not be tactically beneficial and could lead to an escalation of fighting. Regarding the desire of Britons to join the fight in Ukraine, Admiral Radakin remarked that the “sound of gunfire” is “not something to rush toward” and urged UK citizens to support Ukraine in a responsible manner. When asked whether Foreign Secretary Liz Truss was right in saying that she would support any Briton wishing to fight, he said, “We can all understand the sentiment, but it should be translated into support for Ukraine” (<https://www.bbc.com/news/uk-60637185>).

It quickly became clear that Admiral Radakin's words held a great deal of truth – by January 2023, it was already known that eight British volunteers and humanitarian workers had been killed during operations in Ukraine. According to British media sources, the following can be noted:

- 36-year-old Scott Sibley was killed on April 22, 2022, during fighting in Mykolaiv as a result of mortar shelling. As reported by the coroner from the Oxfordshire court, Scott Sibley died from "penetrating shrapnel" to the chest and abdomen. It was also noted that Sibley, the first Briton to die in Ukraine since the invasion began, had traveled to the region on March 13 to join Ukrainian soldiers on the front lines (<https://www.bbc.com/news/uk-61788456>);

- 19-year-old Jordan Gatley – the second Briton to be killed in Ukraine – died while fighting Russian forces in Sievierodonetsk, alongside Ukrainian soldiers (<https://www.bbc.com/news/uk-61777224>). In this case, the Russian side did not violate the law, as international humanitarian law consistently recognizes two categories of individuals affected by armed conflict: civilians and combatants. Consequently, the killing of a combatant in a military operation does not constitute a violation of the laws of war. The same applies to the course of an armed conflict of a non-international nature.

- 48-year-old Craig Mackintosh was killed on August 24, 2022, while working as a volunteer doctor (<https://www.bbc.com/news/uk-62747817>). In this case, the Russian side did not violate the law;

- Former British Army reservist and dual Ukrainian-British citizen Viktor Yatsunyk was killed by a landmine near Izium. In this case, the Russian side did not violate the law;

- Simon Lingard, a former British paratrooper, died from shrapnel wounds after his unit came under attack by Russian forces (<https://www.bbc.com/news/uk-england-lancashire-63574461>). In this case, the Russian side did not violate the law;

- 28-year-old Chris Parry and 47-year-old Andrew Bagshaw were killed while attempting a humanitarian evacuation of civilians in eastern Ukraine (<https://www.reuters.com/world/uk/two-britons-killed-while-trying-evacuate-ukraine-statement-2023-01-24/>). The legality of this situation is highly questionable;

- Jonathan Shenkin died while working as a paramedic. In this case, the Russian side violated Articles 24 and 26 of the First Geneva Convention;

- Another British humanitarian worker, 45-year-old Paul Urey, died in detention with signs of "possible unspoken torture" after being captured by pro-Russian separatist forces. In this case, international humanitarian law was clearly violated, as medical personnel are not subject to capture like prisoners of war. Such personnel are only subject to "detention" until repatriation, which must happen immediately once the detaining side provides the prisoners with proper medical care. In this case, none of these provisions were followed, and his mutilated body was returned to the Ukrainian side, while the Russian side claimed he "died from acute coronary failure, exacerbated by pulmonary and cerebral edema" (<https://www.bbc.com/news/world-europe-62828238>).

Conclusions

Many British volunteers emphasized that their actions were a response to the brutal human rights violations that occurred in Bucha, Irpin, and other towns in Ukraine. Some admitted that personal reasons, such as seeking a new purpose in life or attempting to cope with mental health issues after military service, also motivated their decision to go. The majority of British volunteers in Ukraine joined the International Legion of Defense of Ukraine, established in March 2022. This Legion became a platform for foreigners who wanted to fight on Ukraine's side, offering basic military training and logistical support. The Legion consisted of both experienced veterans and individuals with no prior military experience.

The British played a particularly significant role in operations on the eastern front, where the war took on the nature of devastating positional warfare. Their experience in special operations, reconnaissance, and urban combat was heavily utilized. Some also worked as instructors, training Ukrainian soldiers on the operation of Western military equipment, such as NLAW anti-tank systems and M777 howitzers.

The involvement of Britons in Ukraine has not been without casualties. Several volunteers died during combat, and others were taken prisoner by Russian forces, which became the subject of international negotiations and diplomatic pressure. Notably, the cases of Aiden Aslin and Shaun Pinner, who were captured by pro-Russian forces in Mariupol and sentenced to death by the self-proclaimed Donetsk People's Republic, attracted significant attention. Thanks to diplomatic intervention, they were released in a prisoner swap in September 2022.

As the author's findings show, many volunteers also struggle with mental health issues stemming from the intensity of the fighting and the harsh conditions on the front lines. Trauma, combat stress, and the sense of isolation upon returning home after completing the mission present serious challenges for those who chose to take this step.

The presence of Britons in Ukraine has been met with mixed reactions in the UK. The British government officially advised citizens against traveling to Ukraine for combat purposes, emphasizing the risks associated with such actions. Despite this, many volunteers ignored the warnings, which, in some cases, led to tensions between the volunteers and the authorities.

British society largely expressed solidarity with Ukraine, but there were also critical voices highlighting the risk of escalating the conflict and the potential danger to the safety of volunteers. Some political circles pointed out the need for better coordination of aid efforts and the necessity of providing psychological support for those returning from Ukraine.

The involvement of Britons in the fighting in Ukraine is not only symbolic but also practical. Their presence boosts the morale of Ukrainian soldiers, and their combat experience contributes to enhancing the effectiveness of the Ukrainian army. At the same time, the participation of Britons in the conflict underscores the importance of international solidarity in the face of Russian aggression.

In conclusion, the participation of British volunteers in the war in Ukraine falls within the broader context of international humanitarian law, subject to various interpretations depending on the circumstances of their service. While many of them may benefit from combatant status, their legal situation remains complicated, especially if they are captured or return to the UK. The story of British volunteers in Ukraine is a testament to courage, sacrifice, and solidarity, but also a warning about the consequences of engaging in armed conflict. Their fates serve as a reminder of the human dimension of war, where every decision has far-reaching consequences.

References

Published Documents

III Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

IV Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. Genewa, 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r., Nr 41, poz. 175).

Basic rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols, ICRC publication ref. 0365, 1988.

Human rights and the ICRC, International Committee of the Red Cross, Geneva 1993.

Studies

A. A. Bouvier (2012). International Humanitarian Law and the Law of Armed Conflict (2nd ed.). Peace Operations Training Institute.

K. Lankosz (2006). Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego publicznego [w:] K. Lankosz (red.), Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych.

Internet sources

<https://www.bbc.com/news/world-europe-62828238>

<https://www.reuters.com/world/uk/two-britons-killed-while-trying-evacuate-ukraine-statement-2023-01-24/>

<https://www.bbc.com/news/uk-england-lancashire-63574461>

<https://www.bbc.com/news/uk-62747817>

<https://www.bbc.com/news/uk-61777224>

<https://www.bbc.com/news/uk-60637185>

<https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/britons-heed-zelenskys-call-to-arms-and-head-to-ukraine-5vrgzmww3?region=global>

<https://www.ft.com/content/2a877400-50df-4878-8815-605405e92c68>

<https://icct.nl/publication/foreign-fighters-foreign-volunteers-and-mercenaries-ukrainian-armed-conflict>

<https://www.bbc.com/news/uk-62557923>

<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-47>

<https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/miedzynarodowy-legion-sil-zbrojnych-ukrainy>
<https://www.theguardian.com/world/2022/feb/27/liz-truss-says-she-would-back-britons-going-to-ukraine-to-fight-russia>
<https://www.bbc.com/news/uk-60684749>

Мрочковскі К.

БРИТАНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ, ЩО ВОЮЮТЬ В УКРАЇНІ, – ВНЕСОК У ДИСКУСІЮ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У статті аналізується участь британських добровольців у конфлікті в Україні в контексті міжнародного гуманітарного права. Розглядаються мотиви добровольців, їхній правовий статус та наслідки їхньої участі у збройних діях. Обговорюються ключові правові аспекти, зокрема статус комбатанта, захист військовополонених та відповідальність за можливі порушення законів ведення війни. Також розглядається реакція уряду Великої Британії та міжнародної спільноти на участь британських громадян у війні в Україні. Ця стаття є внеском у ширшу дискусію щодо ролі іноземних добровольців у збройних конфліктах та наслідків їхніх дій у світлі сучасних норм міжнародного права.

Ключові слова: британські добровольці, міжнародне гуманітарне право, правові аспекти, російсько-Українська війна.

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

УДК 355:327(339.726.3)"2022"

ДЕМ'ЯНЮК О. Й.

<https://orcid.org/0000-0002-0034-5768>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.138-156>

ВПЛИВ ЗУСТРІЧЕЙ У ФОРМАТІ «РАМШТАЙН» НА ПОСИЛЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ В 2022 РОЦІ

Головну увагу в статті зосереджено на діяльності Контактної групи з питань оборони України «Рамштайн» (UDCG) в 2022 році, її ролі у становленні та координації військової допомоги нашій державі, забезпеченні запитів військового керівництва України в перший рік широкомасштабного вторгнення російського війська в Україну, на трансформацію поглядів іноземних політиків і військово-політичного керівництва світових держав щодо оцінок російсько-Української війни.

У статті мова йде про зустрічі міністрів оборони іноземних держав у рамках роботи Контактної групи з питань оборони України, які інколи називають зустрічами у форматі «Рамштайн». Загалом у 2022 році їх відбулося сім у різних форматах – офлайн і онлайн, у різних європейських локаціях, а не лише на базі повітряних сил США Рамштайн в німецькому місті Рамштайн-Мізенбах.

Аналізуючи перебіг засідань UDCG у форматі «Рамштайн», дійшли висновку, що кожна наступна зустріч усе більше переконувала іноземних представників у реальній російській загрозі не лише Україні, але й європейським державам, насамперед, Польщі, Фінляндії, балтійським країнам. Динаміка засідань дозволяє говорити про зміну пріоритетів: «Рамштайн-1» – об'єднання понад сорока країн задля допомоги Україні; «Рамштайн-2» – передача Україні танків, гелікоптерів радянського зразків, систем берегової охорони; «Рамштайн-3» – західного озброєння, зокрема, РСЗВ M270, M142 HIMARS; «Рамштайн-5» – системи трирівневої ППО тощо.

Ключові слова: Контактна група з питань оборони України, «Рамштайн», російсько-Українська війна, міжнародна підтримка України, збройна агресія.

Постановка проблеми та її актуальність. Широкомасштабне вторгнення російських військ в межі України 24 лютого 2024 року активізувало міжнародну підтримку збройного протистояння українського народу російському агресору. Окрім дипломатичних заходів, моральної підтримки, надання притулку біженцям з

Дем'янюк Олександр Йосипович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк.

© Дем'янюк О. Й., 2025.

України, західні партнери поступово утвердилися в необхідності надання нашій державі військової допомоги. Адже у попередні роки ця допомога переважно набула форми навчання українських військовослужбовців чи постачання нелетальної військової зброї або техніки.

Все змінилося в березні-квітні 2022 року, коли військова допомога від західних партнерів значно посилилася і багато союзників вперше почали постачали Україні летальну зброю. Для деяких країн, таких як Німеччина, та історично нейтральних країн, таких як Королівство Швеція, це означало значну зміну їхньої попередньої оборонної політики, яка виключала постачання наступальної зброї (*Military assistance, 2025:6*).

До України почала надходити летальна зброя, здебільшого хаотично, різні зразки та модифікації, що потребувало часу на її опанування, інтеграцію в систему Збройних Сил України та ефективне застосування на полі бою. Крім країн із європейського та американського континентів долучалися й інші держави. Так «уже 1 березня 2022 року австралійський уряд виділив 70 мільйонів доларів на летальну військову допомогу, включаючи ракети та зброю, а також нелетальне військове обладнання та медичні засоби» (*Australian support, 2022*).

Втім, необхідно було впорядкувати військову допомогу, щоб забезпечити різноманітні потреби Збройних Сил України. Після перших, значною мірою хаотичних, поставок зброї та обладнання, слід було визначати пріоритетність цих надходжень. Зайшла мова про координацію допомогових зусиль. За таких обставин почала працювати контактна група країн-партнерів, відома як «Рамштайн». Сьогодні вже можна окреслити загальні риси її діяльності в 2022 році.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз відкритих джерел дозволяє обумовити наукову доцільність дослідження проблеми діяльності Контактної групи з питань оборони України в перший рік широкомасштабного російського вторгнення. З іншого боку, сьогодні лише формується історіографічна база висвітлення цього питання. Здебільшого це закордонні та вітчизняні інтернет-джерела, де автори намагаються «по гарячих слідах» прокоментувати військово-політичні події недалекого минулого. Крім того, інформацію про військову допомогу Україні від країн-партнерів у рамках «Рамштайну» в 2022 році можна почерпнути з розвідок

вітчизняних дослідників, які торкалися цієї теми опосередковано: С. Рудька (участь Великої Британії у вишколі військовослужбовців ЗС України) (2024), (роль Австралії в зміцненні обороноздатності України) (2025); А. Гневашевої (міжнародна військова допомога Польщі та країн Балтії Україні) (2025), Ф. Гофманна (військова допомога Німеччини Україні в 2022 році) (2022) тощо.

Мета та завдання дослідження. Зважаючи на проаналізовані джерела та напрями цих публікацій, розглянемо роль Контактної групи з питань оборони України «Рамштайн» у становленні та координації військової допомоги нашій державі, забезпеченні запитів військового керівництва України в 2022 році.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок широко-масштабного вторгнення російських військ в Україну в лютому 2022 року викликав різну реакцію лідерів країн світу. У переважній більшості – засудження, жах та заклики про припинення вторгнення в межі суверенної держави. У перший день вторгнення на північно-східні терени України шпальти світових ЗМІ прогнозували падіння Києва, втрату Україною значної території, встановлення російського / проросійського правління тощо.

Проте вже за два дні зміст дописів змінився – говорили про Україну, яка здатна ефективно протистояти одній з найбільших армій світу. В Україні тим часом наростав спротив (в англomовному середовищі – «resistance»). Світові лідери заговорили про підтримку України в її боротьбі з ворогом. У перші два місяці війни союзники зібрали військову допомогу на понад 5 млрд доларів, стала очевидною потреба в постійній комунікації, щонайменше на рівні міністрів (заступників міністрів) оборони, координації спільних зусиль та прискорення надання зброї Україні для ефективної боротьби з росіянами на полі бою. На початку квітня 2022 року країни-партнери України створили Міжнародний центр координації донорів (МЦДЦ) у штаб-квартирі Європейського командування США в Німеччині, щоб «забезпечити максимально скоординовану та ефективну військову допомогу Україні з боку міжнародного співтовариства» (Military, 2025).

23 квітня речник Пентагону Джон Кірбі оголосив, що США запрошують союзників членів НАТО та країн, що не входять до Альянсу, обговорити довгострокові потреби України у сфері безпеки, скоординувати зусилля країн-партнерів щодо короткострокового озброєння України в умовах триваючої російської агресії (Grudka, 2022).

Так у середовищі західних союзників виникла ініціатива регулярних зустрічей на рівні міністрів оборони країн-союзників України. Ці зустрічі згодом отримали назву за місцем проведення першої з них – на базі повітряних сил США «Рамштайн» (англ. Ramstein AB / RAB) у німецькому місті Рамштайн-Мізенбах. Надалі зустрічі відбувалися в різних форматах (наживо та віддалено), в різних місцях (наприклад третя і шоста були проведені в Брюсселі, але отримували неофіційні назви «Рамштайн-3», «Рамштайн-6» в рамках «Консультативної групи з питань оборони України» (Ukraine Defense Contact Group) (UDCG) (*DeYoung & Timsit, 2022*). Інколи ці зустрічі ще йменували – Контактна група з питань оборони України.

У квітні 2022 року домовлено про щомісячні зустрічі, однак у 2022 році їх відбулося лише сім. Серед головних завдань цих зустрічей – координація військової допомоги Україні, постачання зброї, військове навчання українських військовослужбовців та іншої підтримки.

Перша з них відбулася 26 квітня 2022 року в Німеччині на американській військовій авіабазі Рамштайн. Її фактичний господар – міністр оборони США Ллойд Остін запросив представників військово-політичного керівництва більш ніж сорока країн-союзників із Європи (країни НАТО, Фінляндія, Швеція), Африки (Кенія, Ліберія, Марокко, Туніс), Близького Сходу (Йорданія), Азійсько-Тихоокеанського (Австралія, Південна Корея (приєдналася онлайн), Японія (приєдналася онлайн), Нова Зеландія) регіону для обговорення як короткострокових, так і довгострокових потреб України в сфері безпеки під час широкомасштабного російського вторгнення. Спостерігачами приїхали в Рамштайн представники Ізраїлю та Катару.

Вона була присвячена зміцненню обороноздатності України, консолідації зусиль міжнародного співтовариства, скерованих на постачання необхідного озброєння та військової техніки для забезпечення критичних потреб ЗС України. Після узгодження позицій було вирішено створити Контактну групу з питань оборони України, яка має діяти на постійній основі. Це має «оптимізувати і пришвидшити важливі процеси щодо отримання зброї, вдосконалити логістику, забезпечити оптимальну координацію» (*Олексій Резніков, 2022*). Крім того, під час семигодинних перемовин країни-партнери зголосилися виділити понад 5 млрд доларів на військову допомогу Україні.

Держави – члени НАТО були присутні на зібранні в повному складі, хоча зустріч відбувалася не під егідою Альянсу. Зустріч пройшла невдовзі після відвідин Ллойд Остіном Києва. Під враженням цієї подорожі він заявив, що опір України приніс натхнення вільному світу та ще більшу рішучість країн НАТО та наголосив, що «хотів би, щоб вся ця група сьогодні пішла зі спільним та прозорим розумінням короткострокових потреб України в безпеці, тому що ми збираємося продовжувати робити все можливе, щоб ми могли їх задовольнити» (*DeYoung & Timsit, 2022*).

Одну з провідних ролей в Рамштайні відігравав голова Об'єднаного комітету начальників штабів ЗС США генерал армії Марк А. Міллі. Він зауважив, що час не на боці України та заявив під час роботи групи, що «результат цієї битви, прямо тут і сьогодні, залежить від людей у цій кімнаті» (*DeYoung & Timsit, 2022*).

До складу української делегації входили Міністр оборони Олексій Резніков та заступник Головнокомандувача Збройних сил України генерал-лейтенант Євген Мойсюк. За результатами роботи UDCG Олексій Резніков заявив, що розглянули три блоки питань, які стосуються короткострокових оперативних рішень щодо допомоги Україні у відсічі російській агресії, а також довгострокового бачення – як посилити нашу оборону з огляду на стратегічні виклики (*Олексій Резніков, 2022*).

Під час брифінгу міністр оборони США Ллойд Остін оголосив, що кілька країн зголосилися негайно посилити обороноздатність України: уряд Німеччини погодився надати 50 зенітних самохідних гармат Gepard, уряд Великої Британії заявив про надання засобів протиповітряної оборони малої дальності та ракети Brimstone, уряд Канади оголосив про передачу восьми гаубиць M777 (*Lopez, 2022; Kaufman, 2022*). Пізніше експерти визначили вартість кожного виду військової техніки. Так самохідка Gepard була оцінена в 1,2 млн доларів США (*Гофманн, 2022*).

З цього приводу, міністр оборони Німеччини Крістін Ламбрехт під час вступного слова на початку зустрічі заявила, що «Берлін надасть збройовій компанії Krauss-Maffei Wegmann дозвіл на відправку в Україну зенітних самохідних гармат «Gepard» (*US plans, 2022*), паралельно здійснюючи навчання українських військовослужбовців у Німеччині роботі з цією технікою.

Важливим рішенням «Рамштайну-1» стала ухвала про надання Україні військового озброєння натівського формату, зокрема

артилерії калібру 155-мм. У перспективі цей процес має забезпечити повну сумісність озброєння української армії з озброєнням країн НАТО.

Засідання «Рамштайн-2» відбулося 23 травня 2022 року онлайн, про що 21 травня заявив офіційний представник Департаменту оборони США Джон Кірбі. В зустрічі взяли участь представники сорока семи країн (*UDCG 2, 2022*). Уперше приєдналися міністри оборони з Австрії, Ірландії, Колумбії, Боснії й Герцеговини, Косово. Відкриваючи захід, міністр оборони США Ллойд Остін зазначив, що міністри оборони, присутні на онлайн-зв'язку, «розуміють загрозу, яку російська агресія становить для європейської безпеки та міжнародного порядку, заснованого на правилах, який забезпечує безпеку всіх нас» (*Kaufman, 2022*). Генерал армії США Марк А. Міллі визначив головним завданням переговорів синхронізацію та координацію військової допомоги Києву (*Вдруге..., 2022*).

Україну на зустрічі представляли міністр оборони Олексій Резніков, заступник Головнокомандувача ЗС України генерал-лейтенант Євген Мойсюк, заступник начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України генерал-майор Вадим Скібіцький. Міністр оборони України вказав на те, що «на першій зустрічі ключовими словами були «timing» і «transition», цього разу додалося ще слово «coordination». Ми зосередимо свої зусилля на тому, щоб міжнародна підтримка давала максимальний ефект» (*Резніков, 2022*).

Зустріч було розділено на три сесії. Перша зосереджена на оновленні останньої інформації щодо розвитку бойових дій на місцях. Друга – присвячена обговоренню поставок зброї й обладнання в Україну. Третя – визначення та виконання пріоритетних потреб України (*Вдруге..., 2022*).

Двадцять країн оголосили про надання військової допомоги Україні. Заявлено про постачання артилерії 155-мм калібру та снарядів до них, що більшістю військових експертів визнавалося проривом у наданні зброї нашій державі. Данія зобов'язалася передати пускові установки для посилення берегової охорони та протикорабельні ракети Нагрооп (*Данія..., 2022*), Чехія передавала Україні ударні гелікоптери, танки, ракетні системи; Італія, Греція, Норвегія, Польща – артилерійські системи та боєприпаси до них тощо. У травневому пакеті допомоги від Польщі було три батареї 155-мм самохідних артилерійських установок «Krab» (18 одиниць),

підготовка ста українських військовослужбовців для роботи з цією технікою, командирські машини для їхнього управління (Гневашева, 2025:128).

За результатами «Рамштайну-2» Міністерство оборони США створило центр управління для координації постачання та оптимізації доставки військової допомоги Україні у німецькому Штутгарті, в зоні відповідальності Європейського командування США. (Вдруге..., 2022). Також було заявлено про навчання українських військовослужбовців у кількох європейських країнах.

На брифінгу після онлайн-зустрічі Ллойд Остін, відповідаючи на запитання журналістки, заявив, що аналіз бойових дій на російсько-українському фронті дозволяє стверджувати, що «на цій фазі бій дійсно формується артилерією. І за останні кілька тижнів ми бачили серйозні артилерійські перестрілки. Що стосується HIMARS, я не хочу випереджати те, до чого ми йдемо» (UDCG 2, 2022).

Третє засідання у форматі «Рамштайн» відбулося 15 червня 2022 року в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, де зібралися міністри оборони більше ніж із сорока п'яти країн та представники НАТО та ЄС (Рамштайн-3, 2022). До групи вперше приєдналися міністри оборони з Еквадору, Молдови, Грузії.

Глава Пентагону під час відкриття засідання заявив: «Сьогодні ми тут завдяки непохитній відданості надати Україні можливості, яка негайно має захищати себе ... Ставки занадто високі. Україна зараз у визначному моменті на полі бою. Ми бачимо те, про що попереджав нас президент Зеленський. Після невдачі із взяттям Києва та визначення нових військових цілей, Росія перенесла свій фокус на Донбас. І ми не можемо недооцінювати виклик, перед яким стоїть Україна» (Рябчун, 2022). Згадаємо, що саме в цей час тривали активні бойові дії на Донбасі, зокрема, вуличні бої в Северодонецьку, звільнення від загарбників Лисичанська; ЗС України поступово витісняли ворога з півдня України (до окупованого Херсона залишалося 20 км) (Гудзь, 2022).

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, схваливши нові заяви союзників по НАТО про підтримку України, заявив: «союзники по НАТО віддані продовженню надання Україні військового обладнання, необхідного для переважання, в тому числі важкого озброєння і систем дальнього радіуса дії» (Secretary, 2022).

У результаті роботи групи «Рамштайн-3» вирішене питання з постачанням далекобійних реактивних систем залпового вогню

M270 та їхнього полегшеного варіанта M142 HIMARS, снарядів 155-мм калібру, пускових установок та ракет Нагрооп тощо. Ллойд Остін заявив: «Щоб допомогти Україні оборонити себе, Сполучені Штати надали їй гаубиці, «джевеліни» та велику кількість боєприпасів, безпілотники, вертольоти M-17, протибатарейні радары, тактичні автомобілі та засоби радіоелектронної боротьби» (Рамштайн-3, 2022). Крім того, досягнуто домовленостей про передачу артилерії з Канади, Польщі та Нідерландів, РСЗВ та керовані боєприпаси до них з Німеччини, домовлено про надходження гелікоптерів серії Мі зі Словаччини (Hlushchenko, 2022).

Ллойд Остін на підсумковому брифінгу заявив про додатковий пакет безпекової допомоги США Україні на 1 млрд доларів, частина з яких піде на постачання керованих боєприпасів MLRS, ще 18 гаубиць M777 і тактичних транспортних засобів для їх буксирування, 36 000 снарядів калібру 155 мм (UDCG 2, 2022). Генерал Марк А. Міллі повідомив, що США вже навчили 420 українців роботі на гаубиці M777, 300 українців – на самохідній M109, 129 – на 113 бронетранспортерах, 100 – на безпілотних авіаційних комплексах і 60 – на HIMARS (UDCG 2, 2022).

Міністр оборони України О. Резніков, підбиваючи підсумки зустрічі «Рамштайн-3», зазначив, що «Україна продовжуватиме боротьбу за свободу та незалежність. Наші партнери продовжуватимуть підтримувати Україну. НАТО має найбільшу єдність за всю свою історію» (Hlushchenko, 2022).

24 червня відбулося перше бойове застосування РСЗВ HIMARS у Запорізькій області. Тоді під прицільний вогонь українських ракетників потрапили склади боєприпасів ворога, розташовані на 40-50 км вглиб оборони противника (Харук&Жирохов, 2024:162). Влітку ефективність використання західної зброї – РСЗВ HIMARS, самохідних гаубиць M109, буксированих гаубиць M777, українські воїни довели на Херсонщині, де 11 липня знищено ворожий командний пункт, а 19 липня – пошкоджено Антонівський міст.

Поза межами роботи UDCG, іноземні країни продовжували допомагати Україні. Так під час візиту до Києва прем'єр-міністра Австралії Ентоні Албанізі 3 липня оголошено про «додатковий пакет військової допомоги, який включав 14 бронетранспортерів M113AS4, 20 броньованих автомобілів «Bushmaster», безпілотниками, військове обладнання та техніку» (Рудько, 2025:189).

Зустріч контактної групи «Рамштайн-4» відбувся в онлайн-форматі 20 липня. США прозвітували про новий пакет допомоги

Україні (оголошений США 8 липня) розмірі 400 млн доларів, у рамках якого планувалося передати 1000 високоточних боєприпасів до 155-мм артилерії (*Козацький, 2022*).

Відкриваючи «Рамштайн-4», міністр оборони США Ллойд Остін наголосив: «Контактна група продовжуватиме шукати інноваційні шляхи підтримки нашої довгострокової підтримки хоробрих чоловіків і жінок Збройних Сил України», говорив про те, що ЗС України «неодноразово демонстрували свою майстерність у керуванні HIMARS, M270 та 155-міліметровими гаубицями. І ці можливості відіграли вирішальну роль у боротьбі на Донбасі» та про те що «Україна спритно застосувала подаровані системи Нагрооп проти російського флоту в Чорному морі. І ці системи допомогли Україні повернути острів Зміїний» (*UDCG 4, 2022*).

Міністр оборони України О. Резніков просив партнерів посприяти збільшенню спроможностей ЗСУ здійснювати конкретні місії, підняв тему систематизації роботи з обслуговування та ремонту іноземної техніки, прозорості обліку та використання міжнародної військової допомоги (*Шумілін, 2022*).

Низка країн, крім передачі озброєнь, продовжать забезпечувати навчання й тренування українських військових для роботи з ними. Загалом домовленості не оголошувалися з міркувань безпеки, йшлося лише про обнадійливі «нові зобов'язання партнерів, які стосуються і суші, і моря, і неба» (*Рамштайн..., 2025*).

Окрім допомоги озброєнням і військовою технікою, домовлено про відновлення пошкодженої української техніки, постачання запчастини та інших бойових засобів. На засіданні оголошено, що вже тридцять із п'ятдесяти країн-учасниць «Рамштайну» постачають в Україну летальну зброю.

Підсумовуючи результати роботи контактної групи «Рамштайн-4», глава Пентагону Ллойд Остін заявив, що «крім передачі озброєнь деякі союзники і партнери забезпечують навчання й тренування українських військових для роботи з ними. Деякі країни відновлюють українську техніку, а хтось постачає запчастини та інші бойові засоби» (*Рамштайн-4, 2022*).

П'ята зустріч Консультативної групи з питань оборони України («Рамштайн-5») відбулася 8 вересня 2022 року на однойменній авіабазі в Німеччині. Із загального – було закріплено курс на довготривалу підтримку України.

Міністр оборони України О. Резніков вказав на те, що Україна продемонструвала, що «кремлівське зло можна перемогти», і

складові Сил оборони під командуванням генерала Валерія Залужного «довели справу, у що ніхто раніше не міг повірити» (Лазарова, 2022). Він заявив, що зростання масштабів допомоги та успішні дії ЗСУ суттєво вплинули на пріоритети як на полі бою, так напрями допомоги Україні.

Міністр оборони США Ллойд Остін визнав, що українці добре використовують військовий потенціал, який їм надали країни-партнери. Зокрема, «ракетні системи HIMARS і M270, які були ефективними у прагненні України повернути суверенну територію, яку захопила Росія» (Garamone, 2022). Крім того, він зазначив, що «Україні терміново потрібно більше артилерійських систем та боєприпасів. Вона також потребує засобів протиповітряної оборони, берегової оборони та інших критично важливих можливостей» (Mіper, 2022). Серед пріоритетів – розвиток трирівневої системи ППО/ПРО та активізація закордонних навчань українських військових. Щодо останнього то тут, на момент зібрання міністрів, значних зусиль доклала Велика Британія, яка до процесу навчання українських військових підійшла ефективно й наростила кількість підготовлених військовослужбовців із України.

Під час зустрічі США оголосили про стратегію довготривалої підтримки та новий пакет безпекової допомоги в розмірі 675 млн доларів. Цей пакет включає більше HIMARS, боєприпасів, 105-мм гаубиць, артилерійських боєприпасів та ракет HARM, Humvee та броньованих машин швидкої допомоги, протитанкових комплексів, стрілецької зброї тощо (UDCG 5, 2022). Міністр оборони Норвегії Бйорн Арільд Грам оголосив про передачу приладів нічного бачення та 160 ракет AGM-114 Hellfire із пусковими установками та блоками наведення для них (Mіper, 2022). Норвезькі інструктори вже провели навчання українських операторів використання Hellfire.

На запит української сторони про організацію навчання з розмінування для українських військових відгукнулися Нідерланди та Німеччина. Крім того, Німеччина підготує електрогенерувальну техніку, намети та обладнання для військових для ефективної роботи в зимових умовах. Генеральний секретар Альянсу Єнс Столтенберг заявив, що союзники НАТО активізували підтримку України і готують не тільки боєприпаси, а й зимове спорядження (Mіper, 2022).

Після завершення засідання в Рамштайні глава Пентагону Ллойд Остін заявив: «ми не відмовимося від нашої підтримки

самооборони України не сьогодні, не завтра. Країни, представлені тут сьогодні, продемонстрували свою рішучість підтримувати основоположне суверенне право України на самозахист, і вони продемонстрували лідерство у прагненні до інновацій, інтеграції, навчання та виробництва для задоволення потреб України у сфері безпеки на довгострокову перспективу» (*UDCG 5, 2022*). Він також наголосив, що Україні терміново потрібні ще нові артилерійські системи та снаряди до них, засоби протиповітряної та берегової оборони. Польща, Чехія та Словаччина активізували свої промислові ресурси для задоволення воєнних потреб України.

Підсумовуючи результати «Рамштайну-5», міністр оборони України О. Резніков заявив, що «звернув увагу присутніх, що ключовими словами цього разу стали *sustain, long-term і training* [англ. «підтримка, довгостроковість і тренування»]», що через довготривалу підтримку «на якісно вищий рівень виведено також завдання підготовки українських бійців. Діапазон наших потреб широкий – від отримання індивідуальних навичок до тренувань у складі батальйонів, а також підготовка штабів бригад» (*Лазарова, 2022*).

Восени ЗС України масово використовували військову техніку та боеприпаси, передані нам країнами-партнерами, «зокрема, танки Т-72-М1R із Польщі, БМП М80 зі Словенії, бронетранспортери М113 і YPR-765 із Данії та Нідерландів, VAB із Франції» (*Харук & Жирохов, 2024:180*).

У Брюсселі в штаб-квартирі НАТО 12 жовтня 2022 року відбулося засідання «Рамштайн-6». Напередодні зустрічі Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив, що її пріоритетним завданням буде надання додаткової протиповітряної оборони Україні (10 жовтня відбувся масований ракетний обстріл України – *О.Д.*): «Україні потрібні різні види протиповітряної оборони, малої дальності, системи протиповітряної оборони, щоб збивати балістичні ракети, крилаті ракети, безпілотники, різні системи для різних завдань. ... нам потрібно збільшити масштаби допомоги, щоб допомогти Україні захистити ще більше міст і більше території від жажливих нападів Росії на цивільне населення» (*Гуйван, 2022*).

Міністр оборони США Ллойд Остін висловив тотожну позицію й зазначив, що «західні партнери продовжать нарощувати обороноздатність України як для нагальних потреб сьогодення, так і на віддалену перспективу» (*Гуйван, 2022*).

На «Рамштайні-6» країни-партнери заявили про конкретні кроки щодо посилення обороноздатності України. Так Німеччина пообіцяла САУ PzH 2000 та РСЗВ MARS II (модифікація M270), 130 систем опалення, 36 медичних транспортерів, 100 тис. аптечок та 405 тис. сухпайків. Крім того, Німеччина у співпраці з Данією та Норвегією надасть 16 самохідних гаубиць Zuzana-2 (Ліскович, 2022). Нідерланди заявили, що нададуть ракети для систем протиповітряної оборони на суму 15 млн. доларів. Канада оголосила про новий пакет допомоги на 47 млн доларів для передачі 500 тис. комплектів зимового військового одягу, камер для дронів, артилерійських снарядів на 15,2 млн доларів, обладнання для супутникового зв'язку на 2 млн доларів. Франція зобов'язалася передати Україні три РСЗВ LRU (Lance-roquettes unitaire). США запевнила про передачу системи ППО настільки швидко, наскільки це фізично можливо буде зробити (Гуйван, 2022).

На підсумковому брифінгу глава Пентагону Ллойд Остін сказав: «Ми також обговорили шляхи спільної роботи, щоб посилити наш імпульс і відповісти на нові виклики. Ми знаємо, що Україні все ще потрібно ще більше вогню на далекі відстані та систем протиповітряної оборони та артилерійських систем, а також інших критично важливих можливостей» (UDCG 6, 2022). Генерал Марк А. Міллі був конкретнішим в оцінці спроможностей ЗСУ та необхідної військової допомоги Україні: «Ми зосередилися на протиповітряній обороні, на ствольній артилерії, реактивній артилерії, маневрі, танках, бойових машинах піхоти, бронетранспортерах. Також обговорювалися тренування та широкий спектр нелетальної підтримки. Ці системи та пов'язані з ними боєприпаси є критично важливими для України для продовження боротьби. І вони надзвичайно добре використовують цю зброю» (UDCG 6, 2022).

16 листопада 2022 року онлайн відбулася остання в поточному році зустріч у форматі «Рамштайн». У вступному слові міністр оборони США Ллойд Остін зазначив, що «Контактна група продовжить демонструвати єдність підтримки самооборони України. Ми збираємося зберігати наш імпульс протягом зими, щоб Україна могла продовжувати консолідувати здобутки та перехоплювати ініціативу на полі бою» (UDCG 7, 2022). Натомість напередодні зібрання, міністр оборони України О. Резніков заявив, що «пріоритетом для України на засіданні залишається захист українського неба» (ППО..., 2022).

Ллойд Остін повідомив, що під час цього засідання UDCG принаймні шість країн заявили про можливість подальшої військової допомоги Україні вже найближчим часом. Так Швеція презентувала зимовий пакет допомоги Україні, який складається з трьох частин: гуманітарна, військова та політична підтримка по лінії ЄС. У військовій компоненті – системи протиповітряної оборони, автомобілі підвищеної прохідності, зимове спорядження та засоби захисту (Швеція..., 2022); Іспанія пообіцяла надіслати дві пускові установки зенітно-ракетних комплексів Hawk та ракети до них, батарею гаубиць калібром 105 мм, додаткові генератори для покриття дефіциту електроенергії, 77 тис. комплектів зимового одягу (Іспанія ..., 2022). Канада оголосила про постачання зимового спорядження, Німеччина продовжила постачання засобів ППО, артилерії та боєприпасів для РСЗВ; Греція передавала артилерійські снаряди калібру 155-мм; Польща зобов'язалася поставити додаткове артилерійське і протитанкове озброєння, засоби ППО малої дальності (ППО..., 2022). США спільно з Нідерландами та Чехією продовжують роботу над модернізацією дев'яности одиниць танків Т-72-Б перед передачею їх Україні (UDCG 7, 2022).

Висновки. Таким чином, зустрічі міністрів оборони країн-партнерів України в Контактній групі з питань оборони України в режимі «Рамштайн» у 2022 році засвідчила ефективність такої форми роботи для надання та координації допомоги Україні в російсько-Українській війні. Щоправда певні обіцянки, як показав час, виконувалися значно довше, ніж було потрібно в умовах бойових дій.

Проте аналіз семи зустрічей UDCG дозволяє відстежити динаміку змін у ставленні світових лідерів, іноземного політикуму, військово-політичного керівництва держав-партнерів до військової допомоги Україні. «Рамштайн-1» – об'єднання понад сорока країн задля допомоги Україні; «Рамштайн-2» – передача танків, гелікоптерів радянських зразків, систем берегової охорони; «Рамштайн-3» – надходження західного озброєння, зокрема, РСЗВ M270, M142 HIMARS; «Рамштайн-4» – нові зобов'язання щодо підтримки ЗС України на суші, воді та небі; «Рамштайн-5» – надано системи трирівневої ППО; «Рамштайн-6» – посилено захист неба України, передано самохідні артилерійські гаубиці PzH 2000, РСЗВ MARS II; «Рамштайн-7» – системи ППО, ЗРК, боєприпаси, зимовий одяг та спорядження.

Використані посилання

Вдруге після Рамштайна: Пентагон зібрав нову міжнародну зустріч щодо України (2022). *Укрінформ*. 23 травня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3490318-vdruge-pisla-ramstajna-pentagon-zibrav-novu-miznarodnu-zustric-sodo-ukraini.html> (дата звернення: 22.08.2025).

Гневашева А. В. (2025). Аспекти міжнародної військової допомоги Польщі та країн Балтії Силам оборони України у роки широкомасштабної агресії РФ (2022 – 2023). *Військово-науковий вісник*. Вип. 43. С. 125–142.

Гофманн Ф. (2022). Військова допомога для України: скільки вже витратив Захід? *Deutsche Welle*. 19 грудня. URL: <https://www.dw.com/uk/vijskova-dopomoga-dla-ukraini-skilli-vze-vitrativ-zahid/a-64148930> (дата звернення: 22.08.2025).

Гудзь А. (2022). Збройні сили України звільняють південь. *Газета по-українськи*. 23 червня.

Гуйван О. (2022). У Брюсселі відбулася зустріч міністрів оборони у форматі "Рамштайн". Що відомо. *Суспільне новини*. 12 жовтня. URL: <https://suspilne.media/293678-u-brusseli-prohodit-zustric-ministriv-oboroni-u-formati-ramstajn-so-vidomo/> (дата звернення: 27.08.2025).

Данія передасть Україні протикорабельні ракети «Гарпун» (2022). *Українська правда*. 23 травня. URL: <https://web.archive.org/web/20220527174501/https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/23/7348069> (дата звернення: 22.08.2025).

Іспанія передає Україні дві додаткові системи ППО Hawk – загалом їх буде шість (2022). *Європейська правда*. 10 листопада. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/10/7150407/> (дата звернення: 28.08.2025).

Козацький С. (2022). Рамштайн 4: нова зустріч щодо підтримки України відбудеться 20 липня. URL: <https://military.com/uk/news/ramshtajn-4-nova-zustrich-shhodo-pidtrymky-ukrayiny-vidbudetsya-20-lypnya/> (дата звернення: 23.08.2025).

Лазарова С. (2022). На Рамштайні-5 закріплено курс на довгострокову підтримку України – Резніков. *New Voice*. 10 вересня. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/reznikov-ramshtajn-5-zakripiv-kurs-na-dovgostrokovu-pidtrimku-ukrajini-ostanni-novini-50269129.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Ліскович М. (2022). «Рамштайн-6» пройшов для України на «відмінно». Саміт G-7 – теж. *Укрінформ*. 12 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3592062-ramstajn6-projsov-dla-ukraini-na-vidminno-samit-g7-tez.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Мілер П. (2022). Довготривала підтримка, зимове спорядження та "пекельні" ракети. Підсумки зустрічі союзників України на базі «Рамштайн». *Суспільне новини*. 8 серпня. URL: <https://suspilne.media/279490-dovgotrivala-pidtrimka-zimove-sporadzenna-ta-pekelni-raketi-pidsumki-zustrici-souznikiv-ukraini-na-bazi-ramstajn/> (дата звернення: 26.08.2025).

Олексій Резніков підбив підсумки зібрання на базі Рамштайн: у найближчі тижні-місяці будуть справжні історичні зміни (2022). URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/27/oleksij-reznikov-pidbyv-pidsumky-zibrannya-na-bazi-ramshtajn-u-najblyzhchit-zhni-misyaczi-budut-spravzhni-istorychni-zminy/> (дата звернення: 26.08.2025).

ППО, артилерія, боєприпаси: глава Пентагону підсумував результати «Рамштайну-7» для України (2022). *Європейська правда*. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/16/7376702/> (дата звернення: 28.08.2025).

«Рамштайн» у цифрах: 25 зустрічей і понад 145 млрд доларів допомоги Україні (2025). URL: <https://mod.gov.ua/news/ramshtajn-u-czifrah-25-zustrichej-i-ponad-145-mlrd-dolariv-dopomogi-ukrayini> (дата звернення: 23.08.2025).

«Рамштайн-3» враховує всі нагальні потреби України на полі бою – глава Пентагону (2022). *Укрінформ*. 15 червня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3507645-ramshtajn3-vrahovue-vsi-nagalni-potrebi-ukraini-na-poli-bou-glava-pentagonu.html> (дата звернення: 23.08.2025).

«Рамштайн-4» був дуже продуктивний у плані нових ініціатив – глава Пентагону (2022). *Укрінформ*. 20 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3533456-ramshtajn4-buv-duze-produktivnim-u-planii-novih-initsiativ-glava-pentagonu.html> (дата звернення: 23.08.2025).

Резніков розповів про результати зустрічі «Рамштайн-2» (2022). *Укрінформ*. 24 травня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3491075-reznikov-rozpoviv-pro-rezultati-zustrici-ramshtajn2.html> (дата звернення: 22.08.2025).

Рудько С.О. (2024). Участь Великої Британії у вишколі військовослужбовців Збройних сил України (2022 – 2024 рр.). *Військово-науковий вісник*. Вип. 42. С. 85–98.

Рудько С.О. Роль Австралії у зміцненні обороноздатності України: аналіз військової допомоги у 2022–2024 рр. *Військово-науковий вісник*. Вип. 43. С. 184–203.

Рябчун Ю. (2022). У штаб-квартирі НАТО розпочалася зустріч контактної групи з оборони України «Рамштайн-3». Що відомо. *Суспільне новини*. 15 червня. URL: <https://suspilne.media/250512-u-stab-kvartiri-nato-rozpocalasa-zustric-kontaktnoi-grupi-z-oboroni-ukraini-ramshtajn-3-so-vidomo/> (дата звернення: 23.08.2025).

Харук А., Жирохов М. (2024). *Бойова хроніка 2022 року*. Київ : Видавництво РАЦЮ. 240 с.

Швеція оголосила новий пакет допомоги Україні, надасть системи ППО (2022). *Європейська правда*. 16 листопада. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/16/7150736/> (дата звернення: 28.08.2025).

Шумілін О. (2022). Резніков озвучив результати «Рамштайну-4»: є нові зобов'язання по суші, морю і небу. *Українська правда*. 20 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/20/7359274/> (дата звернення: 23.08.2025).

Additional support to Ukraine (2022). Australian Department of Foreign Affairs and Trade. 20 March. URL: <https://cutt.ly/PrweuWk6> (дата звернення: 18.08.2025).

Garamone J. (2022). Momentum Builds for Ukraine Defense Contact Group. *DOD News*. 8 Sept. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3152763/momentum-builds-for-ukraine-defense-contact-group/> (дата звернення: 26.08.2025).

Grudka O. (2022). Breakthrough at Ramstein: NATO unites to help Ukraine defeat Russia. *Euromaidan Press*. 29 April. URL: <https://euromaidanpress.com/2022/04/29/ramstein-meeting-marks-a-radical-change-in-ensuring-ukraine-and-global-security/> (дата звернення: 21.08.2025).

Hlushchenko O. (2022). Ramstein 3: Ukrainian MoD reports on the outcomes. *Ukrayinska Pravda*. 16 June. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/06/16/7352744/> (дата звернення: 23.08.2025).

Karen DeYoung & Annabelle Timsit 'Putin never imagined' global rally of Ukraine support, defense secretary says (2022). *Washington Post*. 26 April. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/26/austin-putin-ukraine-support-military-russia/> (дата звернення: 19.08.2025).

Kaufman E. (2022). US defense secretary holds virtual meeting on Ukraine with more than 40 countries. *CCN*. 23 May. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-23-22#h_7e6775e7da265206b1ff5f64f7295af1 (дата звернення: 22.08.2025).

Lopez C. Todd (2022). Austin Meets With Nations to Intensify Support for Ukraine. *DOD News*. 26 April. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3010789/austin-meets-with-nations-to-intensify-support-for-ukraine/> (дата звернення: 21.08.2025).

Military assistance to Ukraine (February 2022 to January 2025) (2025). *Commons Library Research Briefing*, Number 9477, 14 January. 86 p.

Secretary General participates in Ukraine Defense Contact Group meeting (2022). *NATO-New*. 15 June. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_196657.htm (дата звернення: 23.08.2025).

UDCG 2: Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Chairman of the Joint Chiefs of Staff Army Gen. Mark A. Milley Hold a Press Briefing (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-2-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-army-gen-mark-a-milley-hold-a-press-briefing-may-23-2022> (дата звернення: 22.08.2025).

UDCG 4 – Opening Remarks by Secretary of Defense Lloyd J. Austin III at the Fourth Ukraine Defense Contact Group (As Delivered) (2022). URL: <https://uamission.com/udcg4-opening-remarks-by-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-at-the-fourth-ukraine-defense-contact-group-as-delivered/> (дата звернення: 23.08.2025).

UDCG 5: Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Chairman of the Joint Chiefs of Staff Army General Mark A. Milley Hold a Press Conference Following the Ukraine Defense Contact Group Meeting, Ramstein Air Force Base, Germany (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-5-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-army-general-mark-a-milley-hold-a-press-conference-following-the-ukraine-defense-contact-group-meeting-rams/> (дата звернення: 27.08.2025).

UDCG 6: SecDef Austin and Chairman of the Joint Chiefs of Staff General Milley Press Conference October 12, 2022 Brussels, Belgium (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-6-secdef-austin-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-general-milley-press-conference-october-12-2022-brussels-belgium/> (дата звернення: 28.08.2025).

UDCG 7: Ukraine Contact Group Is Key to Helping Ukraine's Defense (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-7-ukraine-contact-group-is-key-to-helping-ukraines-defense-2/> (дата звернення: 28.08.2025).

US plans regular Ramstein Air Base meetings on Ukraine (2022). *Deutsche Welle*. 26 April. URL: <https://www.dw.com/en/us-plans-regular-ramstein-air-base-meetings-on-ukraine/a-61593717> (дата звернення: 21.08.2025).

References

For the Second Time after Ramstein: The Pentagon Convened a New International Meeting on Ukraine (2022). *Ukrinform*. May 23. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3490318-vdruge-pisla-ramstajna-pentagon-zibrav-novu-miznarodnu-zustric-sodo-ukraini.html> [Date accessed 22.08.2025] (ukr.).

Hnevasheva, A. V. (2025). *Aspects of International Military Assistance from Poland and the Baltic States to the Defense Forces of Ukraine during Russia's Large-Scale Aggression (2022–2023)*. *Military-Scientific Bulletin*, 43, pp. 125–142 (ukr.).

Hoffmann, F. (2022). *Military Aid for Ukraine: How Much Has the West Already Spent?* Deutsche Welle. December 19. URL: [sed 23.08.2025](#)] (ukr.).

Reznikov Spoke about the Results of the “Ramstein-2” Meeting (2022). Ukrinform. May 24. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3491075-reznikov-rozpoviv-pro-rezultati-zustrici-ramstajn2.html> [Date accessed 22.08.2025] (ukr.).

Rudko, S. O. (2024). *The United Kingdom’s Participation in Training Service Members of the Armed Forces of Ukraine (2022–2024)*. Military-Scientific Bulletin, 42, pp. 85–98 (ukr.).

Rudko, S. O. (2024). *The Role of Australia in Strengthening Ukraine’s Defense Capability: Analysis of Military Assistance in 2022–2024*. Military-Scientific Bulletin, 43, pp. 184–203 (ukr.).

Riabchun, Yu. (2022). *At NATO Headquarters, the Meeting of the Ukraine Defense Contact Group “Ramstein-3” Began: What Is Known*. Suspilne News. June 15. URL: <https://suspilne.media/250512-u-stab-kvartiri-nato-rozpocalasa-zustric-kontaktnoi-grupi-z-oboroni-ukraini-ramstajn-3-so-vidomo/> [Date accessed 23.08.2025] (ukr.).

Kharuk, A., & Zhyrokhov, M. (2024). *Combat Chronicle of 2022*. Kyiv: RATIO Publishing House. 240 p. (ukr.)

Sweden Announced a New Aid Package for Ukraine, Including Air Defense Systems (2022). European Pravda. November 16. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/16/7150736/> [Date accessed 28.08.2025] (ukr.).

Shumilin, O. (2022). *Reznikov Announced the Results of “Ramstein-4”: New Commitments on Land, Sea, and Air*. Ukrainska Pravda. July 20. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/20/7359274/> [Date accessed 23.08.2025] (ukr.).

Additional support to Ukraine (2022). Australian Department of Foreign Affairs and Trade. 20 March. URL: <https://cutt.ly/PrweuWk6> [Date accessed 18.08.2025] (eng.).

Garamone J. (2022). Momentum Builds for Ukraine Defense Contact Group. *DOD News*. 8 Sept. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3152763/momentum-builds-for-ukraine-defense-contact-group/> [Date accessed 26.08.2025] (eng.).

Grudka O. (2022). Breakthrough at Ramstein: NATO unites to help Ukraine defeat Russia. *Euromaidan Press*. 29 April. URL: <https://euromaidanpress.com/2022/04/29/ramstein-meeting-marks-a-radical-change-in-ensuring-ukraine-and-global-security/> [Date accessed 21.08.2025] (eng.).

Hlushchenko O. (2022). Ramstein 3: Ukrainian MoD reports on the outcomes. *Ukrayinska Pravda*. 16 June. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/06/16/7352744/> [Date accessed 23.08.2025] (eng.).

Karen DeYoung & Annabelle Timsit ‘Putin never imagined’ global rally of Ukraine support, defense secretary says (2022). *Washington Post*. 26 April. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/26/austin-putin-ukraine-support-military-russia/> [Date accessed 19.08.2025] (eng.).

Kaufman E. (2022). US defense secretary holds virtual meeting on Ukraine with more than 40 countries. *CCN*. 23 May. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-23-22#h_7e6775e7da265206b1ff5f64f7295af1 [Date accessed 22.08.2025] (eng.).

Lopez C. Todd (2022). Austin Meets With Nations to Intensify Support for Ukraine. *DOD News*. 26 April. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3010789/austin-meets-with-nations-to-intensify-support-for-ukraine/> [Date accessed 21.08.2025] (eng.).

Military assistance to Ukraine (February 2022 to January 2025) (2025). *Commons Library Research Briefing*, Number 9477, 14 January. 86 p. (eng.).

Secretary General participates in Ukraine Defense Contact Group meeting (2022). NATO–New. 15 June. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_196657.htm [Date accessed 23.08.2025] (eng.).

UDCG 2: Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Chairman of the Joint Chiefs of Staff Army Gen. Mark A. Milley Hold a Press Briefing (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-2-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-army-gen-mark-a-milley-hold-a-press-briefing-may-23-2022> [Date accessed 22.08.2025] (eng.).

UDCG 4 – Opening Remarks by Secretary of Defense Lloyd J. Austin III at the Fourth Ukraine Defense Contact Group (As Delivered) (2022). URL: <https://uamission.com/udcg4-opening-remarks-by-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-at-the-fourth-ukraine-defense-contact-group-as-delivered/> [Date accessed 23.08.2025] (eng.).

UDCG 5: Secretary of Defense Lloyd J. Austin III and Chairman of the Joint Chiefs of Staff Army General Mark A. Milley Hold a Press Conference Following the Ukraine Defense Contact Group Meeting, Ramstein Air Force Base, Germany (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-5-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-army-general-mark-a-milley-hold-a-press-conference-following-the-ukraine-defense-contact-group-meeting-rams/> [Date accessed 27.08.2025] (eng.).

UDCG 6: SecDef Austin and Chairman of the Joint Chiefs of Staff General Milley Press Conference October 12, 2022 Brussels, Belgium (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-6-secdef-austin-and-chairman-of-the-joint-chiefs-of-staff-general-milley-press-conference-october-12-2022-brussels-belgium/> [Date accessed 28.08.2025] (eng.).

UDCG 7: Ukraine Contact Group Is Key to Helping Ukraine's Defense (2022). URL: <https://uamission.com/udcg-7-ukraine-contact-group-is-key-to-helping-ukraines-defense-2/> [Date accessed 28.08.2025] (eng.).

US plans regular Ramstein Air Base meetings on Ukraine (2022). *Deutsche Welle*. 26 April. URL: <https://www.dw.com/en/us-plans-regular-ramstein-air-base-meetings-on-ukraine/a-61593717> [Date accessed 21.08.2025] (eng.).

Demianiuk O.

IMPACT OF THE «RAMSTEIN» FORMAT MEETINGS ON STRENGTHENING UKRAINE'S DEFENSE CAPABILITY IN 2022

Following the large-scale invasion of Russian forces into Ukraine on 24 February 2022, international support for our state intensified. Initially, this support manifested in diplomatic measures, moral solidarity, and the provision of asylum for Ukrainian refugees. Subsequently, the focus shifted toward delivering military assistance to Ukraine. By March–April 2022, such military aid from Western partners increased substantially, with many allies (including Germany, Sweden, and others) for the first time supplying lethal weapons to Ukraine.

In the early months of the Russian-Ukrainian war, various types and modifications of weapons, ammunition, military equipment, and gear were delivered in a rather ad hoc and uncoordinated manner. It became necessary to systematize Western military aid in order to ensure its effective employment on the battlefield while simultaneously addressing

the most critical needs of the Armed Forces of Ukraine. This raised the issue of coordinating military deliveries and defining their priorities. At the initiative of the United States, a Contact Group of Partner Nations was established.

The article focuses primarily on the activities of the Ukraine Defense Contact Group (UDCG), also known as the “Ramstein” format, in 2022 – its role in organizing and coordinating military assistance to Ukraine, addressing urgent requests of the Ukrainian military command during the first year of the full-scale invasion, and shaping the transformation of foreign political and military leadership perceptions of the Russian-Ukrainian war.

The paper examines the meetings of foreign defense ministers held under the framework of the Ukraine Defense Contact Group, frequently referred to as the “Ramstein meetings.” In total, seven such sessions were convened in 2022, conducted in hybrid formats (both offline and online) across various European locations, not solely at the U.S. Air Force Base Ramstein in Ramstein-Miesenbach, Germany.

An analysis of the UDCG sessions in the “Ramstein” format demonstrates that each subsequent meeting increasingly convinced foreign representatives of the real threat posed by Russia not only to Ukraine but also to European states, particularly Poland, Finland, and the Baltic nations. The progression of these sessions reveals a shift in priorities: “Ramstein-1” – uniting more than forty nations to support Ukraine; “Ramstein-2” – transfer of Soviet-designed main battle tanks, helicopters, and coastal defense systems; “Ramstein-3” – delivery of Western weaponry, notably M270 MLRS and M142 HIMARS; “Ramstein-4” – new commitments from partner nations to support AFU operations on land, sea, and in the air; “Ramstein-5” – provision of three-layered air defense systems; “Ramstein-6” – reinforcement of Ukrainian air defense, including delivery of PzH 2000 self-propelled howitzers and MARS II MLRS; “Ramstein-7” – transfer of Hawk air defense systems, among others.

Keywords: Ukraine Defense Contact Group, “Ramstein,” russian-Ukrainian war, international support for Ukraine, armed aggression.

УДК 339.726.3:327.7:070.484(410) «2023»

НАДРАГА М. С.

<https://orcid.org/0000-0003-2247-6061>

ТУРЧАК О. В.

<https://orcid.org/0000-0002-1806-5289>

ТЕНИЦЬКИЙ С. О.

<https://orcid.org/0009-0009-4887-3859>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.157-176>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СОЮЗНИКІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ДОПОМОЗІ УКРАЇНИ: ОГЛЯД МАТЕРІАЛІВ THE GUARDIAN ЗА 2023 РІК

У статті проаналізовано фактологічний матеріал щодо процесу прийняття рішень і надання військової допомоги Україні міжнародними партнерами та союзниками в ході російсько-Української війни впродовж 2023 року. Метою пропонованої статті є подальша активізація військово-історичних досліджень в контексті сучасної російсько-Української війни на тій джерельній базі, яка представлена у друкованих зарубіжних засобах масової інформації. Дослідницьку увагу акцентовано на хронології, послідовності та узгодженості в плануванні і наданні військової допомоги Україні. Аналізуючи публікації британської газети «Гардіан», робиться висновок про можливість проведення глибокого дослідження всіх складових процесу надання військової допомоги Україні, її наповнення та передачі нашої країні.

Ключові слова: російсько-Українська війна, широкомасштабне вторгнення, військова допомога, зарубіжна преса, гуманітарна допомога, озброєння, навчання українських воїнів, газета «Гардіан», історія України.

Постановка проблеми та її актуальність. З початку повномасштабної російсько-Української війни світові медіа звернулися до її об'єктивного і всебічного висвітлення. Вказаний проблематиці присвячений великий масив фактологічного матеріалу, окрема увага приділена хронології та аналізу військової допомоги в Україні. Колектив авторів в одній із попередніх публікацій, розпочав дослідження цього явища на прикладі відомої щоденної газети Великобританії – «Гардіан» [«The Guardian»]. Підставою для

Надрага Марта Степанівна, кандидат історичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник НДІ (ВІД) НЦСВ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів; директор Наукової бібліотеки ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького».

Турчак Олександр Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів.

Теницький Сергій Олегович, начальник НДІ(ВІД) НЦСВ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Надрага М. С., Турчак О. В., Теницький С. О., 2025.

вибору вивчення цього джерела стало те, що це авторитетне видання приділяє значну увагу найактуальнішим новинам з усього світу та має свою постійну широку читачську аудиторію. Наша перша публікація з цього циклу охоплює своєю увагою перше півріччя 2022 р., тобто початковий період сучасної російсько-Української війни (Надрага, Турчак, Теницький, 2024). У пропонуваній статті зроблена спроба зосередитись на публікаціях стосовно військової допомоги Україні впродовж усього 2023 року.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує чимало наукових досліджень з даної проблематики, проте, в основній своїй масі, вони охоплюють лише її окремі аспекти та не дають цілісної картини військової допомоги Україні міжнародними партнерами в ході війни. В. Жугай здійснив аналіз близько 500 публікацій в українських і закордонних засобах масової інформації, охопивши період з лютого по квітень 2022 року (Жугай, 2022). А. Сорока зосередила увагу на дослідженні матеріалів, опублікованих в іспанських медіа (Сорока, 2023). Т. Лильо проаналізував ідеологеми та маніпулятивні прийоми у висвітленні російсько-Української війни на сторінках іранської газети «*The Tehran Times*» (Лильо, 2023). Висвітлення подій війни в польській періодиці стало предметом дослідження Л. Скорич і Д. Харук (Скорич, Харук, 2022). Історіографічний аналіз італійських часописів здійснили професор А. Харук і доцент Л. Скорич (Харук, Скорич, 2023). Ю. Мельник дослідив відображення російсько-Української війни у провідному виданні Китайської Народної Республіки «*Женьмінь жибао*» (Мельник, 2023). Громадську думку та політичні рішення щодо України в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, на тлі російсько-української війни проаналізував В. Удовік. Його дослідження базується на матеріалах японської та чилійської преси (Удовік, 2023). Ю. Тарасюк вивчив висвітлення війни в Україні у провідних турецьких ЗМІ та його вплив на громадську думку (Тарасюк, 2023). Однак, слід зазначити, що реальні обсяги допомоги представлені лише в офіційних джерелах і, як свідчить практика, не завжди обіцяна допомога реалізується у задекларованих обсягах.

Мета та завдання дослідження – здійснення аналізу матеріалів, опублікованих на сторінках британської газети «*Г'ардіан*» щодо надання військової допомоги Україні міжнародними партнерами та союзниками. Увага авторів звернена на період 2023 р., тобто весь другий рік кривавого протистояння агресору. На нашу думку, вартує

також зосередитись і на 2024 році, однак, сподіваємось, що це буде предметом уже наступної наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать публікації у газеті «*The Guardian*» вже від самого початку 2023 року продовжився подальший процес надання Україні військової допомоги країнами партнерами («*The Guardian*», 04.01.2023).

Четвертим січня датовано інформацію про те, що Президент Франції Еммануель Макрон повідомив свого українського колегу Володимира Зеленського, що Франція відправить легкі бойові броньовані машини AMX-10 RC для допомоги у війні проти росії. Про це було заявлено офіційним представником Єлисейського палацу після телефонної розмови між двома лідерами («*The Guardian*», 04.01.2023). На наступний день зустрічаємо публікацію про намір США поставити БМП Bradley, а Німеччини – БМП Marder («*The Guardian*», 05.01.2023).

Шостого січня Білий дім оголосив про новий пакет військової допомоги в розмірі 3,75 \$ млрд для допомоги Україні та її сусідам на східному фланзі НАТО («*The Guardian*», 06.01.2023). Пряма допомога включає 50 БМП «Bradley», а також 500 протитанкових ракет і 250 тис. боєприпасів. За словами офіційних осіб, США також надсилають 100 БТР M113, 55 протимінно-захищених машин MRAP і 138 Humvee та боєприпаси для ракетно-артилерійських систем високої мобільності, систем ППО, іншу зброю. В свою чергу, Німеччина оголосила, що поставить Україні близько 40 бронетранспортерів Marder у першому кварталі 2023 року.

Згідно з повідомленням від 12 січня, Польща проінформувала про плани передати 10 основних бойових танків німецького виробництва Leopard 2 («*The Guardian*», 12.01.2023).

З метою спричинити додатковий тиск на Німеччину щодо схвалення ширшої поставки транспортних засобів, Ріші Сунак підтвердив, що Британія планує передати танки в Україну («*The Guardian*», 14.01.2023). Конкретизується, що вона надішле ескадрилью з 14 танків Challenger 2. А після надання дозволу від Берліну, що виглядало все більш імовірним, Польща хоче надати 14 танків Leopard 2 («*The Guardian*», 16.01.2023).

У номері видання від 17 січня розміщена інформація від голландського інформаційного агентства ANP з посиланням на Прем'єр-міністра Марка Рютте про рішення Нідерландів надіслати в

Україну систему протиракетної оборони Patriot («*The Guardian*», 17.01.2023).

19 січня з'являється інформація про те, що уряд Швеції оголосив про новий пакет військової допомоги, який включатиме броньовані бойові машини піхоти та артилерійську систему Archer. А Польща заявила, що надсилає зенітну установку S-60 із 70 000 боєприпасів та готова пожертвувати роту танків Leopard 2, «очікуючи ширшу коаліцію» донорів. Тоді ж Міністр оборони Естонії Ханно Певкур повідомив, що його країна надасть Україні військову техніку на 113 € млн в рамках останнього пакета підтримки. В свою чергу Данія оголосила, що передасть Києву 19 гаубичних артилерійських систем Caesar французького виробництва («*The Guardian*», 19.01.2023).

Наступного дня повідомлялося, що Міністр оборони США Ллойд Остін заявив про новий пакет військової допомоги на 2,5 \$ млрд, котрий включатиме 59 бойових машин Bradley, на додаток до 50, про які було оголошено на початку місяця, 90 восьми-колісних БТР Stryker та 350 Humvee («*The Guardian*», 20.01.2023).

За декілька днів Верховний представник ЄС із зовнішньої політики Жозеп Боррель окреслив пакет військової допомоги ЄС вартістю 500 € млн. Цей пакет було схвалено разом із додатковими 45 € млн для військової тренувальної місії ЄС Україні («*The Guardian*», 23.01.2023).

За повідомленням від 25 січня Німеччина підтвердила про намір надання 14 танків Leopard 2A6 для військових зусиль України та дозвіл на реекспорт додаткових бойових танків Києву країнам-партнерам, про що з великою ймовірністю говорив Ріші Сунак ще 14 січня. Водночас Президент Джо Байден підтвердив, що США поставлять Україні 31 передовий танк M1 Abrams («*The Guardian*», 25.01.2023).

У четвер 26 січня Міністр оборони Аніта Ананд заповнила, що Канада незабаром передасть Україні чотири танки Leopard 2 A4 і відправить канадських військових до Європи для допомоги в навчанні українських військових («*The Guardian*», 26.01.2023).

Газетна публікація за 27 січня інформує про оголошення Бельгією пакета додаткової військової допомоги на суму 93,6 € млн. На пресконференції Прем'єр-міністр Александр Де Кроо заявив, що, враховуючи попередні витрати, це найбільший пакет військової допомоги, який Бельгія надала іншій країні. Тут же повідомляється,

що Польща надішле 60 танків Leopard 2 на додаток до обіцяних 14 («The Guardian», 27.01.2023).

Як впливає з повідомлення від 3 березня, США повідомили про новий пакет військової допомоги Україні на 2,175 \$ млрд. За словами Державного департаменту, пакет включатиме високоточні ракети та системи протиповітряної оборони HAWK, а також інші боєприпаси та зброю. Важливо, що він вперше включає наземну бомбу малого діаметра (GLSDB), яка подвоїть дальність удару та дозволить завдавати ударів глибоко за лінією фронту. А Німеччина, за словами речника уряду Штеффена Хебештрайта, схвалила поставку основних бойових танків Leopard 1 із промислових складів («The Guardian», 03.02.2023).

Привертає увагу публікація, датована 06 лютим, котра свідчить про розуміння міжнародними партнерами необхідності довготривалої підтримки нашої держави. Зокрема, Прем'єр-міністр Норвегії Йонас Гар Стøre запропонував надати Україні 75 млрд норвезьких крон допомоги впродовж п'яти років («The Guardian», 06.02.2023). 14 лютого ця країна оголосила, що відправить в Україну вісім бойових танків Leopard 2 та іншу техніку («The Guardian», 14.02.2023).

За повідомленням газети від 15 лютого наша країна мала отримати пакет підтримки на суму 200 £ млн від Великої Британії та інших європейських країн на військову техніку, включаючи запчастини для танків і артилерійські боєприпаси («The Guardian», 15.02.2023).

20 лютого Президентом Байденом заявлено про додаткові поставки американської зброї на суму 500 \$ млн, включно з артилерійськими боєприпасами, протитанковими системами та радарамі повітряного спостереження, а Прем'єр-міністром Японії Фуміо Кісідзою про надання пакета фінансової допомоги в розмірі 4,6 £ млрд («The Guardian», 20.02.2023).

Привертає увагу публікація, що проливає світло на позицію Австралії, котра, окрім надання військової допомоги, приєднується і до санкцій щодо росії. Зокрема, повідомляється, що ця країна надішле в Україну безпілотники та розширить санкції проти російського уряду, військових і ЗМІ в рамках обіцянки підтримувати Київ «стільки, скільки буде потрібно». Пакет включає заборону на в'їзд і заморожування активів для 90 російських фізичних осіб і 40 російських організацій, включно з державним

ЗМІ Sputnik. За повідомленням Міноборони Фінляндії зазначається про намір відправити три бойові танки Leopard 2 («The Guardian», 23.02.2023).

Про синхронність дій зарубіжних партнерів у наданні військової допомоги свідчать повідомлення, розміщені на сторінках видання 24 лютого. Так США оголосили про додатковий пакет безпекової допомоги. У своїй заяві адміністрація Байдена зазначила, що він включатиме «кілька нових безпілотних літальних систем, обладнання для протидії безпілотним літальним системам (C-UAS) для зміцнення протиповітряної оборони України... та обладнання для виявлення засобів радіоелектронної боротьби у зміцненні здатності України відбивати російські дії». Швеція, за повідомленням Прем'єр-міністра Ульфа Крістерссона і Міністра оборони Пола Йонсона, задекларувала про відправку до 10 танків і зенітних систем Leopard. А Канада надасть понад 32 \$ млн підтримки для подальшого зміцнення безпеки та стабілізації України («The Guardian», 24.02.2023).

На наступний день Держсекретар Ентоні Блінкен повідомив, що США запропонують Україні понад 10 \$ млрд допомоги та зазначив, що ці кошти мають вирішальне значення і гарантують, що український уряд зможе продовжувати задовольняти «найважливіші потреби своїх громадян, включаючи охорону здоров'я, освіту та екстрені служби» («The Guardian», 25.02.2023).

Аналізуючи публікації за березень 2023 року, привертає увагу той факт, що лише у чотирьох числах видання містяться новини про військову допомогу Україні. З березня розміщено повідомлення про те, що США оголосили про новий пакет військової допомоги з боєприпасами та іншою підтримкою вартістю 400 \$ млн («The Guardian», 03.03.2023). А 20 березня Держсекретар Ентоні Блінкен уточнив, що США надішлють озброєння та обладнання на суму 350 \$ млн. Цей пакет допомоги включає велику кількість різних типів боєприпасів, зокрема, ракет для систем Himars («The Guardian», 20.03.2023).

У п'ятницю 17 березня уряд Словаччини схвалив план передачі Україні 13 винищувачів MiG-29 радянських часів («The Guardian», 17.03.2023). 29 березня Міністр оборони Іспанії Маргарита Роблес повідомила про намір відправити шість танків Leopard 2A4 після Великодня («The Guardian», 29.03.2023).

Міжнародні організації теж долучалися до надання допомоги Україні, зокрема фінансової. У номері видання за 2 квітня повідомляється, що Виконавча рада Міжнародного валютного фонду схвалила чотирирічну кредитну програму для України на 15,6 \$ млрд, яка є частиною глобального пакета економічної підтримки на 115 \$ млрд («*The Guardian*», 02.04.2023).

5 квітня на спільному брифінгу із Президентом Зеленським Президент Дуда заявив, що Польща відправить 14 винищувачів МіГ-29. Тоді ж Вашингтон оприлюднив інформацію про ще 2,6 \$ млрд військової допомоги включно з трьома радарми повітряного спостереження, протитанковими ракетами та бензовозами («*The Guardian*», 05.04.2023).

У публікації від 14 квітня, з посиланням на повідомлення Міноборони Данії, міститься інформація про передачу 19 французьких артилерійських систем-гаубиць Caesar протягом найближчих тижнів («*The Guardian*», 14.04.2023).

Напередодні засідання військової групи у Рамштайні Київ отримав два типи системи протиповітряної оборони Patriot від США та Німеччини («*The Guardian*», 19.04.2023).

20 квітня Сполучені Штати оголосили про надання Україні 325 \$ млн військової допомоги, включаючи додаткові боєприпаси для ракетно-артилерійських систем високої мобільності, передових ракет і протитанкових мін. Це вже 36-й пакет заходів безпеки з початку війни в лютому 2022 року. Данія разом з Нідерландами зобов'язалися передати 14 танків Leopard 2 («*The Guardian*», 20.04.2023).

22 квітня уряд Канади оголосив про виділення 39 млн канадських доларів військової допомоги, що включала 40 снайперських гвинтівок, 16 радіостанцій і пожертвування до фонду НАТО для допомоги у війні («*The Guardian*», 22.04.2023).

Як випливає з публікації від 2 травня, виконуючий обов'язки Міністра оборони Данії Троелс Лунд Поульсен заявив, що його країна пожертвує Україні на військові цілі 1,7 млрд датських крон («*The Guardian*», 02.05.2023).

До надання військової допомоги долучалися і закордонні волонтерські організації. Зокрема, литовська волонтерська організація, відома як Blue/Yellow, доставила 16 моделей радіолокаційної системи оборони, виготовлених ізраїльською Rada Electronic Industries, три з яких 8 травня вже були розміщені в Києві. У цьому

ж номері повідомлялося, що США оголосили про «новий пакет допомоги у сфері безпеки», щоб допомогти зміцнити потреби України в ППО та артилерійських боєприпасах. Цей пакет, підтверджений Міністерством оборони 9 травня, становить до 1,2 \$ млрд і надається в рамках Ініціативи допомоги безпеці в Україні (USAI) («*The Guardian*», 09.05.2023).

У п'ятницю 12 травня Міністр оборони Великої Британії Бен Уоллес підтвердив повідомлення про те, що Великобританія дарує Україні ракети великої дальності Storm Shadow, водночас зазначивши, що українці матимуть «найкращий шанс захистити себе» («*The Guardian*», 12.05.2023). А під час візиту Президента України Володимира Зеленського вже Прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак заявив, що Британія надасть Україні сотні ракет протиповітряної оборони та інші безпілотні авіаційні системи, включаючи нові ударні дрони великої дальності з радіусом дії понад 200 км у найближчі місяці («*The Guardian*», 15.05.2023).

16 травня опубліковано важливу інформацію про те, що Прем'єр-міністр Великобританії Ріші Сунак і лідер Нідерландів Марк Рютте домовилися створити «міжнародну коаліцію» для допомоги в закупівлі винищувачів F-16 Україні. Про це оголосив британський уряд («*The Guardian*», 16.05.2023).

Час до часу на сторінках видання можна зустріти повідомлення про важливі кроки у наданні допомоги Україні від міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу. У замітці від 18 травня йдеться про те, що Глава зовнішньополітичного відомства Жозеп Боррель попросив уряди ЄС додати 3,5 € млрд до Європейського фонду миру, фонду, котрий використовується для фінансування військової допомоги Україні, про що повідомили джерела в ЄС. Фонд вже виділив 4,6 € млрд військової допомоги («*The Guardian*», 18.05.2023).

22 травня Президент США Джо Байден заявив Володимирі Зеленському, що США роблять усе можливе для зміцнення оборони України та оголосив про військову допомогу Києву на суму до 375 \$ млн. Пакет включав боєприпаси, артилерію, бронетехніку та навчання військових («*The Guardian*», 22.05.2023).

Як свідчить інформація, опублікована 23 травня, країни ЄС надали Києву 220 тис. артилерійських снарядів і 1300 ракет з березня. Як зазначив Ж. Боррель журналістам: «Наша мета – забезпечити 1 млн снарядів протягом наступних 12 місяців»,

повідомивши, що ЄС уже підготував 20 000 українських солдатів і планує ще навчити 30 000 до кінця року («The Guardian», 23.05.2023). А Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) у 2024 році розраховує витратити 1,5 € млрд на підтримку інфраструктури та економіки в Україні, про це повідомило високопоставлене джерело в банку («The Guardian», 24.05.2023).

27 травня, з посиланням на Національну оборону, розміщена інформація про плани Канади передати 43 ракети AIM-9 (американська ракета класу «повітря – повітря» ближнього радіусу дії), щоб допомогти країні «захистити своє небо» («The Guardian», 27.05.2023).

Прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен заявила, що її уряд планує збільшити витрати на військову допомогу Україні на 2,6 \$ млрд протягом цього та наступного років. Данія створила фонд у розмірі 1 \$ млрд для військової, цивільної та ділової допомоги нашій країні («The Guardian», 30.05.2023).

Привертає увагу публікація, розміщена у виданні від 31 травня, де йдеться, що Сполучені Штати оголосили про новий пакет озброєнь для України на 300 \$ млн з системами протиповітряної оборони та десятками мільйонів патронів. Водночас Київ попередив, що американська зброя не повинна використовуватися для нападу на території росії («The Guardian», 31.05.2023).

11 червня Прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо заявив, що Канада буде частиною багатонаціональних зусиль з підготовки українських пілотів-винищувачів. Він також оголосив про військову допомогу на суму 500 млн канадських доларів (375 \$ млн) та наголосив, що руйнування дамби в Новій Каховці є «прямим наслідком війни росії» («The Guardian», 11.06.2023).

За словами глави промисловості ЄС Тьєррі Бретона, в інтерв'ю французькій щоденній газеті «Le Parisien», Європейський Союз прискорює постачання зброї в Україну, щоб підтримати її контрнаступ. Європа активізує свої зусилля, пообіцявши, впродовж наступного року надати 1 млн одиниць крупнокаліберної зброї («The Guardian», 18.06.2023). Також Європейський Союз пропонує створити фінансовий резерв у розмірі 50 € млрд на наступні чотири роки. З початку війни було перенаправлено 30 € млрд з інших джерел фінансування для реагування на кризу. Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що резерв складатиметься з кредитів і

грантів та надасть Україні «передбачуваність» і «стимулюватиме активізуватися інших донорів» («*The Guardian*», 20.06.2023).

Викликає інтерес інформація від 21 червня, де зазначено, що Пентагон переоцінив вартість зброї, яку він відправив Україні, на 6,2 \$ млрд – тобто приблизно вдвічі більше попередніх оцінок, в результаті чого надлишок буде використаний для майбутніх пакетів безпеки («*The Guardian*», 21.06.2023). Таким чином можна говорити і про певні помилки в оцінці надання військової допомоги нашій державі, що в кінцевому підсумку призводить до невідповідності між задекларованою та фактично отриманою військовою допомогою.

З продовженням ведення бойових дій актуалізується проблема фінансової підтримки у відбудові України. Як зазначається у публікації, датованій 21 червня, Євросоюз пообіцяв надати ще 50 € млрд кредитів і грантів, а Велика Британія та США пообіцяли 3 \$ млрд і 1,3 \$ млрд, відповідно, фінансової підтримки на тематичній конференції в Лондоні. Світовий банк спільно з українським урядом, Європейською комісією та ООН оцінив вартість реконструкції та відновлення на рівні 411 \$ млрд після року війни («*The Guardian*», 21.06.2023). Велика Британія повідомила, що іноземні донори пообіцяли 60 € млрд нової фінансової підтримки, спрямованої на відбудову країни («*The Guardian*», 23.06.2023).

26 червня, як наступний раунд підтримки України, уряд Австралії оголосив про новий пакет допомоги в розмірі 110 \$ млн. Зокрема, було виділено 70 військових машин, у тому числі 28 броньованих автомобілів M113, 14 машин спеціальних операцій, 28 середніх вантажівок MAN 40M і 14 причепів, поставка артилерійських боєприпасів калібру 105 мм та 10 \$ млн Управлінню ООН з координації гуманітарних питань для Гуманітарного фонду України. Кошти мали піти на допомогу у наданні притулку, медичних послуг, водопостачання та санітарії. Заявлено, що згідно з останнім зобов'язанням, загальний внесок Австралії склав 790 \$ млн, включаючи 610 млн військової допомоги («*The Guardian*», 26.06.2023).

Про важливе рішення з боку французьких партнерів повідомлено на сторінках видання 11 липня. У вівторок Президент Франції Еммануель Макрон заявив, що його країна почне постачати в Україну ракети великої дальності, «котрі дозволять силам Києва

захистити себе». Вирішено збільшити поставки зброї та обладнання, щоб українці мали можливість завдати глибокого удару. Проте він відмовився надати додаткові подробиці про кількість або типи ракет (*«The Guardian»*, 11.07.2023).

12 липня Прем'єр-міністр Ентоні Альбанезе оголосив, що Австралія передасть Україні ще 30 захищених транспортних засобів Bushmaster (*«The Guardian»*, 12.07.2023). Тоді ж повідомлено, що G7 підписала декларацію, в якій окреслила майбутню підтримку України та допомогу в реформах управління, необхідних для «євроатлантичних прагнень». Країни-члени погодились надавати безпекову та економічну підтримку, включно із сучасною військовою технікою, обміном розвідданими та підготовкою українських сил в обмін на зобов'язання проведення необхідних реформ (*«The Guardian»*, 12.07.2023).

13 липня у Пентагоні повідомили про прибуття в Україну касетних боєприпасів. Питання таких поставок обговорювалося впродовж декількох місяців, а правозахисні організації розкрили рішення Байдена (*«The Guardian»*, 13.07.2023).

Президент Південної Кореї Юн Йоль після саміту з Президентом Володимиром Зеленським у Києві пообіцяв збільшити гуманітарну та нелетальну військову допомогу. Він зазначив, що гуманітарна допомога буде збільшена до 150 \$ млн у порівнянні зі 100 \$ млн минулого року (*«The Guardian»*, 15.07.2023).

20 липня Прем'єр-міністр Денис Шмигаль повідомив, що Україна отримає кредит у розмірі 1,5 \$ млрд від Світового банку, гарантований урядом Японії (*«The Guardian»*, 20.07.2023).

Як зазначено у публікації 22 липня, три американські чиновники заявили, що вже у вівторок 25 липня США планують оголосити про новий пакет військової допомоги для України на суму до 400 \$ млн, який в основному складатиметься з артилерії, ракет протиповітряної оборони та наземних транспортних засобів. Болгарія повідомила про рішення відправити близько 100 бронетранспортерів у рамках першої партії важкої техніки до Києва. До цього в Україну було відправлено лише один пакет військової допомоги, що містив переважно бронежилети та шоломи. Це був один з перших кроків проєвропейського уряду, що вступив на посаду у червні (*«The Guardian»*, 22.07.2023).

Привертає увагу повідомлення Прем'єр-міністра України Дениса Шмигаль, після переговорів зі своїм катарським колегою,

про надання 100 \$ млн гуманітарної допомоги на підтримку охорони здоров'я, освіти та розмінування («*The Guardian*», 28.07.2023).

Викликає інтерес публікація, у котрій генеральний директор приватної оборонної компанії OIP Land Systems Фредді Верслейс розповів про продаж 49 танків європейському уряду, якого не може назвати та додав, що може пройти до шести місяців, перш ніж вони будуть на полі бою в Україні («*The Guardian*», 08.08.2023). А представник компанії Rheinmetall підтвердив, що 30 уживаних танків Leopard I мають бути відремонтовані за замовленням уряду Німеччини та експортовані в Україну («*The Guardian*», 09.08.2023).

Інколи надання допомоги Україні відбувалося у поєднанні іншими міжнародними зобов'язаннями. Свідченням цього є інформація, опублікована 10 серпня про запит Білого Дому до Конгресу на додаткові 24 \$ млрд для допомоги Україні «та інші міжнародні потреби» («*The Guardian*», 10.08.2023).

11 серпня речник ЄС заявив, про доставку Україні 223 800 снарядів у рамках першої частини плану надання мільйона артилерійських снарядів для допомоги Києву у боротьбі з росією («*The Guardian*», 12.08.2023).

Як впливає з повідомлення із посиланням на «*Bild am Sonntag*», у планах Німеччини поставити в Україну безпілотну систему Luna New Generation. Обладнання включатиме наземну станцію управління з декількома безпілотниками, стартову катапульту та військові вантажівки («*The Guardian*», 14.08.2023).

15 серпня Ентоні Блінкен заявив про намір надіслати Україні нову безпекову допомогу на суму 200 \$ млн, включаючи боєприпаси ППО, артилерійські снаряди, додаткове обладнання для розмінування та засоби боротьби з озброєнням («*The Guardian*», 15.08.2023). Як було уточнено, у цей пакет увійдуть також 3 млн боєприпасів до стрілецької зброї («*The Guardian*», 30.08.2023).

Виступаючи на прес-конференції, Міністр оборони Пал Йонсон повідомив про 13-й пакет Швеції для України, що включатиме боєприпаси та запчастини на суму близько 3,4 млрд крон («*The Guardian*», 16.08.2023).

Важливою в контексті військової допомоги є заява Данії та Нідерландів, що США розчистили шлях для реекспорту винищувачів F-16 в Україну після того, як її пілоти пройдуть навчання. Зазначається, що це допоможе відновити імпульс процесу, який,

здавалося, зупинився («*The Guardian*», 18.08.2023). А вже 20 серпня з'являється інформація, що Україна почала обговорювати зі Швецією можливість отримання літаків Gripen, як заявив Володимир Зеленський у суботу після зустрічі з Прем'єр-міністром Швеції Ульфом Крістерссоном («*The Guardian*», 18.08.2023).

Велику кількість публікацій стосовно військової допомоги знаходимо у вересневих числах щоденного видання. 7 вересня подається повідомлення про візит головного дипломата США та оголошення нової допомоги Україні на загальну суму понад 1 \$ млрд, включаючи ракетні системи Himars, протитанкову зброю Javelin, танки Abrams та інші системи озброєння. Пентагон заявив, що також надішле снаряди зі збідненим ураном для танків Abrams і зазначив, що це викликало широку дискусію («*The Guardian*», 07.09.2023).

У п'ятницю 8 вересня Збройні Сили Данії повідомили про перші 10 танків Leopard 1, надані Данією, Німеччиною та Нідерландами, котрі прибули в Україну, а ще більше в дорозі («*The Guardian*», 09.09.2023). Як зазначає видання, компанія Rheinmetall домовилася про поставку в Україну 40 БМП Marder («*The Guardian*», 11.09.2023).

У 566 день війни «*The Guardian*» повідомила, посилаючись на Reuters, що адміністрація Байдена близька до схвалення поставки ракет більшого радіуса дії, наповнених касетними бомбами, що дасть Києву можливість завдати значної шкоди глибше на окупованій росією території. Варто звернути увагу також на інформацію від Президента Зеленського щодо постачання Києву ракет Taugus після зустрічі з Міністром закордонних справ Німеччини Анналеною Бербок – «Процес ухвалення рішень у Німеччині просувається». Раніше, в понеділок, Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба закликав Берлін якомога швидше відправити в Україну ці ракети («*The Guardian*», 12.09.2023).

19 вересня урядове оборонне відомство Британії оголосило, що їх країна поставить Україні «десятки тисяч» артилерійських снарядів цього року («*The Guardian*», 19.09.2023).

У кулуарах Генасамблеї ООН Прем'єр-міністр Бельгії Александр Де Кроо заявив, що Бельгія розглядає можливість постачати Україні свої винищувачі F-16 («*The Guardian*», 21.09.2023).

21 вересня адміністрація Президента США оголосила про 325 \$ млн доларів так званої президентської допомоги для України. Ентоні Блінкен зазначив, що пакет включатиме додаткову ППО,

артилерійські боеприпаси, касетні боеприпаси та інше озброєння. Канада заявила про надання додаткових 650 млн канадських доларів військової допомоги впродовж наступних трьох років. Про це сказав Прем'єр Трюдо в канадському парламенті. Також будуть надіслані навчально-тренувальні літаки F-16 для пілотів і технічного обслуговування, щоб Україна могла максимально використовувати надані винищувачі («*The Guardian*», 22.09.2023).

Публікація від 23 вересня засвідчує, що Президент США Джо Байден вирішив поставити Україні армійські тактичні ракетні системи великої дальності (ATACMS), що стало важливим поштовхом до здатності Києва тримати під вогневим контролем російське військово матеріально-технічне забезпечення на великих відстанях. Умовою поставки мало стати зобов'язання України не націлюватися на територію росії («*The Guardian*», 23.09.2023).

У випуску газети за 24 вересня зазначено, що Єврокомісія направила Україні 1,5 € млрд макрофінансової допомоги. Було обіцяно виділити 18 € млрд і країна вже отримала 12 млрд. Ці кошти йдуть на підтримку основних державних послуг, таких як лікарні, школи та житло для переселенців, а також на виплату заробітної плати та пенсій («*The Guardian*», 24.09.2023).

25 вересня Президент України Володимир Зеленський підтвердив, що його армія отримала американські бойові танки Abrams («*The Guardian*», 25.09.2023).

У середу 27 вересня парламент Болгарії вирішив відправити в Україну ракетні системи протиповітряної оборони радянської епохи («*The Guardian*», 28.09.2023).

Окрім суто військової допомоги, важливим аспектом міжнародного співробітництва було надання допомоги в контексті розмінування визволених територій. 29 вересня повідомляється, що Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба висловив подяку Швейцарії за допомогу в розмінуванні, загалом країна пообіцяла внести для цих цілей 100 млн швейцарських франків у період з 2024 по 2027 рік («*The Guardian*», 29.09.2023).

Станом на 589 день героїчного протистояння російській навалі Сполучені Штати поставили в Україну більше мільйона іранських боеприпасів, конфіскованих у Перській затоці наприкінці минулого року («*The Guardian*», 05.10.2023).

Слід зазначити, що ще на початку жовтня 2023 року Словаччина призупинила військову допомогу Україні і це рішення відкладалося до формування нового уряду після виборів, на яких переміг Роберт Фіцо («*The Guardian*», 06.10.2023).

Сьомого жовтня повідомлено, що Швеція надішле пакет військової підтримки вартістю 2,2 млрд крон, який складається в основному з боєприпасів і запасних частин до раніше наданих систем («*The Guardian*», 07.10.2023).

10 жовтня Президент Володимир Зеленський заявив, що має «добрі новини» щодо поставок артилерії та протиповітряної оборони після переговорів зі своїм румунським колегою Клаусом Йоханнісом у Бухаресті («*The Guardian*», 10.10.2023).

За словами Столтенберга НАТО продовжить підтримувати Україну, вона стосуватиметься протиповітряної оборони. Це про артилерію, це про боєприпаси. Він додав, що НАТО збільшило виробництво озброєнь. А Бельгія, як повідомила Міністр оборони Людивін Дедондер, буде надсилати винищувачі F-16 з 2025 року («*The Guardian*», 11.10.2023).

Восени 2023 року чи не вперше постало питання розбіжностей у поглядах демократів і республіканців у США щодо надання допомоги Києву. 19 жовтня повідомлялося, що Байден запропонує спільний пакет на 100 \$ млрд для України, Ізраїлю, Тайваню та міграційної кризи на кордоні США і Мексики. Цей пакет мав на меті обійти хаос у Конгресі та об'єднати демократів, які вже тижнями шукали додаткової допомоги для Києва, з республіканцями, котрі хочуть отримати кошти для посилення контролю на південному кордоні («*The Guardian*», 19.10.2023). Через кілька днів Білий дім звернувся до Конгресу з проханням схвалити пакет екстреної допомоги Ізраїлю та Україні, а також південному кордону США на 106 \$ млрд. Запит передбачав 61,4 \$ млрд для України («*The Guardian*», 21.10.2023).

25 жовтня Австралія заявила, що надсилає металевий 3D-принтер і системи боротьби з дронами в рамках пакета військової допомоги вартістю 20 млн австралійських доларів. Загальна допомога країні становить приблизно 910 млн з моменту вторгнення росії. А Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль повідомив, що Україна очікує від Німеччини додаткових 1,4 € млрд на посилення протиповітряної оборони («*The Guardian*», 25.10.2023).

На початку листопада Міністр оборони Німеччини повідомив, що Берлін подвоїть військову допомогу на 2024 рік Україні до 8 € млрд («*The Guardian*», 13.11.2023). Німецький виробник зброї Rheinmetall, як зазначили в компанії, поставить 25 основних бойових танків Leopard 1A5 у рамках замовлення, оплаченого урядом («*The Guardian*», 15.11.2023). А Міністр закордонних справ Великої Британії Девід Кемерон, під час візиту до Києва, пообіцяв зберегти військову підтримку («*The Guardian*», 17.11.2023). Уряд Нідерландів оголосив, що виділив додаткові 2 € млрд на військову допомогу Україні в 2024 році. Це буде частина ширшого пакета, який включає початкові 102 € млн на відновлення та гуманітарну допомогу, що за потреби може бути збільшена впродовж року («*The Guardian*», 18.11.2023).

Під час свого неоголошеного візиту до Києва в понеділок 20 листопада Міністр оборони США Ллойд Остін заявив про військову допомогу в розмірі 100 \$ млн («*The Guardian*», 18.11.2023), а на наступний день Міністр оборони Німеччини Борис Пісторіус підтвердив, що його країна підтримає Україну ще одним пакетом військової допомоги на 1,3 € млрд, який включатиме додатковий підрозділ ППО IRIS-T («*The Guardian*», 21.11.2023).

22 листопада ЄС схвалив виплату додаткової макрофінансової допомоги Києву в розмірі 1,5 € млрд, що стане десятим платежем, здійсненим у рамках програми підтримки української економіки на 18 € млрд («*The Guardian*», 22.11.2023). Литва теж заявила, що передала Україні пакет військової допомоги, який включає три мільйони куль, системи дистанційного підризу та зимове спорядження («*The Guardian*», 23.11.2023).

Досить часто можна знайти повідомлення про надання партнерами військової допомоги у поєднанні з гуманітарною. Зокрема, Прем'єр-міністр Японії Фуміо Кісіда пообіцяв Україні 4,5 \$ млрд у тому числі 1 млрд гуманітарної допомоги для відновлення зруйнованої війною країни. Про це було повідомлено на онлайн-саміті провідних індустріальних країн. Вона включає фінансування генераторів та інших джерел електроенергії, а також заходів з розмінування, повідомили в МЗС. Решта 3,5 млрд – це фінансування кредитних гарантій для позик Світового банку («*The Guardian*», 08.12.2023).

У понеділок 11 грудня, за кілька годин до зустрічі голови МВФ Крісталіни Георгієвої із Володимиром Зеленським, Виконавча рада фонду схвалила виділення 900 \$ млн із кредитної програми на 15,6 \$ млрд («*The Guardian*», 12.12.2023).

13 грудня повідомлялося, що Байден оголосив про додатковий пакет військової допомоги на 200 \$ млн. На тлі побоювань, що війна зайшла в глухий кут, Президент США наполягав на тому, що Україна досягла значного прогресу та зазначив: «Я не піду з України, як і американський народ» («*The Guardian*», 13.12.2023).

У четвер 14 грудня уряд Данії представив парламенту пакет підтримки для України вартістю 1 € млрд, про таке заявила Прем'єр-міністр Метте Фредеріксен на пресконференції в Осло з лідерами країн Північної Європи та Володимиром Зеленським («*The Guardian*», 14.12.2023).

Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн на пресконференції за підсумками саміту ЄС повідомила, що найближчими днями, згідно з існуючими домовленостями, Європейська комісія виділить Україні ще 1,5 € млрд («*The Guardian*», 16.12.2023). За кілька днів Прем'єр-міністр Деніс Шмигаль прозвітував про отримання цього останнього траншу з пакета 18 млрд від Європейського Союзу на 2023 рік («*The Guardian*», 22.12.2023).

У суботу 23 грудня повідомлялося, що Володимир Зеленський після розмови з Прем'єр-міністром Нідерландів Марком Рютте оголосив, що уряд Нідерландів відправить в Україну 18 літаків F-16 («*The Guardian*», 23.12.2023).

Військова допомога надавалася до останніх днів поточного року. 27 грудня опублікована інформація про те, що уряд США оголосив останній доступний для України пакет зброї, а Конгрес має прийняти рішення щодо майбутньої підтримки. За даними Держдепу, цей пакет коштує до 250 \$ млн та включає боєприпаси і компоненти протиповітряної оборони, боєприпаси HIMARS, артилерійські боєприпаси калібру 155 і 105 мм, протитанкові боєприпаси та понад 15 мільйонів інших боєприпасів («*The Guardian*», 27.12.2023). А 29 грудня Міністр оборони Великобританії заявив, що його країна направить близько 200 ракет ППО після нещодавніх ударів росії («*The Guardian*», 30.12.2023).

Висновки. Аналізуючи публікації в британській газеті «*The Guardian*» (Г'ардіан) упродовж 2023 року, в умовах широкомасштабної російсько-Української війни, слід зазначити, що значна увага приділялася як подіям війни, так, особливо, і продовженню процесу надання військової допомоги Україні союзниками та партнерами. Опублікований фактологічний матеріал може

служувати підґрунтям для подальшого глибокого аналізу, зокрема історичного, різних аспектів цієї війни. Інформація, розміщена на сторінках авторитетного видання, буде корисною при опрацюванні проблем, що стосувалися процесу від прийняття рішень щодо надання військової допомоги до її наповнення та реалізації.

Водночас варто зауважити, що жодної «втоми», як у наданні військової допомоги, так і інтересу до проблематики війни, як інколи заявляють, не спостерігається.

У подальшому ми плануємо продовжити аналіз окресленої проблематики у публікаціях цього видання наступних років.

Використані посилання

The guardian (2023) Сайт the guardian. Доступно за посиланням: <https://www.theguardian.com> [Дата звернення 02 січня – 11 лютого 2025].

Надрага М.С., Турчак О.В. & Теницький С.О. (2024) «Висвітлення військової допомоги Україні міжнародними партнерами і союзниками на сторінках газети The guardian (лютий–серпень 2022 р.)», дослідження з історії і філософії науки і техніки, 33(2), С. 127 – 140.

Жугай В. Й. (2022) «Висвітлення російсько-української війни 2022 року в ЗМІ», у Ківалов С. В. (ред.) Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя національного університету „Одеська юридична академія“ та 175-річчя одеської школи права). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 17 червня 2022 р. Одеса: Гельветика, Т. 1, С. 847 – 851.

Сорока А. (2023) «Повномасштабна фаза російсько-української війни: висвітлення в іспанських медіа (2022)», Вісник львівського університету. серія журналістика, 52–53, С. 206 – 220.

Скорич Л. В. і Харук Д. А. (2022) «Висвітлення повномасштабної російської агресії проти України у військовій періодиці Польщі», Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. серія: історичні науки, 33(4), С. 272–277.

Харук А. І. і Скорич Л. В. (2023) «Військова періодика Італії про російську агресію проти України», Військово-науковий вісник, 3(9), С. 90–101.

Мельник Ю. (2023) «Китайська газета Женьмінь Жибао про російсько-українську війну (2022)», Вісник львівського університету. серія журналістика, 52–53, С. 191–205.

Удовік В. (2023) «Компаративний аналіз громадської думки та політичних рішень щодо України в розвинутих країнах та тих, що розвиваються, на тлі російсько-української війни на прикладі Японії та Чилі (на матеріалах японської та чилійської преси)», у Сніговська О. (ред.) ІМІДЖ УКРАЇНИ: соціально-політичні репрезентації і мовне віддзеркалення воєнних реалій у зарубіжних і вітчизняних масмедіа. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15–16 червня 2023 р. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, С. 232–233.

Тарасюк Ю. (2023) «Висвітлення війни в Україні у провідних турецьких ЗМІ та його вплив на громадську думку», у Сніговська О. (ред.) Імідж України: соціально-політичні репрезентації і мовне віддзеркалення воєнних реалій у зарубіжних і

вітчизняних масмедіа. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15–16 червня 2023 р. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, С. 225–229.

References

The Guardian (2023) the guardian. Available at: <https://www.theguardian.com> [Accessed: 2 January – 11 February 2025].

Nadrage M.S., Turchak O.V. and Tenytskyi S.O. (2024) Coverage of military aid to Ukraine by international partners and allies in the guardian (February–August 2022), research in the history and philosophy of science and technology, 33(2), pp. 127–140. Dnipro: Oles Honchar Dnipro National University. (ukr.).

Zhuhai V.Y. (2022) Coverage of the Russia-Ukraine war in 2022 in the media, in Kivalov S.V. (ed.) European choice of Ukraine, development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century: proceedings of the international scientific and practical conference (odesa, 17 june 2022), vol. 1, pp. 847–851. Odesa: Helvetica. (ukr.).

Soroka A. (2023) The full-scale phase of the Russia-Ukraine war: coverage in Spanish media (2022), Bulletin of Lviv university. journalism series, 52–53, pp. 206–220. (ukr.).

Skorych L.V. and Kharuk D.A. (2022) Coverage of full-scale Russian aggression against Ukraine in Polish military periodicals, Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida national university. series: historical sciences, 33(4), pp. 272–277. (ukr.).

Kharuk A.I. and Skorych L.V. (2023) Italian military periodicals on Russian aggression against Ukraine, Military science bulletin, 39, pp. 90–101. (ukr.).

Melnyk Y. (2023) The Chinese newspaper renmin ribao on the Russia-Ukraine war (2022), Bulletin of Lviv university. journalism series, 52–53, pp. 191–205. (ukr.).

Udovik V. (2023) Comparative analysis of public opinion and political decisions regarding Ukraine in developed and developing countries in the context of the Russia-Ukraine war: the case of Japan and Chile (based on Japanese and Chilean press materials), in Snihovska O. (ed.) Image of Ukraine: Socio-political representations and linguistic reflection of war realities in foreign and domestic mass media: proceedings of the international scientific and practical conference (15–16 june 2023, Odesa national university named after I.I. Mechnikov), pp. 232–233. Odesa: ONU named after I. I. Mechnikov. (ukr.).

Tarasiuk Y. (2023) Coverage of the war in Ukraine in leading Turkish media and its impact on public opinion in Snihovska O. (ed.) Image of Ukraine: Socio-political representations and linguistic reflection of war realities in foreign and domestic mass media: proceedings of the international scientific and practical conference (15–16 june 2023, Odesa national university named after I.I. Mechnikov), pp. 225–229. Odesa: ONU named after I. I. Mechnikov. (ukr.).

Nadrage M., Turchak O., Tenytskyi S.

THE ROLE OF INTERNATIONAL ALLIES IN MILITARY ASSISTANCE TO UKRAINE: A REVIEW OF THE GUARDIAN'S MATERIALS FOR 2023

The article analyzes factual materials regarding the decision-making process and the provision of military assistance to Ukraine by international partners and allies during the Russo-Ukrainian War throughout 2023. Since the onset of the full-scale invasion, allied countries have actively contributed to comprehensive support, particularly military-technical

assistance. This stance remained unchanged in 2023. The objective of the proposed article is to further stimulate military-historical research in the context of the ongoing Russo-Ukrainian War, based on sources available in international printed media. The very presence of publications about this unprovoked war in foreign periodicals demonstrates the significant interest of the global community in one of the most pressing contemporary issues - the Russo-Ukrainian War. The research focuses on the chronology, sequence, and coherence in the planning and delivery of military aid to Ukraine. By analyzing publications, the authors conclude that world leaders' perspectives have shifted regarding long-standing prohibitions on the re-export of weapons to conflict zones. The study also highlights how global political views on the necessity of upholding international legal order have evolved. It is noted that international organizations have also played a role in providing military assistance to Ukraine, alongside private arms manufacturers. Special attention is given to the outcomes of allied meetings in Ramstein and the efforts to enhance military support for Kyiv. An integral component of this support has been the training of Ukrainian soldiers abroad, which began at the onset of the full-scale war. The article emphasizes the improvement of mechanisms for monitoring the supply and use of provided military aid. By analyzing publications from the British Newspaper THE GUARDIAN, the article concludes that a comprehensive study of all aspects of military assistance to Ukraine, including its composition and transfer processes, is possible.

Keywords: Russian- Ukrainian war, large- scale invasion, military aid, foreign press, humanitarian aid, weapons, training of Ukrainian soldiers, newspaper «*Guardian*», history of Ukraine.

ДАНСЬКА МОДЕЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ НОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ БЕЗПЕКИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття присвячена аналізу змісту, масштабів і специфіки військової допомоги Україні з боку Королівства Данія в умовах повномасштабної фази російсько-Української війни з 2022 р. Визначено, що участь Данії не обмежується одноразовими постачаннями озброєнь, а репрезентує нову форму безпекової дипломатії, у межах якої мала за розмірами держава відіграє активну роль у формуванні європейського безпекового простору. Данська допомога має багатовимірну структуру: постачання важкого озброєння, техніки, боєприпасів, проведення тренувальних місій, інвестування у виробництво українського озброєння, створення спільних промислових хабів, підтримку інновацій у сфері дронів, розмінування та технологічного розвитку. Особливу увагу приділено інституалізованим механізмам співпраці – Ukrainefonden, Defense Industry Hub у Києві, тристороннім форматам із Чехією та Нідерландами, участі в коаліціях типу «Рамштайн» і «коаліції F-16». Висвітлюється також послідовна політична лінія Копенгагена, спрямована на підтримку України як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівнях. У дослідженні обґрунтовується, що саме «данська модель» становить якісно новий підхід до стратегічного партнерства, у якому військова допомога поєднується з довгостроковими політичними зобов'язаннями, технологічною кооперацією та інституційним впливом у міжнародній системі безпеки.

Ключові слова: Данія, військова допомога, Україна, російсько-Українська війна, міжнародні відносини, данська модель.

Постановка проблеми та її актуальність. Данія, незважаючи на свій відносно невеликий оборонний бюджет і обмежені запаси озброєння, стала одним із системних і стратегічно послідовних донорів військової допомоги Україні з початку повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. Вона демонструє приклад цілеспрямованої підтримки не лише через передачу озброєння, але й через фінансування міжнародних ініціатив, замовлення техніки в кооперації з іншими країнами та інвестиції у виробництво зброї безпосередньо в Україні. Данська модель військової допомоги відзначається високою гнучкістю, інституційною адаптивністю та багатокomпонентністю, поєднуючи фінансові, матеріальні, політичні й дипломатичні інструменти. У 2022–2025 рр. Данія закріпилася

Рудько Сергій Олексійович, кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Рудько С. О., 2025

серед лідерів за обсягами допомоги щодо частки ВВП, а також за якісними інноваціями у механізмах підтримки. Значущість дослідження обумовлена необхідністю системного аналізу досвіду Данії в наданні оборонної допомоги, окреслення її моделі як прикладу для інших держав і визначення ролі цієї допомоги в підвищенні стійкості Збройних Сил України та зміцненні європейської безпеки загалом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій показує, що тема військової підтримки України з боку Королівства Данія є відносно новою та недостатньо дослідженою в українській академічній літературі. Наявні матеріали переважно представлені аналітичними звітами, офіційними повідомленнями та публіцистикою. Активно висвітлюють цю тематику провідні українські спеціалізовані ресурси, зокрема *Military*, а також міжнародні й данські ЗМІ – Reuters, Bloomberg, DR, TV2, Berlingske, Kristeligt Dagblad тощо. У цих публікаціях фіксується динаміка допомоги, склад переданого озброєння, специфіка міжнародної співпраці, однак подання часто є фрагментарним і ситуативним.

Серед ключових джерел інформації – офіційні ресурси Уряду, Міністерства оборони та збройних сил Данії, а також платформи урядів партнерських країн – зокрема Норвегії, Чехії та Швеції. Саме ці повідомлення фіксують створення Danish Ukraine Fund, постачання артилерійських систем CAESAR, танків Leopard 1, винищувачів F-16, організацію підготовки українських військових, а також участь Данії у багатосторонніх ініціативах разом із Нідерландами, Чехією, Норвегією та Великою Британією.

Особливої ваги набув аналітичний звіт Kiel Institute (2024), у якому вперше узагальнено роль Данії у закупівлях української зброї, створенні Defense Industry Hub у Києві та фінансуванні спільних оборонних ініціатив. У цьому контексті важливо враховувати також інформацію від іноземних оборонних компаній (зокрема Nexter і Rheinmetall), що беруть участь у виконанні данських контрактів, а також багатосторонні офіційні заяви – зокрема тристоронню ініціативу Данії, Нідерландів і Чехії з постачання озброєння та комюніке «коаліції F-16».

Незважаючи на обсяг доступної інформації, цілісний академічний аналіз саме «данської моделі» допомоги Україні відсутній. Актуальним є систематичне узагальнення наявної джерельної бази та осмислення цього феномену як прояву нової дипломатії безпеки малих держав у системі трансформації європейської безпекової архітектури.

Метою дослідження є аналіз змісту, форм, етапів та унікальних підходів військової допомоги з боку Королівства Данія. Акцент зроблено на особливостях «данської моделі», яка поєднує пряме постачання військової техніки, інвестиції у розвиток українського оборонно-промислового комплексу, технологічні інновації та активну участь у міжнародних коаліціях і багатосторонніх програмах військової підтримки. Саме ці аспекти свідчать про появу нового типу дипломатії безпеки, яка дозволяє малим за розміром державам відігравати значущу роль у глобальній безпековій архітектурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова підтримка України з боку Королівства Данія характеризується не лише значними обсягами, але й цілеспрямованістю, довгостроковістю та політичною стабільністю. Фундаментом цієї допомоги стала інституалізація підтримки у вигляді спеціального фонду *Ukraine-fonden*, створеного в березні 2023 р. Початково його обсяг становив 7 млрд данських крон, з яких 5,4 млрд було передбачено на військову допомогу, 1,2 млрд – на гуманітарну підтримку, а ще 0,4 млрд – на сприяння участі данських компаній у відновленні України (*Denmark establishes*, 2023). Уже в червні того ж року парламент Данії затвердив розширення фінансування фонду до 21,9 млрд крон у період 2023 – 2028 років. Це рішення дозволило не лише оперативню реалізовувати нові пакети допомоги, але й планувати оборонну співпрацю в середньостроковій перспективі, включно з постачанням техніки, навчанням особового складу та контрактуванням оборонних послуг (*Aftalepartier enige*, 2023).

Політична позиція Копенгагена щодо підтримки України формувалася ще до початку повномасштабного вторгнення Росії. Уже 29 січня 2022 р. прем'єр-міністерка Метте Фредеріксен заявила про готовність надавати Україні військову допомогу, включаючи озброєння та інше обладнання. Вона підкреслила, що Данія не має принципових заперечень проти постачання зброї, якщо цього вимагатиме ситуація (*Statsministeren er klar*, 2022).

З початком повномасштабної війни в лютому 2022 р. Копенгаген почав швидко активізовувати підтримку. Уже 1 березня було оголошено про завершення першого великого пакета допомоги, який включав 2 700 протитанкових ракет, мобільний шпиталь, бронемашини та інше обладнання. Водночас данський літак *Hercules* здійснив оперативну доставку вантажу до Польщі, звідки допомогу було передано українській стороні (*Forsvarsminister åbner*, 2022).

На тлі цих подій Данія поступово стала однією з провідних країн Європи за рівнем підтримки України в перерахунку на душу населення. При цьому політичний консенсус щодо необхідності допомоги зберігався навіть під час зміни складу уряду та ротації міністрів оборони. Усі основні парламентські партії підтвердили підтримку пакета в 5,8 млрд крон у вересні 2023 р., а також – умов використання переданої техніки виключно на території України, що стало ознакою високого рівня політичної відповідальності (*Danmark sender sin, 2023*).

Формування багаторічної рамки підтримки дозволило Данії не лише забезпечити сталість допомоги, а й адаптувати її до потреб фронту. Зокрема, рішення про передання винищувачів F-16 супроводжувалося одночасною підготовкою пілотів і технічного персоналу, що свідчить про цілісний підхід, а не точкову допомогу. Окрім того, Копенгаген координує свої дії з іншими партнерами, включаючи участь у фондах, багатосторонніх закупівлях і тренувальних програмах, виступаючи як суб'єкт стратегічного планування в європейській безпековій політиці.

Основні напрями військової допомоги

Артилерія стала одним із першочергових напрямів данської військової допомоги Україні, що сформувався ще на початку повномасштабної війни росії. Уже в перші місяці 2022 р. Данія надала Збройним Силам України 2 700 протитанкових ракет, а також інші засоби для захисту сухопутних підрозділів, зокрема бронежилети й мобільний шпиталь (*Forsvarsminister åbner, 2022*). Згодом розпочалося постачання важкої артилерії, яке переросло у багаторівневу програму.

У січні 2023 р. Копенгаген ухвалив рішення передати Україні всі 19 наявних самохідних артилерійських установок CAESAR 8×8 калібру 155 мм, виробництва французької компанії Nexter. Ці гармати ще не були інтегровані у бойові структури армії Данії, однак рішення про передачу було підтримано більшістю парламентських партій у відповідь на офіційне прохання України (*Danmark donerer artilleri, 2023*). У березні-квітні 2023 р. в Оксбелі понад 100 українських військовослужбовців – артилеристи, водії й техніки – пройшли інтенсивну підготовку під керівництвом 1-ї артилерійської бригади Королівства Данії, що включала повноцінну експлуатацію систем у польових умовах (*Ukrainske soldater uddannet, 2023*).

Крім постачання CAESAR, Данія також виступила співфінансистом тристоронньої ініціативи з Німеччиною та Норвегією

щодо виробництва і передачі Україні 16 артилерійських установок словацького виробництва Zuzana 2. Перші гармати було передано в серпні 2023 р., що стало прикладом ефективної європейської координації оборонної допомоги (*Німеччина, Данія та Норвегія, 2022*).

Паралельно Королівство Данія активно долучалася до вирішення проблеми нестачі артилерійських боєприпасів. У співпраці з Норвегією вона здійснила поставки тисяч снарядів калібру 155 мм. Зокрема, Данія надала металеві заряди, детонатори та запали, необхідні для формування повноцінних артилерійських пострілів. У червні 2023 р. було анонсовано додаткову передачу 1 500 боєприпасів у готовому вигляді та ще 500 снарядів – окремо, з можливістю інтеграції в інші системи (*Norway and Denmark, 2023*).

Данія також взяла участь у фінансуванні ініціатив з контрактування артилерійських снарядів у межах чеської програми швидкого постачання боєприпасів, оголошеної у 2024 р., продовжуючи підтримку вже у наступному році. Крім того, у травні 2025 р. було затверджено новий пакет допомоги (26-й за рахунком), який включав додаткові артилерійські системи та боєприпаси, продовжуючи системну лінію посилення вогневої потужності української армії.

Бронетехніка. Передача бронетехніки стала одним із найінтенсивніших і довготриваліших напрямів допомоги Данії Україні. Її модель вирізнялася не лише кількістю техніки, а передусім структурованим поєднанням прямих поставок, модернізації, фінансування закупівель у партнерських країнах і підготовки екіпажів. Упродовж 2022-2025 років Данія забезпечила постачання понад 80 модернізованих танків Leopard 1A5, профінансувала передачу 14 основних бойових танків Leopard 2A4, надала щонайменше 50 бронетранспортерів M113 у різних модифікаціях, закупила 15 одиниць Т-72 у співпраці з Чехією, а також виступила замовником 40 бойових машин піхоти CV90, виготовлення яких здійснюється шведською компанією BAE Systems Hägglunds (*Danmark donerer Leopard-kampvogne, 2023*).

Показово, що Данія не обмежилася лише власними запасами – частина техніки була викуплена у приватних компаній або замовлена на промислових підприємствах інших країн. Зокрема, у випадку Leopard 1 було залучено німецьку компанію FFG, яка займалася модернізацією машин, що зберігалися після зняття з

озброєння. У проєкті також брали участь Німеччина та Нідерланди, але саме Данія взяла на себе фінансування значної частини ремонтних робіт і підготовку українських екіпажів на своїй території та в Німеччині (*Сафронов, 2023*). Така модель не лише розширила технічну базу для ЗСУ, а й забезпечила уніфікацію частини бронетанкових підрозділів.

Характерною ознакою данського підходу стало поєднання постачання як західної, так і радянської техніки. Передача модернізованих танків Т-72ЕА у партнерстві з Чехією та Нідерландами свідчила про гнучкість Копенгагена у врахуванні існуючих логістичних і навчальних спроможностей ЗСУ (*ČR, Dánsko, 2023*). Крім того, Данія виступила фінансовим донором у випадку передачі Болгарією бронетехніки БТР-60, компенсувавши її вартість і сприявши модернізації болгарської армії (*Люксіков, 2025*). Це демонструє готовність Копенгагена брати участь у розширених схемах постачання навіть без формального володіння технікою.

Данія також зафіксована як ймовірне джерело постачання броневих автомобілів Mowag Eagle, які з'явилися в розпорядженні українських сил у 2023 р. Хоча офіційного підтвердження не було, лише Данія і Швейцарія використовували ці машини у відповідних модифікаціях, і швейцарський нейтралітет унеможливує їхній експорт до зони війни (*Ян, 2023*). Отже, навіть у таких випадках Данія демонструє гнучкість у реалізації своїх політичних намірів, поєднуючи формально обмежені дії з фактичним зміцненням українських оборонних спроможностей.

Авіаційна підтримка. Участь Данії у забезпеченні повітряної компоненти оборони України стала одним із найбільш резонансних і політично значущих напрямів підтримки. Ключовим рішенням стало надання Україні 19 багатоцільових винищувачів F-16, які перебували на озброєнні Повітряних сил Данії. Ці літаки належать до модернізованої версії F-16AM (Block 20 MLU) і мають боездатність, співмірну з конфігурацією Block 50/52. Вони здатні застосовувати ракети класу «повітря-повітря» з активним радіолокаційним наведенням і інтегруватися в системи західного зразка, що суттєво підвищує ефективність бойового застосування (*Danmark vil donere, 2023*).

Процес передачі літаків супроводжувався дипломатичною взаємодією з Нідерландами та США. В серпні 2023 р. США офіційно дозволили експорт F-16 до України, що розблокувало

реалізацію багатосторонньої «коаліції винищувачів», до якої увійшли Данія, Нідерланди, Велика Британія, Канада та інші союзники (Holland & Ali, 2023). Данія стала однією з провідних країн-операторів цієї ініціативи, запропонувавши як самі літаки, так і ресурси для повного навчального циклу українських фахівців.

Підготовка українського персоналу була організована на базі Скридstrup – основному авіаційному центрі Повітряних сил Королівства. У серпні 2023 р. на базу прибули перші 73 українці, з яких восьмеро – пілоти, решта – техніки, інженери й тилові спеціалісти. Навчальна програма включала медичну, мовну й льотну підготовку, з можливістю переходу до практичних польотів у 2024 р. Перші льотчики мали попередній бойовий досвід, натомість наступні групи склалися з молодих пілотів, яких планували навчати впродовж триваліших курсів, зокрема у Великій Британії (Forsvaret har påbegyndt, 2023).

Згідно з офіційною позицією міністра оборони Якоба Еллеманна-Єнсена, передані F-16 мають використовуватись виключно в межах території України. Це рішення поширюється на всі данські військові постачання, включаючи танки та літаки. Обмеження зумовлене принциповою позицією Копенгагена щодо забезпечення оборонного, а не наступального характеру допомоги (Ellemann: Danske F-16, 2023).

Паралельно уряд Данії ухвалив рішення про дострокове зняття своїх F-16 з бойового чергування у 2025 р. замість 2027 р., щоб прискорити передачу літаків Україні. Це стало можливим завдяки прискореному введенню в експлуатацію нових F-35A, що замінюють парк застарілих машин ВПС Данії (Lindegaard, 2023).

Підготовка пілотів і техніків із самого початку супроводжувалась координацією з Пентагоном. США офіційно підтвердили свою участь у тренувальній програмі та погодили її проведення на території Європи під наглядом союзників. Це заклало основу для створення навчального хабу, у якому Данія виступає центральною країною-інструктором і донором літаків (Pentagon Press Secretary, 2023).

ППО та ракети. Участь Данії у зміцненні протиповітряної оборони України була послідовною, багаторівневою й охоплює різні форми підтримки: від передачі систем озброєння до участі в міжнародних ініціативах із посилення повітряної безпеки. Одним із перших кроків стало вивчення можливості передачі ракет типу

Stinger ще в лютому 2022 р. Тодішній міністр оборони Данії Мортен Бедсков підтвердив, що в національних арсеналах зберігаються ПЗРК, однак через їхню застарілість потребувалося оцінити боєготовність. Це питання розглядалося на рівні парламенту, і незважаючи на первинне списання, ракети розглядалися як потенційна допомога (*Danmark har 'ingen*, 2022).

Подальші рішення стали частиною комплексної допомоги. У червні 2023 р. міністерство оборони Данії оголосило про передачу Україні партії з 2 000 артилерійських снарядів і ракет до систем ППО, що фінансується із *Ukrainefonden* (*Danmark sender 2000*, 2023). Ракетна складова в цьому випадку не була детально конкретизована, однак її наявність у складі пакета свідчить про спрямовану підтримку повітряного компоненту оборони.

Найбільш вагомим сигналом про фокус на ППО став 11-й пакет військової допомоги Королівства Данія, оголошений 30 червня 2023 р. Із загального обсягу в 1,3 млрд данських крон основна частина була призначена саме на посилення систем протиповітряної оборони України. Заявлені закупівлі передбачали не лише передачу ракет, а й фінансування проєктів спільних закупівель, зокрема в межах Міжнародного фонду для України (IFU), заснованого за підтримки Великої Британії (*Høj.*, 2023).

Додаткові елементи протиповітряної оборони надавались у межах ширших пакетів, таких як десятий пакет вартістю 1,7 млрд крон, оголошений у травні 2023 р. У ньому також згадувалося обладнання для ППО серед іншого обладнання, зокрема бронетехніки, інженерних засобів і засобів розмінування (*Danmark sender største*, 2023).

Водночас Данія активно долучалася до міжнародних дискусій щодо повітряної безпеки України. Зокрема, під час зустрічей Контактної групи у форматі «Рамштайн» Копенгаген неодноразово підтверджував готовність спрямовувати допомогу саме на ППО, включно з фінансуванням боєприпасів і технологічної підтримки (*Opening Remarks*, 2023).

Слід зазначити і передачу протикорабельних ракет *Naagroop*, оголошену у травні 2022 р. Хоча ці системи не є частиною класичної ППО, вони мають значення для захисту узбережжя й портів, які часто зазнають ракетних ударів з боку російських сил (*Супрун К. Данія передасть*, 2022).

Підтримка українського ОПК

Одним із інноваційних аспектів військової підтримки України з боку Королівства Данія стала системна орієнтація на розвиток українського оборонно-промислового комплексу. Цей підхід вийшов за межі традиційної допомоги у вигляді техніки й боєприпасів і заклав підґрунтя для довгострокової співпраці, включно з виробничими проєктами, прямими контрактами та фінансуванням за рахунок конфіскованих російських активів.

Однією з перших практичних реалізацій нової моделі стало включення закупівель українського озброєння до складу допомоги. Йдеться насамперед про артилерійські системи «Богдана» українського виробництва, які були закуплені за кошти Ukrainefonden. Це підтвердив міністр оборони Данії Троельс Лунд Поульсен у 2023 р., наголосивши, що данська сторона має на меті підтримати не лише армію України, а й її оборонну промисловість. Принциповою новацією стало укладення контрактів безпосередньо з українськими виробниками, що виводить данську допомогу на інший рівень – від гуманітарного донорства до стратегічної інвестиції в обороноздатність союзника.

У 2024 р. Данія стала першою державою, яка здійснила масштабні закупівлі озброєння, виробленого безпосередньо в Україні. Загальна сума таких замовлень сягнула 870 млн євро й охоплювала, зокрема, партію з 18 артилерійських систем «Богдана» та бойові дрони українського виробництва. Крім цього, у жовтні 2024 р. Данія оголосила про створення Defense Industry Hub при посольстві в Києві – платформи для координації співпраці між оборонними секторами обох країн. Цей хаб має на меті налагодження спільного виробництва, технологічну кооперацію у сфері дронів та розробку програмного забезпечення для потреб оборонної галузі. Такий підхід, що отримав у літературі назву «данська модель», демонструє потенціал швидкого, ефективного й дешевшого забезпечення України зброєю, одночасно зміцнюючи її оборонно-промисловий комплекс (*Bomprezzi, Cherepinskiy, Irto, 2024*).

У травні 2025 р. Європейський Союз офіційно погодив виділення 830 млн євро заморожених російських активів на потреби Збройних Сил України, з яких значна частина реалізовуватиметься саме через механізми Данії. Її уряд виступив одним з адміністраторів цього інструменту, що свідчить про високу довіру з боку партнерів. Копенгаген узяв на себе функцію оператора закупівель, зокрема для таких країн, як Норвегія, Нідерланди, Канада, а також у межах ширших коаліційних ініціатив.

Роль Данії в якості закупівельного хабу сформувалась на підґрунті її участі в тристоронніх форматах із Чехією та Нідерландами. Під час зустрічі Контактної групи в Рамштайні у вересні 2023 р. було підписано відповідну спільну заяву про наміри щодо фінансування закупівель чеського озброєння для України. У межах цієї угоди Данія профінансувала постачання бойових машин, стрілецької зброї, засобів ППО, артилерії та боєприпасів, що стало одним із перших прикладів повноцінного контрактного підходу із залученням оборонних ресурсів союзників-партнерів (*ČR, Dánsko, 2023*).

Крім того, Данія долучилась до процесу локалізації виробництва оборонної техніки на території України. Влітку 2023 р. було підписано два меморандуми про створення виробничих потужностей для техніки розмінування: компанія «Пожмашина» отримала право виробляти продукцію у співпраці з данською Hydrema, а ще одна українська компанія – за технологіями хорватської ДОК-ІНГ. Уряд Данії підтвердив готовність профінансувати ці проєкти за умови державного замовлення, що свідчить про перехід до глибшої індустріальної інтеграції (*Кисилевський Д., 2023*).

Інновації, технології, стартапи

Важливою складовою «данської моделі» підтримки України стала орієнтація на інновації, розвиток оборонних технологій та впровадження новітніх рішень у сфері безпеки. Цей напрям є не лише допоміжним щодо класичного озброєння, а й демонструє стратегічне мислення Копенгагена, який розглядає Україну як партнера не лише в обороні, а й у спільному технологічному розвитку.

У липні 2023 р. Королівство Данія передало Україні шість безпілотних літальних апаратів, призначених для дистанційного сканування місцевості з метою розмінування. Комплекси оснащені сканерами, здатними виявляти металеві об'єкти на глибині до трьох метрів. Українські оператори та пілоти пройшли тритижневу підготовку, після чого дрони були інтегровані у діяльність Державної спеціальної служби транспорту. Данські БПЛА функціонують у складі двоосібних команд і дозволяють працювати на великих площах, зменшуючи ризики для саперів і підвищуючи ефективність гуманітарного розмінування (*Козацький С. Україна отримала, 2023*).

Цей кейс став прикладом кооперації між державними структурами, українськими інженерами та данськими науково-технологічними організаціями. Відомо, що до розробки технічних характеристик долучався Данський технологічний інститут (DTI), а також українські стартапи, які пропонують рішення в галузі робототехніки й безпілотних систем. Данська підтримка була

спрямована не лише на передачу обладнання, а й на створення умов для інтеграції українських інженерних і конструкторських рішень у загальноєвропейську екосистему безпекових технологій.

У межах відновлення, оголошеного на Лондонській конференції в червні 2023 р., Данія підтримала два проєкти локалізації виробництва техніки для розмінування. Йдеться про українську компанію «Пожмашина». Виробництво заплановано здійснювати в Україні за участі данських технологій, а фінансування має надійти від уряду Данії у разі підписання держзамовлення. Інший проєкт реалізується із залученням хорватської компанії ДОК-ІНГ, але координація виробництва та інтеграція в українську інфраструктуру також здійснюється за участі данських структур (*Кисилевський Д. Світові виробники, 2023*).

Участь Данії в технологічному розвитку України охоплює не лише оборонну, а й цивільну інфраструктуру, однак у сфері безпеки вона демонструє унікальний підхід: не просто передати сучасне обладнання, а зробити Україну учасником його виробництва, обслуговування та подальшого розвитку. Це дозволяє Україні не лише оперативно розв'язувати нагальні потреби, а й зміцнювати власний науково-технологічний потенціал у стратегічній перспективі.

Тренування і бригадна ініціатива

Данія однією з перших серед європейських держав системно включилася в процес підготовки українських військовослужбовців, розширюючи участь у тренувальних програмах і коаліційних ініціативах, які формують нову якість Збройних Сил України. Участь данських інструкторів у багатонаціональних програмах навчання, підтримка командного складу та спеціалізованих підрозділів стали невіддільною складовою її стратегії допомоги.

Уже в серпні 2022 р. Королівство Данія офіційно приєдналося до операції Interflex – британської ініціативи з базової підготовки українських військових. Було направлено 130 інструкторів, які брали участь у навчанні новобранців, забезпечуючи підготовку за стандартами НАТО в умовах бойових сценаріїв. Програма охоплювала тактичну медицину, саперну підготовку, вогневу підготовку та базові навички бою. Данські військові здійснювали навчання на базах у Великій Британії та пізніше – у Данії (*Козацький С. Данія навчатиме, 2022*).

У вересні 2022 р. було підтверджено початок підготовки українських військових безпосередньо на території Данії. Таке

рішення розширило географію тренувальної інфраструктури та дозволило зосередити окремі напрями, зокрема підготовку командирів, підрозділів територіальної оборони, а також навчання в умовах, наближених до європейських стандартів. Це також свідчило про високий рівень довіри між оборонними структурами двох країн (Супрун К. *Українські військові*, 2022).

Протягом 2023 р. навчальні місії розширювались. У червні данські інструктори провели низку польових тренувань у Північній Англії, акцентуючи на виборі позицій, розвідці, роботі з вибухо-небезпечними предметами та тактичній медицині. Данські офіцери брали участь також у підготовці українських екіпажів танків Leopard 1A5 на території Німеччини, що супроводжувалося співпрацею з представниками промисловості (*Mission Update*, 2023).

Окремий напрям – участь Данії в Nordic-Baltic Brigade Initiative. Ця ініціатива, започаткована разом із країнами Північної та Балтійської Європи, передбачає спільну підготовку, матеріально-технічне забезпечення та формування нових з'єднань у межах розширеного партнерства. Данія взяла на себе завдання з навчання кадрів, передачі бронетехніки та надання матеріальної бази для формування нових підрозділів, які згодом можуть бути інтегровані у спільні оперативні структури.

Політичний вимір і міжнародна координація

Політична підтримка України з боку Данії із самого початку повномасштабної війни Росії набрала системного характеру, перетворившись на один із ключових векторів зовнішньої політики Копенгагена. Цей курс виражався не лише у заявах солідарності, а й у конкретних рішеннях, ініціативах і координатційній діяльності на міжнародному рівні, зокрема у форматах багатосторонньої дипломатії, конференцій та безпекових союзів.

Одним із перших проявів цього стала зустріч прем'єр-міністра Данії Метте Фредеріксен із Президентом України Володимиром Зеленським та прем'єром Іспанії Педро Санчесом у квітні 2022 р. в Києві, під час якої було оголошено про новий пакет допомоги на 600 млн крон. Цей візит засвідчив готовність Копенгагена брати на себе лідерство у підтримці України навіть у найгарячіший період бойових дій (*Козацький С. Данія виділить*, 2022).

Ключову роль у формалізації міжнародної координації Данія відіграла як організаторка Конференції північноєвропейських союзників у серпні 2022 р. в Копенгагені. Під час заходу було зібрано понад 1,5 млрд євро на військову допомогу Україні, а сама Данія додатково оголосила про виділення 110 млн євро. Конференція

стала початком нового рівня взаємодії між країнами Півночі та Балтії, які координували постачання озброєння, підготовку кадрів і фінансову підтримку ЗСУ (Сафронов Т. Конференція, 2022).

У вересні 2023 р. в Рамштайні Данія офіційно підписала з Нідерландами та Чехією Спільну заяву про наміри, що передбачає спільні постачання озброєння до України, зокрема танків, БМП, засобів ППО, РЕБ, стрілецької зброї та боєприпасів. У цій трьохсторонній конструкції Данія виступає як фінансовий оператор, спонсоруючи закупівлю техніки у Чехії для потреб української армії. Це приклад гнучкого і стратегічного підходу до координації, який дозволяє активізувати допомогу навіть за відсутності власних ресурсів за певними номенклатурами (ČR, Dánsko, 2023).

Також Данія брала активну участь у формуванні «коаліції винищувачів», зокрема через дипломатичну взаємодію з Нідерландами, США, Великою Британією та іншими державами, що стало передумовою передачі Україні винищувачів F-16. Її участь у переговорах забезпечила створення багатонаціональної навчальної платформи та запуск підготовки українських пілотів у Скридstrupі, що супроводжувалося чіткими політичними зобов'язаннями та комунікацією умов використання техніки (Danmark vil donere, 2023).

На вищому політичному рівні Данія послідовно підтримує ідею довгострокових гарантій безпеки для України. Копенгаген виступає за укладання формальних угод між Україною та її союзниками, включно з механізмами тренування, постійної оборонної співпраці та швидкого реагування на нові виклики. Ця позиція відображена в постійних заявах представників уряду Данії на форумах НАТО, ЄС і G7.

Висновки. Данська військова підтримка України демонструє перехід від одноразових постачань до довгострокової, політично гарантованої архітектури взаємодії, що охоплює озброєння, тренування, інвестиції у виробництво, технології та міжнародну координацію. Її унікальність полягає у комплексності: постачання зброї супроводжується навчанням, технічною інтеграцією й логістикою, а також фінансуванням іноземних і вітчизняних контрактів. Данія виступає не лише донором, а координатором багатосторонніх форматів і оператором закупівель, поєднуючи політичну волю з практичними механізмами реалізації. Цей підхід формує нову модель безпекової дипломатії, в якій навіть невелика держава здатна задавати стандарти стратегічної підтримки.

Використані посилання

Aftalepartier enige om at øge støtten til Ukraine med 21,9 mia. kr. Forsvarsministeriet. 19. juni 2023. URL: <https://surli.cc/fioctb> (дата звернення: 28.07.2025).

Bomprezzi P., Cherepinskiy D., Irto G., Kharitonov I., Nishikawa T., Trebesch C. Ukraine Support After Three Years of War: Aid remains low but steady and there is a shift toward weapons procurement. Kiel Institute for the World Economy. 2024. URL: <https://surli.li/jbwjlt> (дата звернення: 28.07.2025).

ČR, Dánsko a Nizozemsko podepsaly v Ramsteinu dohodu k dodávkám zbraní na Ukrajinu. Ministerstvo obrany ČR, 19. září 2023. URL: <https://surli.lu/ojheiy> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark donerer artilleri til Ukraine. Forsvarsministeriet. 19. januar 2023. URL: <https://www.fmn.dk/da/nyheder/2023/danmark-donerer-artilleri-til-ukraine/> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark donerer Leopard-kampvogne til krigen i Ukraine. DR. 7 Februar 2023. URL: <https://surli.li/shwpsj> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark donerer yderligere 45 kampvogne til Ukraine. *Avisen Danmark*. 19. september 2023. URL: <https://surli.li/oyhqhk> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark har 'ingen principiel modstand' mod at sende våben til Ukraine. DR. 5. februar 2022. URL: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/forsvarsministeren> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark sender 2000 artillerigranater til Ukraine. 12. juni 2023. *Berlingske*. URL: <https://www.berlingske.dk/politik/danmark-sender-2000-artillerigranater-til-ukraine> [Дата звернення 28.07.2025].

Danmark sender sin største økonomiske donation til Ukraine siden invasionen. Forsvarsministeriet. 12. september 2023. URL: <https://surli.li/ozxqhb> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark sender største donation nogensinde til Ukraine. TV 2. 2. maj 2023. URL: <https://surli.li/xrpxwr> (дата звернення: 28.07.2025).

Danmark vil donere F16-fly til Ukraine. Forsvarsministeriet, 20. august 2023. URL: <https://www.fmn.dk/da/nyheder/2023/danmark-vil-donere-f16-fly-til-ukraine/> (дата звернення 28.07.2025).

De første kampvogne er leveret til Ukraine. Forsvaret. 8. september 2023. URL: <https://www.forsvaret.dk/da/nyheder/2023/leo1/> (дата звернення: 28.07.2025).

Denmark establishes \$1 bln fund to aid Ukraine. *Reuters*. 15 March 2023. URL: <https://surli.lu/ccsblv> (дата звернення: 28.07.2025).

Ellemann: Danske F-16-kampfly må kun bruges i Ukraine. *Kristeligt Dagblad*. 21. august 2023. URL: <https://surli.lu/izcvdx> (дата звернення: 28.07.2025).

Forsvaret har påbegyndt træningsforløb af ukrainske piloter. Forsvaret. 20. august 2023. URL: <https://surli.lu/bojirg> (дата звернення: 28.07.2025).

Forsvarsminister åbner for nye våbensendinger til Ukraine. *Herning Folkeblad*. 1. marts 2022. URL: <https://www.herningfolkeblad.dk/artikel/2f94368f-9522-3ddd-ab1b-d694e37a84f0> (дата звернення: 28.07.2025).

Høj O. Danmark donerer yderligere 1,3 milliarder kroner til Ukraine. 30. juni 2023. DR. URL: <https://surli.lu/clzusk> (дата звернення: 28.07.2025).

Holland S., Ali I. US approves sending F-16s to Ukraine from Denmark and Netherlands. *Reuters*. 17 August 2023. URL: <https://surli.cc/ibxknj> (дата звернення: 28.07.2025).

Joint infantry fighting vehicle procurement worth SEK 2.5 billion signed. Government Offices of Sweden. 6 December 2024. URL: <https://surl.li/jtyzbk> (дата звернення: 28.07.2025).

Lindegaard L. Danske F-16-fly pensioneres to år tidligere - baner vejen for donation til Ukraine. *DR*. 26. june 2023. URL: <https://surl.li/pvwlpe> (дата звернення: 28.07.2025).

Mission Update 23 – 2023. Forsvaret. 7. Juni 2023. URL: <https://www.forsvaret.dk/da/nyheder/2023/mission-update-23-2023/> (дата звернення: 28.07.2025).

Norway and Denmark cooperate on new donations to Ukraine. Regjeringen.no. 15 June 2023. URL: <https://surl.lu/kimhah> (дата звернення: 28.07.2025).

Opening Remarks by Secretary of Defense Lloyd J. Austin III at the 12th Ukraine Defense Contact Group. 25 May 2023. U.S. Department of Defense. URL: <https://surl.lu/gtcxbd> (дата звернення: 28.07.2025).

Pentagon Press Secretary Air Force Brig. Gen. Pat Ryder Holds a Press Briefing. U.S. Department of Defense, 22 June 2023. URL: <https://surli.cc/anhdqv> (дата звернення: 28.07.2025).

Statsministeren er klar til at støtte Ukraine med militært udstyr. *Viborg Folkeblad*. 29. januar 2022. URL: <https://surli.cc/ajubgn> (дата звернення: 28.07.2025).

Ukrainske soldater uddannet på danske artilleripjecer. Forsvaret. 5. juli 2023. URL: <https://surli.cc/zhzhac> (дата звернення: 28.07.2025).

Кисилевський Д. Світові виробники машин для розмінування оголосили про локалізацію виробництва своєї техніки в Україні. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 23 червня 2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/237995.html (дата звернення: 28.07.2025).

Козацький С. Данія виділить близько 90 млн доларів на зброю для України. 23 квітня 2022. *Military*. URL: <https://surli.cc/xahqzt> (дата звернення: 28.07.2025).

Козацький С. Данія навчатиме українських військових у Великій Британії. *Military*. 10 серпня 2022. URL: <https://surli.cc/xkuejs> (дата звернення: 28.07.2025).

Козацький С. Україна отримала від Данії дрони для розмінування. *Military*. 18 липня, 2023. URL: <https://military.com/uk/news/ukrayina-otrymala-vid-daniyi-drony-dlya-rozminuvannya/> (дата звернення: 28.07.2025).

Люксіков М. Болгарія отримала компенсацію від Данії за передану Україні техніку. *Military*. 6 лютого 2025. URL: <https://surli.cc/dfxxft> (дата звернення: 28.07.2025).

Німеччина, Данія та Норвегія профінансують поставку нових САУ Zuzana 2 для України. *Military*. 2 жовтня 2022. URL: <https://surli.cc/smofcd> (дата звернення: 28.07.2025).

Сафронов Т. Конференція в Копенгагені зібрала €1,5 мільярда для військової допомоги Україні. 11 серпня 2022. *Military*. URL: <https://surli.cc/ffuman> (дата звернення: 28.07.2025).

Сафронов Т. У липні до України прибудуть перші Leopard 1A5. *Military*. 3 липня 2023. URL: <https://military.com/uk/news/u-lypni-do-ukrayiny-prybudut-persh-leopard-1a5/> (дата звернення: 28.07.2025).

Супрун К. Данія передасть Україні протикорабельні ракети Naagroon та пускові установки. 23 травня 2022. *Military*. URL: <https://surli.cc/mlhsjv> (дата звернення: 28.07.2025).

Супрун К. Українські військові проходять навчання в Данії. 14 вересня 2022. *Military*. URL: <https://military.com/uk/news/ukrayinski-vijskovi-prohodytymut-navchannya-v-daniyi/> (дата звернення: 28.07.2025).

Ян О. В Україні помічені бронемашини Mowag Eagle. *Militaryni*. 28 лютого 2023. URL: <https://militaryni.com/uk/news/v-ukrayini-pomicheni-bronemashyny-mowag-eagle/> (дата звернення: 28.07.2025).

References

Aftalepartier enige om at øge støtten til Ukraine med 21,9 mia. kr. (2023, June 19). Forsvarsministeriet. Retrieved from <https://surl.cc/fioctb> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Answering the Call: Heavy Weaponry Supplied to Ukraine. (2022, April 16). Oryx. Retrieved from <https://www.oryxspioenkop.com/2022/04/answering-call-heavy-weaponry-supplied.html> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Bomprezzi, P., Cherepinskiy, D., Irto, G., Kharitonov, I., Nishikawa, T., Trebesch, C. (2024). Ukraine Support After Three Years of War: Aid remains low but steady and there is a shift toward weapons procurement. Kiel Institute for the World Economy. Retrieved from <https://surl.li/jbwjlt> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

ČR, Dánsko a Nizozemsko podepsaly v Ramsteinu dohodu k dodávkám zbraní na Ukrajinu. (2023, September 19). Ministerstvo obrany ČR. Retrieved from <https://surl.lu/ojheiy> [Accessed July 28, 2025] (ces.).

Danmark donerer artilleri til Ukraine. (2023, January 19). Forsvarsministeriet. Retrieved from <https://www.fmn.dk/da/nyheder/2023/danmark-donerer-artilleri-til-ukraine/> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark donerer Leopard-kampvogne til krigen i Ukraine. (2023, February 7). DR. Retrieved from <https://surl.li/shwpsj> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark donerer yderligere 45 kampvogne til Ukraine. (2023, September 19). *Avisen Danmark*. Retrieved from <https://surl.li/oyhqhk> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark har 'ingen principiel modstand' mod at sende våben til Ukraine. (2022, February 5). DR. Retrieved from <https://www.dr.dk/nyheder/indland/forsvarsministeren> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark sender 2000 artillerigranater til Ukraine. (2023, June 12). *Berlingske*. Retrieved from <https://www.berlingske.dk/politik/danmark-sender-2000-artillerigranater-til-ukraine> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark sender sin største økonomiske donation til Ukraine siden invasionen. (2023, September 12). Forsvarsministeriet. Retrieved from <https://surl.li/ozxqhb> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark sender største donation nogensinde til Ukraine. (2023, May 2). TV 2. Retrieved from <https://surl.li/xrpxwr> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Danmark vil donere F16-fly til Ukraine. (2023, August 20). Forsvarsministeriet. Retrieved from <https://www.fmn.dk/da/nyheder/2023/danmark-vil-donere-f16-fly-til-ukraine/> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

De første kampvogne er leveret til Ukraine. (2023, September 8). Forsvaret. Retrieved from <https://www.forsvaret.dk/da/nyheder/2023/leo1/> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Denmark establishes \$1 bln fund to aid Ukraine. (2023, March 15). *Reuters*. Retrieved from <https://surl.lu/ccsblv> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Ellemann: Danske F-16-kampfly må kun bruges i Ukraine. (2023, August 21). *Kristeligt Dagblad*. Retrieved from <https://surl.lu/izcvdx> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Forsvaret har påbegyndt træningsforløb af ukrainske piloter. (2023, August 20). Forsvaret. Retrieved from <https://surl.lu/bojirg> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Forsvarsminister åbner for nye våbensendinger til Ukraine. (2022, March 1). *Herning Folkeblad*. Retrieved from <https://www.hemingfolkeblad.dk/artikel/2f94368f-9522-3ddd-ab1b-d694e37a84f0> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Germany, Denmark, and Norway will finance the supply of new Zuzana 2 self-propelled howitzers to Ukraine. (2022, October 2). *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/smfocd> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Høj, O. (2023, June 30). Danmark donerer yderligere 1,3 milliarder kroner til Ukraine. *DR*. Retrieved from <https://surli.lu/clzusk> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Holland, S., & Ali, I. (2023, August 17). US approves sending F-16s to Ukraine from Denmark and Netherlands. *Reuters*. Retrieved from <https://surli.cc/ibxknj> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Joint infantry fighting vehicle procurement worth SEK 2.5 billion signed. (2024, December 6). Government Offices of Sweden. Retrieved from <https://surli.li/jtyzbk> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Kozatskyi, S. (2022, April 23). Denmark will allocate about \$90 million for weapons for Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/xahqzt> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Kozatskyi, S. (2022, August 10). Denmark will train Ukrainian military in the United Kingdom. *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/xkuejs> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Kozatskyi, S. (2023, July 18). Ukraine received drones for demining from Denmark. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/ukrayina-otrymala-vid-daniyi-drony-dlya-rozminuvannya/> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Kysylevskyi, D. (2023, June 23). Global manufacturers of demining machines announced the localization of their equipment production in Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine Press Service. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/237995.html [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Lindegaard, L. (2023, June 26). Danske F-16-fly pensioneres to år tidligere – baner vejen for donation til Ukraine. *DR*. Retrieved from <https://surli.li/pvwlppe> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Liuksikov, M. (2025, February 6). Bulgaria received compensation from Denmark for equipment transferred to Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/dfxxft> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Mission Update 23 – 2023. (2023, juni 7). Forsvaret. Retrieved from <https://www.forsvaret.dk/da/nyheder/2023/mission-update-23-2023/> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Norway and Denmark cooperate on new donations to Ukraine. (2023, June 15). Regjeringen.no. Retrieved from <https://surli.lu/kimhah> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Opening Remarks by Secretary of Defense Lloyd J. Austin III at the 12th Ukraine Defense Contact Group. (2023, May 25). U.S. Department of Defense. Retrieved from <https://www.defense.gov/News/Speeches/Speech/Article/3407082/opening-remarks-by-secretary-of-defense-lloyd-j-austin-iii-at-the-12th-ukraine/> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Pentagon Press Secretary Air Force Brig. Gen. Pat Ryder Holds a Press Briefing. (2023, June 22). U.S. Department of Defense. Retrieved from <https://surli.cc/anhdqv> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Safronov, T. (2022, August 11). Copenhagen conference raised €1.5 billion for military aid to Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/ffuman> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Safronov, T. (2023, July 3). The first Leopard 1A5 tanks will arrive in Ukraine in July. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/u-lypni-do-ukrayiny-prybudut-persh-leopard-1a5/> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Statsministeren er klar til at støtte Ukraine med militært udstyr. (2022, januar 29). *Viborg Folkeblad*. Retrieved from <https://surli.cc/ajubgn> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Suprun, K. (2022, May 23). Denmark will transfer Harpoon anti-ship missiles and launchers to Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://surli.cc/mlhsjv> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Suprun, K. (2022, September 14). Ukrainian military will undergo training in Denmark. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/ukrayinski-vijskovi-prohodytymut-navchannya-v-daniyi/> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Ukrainske soldater uddannet på danske artilleripjecer. (2023, juli 5). Forsvaret. Retrieved from <https://surli.cc/zhzahc> [Accessed July 28, 2025] (dan.).

Yan, O. (2023, February 28). Mowag Eagle armored vehicles spotted in Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/v-ukrayini-pomicheni-brone-mashyny-mowag-eagle/> [Accessed July 28, 2025] (ukr.).

Rudko S.

THE DANISH MODEL OF MILITARY ASSISTANCE TO UKRAINE AS AN EXPRESSION OF A NEW SECURITY DIPLOMACY IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article focuses on analyzing the content, scale, and specific features of military assistance provided to Ukraine by the Kingdom of Denmark during the full-scale phase of the Russian-Ukrainian war since 2022. It is established that Denmark's engagement goes far beyond one-time arms deliveries and represents a new form of security diplomacy, in which a small state plays an active role in shaping the European security landscape. Danish assistance is characterized by a multidimensional structure: deliveries of heavy weapons, equipment, and ammunition; training missions; investments in Ukrainian weapons production; establishment of joint industrial hubs; and support for innovation in drones, demining technologies, and broader technological development. Special attention is given to institutionalized mechanisms of cooperation—such as Ukrainefonden, the Defense Industry Hub in Kyiv, trilateral formats with the Czech Republic and the Netherlands, and participation in coalitions like the Ramstein Group and the F-16 Coalition. The study also highlights Copenhagen's consistent political stance in supporting Ukraine on both bilateral and multilateral levels. It argues that the "Danish model" constitutes a qualitatively new approach to strategic partnership, integrating military assistance with long-term political commitments, technological cooperation, and institutional influence within the international security system.

Keywords: Denmark, military assistance, Ukraine, Russian-Ukrainian war, international relations, Danish model.

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РОЗВИТОК ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

УДК 623.746.7:623.746.9:623.4:623.438:355.48(477:470)“2014/2025”

МАЛЬКОВ О. О.

<https://orcid.org/0000-0002-4303-1726>

ПЕПЕЛЯШКО І. М.

<https://orcid.org/0009-0007-4529-2157>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.195-210>

ЕВОЛЮЦІЯ ОЗБРОЄННЯ ВЕРТОЛЬОТІВ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ БЕЗПІЛОТНИМ ЛІТАЛЬНИМ АПАРАТАМ (ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014 – 2025 рр.)

У статті досліджується еволюція озброєння та обладнання вертольотів армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України в контексті протидії безпілотним літальним апаратам під час російсько-Української війни 2014 – 2025 рр. Проаналізовано два взаємопов'язані напрями розвитку та модернізації авіаційної техніки, а саме: польові ініціативи особового складу військових частин та керівного складу командування армійської авіації і промислове закріплення польових інновацій екіпажів у конструкції вертольотів. Розглянуто приклади впровадження в конструкцію вертольотів сучасних оптико-електронних систем та зразків західного озброєння, після апробації їх у військах, а також втілення польових (фактично “кустарних”) рішень, направлених на пошук та знищення безпілотних літальних апаратів. Встановлено, яким чином практичні ініціативи у військах вплинули на розвиток озброєння вертольотів. Вивчено світові практики обладнання вертольотів для боротьби з повітряними загрозами та виявлено їх позитивну кореляцію з вітчизняним досвідом. Зроблено висновок про взаємозв'язок між польовими ініціативами екіпажів і промисловою модернізацією вертольотів та перспективи подальшого розвитку озброєння вертольотів для виконання завдань у системі протиповітряної оборони.

Ключові слова: вертольоти армійської авіації; безпілотні літальні апарати; модернізація авіаційного озброєння; авіаційне обладнання, протиповітряна оборона.

Постановка проблеми та її актуальність. Від початку російської агресії проти України у 2014 р. і особливо після повномасштабного вторгнення 2022 р. безпілотні літальні апарати (БпЛА) стали одним із ключових інструментів ведення війни. Ворожі розвідувальні та ударні дрони суттєво підвищили

Мальков Олександр Олександрович, доцент кафедри тактики факультету бойового застосування військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Пепеляшко Іван Михайлович, військовослужбовець військової частини А1604.

© Мальков О. О., Пепеляшко І. М., 2025.

загрозу для важливих державних та військових об'єктів, транспортної інфраструктури та цивільного населення. Українська система протиповітряної оборони (ППО) зіштовхнулася з проблемою масованих атак БпЛА типу Shahed-131/136, що мають низьку вартість, велику дальність і потужну бойову частину.

У цих умовах одним із нестандартних, але, як показав досвід, дієвих рішень стало залучення армійської авіації (АА) Сухопутних військ (СВ) Збройних Сил (ЗС) України, насамперед вертольотів Мі-8 та Мі-24, для боротьби з дронами-камікадзе. Це породило низку наукових і практичних питань. Чи може вертоліт бути ефективною платформою проти БпЛА? Які зміни потрібні в його озброєнні та обладнанні? Яким чином поєднати тактичні експерименти екіпажів з промисловою модернізацією авіаційної техніки?

Відповіді на ці питання мають як наукову, так і прикладну значущість, оскільки вони визначають нові підходи до застосування авіації у системі ППО України та формують досвід, релевантний для інших армій світу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика протидії БпЛА з використанням авіації привертає увагу вітчизняних та іноземних науковців і є предметом численних наукових досліджень, які належать до таких взаємопов'язаних напрямів: історично-технічний розвиток армійської авіації, аналіз оперативних спроможностей, методології протидії БпЛА, бойова модернізація вертолітної техніки, а також виклики логістики, сертифікації й навчання.

Так, існують дослідження, що зосереджені на еволюції організаційної структури та технічного розвитку армійської авіації України в період 1991–2021 років. Вони показують, що до 2014 року модернізація парку вертольотів зосереджувалася переважно на базових ремонтах, заміні двигунів, оновленні електроніки та підтримці існуючих радянських систем, але не включала спеціалізованих удосконалень для боротьби з БпЛА (Мельник, 2025: 113–116).

Інший напрямок досліджень дає порівняльний аналіз парку бойових вертольотів України, рф та провідних країн Європейського Союзу (ЄС) та країн – учасниць Північно-атлантичного договору (НАТО), де вказується, що хоча кількісна характеристика вертольотів в Україні є відносно невеликою в порівнянні з величиною загроз від БпЛА, відмова або затримка у модернізації оптико-електронних систем, озброєння й систем навігації створює значні розриви у потенціалі реагування на ці загрози (Корсунов та ін., 2025: 44–46).

Таким чином, історична і технічна література надає міцний фон для подальших досліджень, але недостатньо приділяє уваги залученню вертольотів АА для боротьби з БПЛА, не фокусується на деталях експериментальних рішень, ініційованих у військах та на тому, як ці рішення увійшли в підґрунтя промислової модернізації.

Окрема лінійка досліджень акцентує увагу на тому, що масові атаки дронів, особливо баражуючих або ударних (як-от Shahed), створюють новий тип повітряної загрози, який поєднує малу висоту, невисоку швидкість (тотожну з діапазоном швидкостей вертольота), використання як нічних, так і складних погодних умов, і, як висновок, що існуючі засоби ППО далеко не завжди можуть ефективно протистояти цій загрозі (*Кучеренко та ін., 2025а, Башинський та ін., 2024*).

Роботи іноземних дослідників, зокрема (*Brewczyński et al., 2024, Grieco et al., 2025*), надають методологію для порівняння ефективності різних конфігурацій сучасних систем боротьби з безпілотними літальними апаратами (C-UAS): зокрема, чутливість теплових та оптичних каналів, швидкість реагування, точність наведення, ймовірність ураження з різних дистанцій та в різних умовах освітлення. Це безпосередньо резонує з технічними і тактичними даними, отриманими екіпажами АА СВ ЗС України під час польових експериментів.

У статті “Протидія безпілотним авіаційним системам (БПЛА) у військових операціях” (*Dobija, 2023*) автор аналізує, як військові структури інших держав адаптують існуючі ресурси під нові загрози, і що нові тактичні концепції (швидка реакція, інтеграція сенсорів, оптимізація маршруту перехоплення) стають необхідністю.

Автори статті “Технологія системи з туреллю та гарматою, інтегрована в систему відображення, встановлену на шоломі” (*Çalışkan et al., 2024*) розглядають інтеграцію турельної гарматної системи зі шолом-монітором (Helmet Mounted Display System, HMDS) на вертольоти, зокрема оцінюючи, як система прицілювання та наведення гармати працює з огляду на рух платформи, стабілізацію та помилки через віброреакцію. Це може бути корисним для порівняння з українськими дослідженнями, де три окремі системи (оптика – лазер – стрілець) намагаються бути інтегрованими в одну управлінську лінію.

Дослідження «Система(и) боротьби з безпілотними літальними апаратами (C-UAS): сучасний стан, виклики та майбутні

тенденції» (Wang et al., 2021) надає широку картину технологічних трендів: комбінація радарів, оптики, акустичних та RF сенсорів, джерел даних; також підкреслює важливість швидкої оцінки загрози, мінімізації часу від виявлення до ураження. Це є критичною теоретичною опорою для розробки тактики дій, що формувалася у екіпажів АА СВ ЗС України.

Хоча міжнародні дослідження містять технологічні рамки і методології, вони зазвичай не охоплюють випадків, коли існують обмежені ресурси, нерівномірний доступ до високотехнологічного обладнання, і коли технічні рішення в польових умовах диктуються бюджетом, штатним озброєнням та підручними засобами – відбувається в Україні.

У дослідженнях, доступних на сьогодні, чітко вказано: виклики, пов'язані з масованими атаками дронів, вимагають адаптивних тактичних і технічних рішень. Особливо важливим є те, що український досвід, описаний у журналістських і внутрішніх джерелах, а також спорадичних технічних звітах, вже містить значну кількість інновацій. Проте академічна література ще не завершила систематизацію цих практик, не описала в деталях різні експериментальні конфігурації, їхню тактичну ефективність і обмеження. Ця стаття може заповнити цю прогалину, поєднавши емпіричний досвід військ із міжнародними технологічними підходами та практиками.

Мета та завдання дослідження. Стаття має на меті дослідити еволюцію озброєння вертольотів армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України в умовах боротьби з безпілотними літальними апаратами у 2014 – 2025 рр., зокрема, з'ясувати взаємозв'язок між польовими ініціативами екіпажів та подальшою промисловою модернізацією авіаційної техніки і визначити його вплив на перспективи подальшого розвитку озброєння вертольотів в контексті виконання завдань армійською авіацією у системі ППО з урахуванням світових практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння еволюції озброєння вертольотів армійської авіації (АА) України необхідно починати з аналізу її технічного та організаційного фону. Після розпаду СРСР парк вертольотів ЗС України складався з радянських платформ (Мі-8 та Мі-24 у численних модифікаціях). Протягом 1990-х і 2000-х років можливості модернізації були суттєво обмежені через фінансові й інституційні фактори: відсутність

масових програм оновлення парку, брак інвестицій у модернізацію штатного озброєння та уніфікацію прицільно-електронних систем. Тому, коли у 2014 р. розгорілися бойові дії на Донбасі, АА вже мала значну технічну заборгованість: частина бортів вимагала капітального ремонту, а штатне озброєння було конструкції минулого століття (Мельник, 2025: 182).

Російсько-Українська війна радикально трансформувала роль АА у системі ППО України. Якщо в перші роки війни вертольоти здебільшого виконували завдання з вогневої та логістичної підтримки Сухопутних військ (Koval, Malkov et al., 2023: 136 – 141), то з моменту масових ударів безпілотних літальних апаратів-камікадзе типу Shahed-136/131 виникла нова потреба: залучення вертольотів для перехоплення малорозмірних і малошвидкісних повітряних цілей (Кучеренко та ін., 2025b: 20).

Фактично в Україні процес модернізації вертолітної техніки розпочався за ініціативи льотного та інженерно-технічного складу командування і військових частин АА СВ ЗС України, які власними силами почали створювати польові моделі боротьби з БпЛА. У подальшому українські авіаремонтні підприємства (“Авіакон”, “МС Авіа-Грейд”, “Хелітрейнінг Україна”) спільно з міжнародними партнерами розпочали інтеграцію сучасних оптико-електронних систем (FLIR, WESCAM MX-15D, LEOSS-T) на вертольоти АА (Defence-Express, 2024).

Ці процеси відбувалися паралельно і взаємодоповнювали один одного: польові інновації екіпажів формували вимоги до промисловості, а заводська модернізація закріплювала найуспішніші польові рішення. Аналогічний механізм спостерігається і в інших країнах НАТО, де польові інновації часто виникають безпосередньо у бойових підрозділах, а згодом інституціоналізуються у вигляді серійних програм модернізації (Modig et al., 2022).

Польові ініціативи з’явилися як спонтанна відповідь особового складу військових частин АА на реальні загрози. Мотиви були практичні: необхідність негайно знизити шкоду від масованих атак дронами, обмеженість інших ресурсів (засоби ППО та ракети і боеприпаси до них), а також присутній на рівні бригад армійської авіації технічний потенціал, який можна було швидко задіяти. Ці ініціативи часто виникали на особистих засадах, іноді – “поза офіційними каналами”, що дозволяло швидко випробувати різні тактичні концепції та технічні конфігурації без тривалих бюрократичних процедур.

Досвід бойових дій 2015 – 2018 рр. показав; що у простих метеорологічних умовах (ПМУ) екіпажі АА можуть візуально виявляти й уражати невеликі безпілотні літальні апарати за допомогою штатного озброєння вертольотів (UNIAN, 2015). Цей досвід став технічною і психологічною основою для подальшого пошуку рішень уночі та в складних метеорологічних умовах (СМУ), коли візуальні засоби виявлення вже не працювали.

Основна гіпотеза була простою: якщо вдень екіпаж вертольоту може візуально виявляти і знищувати дрон, то вночі потрібно забезпечити “візуалізацію” цілі іншими засобами (прилади нічного бачення, тепловізори та ін). Це підштовхнуло льотний склад до пошуку недорогих, швидкодоступних рішень, які можна було б поставити “на крило” в умовах бойових дій.

За ініціативи офіцерів командування армійської авіації, одним із перших кроків стали пробні польоти на аеродромі в Узині, де екіпажі Мі-8 і Мі-24, разом із екіпажами БпЛА ЗС України, відпрацювали завдання пошуку та виявлення БпЛА у денних і нічних умовах. Мета польотів – визначити, які оптичні інструменти дають корисну інформацію і як найкраще організувати процедуру наведення.

Виявлення БпЛА здійснювалося у декілька способів: візуально (за наявності бортових аеронавігаційних вогнів (БАО) або відблисків); із застосуванням окулярів нічного бачення (ОНБ); із застосуванням переносних комерційних тепловізійних приладів.

Випробування показали, що:

- ОНБ у певних умовах працюють, але їхня здатність виявляти невеликі рухомі цілі в небі обмежена;

- комерційні тепловізори (мисливського класу) виявилися більш універсальними, оскільки фіксували тепловий “хвіст” двигуна БпЛА і давали можливість візуально його відслідковувати у відносно великому секторі. При цьому комерційні моделі, наприклад, прилади типу Pulsar, VisCam тощо, мали достатньо гарну чутливість на доступному ціновому рівні.

Ці спостереження сформували базовий набір вимог до озброєння й обладнання: необхідність тепловізійного каналу для цілодобового виявлення, використання підсвітки прожекторами та підвищення щільності вогню.

Наступний крок з дозволу Головнокомандувача ЗС України – проведення офіційного експерименту, де БпЛА Bayraktar TB2 ЗС України використовувався як ціль для відпрацювання нової концепції боротьби з БпЛА, основою якої стали пункт наведення авіації (ПНА) та зведені вертолітні групи виявлення та перехоплення

БпЛА. До експерименту були залучені екіпажі вертольотів Н-125 Державної прикордонної служби України (ДПСУ), оснащені оптико-електронними системами (ОЕС) FLIR, та екіпажі АА (Мі-8, Мі-24). Експеримент показав, що найбільш стабільних результатів досягають при комбінації засобів, коли ПНА надає координати і параметри польоту цілі, вертоліт виявлення Н-125 ДПСУ за допомогою ОЕС FLIR виявляє і, використовуючи пошуковий прожектор, підсвічує ціль, а перехоплювач (Мі-8, Мі-24) займає вигідне положення (позаду, вище, правіше від БпЛА) та відкривали вогонь зі штатних кулеметів або зі стрілецької зброї бортових стрільців та знищували ціль у зоні прицільного вогню. Перші бойові вильоти підтвердили правильність цієї концепції та дозволили досягти перших підтверджених успіхів у перехопленні Shahed-136 у 2024 р. (*Military*, 2024). Логічним подальшим розвитком цієї концепції стало встановлення ОЕС типу FLIR безпосередньо на вертольоти АА, що робило їх автономними бойовими одиницями.

Перші бойові застосування вертольотів АА, переобладнаних на авіаремонтних підприємствах України, підтвердили правильність обраного шляху модернізації авіаційної техніки для перехоплення БпЛА різних типів. Публічні відео і повідомлення підтвердили випадки, коли Мі-8 обладнані кулеметами M134 Minigun та ОЕС FLIR, успішно збивали БпЛА типу Shahed (*UNIAN*, 2025). Такі кейси дали валідацію польовим рішенням і активізували процес промислової модернізації.

З огляду на польові інновації в результаті системної роботи командування АА СВ ЗС України вітчизняна промисловість та іноземні партнери розпочали кілька ключових програм модернізації вертолітного парку. Подальший розвиток забезпечується міжнародною технічною допомогою. У 2025 році Канада передала 16 комплектів ОЕС WESCAM MX-15D для інтеграції на вертольоти Мі-8МТ(МТВ) та Мі-24 (*Canada.ca*, 2025). Паралельно командуванням ведеться робота щодо укладання контракту з Німеччиною на постачання комплектів ОЕС LEOSS-T із монтажем на вертольоти Мі-8МТ(МТВ). Передбачено поступове встановлення систем протягом 2026 року.

Таким чином, експерименти з ОЕС типу FLIR і подібними системами заклали основу промислового напрямку модернізації, але їхня вартість і темпи інтеграції залишаються вкрай обмеженими, що спонукало на місцях шукати інші альтернативи дорогим оптико-електронним приладам.

За відсутності ОЕС екіпажі розпочали використання комерційних тепловізорів типу Pulsar, VisCam та ін., як тимчасового робочого інструменту, що породило нову проблему – установка цих моделей на вертольоти АА з можливістю сканування повітряного простору для візуального пошуку БпЛА.

Оскільки на вертольотах Ми-24Р вже існує штатна рухома платформа УСПУ-24, призначена для наведення курсового кулемета ЯкБ-12,7, льотний склад обрав її як тимчасовий носій для тепловізора. УСПУ-24 має очевидні переваги: забезпечує оберти за азимутом та кутом місця (приблизно ± 60 по горизонталі і від $+20$ до -40 по вертикалі) (*Широкопад А.Б., 1999: 189*), доступ до привода та сумісний інтерфейс керування. Це дозволило льотчику-оператору здійснювати покрокове сканування повітряного простору (зліва на право, зверху вниз), під час пошуку БпЛА, за допомогою комерційного тепловізора, що закріплювався на місці кулемета ЯкБ-12,7.

На перших ітераціях алгоритм дій був досить примітивний: після виведення ПНА вертольота в район пошуку цілі льотчик-оператор з використанням УСПУ-24, на якій закріплений тепловізор, сканує повітряний простір і з виявленням цілі, наводить командира екіпажу на ціль, використовуючи прості голосові команди: “вище”, “нижче”, “лівіше”, “правіше”. Практика показала обмеження цього підходу: мовні інструкції уповільнювали процедуру, створювали ризик неточності при високій швидкості цілі та деколи призводили до втрати візуального контакту з ціллю під час маневрування.

Щоб позбутися цієї проблеми, наступним кроком стала розробка варіанта, де до тепловізора додавали компактну лазерну указку, направлену паралельно його оптичній осі. При виявленні цілі оператор вмикав лазер – командир екіпажу візуально “зчитував” точку підсвічування і швидко займав потрібне положення для стрільби.

При цьому лазерна указка мала бути безпечною (eyesafe/eye-class) та видимою у денних та нічних умовах як у інфрачервоному (ІЧ), так і у видимому спектрі. Це дозволяло бачити цілі в ОНБ, або їхнє візуальне виявлення. В результаті лазер суттєво прискорив наведення і зменшив кількість помилок.

Водночас демонтаж штатного кулемета ЯкБ-12,7 та інсталяція на його місце тепловізора створили нову дилему – чим знищувати виявлені БпЛА, що, своєю чергою, призвело до розуміння необхідності залучити додаткові сили і засоби для знищення виявлених БпЛА. Це розуміння змінило штатну структуру екіпажу: з’явився новий член екіпажу – бортовий стрілець, який безпосередньо

знищував БпЛА стрілецькою зброєю з вантажної кабіни, використовуючи шкворневі установки для десанту. В подальшому практика військ довела, що зразки радянської зброї (ПК, ПКТ, РПК та їм подібні) не ефективні для боротьби з БпЛА, мають гіршу кучність і ефективну дальність порівняно з деякими західними зразками. Тому командування поступово переозброювало бортових стрільців на гвинтівки типу FN MAG/M240 (7,62×51 мм) або інші схожі системи, що підвищували ймовірність ураження цілі з відносно безпечної дистанції (UNIAN, 2025).

Паралельно екіпажі вертольотів Мі-8 почали впроваджувати досвід екіпажів Мі-24 та обрали місцем для закріплення комерційного тепловізора платформу курсового кулемета (ПКТ), але механіка платформи ПКТ не забезпечувала необхідних кутів огляду (особливо по куту місця) та плавного точного контролю. В результаті пошуку технічного рішення в польових умовах спроектували та встановили в кабіні Мі-8 на місці платформи курсового кулемета платформу із сервоприводами, яка забезпечувала більший діапазон відхилень і плавне керування джойстиком з робочого місця льотчика-штурмана. Така платформа дозволяла оператору здійснювати кругове сканування повітряного простору (азимут – кут місця) та швидко фіксувати ціль. Льотчик-штурман керував тепловізором з синхронізованою лазерною указкою за допомогою джойстика. Після виявлення цілі вмикав лазер, чим давав цілевказівку командирі екіпажу. Командир екіпажу після виявлення цілі займав відповідне положення та за допомогою пошукової фари-прожектора давав цілевказання бортовому стрільцю, після чого останній знищував ціль. У подальшому були поодинокі спроби синхронізувати фару-прожектор з тепловізійною платформою.

Крім того, деякі бортові стрільці почали використовувати різноманітні нічні приціли для більш точного ураження повітряних цілей. Враховуючи той факт, що вертольоти не мають інтегрованих бортових лазерних далекомірів для малих і низьколітніх цілей, це створювало ризик зближення на небезпечну дистанцію до ударних БпЛА із великою бойовою частиною (Shahed має бойову частину близько 40 кг; радіус ураження уламками – до 200 м (*Methodological instructions ...*, 2023: 9)). Практичним виходом стала оцінка дистанції за візуальним розміром теплового контуру у приладі стрільця: якщо тепловий контур апарата перекидає близько половини вертикального діаметра екрана при встановленому цифровому або оптичному зумі – це приблизно відповідає дистанції 200 м – оптимальній для відкриття

вогню зі стрілецької зброї. Ця методика, хоч і груба, дала екіпажам практичний критерій для прийняття рішення за відсутності далекоміра.

У процесі подальшого розвитку озброєння вертольотів АА, враховуючи, що УСПУ-24 вже має приводи та інтерфейс керування, з'явилась ідея не лише ставити замість ЯкБ-12,7 тепловізор і указку, а й синхронізувати їх із кулеметом – тобто створити конфігурацію, де льотчик-оператор може одночасно виявляти ціль, наводитись на неї та вести вогонь, використовуючи один джойстик.

На етапі підготовки та часткових випробувань штатна синхронізація УСПУ-24 так і не стала масовою – надто багато технічних і сертифікаційних бар'єрів, тому триває і досі. Натомість підхід «тепловізор – лазер – бортовий стрілець» залишився робочим стандартом для більшості екіпажів у 2024 – 2025 рр., що підтверджується результатами (понад 4500 БпЛА різних типів знищено екіпажами АА з липня 2024 по вересень 2025 р.).

Разом з тим, попри очевидні успіхи досі існують і невирішені проблеми, що наведені нижче.

Залежність від ПНА. Інформаційна система «Віраж-планшет» не придатна для наведення через затримку відображення даних, тому екіпажі залишалися залежними від цілевказання ПНА.

Навігаційні труднощі. У районах дії БпЛА активно працюють засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), тому були втрати екіпажами вертольотів сигналів навігації і як, наслідок, втрати орієнтування в просторі (особливо в хмарах або СМУ), що призводило до здійснення вимушеної посадки «всліпу» у складних метеоумовах.

Безпека зближення. Ударні БпЛА типу Shahed мають потужну бойову частину, крім того, сьогодні є стійка тенденція щодо її збільшення, тому визначення безпечної дистанції залишилося критичною проблемою.

З огляду на польові інновації особового складу військових частин АА, їх вплив на можливості промислової модернізації авіаційної техніки та з урахуванням виявлених проблем можна зробити прогноз щодо перспектив подальшого розвитку озброєння вертольотів у контексті протидії безпілотним літальним апаратам. Основними тенденціями будуть:

- подальша інтеграція ОЕС в авіаційне обладнання вертольотів Мі-8 та Мі-24 шляхом встановлення ОЕС WESCAM MX-15D, LEOSS-T, FLIR, що дозволить екіпажам самостійно здійснювати пошук і супровід цілей;

- заміна штатного морально застарілого озброєння та модулів управління ним (так сьогодні вже проводяться випробування бойових модулів «Wolly» з кулеметом

КТ-7,62 (*Міністерство оборони України...*, 2024) та ведеться робота щодо інтеграції багатоствольних кулеметів M134 Minigun з універсальною станиною, що дозволяє встановлювати їх на різні модифікації вертольотів Mi-8 (*Defence Express*, 2025));

- розвиток радіолокаційних і оптичних систем пошуку й ідентифікації повітряних цілей з можливістю визначення точної дальності до цілі, а також фіксації цілі та синхронізацію приладів відображення інформації й навігації з метою подальшого оснащення вертольотів бортовими радарми, аналогічними тим, що застосовуються на сучасних ударних вертольотах типу HAL Prachand (*Звіт Міністерства оборони Індії*, 2025), що приведе до зниження залежності екіпажів від роботи наземних ПНА;

- забезпечення вертольотів стійкою навігацією за рахунок встановлення направлених антен для супутникової навігації, стійких до впливу засобів РЕБ.

Крім того, стає очевидним, що досвід України та шляхи подальшої модернізації вертольотів у контексті протидії безпілотним літальним апаратам корелюються з практиками інших держав.

Так Саудівська Аравія та Ємен для боротьби з дронами хуситів оснащували вертольоти AH-64 Apache та UH-60 Black Hawk тепловізорами і кулеметами (*Defence UA*, 2022).

США використовують ОЕС WESCAM та аналогічні системи на вертольотах спеціальних операцій для перехоплення малих БпЛА (*Звіт Міністерства оборони США*, 2025).

Індія встановила на вертольоти HAL Prachand бортові РЛС і ОЕС, що дозволяють вести пошук БпЛА у складних умовах (*Звіт Міністерства оборони Індії*, 2025).

Усі ці приклади підтверджують, що промислове закріплення польових інновацій українських екіпажів відповідає світовим тенденціям еволюції озброєння вертольотів в умовах боротьби з сучасними БпЛА.

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу розвитку озброєння вертольотів армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України для боротьби з БпЛА у 2014 – 2025 рр. виявлено міцний взаємозв'язок між польовими ініціативами екіпажів та промисловою модернізацією вертольотів.

Еволюція озброєння вертольотів відбувається двома паралельними, але взаємопов'язаними шляхами: польові ініціативи особового та командного складу АА СВ ЗС України і модернізація вертолітного парку вітчизняними і іноземними компаніями.

Польові рішення (а саме, використання комерційних тепловізорів, штатних (як от УСПУ-24) та саморобних сервоплатформ для їх встановлення, синхронізація лазерних указок з цими платформами та пошуковими прожекторами вертольотів, інших підручних засобів) забезпечили швидке набуття бойових спроможностей підрозділами АА СВ ЗС України у боротьбі з БпЛА різних типів, а промислові рішення (установка оптико-електронних комплексів FLIR, HOSP-410LI, WESCAM та LEOSS-T на частині вертольотів АА СВ ЗС України (стратегія “плавного нарощування”) з використанням міжнародної технічної допомоги) закріплюють ці спроможності вже на рівні бойової спеціалізованої платформи.

Крім того, в ході дослідження встановлено, що взаємозв'язок між польовими ініціативами екіпажів та подальшою промисловою модернізацією авіаційної техніки має безпосередній вплив на подальший розвиток озброєння вертольотів у контексті протидії повітряним загрозам, де основними, й світовими тенденціями є подальша інтеграція ОЕС в авіаційне обладнання вертольотів, заміна штатного морально застарілого озброєння та модулів управління ним, впровадження бортових радарів, відеокамер із можливістю фіксації цілі, синхронізованих з приладами від оброблення інформації та РЕБ-стійкої навігації.

Використані посилання

Башинський В., Клят Ю., Тристан А. (2024). Методичний підхід до прогнозування джерел воєнних загроз для забезпечення воєнної безпеки України. Випробування та сертифікація, 3(5). С. 14 – 19.

Звіт Міністерства оборони Індії, 2025. Міністерство оборони підписало два контракти з HAL на суму 62,7 млрд рупій на постачання 156 LCH та Prachand Збройним силам. https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2116411&utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 21.09.2025).

Звіт Міністерства оборони США: Department of Defense Counter Unmanned Aircraft Systems: Background and Issues for Congress March 31, 2025. https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R48477/R48477.1.pdf?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення 21.09.2025).

Корсунов С.І., Оборонов М.І., Орехов С.В., Токар О.А., Ярошук В.В., Черкашин С.В. Аналіз парку бойових вертольотів Росії, України, провідних країн Європи та світу. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2025. № 1(83). С. 40 – 55.

Кучеренко Ю., Возний О., Лавров О., Коломійцев О. і Першина Е. (2025а) “Роль застосування безпілотних літальних апаратів російською федерацією у війні проти України та обґрунтування необхідності розробки багатофункціонального комплексу щодо боротьби з ними” Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, 24(2). С. 15 – 23.

Кучеренко Ю., Носик А., Камак Д., & Александров О. (2025b). “Війна російської федерації проти України як перехідний етап до ведення майбутніх інформаційно-технологічних війн”. Випробування та сертифікація, 2(8), С. 43 – 56.

Мельник В. В. Армійська авіація в збройних силах і воєнних конфліктах 1991 – 2021 рр.: еволюція організаційної структури, техніки та бойового застосування: дис. ... д-ра філософії: 14.07.25 / Мельник Володимир Васильович. – Львів, 2025. С. 113 – 116.

Міністерство оборони України, офіційний вебсайт. Дистанційно керована збройова станція Wolly була схвалена для використання в Збройних силах. https://mod.gov.ua/en/news/the-wolly-remote-controlled-weapon-station-has-been-approved-for-use-in-the-defence-forces-1?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 18.09.2025).

Широкорад А.Б. История авиационного вооружения. Минск: Харвест, 1999. С. 189.

Brewczyński, K.D.; Życzkowski, M.; Cichulski, K.; Kamiński, K.A.; Petsioti, P.; De Cubber, G. Methods for Assessing the Effectiveness of Modern Counter Unmanned Aircraft Systems. Remote Sens. 2024, 16, 3714.

Çalışkan, K., & Sakarya, U. (2024). The Turreted Gun System Technology Integrated To The Helmet Mounted Display System. Journal of Aviation Research, 6(2). С. 116 – 131.

Canada.ca. (2025). Офіційний вебсайт уряду Канади. Канадські жертви та військова підтримка Україні. Допомога українським пілотам у польоті. https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/canadian-military-support-to-ukraine.html?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 18.09.2025).

Defence-Express. (2025). Як модернізували українські Мі-8 для вдалого полювання на Shahed з легендарним Minigun. Defence-Express. https://defence-ua.com/news/jak_modernizovali_ukrajinski_mi_8_dlja_vdalogo_poljuvannja_na_shahedi_z_legendamim_minigun-19873.html. (дата звернення: 15.09.2025).

Defence UA. 2022. Давайте глянемо, як вертольоти з кулеметами знищували дрони хуситів, і чим нам це підходить. https://defence-ua.com/army_and_war/davajte_gljanemo_jak_vertoloti_z_kulemetami_znischuvali_droni_husitiv_i_chim_nam_tse_pidhodit-14865.html. (дата звернення: 21.09.2025).

Dobija, K. (2023) Countering Unmanned Aerial Systems (UAS) in Military Operations. Safety & Defense 9(1).

Grieco, G., Amendola, D. and Anderson, D., Detection, Tracking, and Identification of Drones: an Overview on Counter-Uas Techniques, and Open Challenges, Integrated Communications, Navigation And Surveillance Conference, ICNS, 2025, IEEE.

Koval M., Malkov O. (Ed.) (2023). Theoretical and applied aspects of the Russian-Ukrainian war: hybrid aggression and national resilience. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 372. С. 136 – 141.

Methodological instructions for combined-arms units on combating Iranian-made "SHAHED-136" ("GERAN-2") and Russian-made "LANCET-2" strike UAVs (based on the experience of the Russian-Ukrainian war of 2022-2023). Military Guide Publication, 2023. VP 3-00(116)120. https://mil.ee/wp-content/uploads/2024/10/2023_Ukrainian-handbook-C-UAS-ON-IRANIAN-MADE-SHAHED-136-GERAN-2-AND-LANCET-2-ASSOCIATION-AIRCRAFT.pdf. (дата звернення: 10.09.2025).

Military. (2024). Український Mi-8 збив російський Shahed-136. <https://military.com/uk/news/ukrayinskyj-my-8-zbyv-rosijskyj-shahed-136/>. (дата звернення: 18.09.2025).

Modig O. and Andersson K., (2022) “Military Innovation as the Result of Mental Models of Technology”, *Scandinavian Journal of Military Studies*, vol. 5, no. 1, C. 45–62.

UNIAN. (2015). Біля Лисичанська українські військові збили російський безпілотною. UNIAN. <https://www.unian.ua/war/10297521-bilya-lisichanska-ukrajinski-viyskovy-zbili-chergoviy-rosiyskyj-bezpilotnik.html>. (дата звернення: 15.09.2025).

UNIAN. (2025). Гроза «Шахедів»: як українські Mi-8 модернізували для боротьби з безпілотною рф. UNIAN. <https://www.unian.ua/weapons/vertoloti-zbivayut-shahedi-yaki-pokrashchennya-otrimav-ukrajinsky-mi-8-dlya-borotbi-z-bpla-13097811.html>. (дата звернення 15.09.2025).

Wang, J. Liu Y. and Song H., (2021). Counter-Unmanned Aircraft System(s) (C-UAS): State of the Art, Challenges, and Future Trends. *IEEE Aerospace and Electronic Systems Magazine*, vol. 36, no. 3. C. 4–29.

References

Bashynsky, V., Kliat, Y., & Trystan, A. (2024). Methodological approach to forecasting sources of military threats to ensuring the military security of Ukraine. *Testing and Certification*, (3(5)). P. 14-19. (ukr.).

Indian Ministry of Defence Report. 2025. MoD signs two contracts with HAL worth Rs 62.7 billion for supply of 156 LCH and Prachand to the Armed Forces. https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2116411&utm_source=chatgpt.com. [Date accessed 21.09.2025]. (eng.).

U.S. Department of Defense Report: Countering Unmanned Aerial Systems: Background and Questions for Congress, March 31, 2025. https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R48477/R48477.1.pdf?utm_source=chatgpt.com. [Date accessed 21.09.2025]. (eng.).

Korsunov S., Oboronov M., Oriekhov S., Tokar O., Yaroshchuk V., Cherkashyn S. Analysis of the combat helicopter fleet of Russia, Ukraine, leading European and world countries. *Scientific Works of Kharkiv National Air Force University*. 2025. № 1(83). P. 40-55. (ukr.).

Kucherenko, Y., Voznyi, O., Lavrov, O., Kolomiitsev, O. and Pershyna, E. (2025a) “The role of the use of unmanned aerial vehicles by the Russian Federation in the war against Ukraine and the justification of the need to develop the multifunctional complex to combat them”, *Scientific works of State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification*, (2(24)), P. 15-23. (ukr.).

Kucherenko, Y., Nosyk A., Kamak, D., Aleksandrov, O. (2025). The war of the Russian Federation against Ukraine as a transitional stage to future information-technology wars. *Testing and Certification*, (2(8)). P. 43-56. (ukr.).

Melnyk V. V. Army aviation in the armed forces and military conflicts 1991-2021: evolution of organizational structure, equipment and combat use: dissertation ... doctor of philosophy: 07/14/25 / Melnyk Volodymyr Vasylovych. — Lviv, 2025. P. 113-116. (ukr.).

Official website of the Ministry of Defense of Ukraine. The Wolly remote-controlled weapon station has been approved for use in the Armed Forces. https://mod.gov.ua/en/news/the-wolly-remote-controlled-weapon-station-has-been-approved-for-use-in-the-defence-forces-1?utm_source=chatgpt.com. [Date accessed 18.09.2025]. (ukr.).

- Shirokorad A.B. History of aviation weapons. - Mn.: "Harvest", 1999. - P. 189. (rus.).
- Brewczyński, K.D.; Życzkowski, M.; Cichulski, K.; Kamiński, K.A.; Petsioti, P.; De Cubber, G. Methods for Assessing the Effectiveness of Modern Counter Unmanned Aircraft Systems. *Remote Sens.* 2024, 16, 3714. (eng.).
- Çalışkan, K., & Sakarya, U. (2024). The Turreted Gun System Technology Integrated To The Helmet Mounted Display System. *Journal of Aviation Research*, 6(2). P. 116-131. (eng.).
- Canada.ca, Official website of the Government of Canada, 2025. Canadian Donations and Military Support to Ukraine. Helping Ukrainian Pilots Fly. https://www.canada.ca/en/departement-national-defence/campaigns/canadian-military-support-to-ukraine.html?utm_source=chatgpt.com. [Date accessed 18.09.2025]. (eng.).
- Defence-Express. (2025). How Ukrainian Mi-8s were modernized for successful hunting of "Shaheds" with the legendary Minigun https://defence-ua.com/news/jak_modernizuvali_ukrajinski_mi_8_dlja_vdalogo_poljuvannja_na_shahedi_z_legendarnim_minigun-19873.html. [Date accessed 18.09.2025]. (ukr.).
- Defence UA, 2022. Let's see how helicopters with machine guns destroyed Houthis drones, and how it suits us. https://defence-ua.com/army_and_war/davajte_gljanemo_jak_vertoloti_z_kulemetami_znischuvali_droni_husitiv_i_chim_nam_tse_pidhodit-14865.html. [Date accessed 21.09.2025]. (ukr.).
- Dobija, K. (2023) Countering Unmanned Aerial Systems (UAS) in Military Operations. *Safety & Defense* 9(1). (eng.).
- Grieco, G., Amendola, D. and Anderson, D., Detection, Tracking, and Identification of Drones: an Overview on Counter-Uas Techniques, and Open Challenges, Integrated Communications, Navigation And Surveillance Conference, ICNS, 2025, IEEE. (eng.).
- Koval M., Malkov O. (Ed.) (2023). Theoretical and applied aspects of the Russian-Ukrainian war: hybrid aggression and national resilience. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 372. P. 136 – 141. (eng.).
- Methodological instructions for combined-arms units on combating Iranian-made "SHAHED-136" ("GERAN-2") and Russian-made "LANCET-2" strike UAVs (based on the experience of the Russian-Ukrainian war of 2022-2023). Military Guide Publication, 2023. VP 3-00(116)120. https://mil.ee/wp-content/uploads/2024/10/2023_Ukrainian-handbook-C-UAS-ON-IRANIAN-MADE-SHAHED-136-GERAN-2-AND-LANCET-2-ASSOCIATION-AIRCRAFT.pdf. [Date accessed 10.09.2025]. (eng.).
- Militarnyi. (2024). Ukrainian Mi-8 shoots down Russian Shahed-136 <https://militarnyi.com/uk/news/ukrayinskyj-my-8-zbyv-rosijskyj-shahed-136/>. [Date accessed 18.09.2025]. (ukr.).
- Modig O. and Andersson K., (2022) Military Innovation as the Result of Mental Models of Technology. *Scandinavian Journal of Military Studies*, vol. 5, no. 1, P. 45–62. (eng.).
- UNIAN. (2015). Ukrainian military shoots down another Russian drone near Lysychansk. <https://www.unian.ua/war/10297521-bilya-lisichanska-ukrajinski-viyskovi-zbili-chergoviy-rosiyskiy-bezpilotnik.html>. [Date accessed 15.09.2025]. (ukr.).
- UNIAN. (2025). Storm of «Shahedi»: how Ukrainian Mi-8s were modernized to combat Russian drones. <https://www.unian.ua/weapons/vertoloti-zbivayut-shahedi-yaki-pokrashchennya-otrimav-ukrajinskyj-mi-8-dlya-borotbi-z-bpla-13097811.html>. [Date accessed 15.09.2025]. (ukr.).
- Wang, J. Liu Y. and Song H., (2021). Counter-Unmanned Aircraft System(s) (C-UAS): State of the Art, Challenges, and Future Trends. in *IEEE Aerospace and Electronic Systems Magazine*, vol. 36, no. 3, P. 4-29. (eng.).

Malkov O., Pepeliashko I.

**EVOLUTION OF ARMY AVIATION HELICOPTER ARMAMENT IN THE
CONTEXT OF COUNTERING UNMANNED AERIAL VEHICLES (THE
EXPERIENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR, 2014 – 2025)**

The article examines the evolution of the armament and equipment of helicopters of the Army Aviation of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine in the context of countering unmanned aerial vehicles during the Russian-Ukrainian war of 2014–2025. Two interrelated directions of development and modernization of aviation equipment are analyzed, namely: field initiatives of the personnel of military units and the leadership of the Army Aviation Command and the industrial consolidation of field innovations of crews in the design of helicopters. Examples of the introduction of modern optoelectronic systems and samples of Western weapons into the design of helicopters, after their testing in the troops, as well as the implementation of field (actually “homemade”) solutions aimed at searching for and destroying unmanned aerial vehicles, are considered. It is established how practical initiatives in the troops influenced the development of helicopter armament. The world practices of helicopter equipment for combating air threats were studied and their positive correlation with domestic experience was revealed. A conclusion was made about the relationship between field initiatives of crews and industrial modernization of helicopters and the prospects for further development of helicopter armament for performing tasks in the air defense system.

Keywords: army aviation helicopters; unmanned aerial vehicles; modernization of aviation weapons; aviation equipment, air defense.

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРКУ БРОНЕТЕХНІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІДСІЧІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (2014 – 2021)

У статті досліджено стан та розвиток бронетехнічного озброєння Національної гвардії України в період проведення Антитерористичної операції (АТО) та операції Об'єднаних сил (ООС) як першого етапу збройної протидії російській агресії на Сході України. Зазначено, що з початком активної фази бойових дій підрозділи НГУ, нарівні з іншими складовими сектору безпеки і оборони, були змушені адаптуватися до умов війни, не маючи достатньої кількості бронетехніки. У відповідь на ці виклики у частинах оперативного призначення були створені нові підрозділи, зокрема танкові, протитанкові, артилерійські та підрозділи ППО. Особливу увагу приділено процесу прискореного доозброєння, зокрема закупівлям вітчизняної бронетехніки. Водночас проаналізовано тенденції до використання броньованих автомобілів класу MRAP у міжнародному контексті та окреслено виклики, які постали перед українським оборонним комплексом у цих умовах.

Ключові слова: Національна гвардія України, російсько-Українська війна, спеціалізовані броньовані автомобілі, бронетехніка НГУ, Антитерористична операція, операція Об'єднаних сил.

Постановка проблеми та її актуальність. Розгортання бойових дій на Сході нашої держави у 2014 р. стимулювало розвиток у оновленні технічного забезпечення засобів сектору Сил оборони України, зокрема і підрозділів Національної гвардії України (далі – НГУ). Відповіддю на нові виклики стало насичення військових підрозділів сучасними зразками стрілецької зброї, артилерійських систем і бронетехніки. Значного розширення зазнав парк броньованих автомобілів, що дозволило підвищити мобільність і сприяти безпечному перевезенню особового складу під час виконання завдань за призначенням.

Метою статті є дослідження деяких зразків парку бронетехніки НГУ у період з 2014 р. до початку широкомасштабного вторгнення 2022 р. – від початкової мобілізації наявних машин до укомплектування бронетанковою технікою відродженої після Революції Гідності Нацгвардії для виконання ряду бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою розвитку і переоснащення парку бронетехніки в НГУ зацікавлене

Павлік Марина Валеріївна, ад'юнкт науково-організаційного відділу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Павлік М. В., 2025

невелике коло науковців. Одним із небагатьох науковців, сфера зацікавлень якого стосується бронетехніки НГУ, є А. Харук. Його праці вирізняються комплексним підходом до аналізу окремих зразків броньованої техніки, поєднанням техніко-конструкторських характеристик із висвітленням результатів практичних випробувань та умов бойового застосування. Наукові праці дослідника становлять важливе джерело для реконструкції еволюції парку бронетехніки НГУ (Харук, 2022), (Харук, 2023).

Питання характеристик та стану військової автомобільної техніки України до початку широкомасштабного вторгнення 2022 р. висвітлено у статті В. Кохана, де визначено відсоток укомплектування та умови її експлуатації. Проте питання якісного та кількісного складу бронетехніки в структурах НГУ залишилось поза його дослідженням, а загальний огляд цієї теми зосереджується на бронетанковому парку Збройних Сил України станом до початку широкомасштабного вторгнення РФ, який переважно складався з бойових машин радянського виробництва (до 80%), а також із сучасних вітчизняних зразків, що надійшла від Збройних Сил США (20%) (Кохан, 2022: 6).

Аналізувалось застосування нових зразків бойових броньованих машин для ефективної боротьби з нерегулярними військовими формуваннями і терористичними угрупованнями, на озброєнні яких в основному знаходиться легка та важка стрілецька зброя, з партизанським методом ведення боротьби, основою якого є засідки з широким застосуванням мін і фугасів (відповідно до нових форм і методів ведення збройної боротьби на озброєнні сухопутних військ багатьох армій світу з'явився новий клас бойових броньованих машин – броньовані автомобілі) (Будяну, 2015: 16).

На окрему вагу заслуговує наукова стаття Р. Кайдалова (зі співавторами), в якій розглянуто спеціалізовані броньовані машини сімейств «Козак», «Барс», «Варта» та КрАЗ та інших, у якій науковці дійшли висновку про те, що «Козак-2», «Варта» мають дещо менші показники прохідності по заболочених ділянках. Такі висновки були зроблені під час відомчих випробувань, які підтвердили їхню відповідність заявленим параметрам технічних завдань. Крім того, науковці приходять до висновку, що недоліком ряду автомобілів є різна агрегатна база, що суттєво погіршує показники взаємозамінності й уніфікації військової колісної техніки, що у майбутньому може спричинити значні проблеми для своєчасного і якісного

проведення технічного обслуговування, ремонту, модернізації машин в умовах їх експлуатації (*Кайдалов та ін., 2021: 53*).

У цілому історіографія питання насичення підрозділів НГУ бронетехнікою у 2014 – 2022 рр. має фрагментований та описовий характер, що зумовлено відсутністю рецензованих наукових праць, присвячених цій проблематиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спалах воєнного протистояння на Сході України у 2014 р. продемонстрував, що ніша спеціалізованих броньованих автомобілів у Збройних Силах України та інших силових структурах залишилась практично не заповненою. Попри те, що броньована техніка загалом займає важливе місце в технічному оснащенні армій провідних країн світу, у секторі оборони України спостерігалась наявність дефіциту саме у мобільних та легкоброньованих зразків та проявилась в умовах гібридного характеру бойових дій. Особливо чітко це простежувалось у перші три місяці проведення Антитерористичної операції, коли була відсутня стабільна лінія фронту. Саме тоді українські підрозділи почали здійснювати маневрені дії разом з рейдовими операціями з метою витіснення противника з тимчасово зайнятих населених пунктів. Загрозою також стали диверсійно-розвідувальні групи противника, які вимагали від захисників України високої мобільності та швидкості реагування, що і обумовило необхідність термінового постачання для українських підрозділів зразків броньованих автомобілів.

У 2014 р., під час реорганізації Внутрішніх військ МВС України в НГУ, новостворене формування отримало на озброєння частину бронетехніки, що перебувала на озброєнні Внутрішніх військ. Це включало бронетранспортери БТР-60, БТР-70, БТР-80, БРДМ-2. Проте технічний стан цієї техніки був незадовільним та вимагав суттєвого оновлення та модернізації парку бронетехніки. Упродовж проведення Антитерористичної операції (з 2018 р. – операції Об'єднаних сил) бійці НГУ опинилися в центрі збройного протистояння, що призвело до суттєвих змін у структурі та технічному забезпеченні, зокрема щодо оновлення та модернізації парку бронетехніки. Одним із найкритичніших напрямів стала потреба у сучасній бронетехніці, здатній забезпечити не лише швидке перекидання військ, а й високий рівень захищеності від підривів та високу вогневу міць.

Досвід, набутий державою у протидії зовнішній агресії російської федерації, продемонстрував, що суттєві втрати особового

складу виникали не лише під час прямих бойових зіткнень, але й у результаті дій противника із засідок та вогневих нальотів. Наслідками застосування важкої бронетехніки, зокрема танків, бойових машин піхоти і бронетранспортерів, стає мала ефективність бойової роботи, насамперед через обмежену мобільність, значну вартість експлуатації та недостатню маневреність до ведення активних дій на урбанізованій місцевості.

З урахуванням цих факторів та з метою забезпечення підвищеної оперативності, мобільності й базового рівня захищеності особового складу у 2014 р. було ініційовано процес закупівлі сучасних спеціалізованих броньованих автомобілів (СБА) виробництва Кременчуцького автомобільного заводу – зокрема моделей Spartan та Cougar. Зазначені зразки стали реакцією на нові вимоги до військової мобільності та тактики дій у зоні бойових зіткнень низької інтенсивності (*У розпорядження Нацгвардії...*, 2014).

3 ІІ кварталу 2014 р. для забезпечення виконання завдань, покладених на підрозділи НГУ під час проведення АТО, припинення групових порушень громадського порядку, проведення спеціальних операцій з ліквідації масових заворушень, розшуку і затримання озброєних злочинців, організовано закупівлю броньованих автомобілів Spartan у кількості 27 одиниць та Cougar у кількості 23 одиниці (*Інформаційне видання НГУ «Історичний дайджест Національної гвардії України 2014 – 2016»*, 2017: 45 – 48). 22 липня 2014 р. було презентовано першу демонстраційну модель на виробництві у місті Кременчук. Закупівля Spartan розпочалась на початку серпня поточного року. Офіційно перші 10 зразків було передано до підрозділів НГУ 22 жовтня 2014 р. Згодом, вже у лютому 2015 р., 6 одиниць цієї моделі отримав окремий загін спеціального призначення «Азов». Водночас на початку серпня 2014 р. надійшла партія з бронемашин Cougar. Дев'ять з них були продемонстровані у військовому параді з нагоди 23-ї річниці Незалежності України після чого були скеровані для відбиття агресії РФ до зони Антитерористичної операції.

Обидва автомобілі належать до категорії легкоброньованих транспортних засобів із підвищеним рівнем захисту, однак мають відмінності у технічних характеристиках та сфері застосування. Зокрема, Cougar базується на шасі Toyota Land Cruiser та характеризується високою мобільністю і придатністю до виконання в умовах міської забудови, тоді як Spartan створений на базі

Ford F550 та має посилене балістичне бронювання (до рівня STANAG 4569 Level 2) і забезпечує захищеність особового складу в умовах прямого бойового зіткнення з противником. Важливим компонентом також є спеціальний захист днища, що в матеріалах ЗМІ засвідчив свою ключову роль у збереженні життя екіпажу (броньовик «СПАРТАН» від КРАЗ, який врятував 10 нацгвардійців..., 2020). Значною перевагою є можливість комплектування різноманітними бойовими модулями, що робить їх універсальними платформами в умовах динамічних бойових дій.

Незабаром до вже наявних бронеавтомобілів додалися спеціалізовані броньовані автомобілі (далі – СБА) «Козак-2» і «Козак-5» від навчально-виробничого об'єднання «Практика» та «Варта» і «Новатор» від ТОВ «Українська бронетехніка».

Зазначимо, що після заснування у 1993 р. первинним напрямом діяльності нво «практика» було виготовлення інкасаторських автомобілів. У 1998 р. фірма опанувала вміння у галузі бронювання транспортних засобів для осіб з підвищеним рівнем безпеки. Першу власну модель броньованого автомобіля підприємство випустило у 2009 р. під назвою срм-1 «козак». Недоліком цієї конструкції вважався не високий рівень броньованого захисту (товщина броні становила лише 5 мм, броньованого скла у вікнах – 56 мм), тому у вказаній комплектації модель не отримала широкого визнання серед військовослужбовців.

Проте з початком проведення Антитерористичної операції у 2014 році компанія запровадила серійне виробництво броньованої техніки. 2 вересня 2014 р. прототип демонстрували на полігоні Національної гвардії в Нових Петрівцях на Київщині, а 24 – 27 вересня – в Києві, на виставці «Зброя та безпека – 2014». У середині 2015 р. дослідні зразки СБА сімейства «Козак», «Козак-001», «Козак-2» і «Козак-3» були виготовлені і постачались до Національної гвардії України (як *створювався «Козак-2М1»*..., 2020).

У березні 2015 р. було продемонстровано два нових екземпляри броньованого автомобіля на шасі Iveco Eurocargo – «Козак-2» на полігоні у Нових Петрівцях. У тому ж році зафіксоване перше бойове застосування «Козака» в АТО. Він відзначався суттєво допрацьованим кузовом, шестициліндровим дизельним двигуном Iveco Tector потужністю 279 к.с., з незалежною передньою пружинною підвіскою та залежною задньою ресорною підвіскою. Броньований корпус зварений з аркушів сталі MILUX

(фінського виробництва). Для екіпажу і десанту встановлені італійські протитравматичні сидіння з п'ятиточковими ременями безпеки, а також протимінним і протикульовим захистом, випробуваним за стандартом STANAG 4569. Автомобіль отримав озброєння у вигляді кулемета НСВТ-12,7, встановленого у відкритій башті типу «корона» (Харук, 2023а).

На підставі наказу Міністерства внутрішніх справ № 718 від 27 липня 2016 р. «Козак-001» на підставі наказу МВС № 718 від 27 липня 2016 р. «Козак-2» був офіційно взятий на озброєння Національної гвардії України з позначенням СБА «Козак-001». Зокрема, у січні – лютому поточного року цей зразок техніки зазнав випробувань під час відомчих випробувань, які були проведені на базі навчального центру НГУ, дислокованого в селі Старе Київської області. Результати випробувань підтвердили ефективність захисту екіпажу у разі підриву міни потужністю до 6 кг тротилу. Крім того, вперше у практиці українських силових структур один із прототипів на тому самому полігоні 17 лютого пройшов перевірку на протимінну та протикульову стійкість відповідно до стандарту STANAG 4569. Під днищем автомобіля було підірвано заряд масою 6 кг тротилу, а корпус обстріляли зі стрілецького озброєння АК-74, СВД, ПКМ. Попри пошкодження, результати довели, що екіпаж зберіг життя в умовах реального бою (Харук, 2023б).

Варто зазначити, що рішення щодо прийняття на озброєння з боку Міністерства оборони було ухвалено із затримкою приблизно у шість місяців, у березні 2017 р. перші 22 бронеавтомобілі

«Козак-2» Національна гвардія замовила у червні 2015 р. – за рік до офіційного прийняття на озброєння, і навіть до завершення державних випробувань. Стає очевидним, що ці машини вже були в процесі виробництва, бо перші десять екземплярів з цієї партії замовник отримав вже на початку липня. Станом на листопад 2017 р. Національна гвардія України і Державна прикордонна служба мали в своєму арсеналі вже понад 100 таких СБА, ЗСУ на той момент отримали першу партію у складі лише 10 зразків.

У зв'язку зі специфікою виконання правоохоронних функцій, покладених на НГУ, до складу її техніки було включено зразок бронеавтомобіля, який розглядався виробниками не як армійський, а як поліцейський «Козак-5». Він вважається легким бронеавтомобілем, побудованим на шасі Ford F-550 4×4 з посиленою

підвіскою та гальмами, двигуном потужністю 440 к.с. Балістичний захист відповідає рівню ПЗСА-5 (аналог STANAG 4569 level 2) («Козак-5» від «Практики»..., 2020). У джерелах наводяться дані щодо отримання одного зразка бронеавтомобіля «Козак-5» для потреб НГУ у 2017 р. (Харук, 2023b).

У 2017 р. арсенал бронетехніки НГУ доповнює спеціально допрацьований, посилений та пристосований до експлуатації в умовах бездоріжжя спеціальний броньований автомобіль «Новатор», який був спроектований на шасі цивільної автівки Ford 550. (Анонсовано реліз цивільної версії броньовика «Новатор»..., 2019). Корпус автомобіля виготовлений зі шведської сталі Sweborg Armorg 560 HB, машина відповідає бронюванню рівня ПЗСА-4. Цей рівень передбачає бронювання за типом «Капсула», яке здатне захистити від звичайного автоматного патрона, без сталюгого наконечника. Зазвичай цей рівень передбачає заміну наявного скла на броньоване, балістичний захист радіатора, акумулятора, блока управління та паливного бака, бронювання даху автомобіля та ін. Потужність двигуна – від 330 к.с. Машина відповідає тактико-технічним вимогам до ББКМ (ТБКМ) і постачається до Міністерства оборони і Національної гвардії України. Складові машини – 50% українського виробництва, решта – іноземні. Варто зазначити, що у 2019 році СБА «Новатор» розроблявся як пропозиція на експорт, у якості транспортної платформи для дрона-камікадзе. У 2021 р. компанія «Українська бронетехніка» продемонструвала на виставці «Зброя і безпека – 2021» дві нові спеціалізовані версії свого броньованого автомобіля «Новатор». На базі бронеавтомобіля, який вже другий рік надходить до української армії, створили транспортну машину для ударного безпілотного авіакомплексу і машину вогневої підтримки з дистанційно керованим бойовим модулем (Шаповал та ін., 2021: 109).

Наступним зразком, який класифікують як спеціалізований броньований автомобіль, що знаходиться на озброєнні гвардійців, є «Варта». Бронеавтомобіль «Варта» розроблений приватною компанією «Українська бронетехніка» на базі шасі вантажного автомобіля підвищеної прохідності МАЗ-5434. Цей зразок класифікують як двовісний багатоцільовий броньований автомобіль, призначений для транспортування особового складу, озброєння та військового обладнання масою до двох тонн.

Перший демонстраційний зразок був представлений на початку грудня 2015 р. у місті Київ та наданий Міністерству

внутрішніх справ України для проведення випробувань. На початку 2016 р. СБА «Варта» пройшов цикл випробувань, за результатами яких було доопрацьовано конструкцію ходової частини. Починаючи з травня 2016 р., постачання броневих автомобілів до структур Міністерства внутрішніх справ України стало системним. Від 2017 р. СБА «Варта» є на озброєнні в Окремого загону спеціального призначення «Азов» (з 2023 р. – 12-та бригада НГУ Азов). Конструкція автомобіля дозволила створити на його базі ряд машин спеціального призначення, включно з носіями озброєння. Зокрема, у 2020 р. на базі СБА «Варта» було продемонстровано прототип 120-мм самохідного мінометного комплексу «Смерека». Крім того, на базі шасі сконструйовано самохідний протитанковий ракетний комплекс, оснащений дистанційно керованим бойовим модулем, на озброєнні у якого є 12,7-мм кулемет та чотири пускові установки ПТРК «Скіф». Конструкція СБА «Варта» втілена у класичній схемі: двигун розміщено у передній частині, відділення управління – у центральній, десантне відділення – у кормовій. Корпус автомобіля виготовлений зі зварних листів шведської бронесталі ARMOX 560. Дно виконане у V-подібній формі, що підвищує захищеність екіпажу від підриву на мінах (Харук, 2023а).

До російської окупації Кримського півострова російською федерацією БТР-3 усіх модифікацій силові відомства України розглядали тільки як експортний продукт, адже розробка цього типу на основі конструкції БТР-94 була розпочата ще з 2000-х років. Проте початок російської агресії змусив переглянути такий підхід.

Улітку 2014 р. НГУ почала отримувати БТР-3 різних модифікацій, які були замовлені Таїландом. На сьогодні відомо, що 25 червня 2014 р. від Київського бронетанкового заводу Державного концерну «Укроборонпром» відбулася передача п'яти бронетранспортерів БТР-3Е Національній гвардії України. 26 червня на базі 1-ї бригади оперативного призначення НГУ (в/ч 3027) були проведені заняття з екіпажами бронетранспортерів БТР-3Е на території навчального центру (с. Старе) (Харківська іпнологія..., 2023).

Станом на серпень 2015 р. НГУ мала 50 БТР-3, серед яких БТР-3Е1 і БТР-3К. Ще 10 БТР-3 НГУ надано 2016 р. У 2018 р. на параді, присвяченому четвертій річниці визволення Маріуполя від російських загарбників, полком спеціального призначення було продемонстровано два бронетранспортери БТР-3Е1. Крім того, на цьому ж параді із бронетехніки було продемонстровано

КраЗ «Спартан», «Козак-2», КраЗ «Халк», а також броньовані позашляховики Humvee та БРДМ (*Військовий парад в Маріуполі, 2018*).

БТР-3 базується на конструкції БТР-80, але відрізняється посиленою підвіскою, збільшеним внутрішнім об'ємом корпусу, наявністю системи кондиціонування повітря, силової установки західного виробництва і сучасного бойового модуля. Корпус БТР-3 виконаний із зварної конструкції зі сталевих броні, що забезпечує захист від куль стрілецького озброєння та осколків артилерійських снарядів. З лютого 2002 р. підприємство почало роботу над проектуванням більш сучасної модифікації БТР-3Е1, а вже у грудні 2008 р. компанія «Укрспецекспорт» підписала з ХКБМ договір про створення удосконаленого варіанта БТР-3Е1, призначеного для постачання до Таїланду. У новій машини було зменшено висоту, вміщувала 13 осіб (замість 9), обладнана удосконаленим бойовим модулем БМ-3М і новими засобами радіозв'язку. На БТР-3Е1 встановлено німецький дизельний двигун MTU 6R106TD21 і шестиступінчасту трансмісію Allison 3200SP. Новий баштовий модуль БМ-3М «Штурм» знаходиться на оснащенні БТР-3Е1 разом із дешевшими вузлами силової установки – дизельним двигуном УТД-30 з ежекційною системою охолодження і п'ятиступінчастою механічною коробкою передач. Разом із бельгійською компанією «Cockerill» фахівці Державного підприємства (ДП) «Укроборонсервіс» і Київського бронетанкового заводу адаптували базовий БТР-3Е1 для установки башти CSE 90LP, бельгійського виробництва, що дозволяє використовувати снаряди калібру 90 мм (стандарт НАТО). Проект також передбачає використання керованих ракет вітчизняного виробництва. Зазначений БТР було представлено в рамках Міжнародної виставки IDEX2013 на експозиції бельгійської компанії «Cockerill». (*Харук, 2022*).

Крім згаданих вище БТР-3Е1, упродовж 2014-2021 рр. Національна гвардія України поповнила свій парк бронетехніки новітніми зразками БТР вітчизняного виробництва – БТР-4Е, БТР-3М1 та БТР-3М1, БММ-4С. Особливе значення мала поява та застосування БТР-4, які спочатку були виготовлені виробником для експорту. Попри прийняття БТР-4 на озброєння ЗСУ у 2012 р. першим замовником став Ірак, у 2009 р. ця країна замовила 420 БТР-4, проте через проблеми з браком замовлених машин

було поставлено лише 88. Враховуючи обмежені можливості оперативного виробництва якісно нових машин, було прийнято рішення використати вже наявні зразки бронетранспортерів, зокрема БТР-4, які зберігались на промислових майданчиках у напівзаконсервованому стані (*Харківська іпология...*, 2023).

Далі у статті йтиме мова про «бойову версію» БТР-4, оскільки під цим терміном розуміють як БТР-4Е, так і БТР-4К, через те що машини відрізняються лише апаратурою зв'язку та командирським обладнанням, у всьому іншому БТР нічим не відрізняється від «лінійної» версії. Через відмову замовника вони були передані українським силовим структурам у 2014 році.

На початковому етапі конфлікту не йшлося про централізоване розміщення або системне формування бронетанкових підрозділів у відомстві – техніку розподіляли між окремими частинами, безпосередньо залученими до бойових дій у зоні АТО. Звідси дізнаємось також, що БТР-4 та машини на його базі застосовувались у 8-му полку оперативного призначення НГУ (в/ч 3028), 9-му полку оперативного призначення НГУ (в/ч 3029) та 45 полк оперативного призначення (в/ч 4114), 3 бригада оперативного призначення (в/ч 3017) (*Харківська іпология...*, 2023).

Без перебільшення, саме БТР-4 стали основою технічного ядра мобільних з'єднань. Слід окремо виділити активне використання силами 8-го полку оперативного призначення БТР-4 у бойових діях під час проведення АТО. Зокрема, БТР-4 цього полку були задіяні під час запеклих боїв за Лиман, Слов'янськ, Лисичанська та у ході бойових дій за стратегічну трасу Р66, а також під час операції за місто Дебальцеве – однієї із наймасштабніших та кровопролитніших битв завершального етапу АТО.

БТР-4 призначений для транспортування особового складу мотострілецьких підрозділів, у тому числі в умовах застосування противником зброї масового ураження, та їх підтримки вогнем у бою. Бойова маса становить 17,5 тон (екіпаж – 3 чол., десант – до 9 чол.). БТР-4 за компонованням в значною мірою відрізняється від бронетранспортерів, які були створені раніше, зокрема БТР-60, БТР-70, БТР-80 та БТР-ЗУ. У бронетранспортері БТР-4 відсік управління розміщений у передній частині корпусу, в той час як силовий відсік разом з двигуном розміщувався у центральній частині зліва, одразу за місцем водія, а десантний – у задній частині корпусу. Таке

компонування машини дає можливість трансформувати десантний і бойовий відсіки для створення машин різного роду підтримки (вогневої, санітарної, ремонтно-евакуаційної, командно-штабної), не змінюючи при цьому технічні рішення щодо розміщення трансмісії та силової установки (Устименко, 2014: 73).

Станом на 2020 рік у підрозділах НГУ спостерігається обмежена кількість бронетранспортерів БТР-4. У 9-му полку оперативного призначення НГУ в наявності є приблизно 5 одиниць цієї техніки. Такий висновок випливає з аналізу структури підрозділу, де в кожному батальйоні передбачено одну роту на бронетехніці, а також з урахуванням наявності щонайменше п'яти інших типів БТР (БТР-3, БТР-70, БТР-80). Це свідчить про обмежене постачання БТР-4 у цей підрозділ.

У спеціальному загоні «Азов» на озброєнні перебувало 10 бронетранспортерів БТР-4, переданих у 2021 р. Ці машини надійшли в рамках пізнішої партії, замовленої НГУ у 2017 р., і не належали до попередніх іракських контрактів. Таким чином, кількісний показник БТР-4 у «Азові» є одним із найвищих серед підрозділів НГУ.

З тривалістю активних бойових дій симетрично зростала важливість медичної допомоги та евакуації. У 2014 р. Нацгвардія отримала медико-евакуаційні автомобілі на базі ГАЗ-66 та броньовані вантажівки КраЗ-6322, які були переобладнані на підприємстві НВО «Практика». Ці машини використовувались для евакуації поранених бійців та транспортування особового складу в умовах бойових дій.

Національна гвардія України в ході війни на Донбасі в 2014 – 2015 рр. отримала новітні танки Т-64Б1М. Танк Т-64Б1М є модернізованою (під тропічні умови країни) версією Т-64Б1, створеною на замовлення Демократичної Республіки Конго в межах контракту на постачання 50 одиниць бойової техніки, укладеного з державним підприємством «Укроборонсервіс» (м. Харків) наприкінці 2013 року. Перш за все було доопрацьовано захист машини: встановлено динамічний захист типу «Ніж», додаткові відсіки для екіпажу, кондиціонер та допоміжну силову установку. На момент початку воєнної фази агресії на Сході України продовжувалось виконання контракту. Паралельно до цього підготовку проходила група конголезьких танкістів. Наприкінці літа 2014 р. керівництво Міністерства внутрішніх справ України звернуло увагу на майже готові машини і закупило

10 танків для забезпечення Національної гвардії України. Таким чином, частину експортної продукції партії було перепризначено для внутрішніх потреб. В результаті чого експортні поставки були здійснені частково – до 2016 р. 25 танків було поставлено до Конго (*Charuk, Kikawski & Kwasek, 2023*). У вересні 2014 р. завод ім. Малишева передав перші танки Т-64Б1М Національній гвардії України. Вже восени того ж року розпочався набір добровольців для підготовки танкових екіпажів. Навчання здійснювалося на базі Харківського факультету бронетанкових військ. Паралельно проходили підготовку щонайменше три групи – для 3-ї бригади ГШ, 14 ОМБр (в/ч 3017) та полку «Азов». Перше бойове застосування танків Т-64Б1М бійцями полку «Азов» відбулося у березні 2015 р. під Широкиним (*Żyrochow, 2023*).

Ще одна модифікація танка Т-64, яка була на озброєнні в НГУ, – під кодовою назвою «Краб» Т-64БВ. У травні 2016 р. розпочалися дослідно-конструкторські роботи з модернізації танка Т-64Б (Т-64БВ), які мали на меті кардинально покращити показники захисту, мобільності, здатності до ведення бою вночі та керованості машиною. Дослідження показали, що сумарна ефективність вогню «Краб» перевищує ефективність вогню Т-64БВ удень в 1,25 разів, а вночі до шести разів (*Charuk, Kikawski & Kwasek, 2023*). Відомо, що ця модифікація у лавах НГУ брала участь у боях за звільнення Слов'янська, Луганського аеропорту та низки інших населених пунктів.

Таким чином, у досліджуваний період Національна гвардія України пройшла шлях масштабної трансформації парку бронетанкової техніки. Слід зазначити, що саме закордонні контракти сприяли збереженню низки критичних підприємств оборонно-промислового комплексу, які у подальшому виконали функцію базових зразків для прискореного доозброєння та модернізації під час динамічних бойових дій. Відбулось також оперативне засвоєння методики застосування новітніх моделей бронетехніки вітчизняного виробництва, зокрема БТР-3 та БТР-4. Водночас важливо підкреслити, що початково орієнтовані на експорт, ці платформи стали основою для швидкого нарощування бойового потенціалу частин НГУ.

Починаючи з 2014 р., до підрозділів НГУ, які виконували завдання в зоні АТО, почали надходити закордонні зразки бронетехніки на цивільних шасі, а згодом українські виробники долучились до новіших розробок або придбання ліцензій на виробництво існуючих зразків бронетехніки.

Важливим моментом є те, що НГУ мала перевагу в отриманні сучасних зразків озброєння (включно з бронетехнікою) завдяки більш гнучкій системі закупівлі «за потребою» на відміну від ЗСУ. Перші зразки бронетехніки, що являли собою позашляховики, зашиті у броню, не лише збільшували рівень захищеності особового складу, що брав участь у зачистках населених пунктів, а й компенсували втрату радянської техніки у боях на Донеччині.

Загалом еволюція бронетехнічного парку НГУ у 2014 – 2021 роках не лише посилила її боєздатність на етапі гібридної фази війни, але й створила необхідний технологічний та організаційний фундамент, який став критично важливим під час відбиття повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Слід підкреслити, що вжиті заходи переозброєння та модернізації технічного оснащення гвардії варто розглядати як один із чинників, що забезпечив здатність Сил оборони України ефективно протидіяти агресору в умовах повномасштабної війни. Історія розвитку та розширення парку бронетехніки НГУ, зокрема і в період повномасштабного вторгнення, потребує подальшого дослідження та пошуку нових джерел.

Використані посилання

Анонсовано реліз цивільної версії броньовика «Новатор». (2019) *Design and manufacturing company «Ukrainian Armor»*. 25.11.2019 URL: <https://ukrarmor.com/uk/news-uk/anonsovano-reлиз-czivilno%D1%97-versi%D1%97-bronovika-novator/> (дата звернення: 07.07.2025).

Броньовик «Спартан» від КРАЗ, який врятував 10 нацгвардійців. (2020) *espresso.tv*. 10.06.2020. url: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52995809> (дата звернення: 19.05.2025).

Будяну Р. (2015) Роль і місце броньованих автомобілів у сучасних збройних конфліктах. *Системи озброєння і військова техніка*. 2015. № 1 (41). С. 16 – 20.

Військовий парад у Маріуполі 16.06.2018. (2018) *Національний інформаційний портал «Тиск»*. Відео. YouTube. 17.06.2018 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Evqodksy09e> (дата звернення: 14.05.2025).

Жирохов М. (2021) Без випробувань. Чому нацгвардійці та прикордонники отримують нову зброю швидше, ніж армії. *Dsnews.ua*. 19.10.2021 URL: https://www.dsnews.ua/ukr/politics/bez-viprobuvan-chomu-nacgvardiyci-ta-prokordonniki-otrimuyut-novu-zbroyu-shvidshe-nizh-armiyci-19102021-440089#google_vignette (дата звернення: 08.08.2025).

Кайдалов Р., Страшний І., Маренко Г., Єлістратов В., Шапко В., Дунь С. & Гребеник О. (2020) Порівняльний аналіз конструктивних і техніко-експлуатаційних показників українських броньованих машин. Міжвузівський збірник «Наукові нотатки». Луцьк, 2020, №69. 29.01.2021 URL: https://eforum.lntu.edu.ua/index.php/naukovi_notatky/article/view/463/464 (дата звернення: 30.06.2025).

«Козак-5» від «Практики» – легкий бронеавтомобіль для важких завдань. (2020) *Defense Express*. 01.04.2020. URL: https://defence-ua.com/news/kozak_5_vid_

praktiki_legkij_broneavtomobil_dlja_vazhkih_zavdan_video-437.html (дата звернення: 09.04.2025).

Кохан В. (2022) Структура розвитку та оновлення парку колісної техніки армій країн – членів НАТО і росії з 2012 по 2022 роки. *Системи озброєння і військова техніка*. 2022. № 2(70). С. 6 – 15.

Інформаційне видання Національної гвардії України «Історичний дайджест Національної гвардії України 2014-2016». (2017) Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України, м. Київ.

У розпорядження Нацгвардії прибули броневтомобілі Спартан. (2014) «New Voice». 22.10.2014. URL: <https://nv.ua/ukraine/v-rasporjazhenie-nacgvardii-pribyli-broneavtomobili-spartan-17169.html> (дата звернення: 16.05.2025).

Устименко О. (2014). Спроможності ОПК України щодо виробництва та відновлення бронетехніки. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 2. С. 69 – 78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2014_2_11 (дата звернення: 17.05.2025).

Харківська іпология: рахуємо скільки у нас було БТР-4. (2023). *Друкарня*. 07.12.2023 URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/kharkivska-ipologiya-rakhuyemo-btr-4-vjFO1> (дата звернення: 7.07.2025).

Харук А. (2022) БТР-3. *Велика українська енциклопедія*. 18.05.2022. URL: <https://vue.gov.ua/БТР-3> (дата звернення: 9.05.2025).

Харук А. (2023a) «Варта». *Велика українська енциклопедія*. 30.01.2023. URL: <https://vue.gov.ua/Варта> (дата звернення: 7.07.2025).

Харук А. (2023b) Козак (броневтомобіль). *Велика українська енциклопедія*. 18.07.2023. URL: <https://vue.gov.ua/Козак> (броневтомобіль) (дата звернення: 9.05.2025).

Харук А. (2023c) Панцирні «Козаки». *Militaryni*. 07.07.2023. URL: <https://militaryni.com/uk/blogs/pantsyrni-kozaky/> (дата звернення: 27.07.2025).

Шаповал В., Радзивілов Г., Османова Р. & Сердюк П. (2021) Роль і місце сучасних броневтомобілів в українських військових формуваннях. *Вісник Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут: збірник наукових праць*. Вип. 2 (2). Київ: ВІПІ, 2021. С. 108 – 113.

Харківська іпология: рахуємо, скільки у нас було БТР-4 (2015) *Друкарня*. Проект «Армія минулого». 18.09.2015. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/kharkivska-ipologiya-rakhuyemo-btr-4-vjFQ1> (дата звернення: 09.07.2025).

Як створювався «Козак-2М1»: усі подробиці від розробників бойової машини. URL: https://defence.ua.com/weapon_and_tech/jak_narodzhujutsja_bojovi_mashini-1213.html (дата звернення: 30.06.2025).

Charuk A., Kikawski A. & Kwasek T. (2023) T-64. *Czołg z Ukrainy*. NTW Numer Specjalny 16. Wojna rosyjsko-ukraińska. S. 4-15.

The Military Balance. (2022) London: The International Institute for Strategic Studies, 2022. 504 p.

Żyrochow M. (2023) Ukraińskie czołgi T-64 w boju. NTW Numer Specjalny 17. Wojna rosyjsko-ukraińska. S. 58-67.

References

Anonovano reliz tsyvilnoi versii bronovyka «Novator». (2019) Design and manufacturing company «Ukrainian Armor». 25.11.2019 URL: <https://ukrarmor.com/uk/news-uk/anonovano-reliz-czivilno%D1%97versi%D1%97-bronovika-novator/> [accessed: 07.07.2025] (ukr.).

Bronovyk «Spartan» vid KrAZ, yakyi vriatuvav 10 Natshvardiitsiv. (2020) Espresso.TV. 10.06.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52995809> [accessed: 19.05.2025]. (ukr.).

Budianu R. (2015) Rol i mistse bronovanykh avtomobiliv u suchasnykh zbroinykh konfliktakh. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. 2015. № 1 (41). S. 16-20. (ukr.).

Viiskovy parad u Mariupoli 16.06.2018. (2018) Natsionalnyi informatsiinyi portal «Tysk». Video. YouTube. 17.06.2018 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EVQ ODKcy09E> [accessed: 14.05.2025]. (ukr.).

Zhyrokhov M. (2021) Bez vyprobuvan. Chomu natshvardiitsi ta prykordonnyky otrymuiut novu zbroiu shvydshe, nizh armiitsi. (2021) Dsnews.ua. 19.10.2021 URL: https://www.dsnews.ua/ukr/politics/bez-viprobuvan-chomu-nacgvardiyci-ta-prokordonniki-otrimuyut-novu-zbroyu-shvidshe-nizh-armiyci-19102021-440089#google_vignette [accessed: 08.08.2025]. (ukr.).

Kaidalov R., Strashnyi I., Marenko H., Yelistratov V., Shapko V., Dun S. & Hrebenyk O. (2020) Porivnialnyi analiz konstruktyvnykh i tekhniko-eksploatatsiinykh pokaznykiv ukrainskykh bronovanykh mashyn. Mizhvuzivskyi zbirnyk «Naukovi notatky». Lutsk, 2020, №69. 29.01.2021 URL: https://eforum.lntu.edu.ua/index.php/naukovi_notatky/article/view/463/464 [accessed: 30.06.2025]. (ukr.).

«Kozak-5» vid «Praktyky» - lehkyy broneavtomobil dlia vazhkykh zavdan. (2020) Defense Express. 01.04.2020. URL: https://defence-ua.com/news/kozak_5_vid_praktiki_legkij_broneavtomobil_dlja_vazhkih_zavdan_video-437.html [accessed: 09.04.2025]. (ukr.).

Kokhan V. (2022) Struktura rozvytku ta onovlennia parku kolisnoi tekhniky armii krain-chleniv NATO i Rosii z 2012 po 2022 roky. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. 2022. № 2(70). S. 6-15. (ukr.).

Informatsiine vydannia Natsionalnoi hvardii Ukrainy «Istorychnyi daidzhest Natsionalnoi hvardii Ukrainy 2014-2016». (2017) Imidzhevo-vydavnychy tseentr Natsionalnoi hvardii Ukrainy, Kyiv. (ukr.).

U rozporiadzhennia Natshvardii prybuli broneavtomobili Spartan. (2014) «New Voice». 22.10.2014 URL: <https://nv.ua/ukraine/v-rasporyazhenie-nacgvardii-pribyli-broneavtomobili-spartan-17169.html> [accessed: 16.05.2025]. (ukr.).

Ustyenko O. (2014) Spromozhnosti OPK Ukrainy shchodo vyrobnytstva ta vidnovlennia bronetekhniki. Naukovo-informatsiinyi visnyk Akademii natsionalnoi bezpeky. 2014. № 2. S. 69-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2014_2_11 [accessed: 17.05.2025]. (ukr.).

Kharkivska ipolohiia: rakhuiemo skilky u nas bulo BTR-4. (2023). Drukarnia. 07.12.2023 URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/kharkivska-ipologiia-rakhuyemo-btr-4-vjFQ1> [accessed: 7.07.2025]. (ukr.).

Kharuk A. (2022) BTR-3. Velyka ukrainska entsyklopediia. 18.05.2022. URL: <https://vue.gov.ua/BTR-3> [accessed: 9.05.2025]. (ukr.).

Kharuk A. (2023a) «Varta». Velyka ukrainska entsyklopediia. 30.01.2023 URL: <https://vue.gov.ua/«Varta»> [accessed: 7.07.2025]. (ukr.).

Kharuk A. (2023b) Kozak (broneavtomobil). Velyka ukrainska entsyklopediia. 18.07.2023. URL: [https://vue.gov.ua/Kozak_\(broneavtomobil\)](https://vue.gov.ua/Kozak_(broneavtomobil)) [accessed: 9.05.2025]. (ukr.).

Kharuk A. (2023c) Pantsyry «Kozaky». Militarnyi. 07.07.2023. URL: <https://military.com/uk/blogs/pantsyrni-kozaky/> [accessed: 27.07.2025]. (ukr.).

Shapoval V., Radzyvilov H., Osmanova R. & Serdiuk P. (2021) Rol i mistse suchasnykh broneavtomobiliv v ukrainskykh viiskovykh formuvanniakh. Visnyk Viiskovoho instytutu telekomunikatsii ta informatyzatsii imeni Heroiv Krut: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 2 (2). Kyiv: VITI, 2021. S. 108–113. (ukr.).

Kharkivska ipolohiia: rakhuiemo skilky u nas bulo BTR-4 (2015) Drukarnia. Proekt «Armiia mynuloho». 18.09.2015. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/kharkivska-ipologiya-rakhuyemo-btr-4-vjFQ1> [accessed: 09.07.2025]. (ukr.).

Yak stvoriuvavsia «Kozak-2M1»: usi podrobytsi vid rozrobnykiv boiovoi mashyny. (2020) Defense Express. 24.07.2020. URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/jak_narodzhujsja_bojovi_mashini-1213.html [accessed: 30.06.2025]. (ukr.).

Charuk A., Kikawski A. & Kwasek T. (2023) T-64. Czołg z Ukrainy. NTW Numer Specjalny 16. Wojna rosyjsko-ukraińska. S. 4-15. (pol.).

The Military Balance. (2022) London : The International Institute for Strategic Studies, 2022. 504 p. (eng.).

Żyrochow M. (2023) Ukraińskie czołgi T-64 w boju. NTW Numer Specjalny 17. Wojna rosyjsko-ukraińska. S. 58-67. (pol.).

Pavlik M.

EVOLUTION OF THE ARMORED VEHICLE FLEET OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE DURING THE REPULSION OF RUSSIAN AGGRESSION (2014 – 2021)

This article explores the state and development of armored equipment in the National Guard of Ukraine during the Anti-Terrorist Operation (ATO) and the Joint Forces Operation (JFO), which marked the initial phase of military resistance to Russian aggression in eastern Ukraine. It highlights the fact that at the outset of active hostilities, National Guard units –alongside other components of the security and defense sector—faced a critical shortage of armored vehicles necessary for effective combat operations. In response, new units were established within operational detachments, including tank, anti-tank, artillery, and air defense formations. The study also examines the accelerated procurement of domestically-produced armored vehicles from manufacturers such as KrAZ. Additionally, the article addresses the global trend of deploying MRAP-class vehicles (Mine-Resistant Ambush Protected) and evaluates the challenges faced by Ukraine’s defense industry in adapting to modern warfare requirements.

Keywords: National Guard of Ukraine, russian-Ukrainian war, specialized armored vehicles, armored vehicles of the National Guard of Ukraine, Anti-Terrorist Operation, Joint Forces Operation.

УДК 355/359.07(477)1923/2023

АУЛІН О. А.

<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.227-243>

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ НА ПОЛІТИЧНУ СФЕРУ ТУРЕЧЧИНИ (1923 – 2023)

У статті досліджується специфіка впливу збройних сил на політичну сферу Турецької Республіки. Встановлено інтегративний характер співвідношення релігійно-політичної сфери та інституціоналізованої військової структури в процесі становлення і розвитку османсько-турецької державності. Показано динаміку змін інтенсивності участі армії в політичному житті Туреччини, а також визначено сучасну конфігурацію зазначених взаємовідносин. Зроблено висновок, що в середньостроковій перспективі, за умови перемоги політичних сил, опозиційних до чинного режиму, ймовірно є суттєва трансформація політичного статусу турецьких збройних сил.

Ключові слова: армія, політика, ексценціоналізм, ісламізм, посткемалізм.

Постановка проблеми. Російська агресія проти України на тлі суттєвих змін у ставленні вищого керівництва США до військової політики офіційного Києва вимагає подальшого розвитку та укріплення союзницьких відносин з іншими стратегічними партнерами, зокрема Турецькою Республікою. Туреччина традиційно підтримує державний суверенітет і територіальну цілісність України, надає військову та гуманітарну допомогу під час російсько-Української війни. Водночас політичний прагматизм офіційної Анкари не виключає співпрацю з російською стороною в економічній та інших сферах. Турецька політична опозиція також бачить в Україні свого союзника, але, на відміну від теперішньої партії влади, виступає проти поглиблення відносин з кремлем. Крім того, результати останніх парламентських виборів, а також масових протестів через арешти політичних суперників президента Р.Т. Ердогана свідчать про можливість кардинальних змін у Туреччині в разі перемоги опозиційних ісламістам сил, до яких традиційно належать військові. Тому актуалізується проблема дослідження специфіки впливу збройних сил на політичну сферу Турецької Республіки задля виявлення загальних тенденцій, які можуть позначитися на подальшому розвитку українсько-турецьких відносин.

Аулін Олександр Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри загальновійськових дисциплін, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут, м. Київ.

© Аулін О. А., 2025.

Мета статті – проаналізувати специфіку впливу військових на політичну сферу Турецької Республіки протягом ста років з моменту її заснування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми впливу військових на політичну сферу Туреччини розглядалися в роботах багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Зокрема, специфічні риси військових переворотів, що відбулися в Туреччині в різні роки, а також реакцію на них у парламентських колах і місцевих медіа, розкривають такі автори; як Аксой В. (2018), Баран Т. (2002), Демір Є. (2006), Дурсун Й. (2016), Караман С. (2023), Орал М. (2016), Хогом Л. (2019). Бертоліні Е. (2023) досліджує ексцепціоналізм у конституції Туреччини; Ганіоглу М. – ставлення Ататюрка щодо ролі військових як запобіжника повернення ісламу у велику політику (2018), Гюнеш Г. (2016) – взаємовідносини президента Ердогана та армії, Гудвін Дж. (1999), Озкан А. (2019), Роган Е. (2022), Срібняк І. (2010) – роль військових в османській історії. Кайнар А. (2022) аналізує заходи зі створення цивільного контролю та встановлення президентського керівництва над збройними силами; Ілмаз М. (2012) – специфіку політичного ісламу в Туреччині. Безпосередньо проблематиці впливу військових на політичну сферу Турецької Республіки присвячені праці Дорронсоро Ж., Гуріссе Б. (2015) та Стемпневської-Шидловської П. (2022). Після опублікування дослідження перших двох авторів відбулися кардинальні зміни щодо ролі армії в турецькій політиці, викликані невдалим путчем 2016 р., багаторічною фінансово-економічною кризою в країні, що розпочалася у 2018 р., та кардинальними змінами в політичному балансі на користь місцевої опозиції за результатами парламентсько-президентських виборів 2023 р. У дослідженні Стемпневської-Шидловської через об'єктивні причини (праця була завершена в 2021 р.), також як і у Дорронсоро та Гуріссе, не були враховані реалії політичної ситуації 2023 р. Водночас, в обох роботах практично відсутній аналіз ролі військових у політичній сфері Туреччини під час Другої світової війни, недостатньо чітко простежена безпосередня участь генералітету у формуванні та функціонуванні політичної системи Першої та Другої Турецьких Республік (зокрема у партійному будівництві), також відсутній український контекст.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з часів раннього середньовіччя, лише одна цивілізація – мусульманська – спромоглася кинути виклик у боротьбі за світове домінування своєму західно-християнському конкуренту. Ісламізація значною мірою

відбувалася завдяки військовим зусиллям. Серед головних розповсюджувачів нової релігії важливе місто в ті часи посідав інститут воїнів за віру – газі, які постійно пересували зону ісламського фронтиру. Це стосувалося і початку невеликого бейліку (удільного князівства) Османа I, з якого починалася майбутня Османська імперія. В часи свого правління Осман-бей вдало використовував релігійну пасіонарність газі. В подальшому, знову ж таки спираючись на воїнів ісламу, османські султани, які водночас отримали титул халіфа, об'єднавши адміністративну та релігійну владу, значно розширили кордони мусульманських володінь. У часи найбільшої могутності Блискуча Порта контролювала великі простори на трьох континентах в Азії, Африці та Європі, зокрема двічі облягала Відень (Goodwin, 1999: 27-29). У цю історичну добу формувалася симбіотична військово-релігійно-адміністративна система, що сприяло розширенню та укріпленню османської держави.

З середини XV ст. османська армія, насамперед її привілейований підрозділ – яничари, починає відігравати дедалі більшу роль у політичному житті імперії. Йдеться, навіть, про заколоти з метою повалення свого безпосереднього патрона – султана. Під час першого бунту, що відбувся у 1446 р., яничарам не вдалося нав'язати свою волю Мураду II щодо престолонаслідування. Проте інцидент залишився в історичній пам'яті османів як «Повстання Бучуктепе». Бунти яничарів набирали обертів у 1512, 1525, 1589, 1621-1622, 1656, 1659, 1703, 1719, 1720, 1730, 1806, 1807, 1808 роках доти, доки в 1826 р. яничарський корпус не був ліквідований (Срібняк, 2010: 26-41; Özcan, 2019).

Завдяки реформам у воєнній справі султана Махмуда II на межі XIX – XX століть офіцерський корпус належав до найбільш освічених і патріотично налаштованих верств населення тодішньої Османської імперії. Історична пам'ять мусульманського населення, яке ототожнювала військових з героями-газі, яким належала видатна роль у заснуванні османської держави, корпоративна солідарність і готовність взяти участь у модернізації країни робили армію потужною політичною силою. У 1908 р. відбулася молодотурецька революція. Офіцери, члени організації «Єднання і прогрес» (İttihat ve Terakki Cemiyeti, далі – ІТС), виступили з вимогою ввести конституційний лад. Цей заклик був підтриманий більшістю офіцерського корпусу, що призвело до поновлення дії конституції 1876 р. і скликання парламенту, в якому військові отримали більшість.

1913 – 1914 роки в історії Османської імперії іноді називають періодом правління «Трьох пашів (генералів)» – молодотурецького тріумвірату в складі Джемал-паши, Енвера-паши і Талаата-паши, що підкреслює важливу роль, яку армія тоді відігравала в політичній сфері (*Kıbil, 2023; Rogan, 2022: 27 – 29*).

Під час «Визвольної війни» 1919 – 1923 рр. Мустафа Кемаль (президент з 1923 р.; Ататюрк з 1934 р.), у ті часи більш відомий як Газі Кемаль-паша, та його прихильники вели жорстку боротьбу за зосередження політичної влади у своїх руках. У 1920 – 1922 роках, перемігши ліву опозицію в особі проісламістських і прокомуністичних фракцій «Зеленої армії», та праву – в особі іттихадистів (прихильників ІТС), кемалісти зіткнулися з політичними опонентами у новому парламенті – Великих національних зборах Туреччини (*Türkiye Büyük Millet Meclisi*, далі – ТВММ). Збори на той час були майже єдиним інструментом політичної легітимації влади свого голови Мустафи Кемалю. У 1922 – 1923 рр. більшість депутатів розділилася на дві фракції: «першу групу захисту прав Анатолії та Румелії» – з прихильників майбутнього Ататюрка – і опозиційну «другу групу». На черговому засіданні у травні 1923 р. ТВММ переобрав своїм головою Кемаль-пашу. Міністрами закордонних справ, оборони та прем'єр-міністром стали найближчі соратники Ататюрка. Відповідно, Мустафа Ісмет Іньоню-паша, Муса Кязим Карабекір-паша та колишній офіцер і дипломат Алі Фетхі Ок'яр. Майбутній маршал Мустафа Февзі Чакмак-паша очолив генеральний штаб (*Dorronsoro, Gourisse, 2015*). У другій половині 1923 р. «перша група» була трансформована в Республіканську народну партію (*Cumhuriyet Halk Partisi*, далі – СНР), до складу якої увійшла велика кількість колишніх офіцерів. Це, зокрема, допомогло ввести партійну дисципліну за зразком армійської та створити дієвий інструмент політичного диктату Ататюрка. Після його смерті СНР у 1938 – 1972 рр. очолював його найближчий соратник – також колишній генерал Ісмет Іньоню, якого було обрано другим президентом Турецької Республіки (*Karayaman, 2010*).

Перемігши політичну опозицію, Мустафа Кемаль та його прихильники вирішили перетворити місцеву мусульманську інфраструктуру на додатковий важіль свого політичного впливу. Після провалу цього проєкту кемалісти об'явили, що будуватимуть Турецьку Республіку на основі шістьох принципів («стріл», що досі залишаються на логотипі СНР): республіканізму, етатизму,

тюркізму (турецького націоналізму), вестернізації, лаїцизму та революційності. У своїх виступах Ататюрк проводив думку про необхідність проведення «туранської» національної політики, не сумісної з «катастрофічною політикою ісламізму» (*Ганіоглу, 2018*). Витискаючи таку потужну соціальну силу, як іслам, зі сфери великої політики, кемалісти водночас формували запобіжник мусульманському політичному ренесансу у вигляді армії.

Загалом у 1920-х роках політична система Турецької Республіки формувалася за визначальної ролі збройних сил. Так у лютому 1924 р. на військових навчаннях в Ізмірі Мустафа Кемаль заручився підтримкою армійського керівництва щодо ліквідації інституту халіфату. Наступного місяця ТВММ ухвалили закон про скасування цього інституту і висилки з країни халіфа Абдольмеджида II та всіх членів османської династії (*Аксоу, 2018*). Ататюрк формально розділив політичну і військову сфери. Поряд із цим високий авторитет армії в суспільстві разом із самовизначенням військових як охоронців кемалістської спадщини залишили армію вплетеною в політичне життя за моделлю «опікуна» (*guardian model*). Це знайшло своє віддзеркалення в Конституції Туреччини, окремих законах і промовах Мустафи Кемаля. Наприклад, у Конституціях 1924, 1961 та 1981 років на військових покладалося завдання із захисту турецької держави не тільки від зовнішніх, але й внутрішніх загроз (*Dorronsoro, Gourisse, 2015*).

У лютому 1931 р., виступаючи в офіцерському клубі у м. Конья, Кемаль-паша зазначив, що армія, крім своєї основної функції – захисту від зовнішніх ворогів, виконувала і додаткову – підтримання реформ, залишаючись прогресивною силою в державі. На його переконання, збройні сили були покликані не лише захищати державу від зовнішніх ворогів, але й виступати гарантом внутрішньої єдності та стабільності, оскільки загрози зсередини часто є підступнішими і небезпечнішими для існування нації. Саме за таких обставин склалася унікальна модель цивільно-військових відносин, завдяки якій формувався феномен турецького військового екцепціоналізму. Використовуючи збройні сили в політичних цілях, Ататюрк намагався досягнути подвійного результату: витіснити з політики переважно військових дисидентів та ізолювати армію від того, що він вважав згубними політичними впливами (*Bertolini, 2023*). Такі підходи в наступні десятиліття стали правовою основою для неодноразового прямого втручання військових у політичне життя

Туреччини. Мета кожного військового перевороту інтерпретувалася як захист або відновлення демократичного конституційного ладу, якому загрожували внутрішні вороги на кшталт деструктивних політичних партій або курдських сепаратистів (*Dorransoro, Gourisse, 2015*).

Під час Другої світової війни генералітет у вищому керівництві Туреччини на чолі з президентом і лідером СНР Ісметом Іньоню реалізовував заходи, спрямовані на збереження наявної політичної системи, лавіруючи між ворогуючими міжнародними коаліціями в межах прагматичного нейтралітету. Так Анкарою були укладені договори про ненапад, з одного боку, з Францією та Англією, з іншого – з Третім Рейхом. Демонструючи прихильність до держав Осі, в 1940-х роках Туреччина постачала до Німеччини хроміти. Водночас були укладені договори про експорт цього стратегічного мінералу до США та Великобританії в обсягах, які значно перевищували потреби обох країн. Поряд із цим, затягування Анкарою рішення щодо пропуску німецьких військ через власну територію на підмогу місцевим колабораціоністам дозволило Лондону придушити антибританське повстання в Іраку у 1941 р. і зберегти контроль над стратегічно важливими нафтопромислами (*Gül, 2006*).

Ще однією поступкою для німців, які виношували ідею організації тюркського супротиву на радянській території, стали ситуативні зміни в політичній системі Турецької Республіки. Зокрема, тимчасово знімалися обмеження щодо діяльності пантюркістського сегменту місцевих ультранаціоналістичних сил. У 1941р. у Туреччині було створено Пантюркістський комітет. Заразом було дозволено видання журналів *Millet, Tanrıdağ, Türk, Gök-Böğü* та інших, які на власних шпальтах пропагували пантюркістські погляди. Але, коли у 1944 р. результат війни став вже зрозумілим, згадані видання були закриті, пантюркістські ідеї, як і в часи правління Ататюрка, знову почали піддаватися критиці з боку влади (*İşık, 2017*). Водночас, неоднозначний характер відносин Анкари з гітлерівською Німеччиною негативно відбивався на радянсько-турецьких відносинах.

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х років колишні військові у лавах панівної СНР на чолі з Ісметом Іньоню опинилися в складній ситуації, яка вимагала кардинальних змін у політичній сфері країни. Навіть майже повна концентрація влади в руках колишніх військових (крім Іньоню, ще два його товариші

по службі займали на той час посади голови парламенту – Кязим Карабекір та прем'єр-міністра – Реджеп Пекер) не давала можливості зберегти статус-кво. Під впливом США, які вимагали за захист від територіальних зазіхань з боку СРСР провести демократичні реформи, Іньюню вирішив розпочати демонтаж однопартійної системи та послабити тиск на ісламські структури (*Dorransoro, Gourisse, 2015*).

У таких умовах у 1946 р. виникла Демократична партія (*Demokrat Parti*, далі – DP). Після перемоги на парламентських виборах у 1950 р. «демократи» почали використовувати адміністративний ресурс вже для боротьби з колишньою партією влади – СНР, яка перетворилася на опозиційну. Керівництво DP побоювалося можливих антиурядових виступів військових через тісні зв'язки генералітету з Іньюню, який 26 останніх років керував країною на посадах прем'єр-міністра і президента. Тому першими кроками нового уряду стали «чистки» командування збройних сил. На вищі армійські посади, зокрема, начальника Генерального штабу було призначено прихильників DP. Також «демократами» було переглянуто багато секуляристських законів. На тлі економічних проблем, що загострилися наприкінці 1950-х років, та репресій проти військових армія в 1960 р. здійснила перший переворот в історії Турецької Республіки (*Dursun, Oral, 2023*).

Для тимчасового управління країною був утворений орган законодавчої та виконавчої влади під назвою «Комітет національної єдності» (*Milli Birlik Komitesi*, далі – MBK). До нього увійшли 5 генералів на чолі з Джемалем Гюрселем і 33 офіцери від капітана до полковника. Крім того, Гюрсель став президентом і верховним головнокомандувачем. Було сформовано уряд з 15 цивільних чиновників та 3 генералів, де він обіймав посади прем'єр-міністра та міністра оборони. За рішенням MBK була скасована перша конституція 1924 р. і прийнятий тимчасовий Основний закон, який передбачав, що до проведення парламентських виборів владу в країні здійснюватиме MBK. Діяльність політичних партій була призупинена. Нейтралізовано прихильників DP із числа великих землевласників і релігійних лідерів. Проведена «чистка» в армії та університетах. На пенсію було відправлено 235 генералів і близько 5 тис. старших офіцерів. MBK створив комісію з підготовки тексту нової конституції, скликав Установчі збори та сформував Верховний трибунал з метою організації суду над лідерами переможеної DP і членами кабінету Аднана Мендереса, якого наступного року було страчено. 27 травня 1961 р. у першу річницю перевороту Установчі

збори прийняли нову конституцію. Відтепер влада в країні офіційно розділялася на законодавчу, виконавчу та судову. ТВММ було поділено на дві палати: нижню, національний меджлис та верхню – сенат. Проголошувалась автономія університетів і масмедіа. Начальник генштабу отримував статус командувача збройними силами. Крім того, військові створили Раду національної безпеки (Milly Güvenlik Kurulu, далі – MGK), орган, який отримав право втручатися в політику уряду. До складу MGK увійшли начальник генштабу, командувачі видів збройних сил, деякі міністри, президент і прем'єр-міністр (*Dorransoro, Gourisse, 2015*).

У січні 1961 р. була відновлена діяльність всіх політичних партій, окрім забороненої ДР. У листопаді на виборах у ТВММ кемалістська СНР не змогла здобути рішучої перемоги, тому була вимушена розділити владу з Партією справедливості (Adalet Partisi, далі – АР). Відставний генерал Ригип Гюмюшпали об'єднав у лавах АР значну кількість колишніх членів ДР, а також представників релігійних кіл. Президентом Туреччини залишився відставний генерал Гюрсель. Уряд із висуванців СНР та АР також очолив колишній генерал Іньюню. У жовтні 1961 р. «Комітет національної єдності» саморозпустився, його члени згідно з новою конституцією довічно увійшли до складу сенату. Ці події вплинули не лише на управління країною, але й на соціальне життя громадян, порушивши соціальну рівновагу, яка посилювалася через політико-економічні розбіжності в коаліційному уряді (*Baran, 2002*).

22 лютого 1962 року в Туреччині відбулася нова спроба державного перевороту, організованого переважно молодшими офіцерами та курсантами на чолі з полковником Таятом Айдеміром. У заколоті взяв участь особовий склад піхотного, танкового та жандармського училищ. Однак генералітет не підтримав повстання, яке було швидко придушене. За ініціативою тодішнього прем'єр-міністра Іньюню пугачистів не були засуджені. Тим часом розбрат в уряді призвів до виходу з нього АР. У парламенті відбувалися сутички між депутатами від СНР та АР. Така напружена ситуація стала причиною чергової спроби перевороту під керівництвом Айдеміра. У травні 1963 р. він очолив курсантів анкарського піхотного училища та військовослужбовців деяких столичних військових частин. Після того, як заколотники захопили будівлю радіостанції, ватажок звернувся до співгромадян із промовою. У ній Айдемір зазначив,

що збройні сили були змушені втрутитися, оскільки режим спрямував Туреччину зі шляху Ататюрка і не спромігся вирішити гострі економічні, соціальні та політичні проблеми. Було оголошено про розпуск парламенту та припинення діяльності політичних партій. Під час придушення путчу втрати склали близько 10 вбитих і більш 20 поранених. Учасники замаху були засуджені на різні терміни, лідери – Талят Айдемір і майор Фетхі Гюрджан – страчені (*Demir, 2006*).

У жовтні 1965 р. відбулися чергові парламентські вибори, на яких перемогла АР. Ісламіст Сюлейман Демірель, що замінив на посаді голови партії генерала Гюмюшпали, сформував новий уряд, який у своїй політиці захищав інтереси великого капіталу. Було звільнено прихильників СНР із числа губернаторів, прокурорів, проведено кадрові зміни в армії, жандармерії, поліції. Президентом країни став колишній начальник генштабу генерал армії Джеввед Сунай, який був прихильником панівної АР. У 1965 – 1970-х роках Демірель визначав політику країни. Йому вдалося налагодити добрі стосунки з армійським керівництвом через невтручання у військові справи та заснування Суспільства армійської взаємодопомоги, яке за підтримки великого капіталу створило систему легітимного збагачення генералітету. Додаткову електоральну опору Демірель знайшов серед представників ісламістських кіл країни. Однак згодом у партії намітився розкол через виникнення фракції з колишніх членів ДР, які висловлювали інтереси великих землевласників (*Baran, 2002*).

9 березня 1971 року в Туреччині було викрито підготовку чергового військового перевороту, ініційовану групою радикально налаштованих молодших офіцерів («дев'ятиберезневіків») під керівництвом відставного генерала Джемаля Маданоглу, яка мала на меті встановлення ліворадикального режиму. Усі заколотники були звільнені зі служби або заарештовані. Намагаючись не допустити подальшої радикалізації ситуації та перехопити ініціативу у молодших офіцерів, вищий командний склад в особі начальника Генерального штабу Мемдуха Тагмача висунув ультиматум прем'єр-міністру Сюлейману Демірелю, після чого цивільний уряд пішов у відставку. В армії знову відбулася «чистка»: було звільнено близько 100 офіцерів, зокрема 5 генералів, 1 адмірал і 35 полковників (*Ekinçi, 2016*).

У травні 1972 р. відбулася чергова урядова криза і новий кабінет міністрів очолив колишній міністр оборони Туреччини Феріт Мелен. У березні наступного року командування збройних

сил вирішило висунути кандидатом на президентську посаду начальника генштабу генерала Фарука Гюрлера, якого підозрювали у зв'язках з «дев'ятиберезневиками». Праві партії така кандидатура не влаштовувала. Тому головою держави було обрано їх висуванця – адмірала Фахрі Корутюрка (*Ahmad, 2003: 121 – 148*). Після цього прем'єр Мелен подав у відставку. Політична нестабільність, яка посилилася після наступних політичних криз, наклалася на студентські протести, курдські повстання, терор з боку лівих і правих. У таких умовах у вересні 1980 р. відбувся черговий державний переворот і влада знову повністю перейшла в руки армії (*Karaman, 2023*).

Заснована військовими Рада національної безпеки на чолі з начальником генерального штабу Кенаном Евренем заборонила діяльність партій. Рада намагалася переформатувати політичну систему згідно з кемалістськими принципами. У листопаді 1982 р. було ухвалено нову конституцію. Після завершення конституційного процесу військові підготували перехід до цивільного правління. На виборах 1983 р. перемогла Партія Вітчизни (*Anavatan Partisi*, далі – *ANAP*) Тургута Озала. Не протиставляючи себе генералітету, *ANAP* водночас спромоглася представити свою передвиборчу платформу як єдину можливу громадянську альтернативу військовому режиму. В часи правління *ANAP* політична нестабільність негативно впливала на реалізацію реформ, лібералізація мала суперечливий характер, стрімко набирала силу ісламизм, що викликало реакцію у відповідь з боку збройних сил.

1990-ті роки стали складним і визначальним десятиліттям для турецької політичної сфери. Яскравою ілюстрацією тогочасного політичного впливу військових, став "постмодерністський переворот" у лютому 1997 р. Внаслідок серії меморандумів, оприлюднених військовими під час засідань Ради національної безпеки, уряд Неджметтіна Ербакана, який спирався на ісламістську Партію добробуту (*Refah Partisi*), був змушений піти у відставку (*Yilmaz, 2012*). Армія обґрунтувала своє втручання загрозою секулярному устрою держави, вбачаючи в політиці прем'єр-міністра відхід від принципів кемалізму. Ця подія продемонструвала здатність армійського керівництва без відкритого застосування сили змінювати політичну конфігурацію країни. У згаданий період збройні сили активно впливали на формування державної політики – не тільки безпекової та зовнішньої, але й внутрішньої, суттєво обмежуючи автономію цивільного уряду (*Stepniewska-Szydłowska, 2021*).

Ситуація кардинально змінилася в першій чверті ХХІ століття внаслідок приходу до влади в Турецькій Республіці поміркованих ісламістів на чолі з теперішнім президентом країни Реджепом Тайїпом Ердоганом. Це ознаменувало початок поступового, але неухильного зменшення впливу військових, які майже століття вважалися гарантом світського ладу, встановленого Ататюрком. Фактично йдеться про початок активної фази посткемалізму. Перші роки правління ердоганівської Партії справедливості та розвитку (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, далі – *AK Parti*) характеризувалися обережним ставленням до військової еліти. Однак зміцнення позицій *AK Parti* через зростання її підтримки серед місцевого населення створило підґрунтя для більш рішучих кроків. Важливим етапом у цьому процесі були гучні судові справи – «Ергенекон» (*Ergenekon*) та «Бальоз» (*Balyoz*). Суди над військовими стали можливими завдяки підтримці курсу *AK Parti* представниками руху «Хізмет» (*Hizmet*) колишнього релігійного наставника Ердогана, впливового проповідника Фетхуллаха Гюлена, вихованці якого на той час займали важливі посади в органах судової влади Туреччини (*Gareth, 2017*). Зазначені процеси, хоча й викликали критику щодо їхньої політичної мотивації та недотримання процесуальних норм, стали важливим інструментом у послабленні впливу військових на політичну сферу. Паралельно з цим відбувалося переформатування правової системи Туреччини. Зокрема, були внесені зміни до Конституції, спрямовані на обмеження повноважень армії та посилення цивільного контролю над нею (*Dorronsoro, Gourisse, 2015*).

Кульмінацією змагання військових та ісламістів за політичне домінування стала невдала спроба державного перевороту 15 липня 2016 р., організованого офіцерами-гюленістами. Після придушення путчу відбулися масштабні чистки в армії та інших державних структурах, що призвело до подальшого послаблення впливу армійської еліти. 150 тисяч військових, чиновників, викладачів, поліцейських, співробітників міністерств та органів юстиції звільнили з роботи або тимчасово усунули від виконання обов'язків. За звинуваченнями в причетності до планування перевороту було затримано 103 генерали та адмірали (*Gunes, 2016*).

Хоча опіка військових над турецькою політикою поступово була замінена партійним контролем АК Парті над армією, що відкрив шлях до формування персоналістського режиму Ердогана, військові і сьогодні залишаються значущою, хоча й менш публічною, політичною силою в Туреччині. Генералітет ще зберігає значні інституційні ресурси та вплив у сфері національної безпеки і зовнішньої політики. Через регіональну нестабільність, конфлікти в сусідніх країнах і боротьбу з тероризмом бачення армійськими елітами стратегічних питань залишається важливим для політичного керівництва країни. Експертні оцінки розвідувальних підрозділів і контроль над потужними силовими структурами роблять керівництво армії невід'ємною частиною процесу прийняття рішень у цій сфері. Слід додати, що майбутнє ролі військових у турецькій політиці багато в чому залежатиме від результатів політичної боротьби в країні (Kaynar, 2022). В умовах політичної турбулентності, в якій опинилася Туреччина за результатами парламентсько-президентських виборів 2023 року, можна очікувати подальшої зміни ролі армії у політичному житті країни в разі перемоги опозиційних сил на чолі з СНР. Останні вимагатимуть подальшої демократизації військової сфери, посилення громадянського контролю та більшої прозорості, а також зменшення активності у міждержавних турецько-російських відносинах (Haugom, 2019). Такий розвиток подій, безумовно, позитивно віддзеркалюватиметься на подальшому розвитку стратегічного співробітництва між Києвом та Анкарою.

Висновки. Від самого початку османсько-турецьке державотворення формувалося як симбіотична військово-релігійно-адміністративна система. Через це інститут армії отримав стійке позитивне маркування у суспільній свідомості. З середини XV ст. воєнна еліта, уособлена в корпусі яничарів, продовжила відігравати помітну роль у політичному житті імперії. Проте, внаслідок переродження з ефективного воєнного інструменту османських правителів на деструктивну політичну силу, у перші половини XIX ст. цей військовий інститут був ліквідований. На межі XIX – XX століть офіцерський корпус належав до найбільш освічених і патріотично налаштованих верств населення тодішньої Османської імперії. Молодотурецький рух сприяв позитивним політичним змінам в імперії до того часу, як в 1908 р. отримав практично необмежену

владу і перетворився на близький до тоталітарного режим. У 1920-х роках Османська імперія за активної участі збройних сил була переформатована на республіку, що управлялася Атаатюрком та його прихильниками з використанням авторитарних методів. Армія отримала законодавче визнання як головний захисник кемалізму та запобіжник відродження ісламізму. У 1940–1990-х роках відбувалася поступова редукція кемалістської системи державного управління в напрямку демократизації, що супроводжувалася проявами повзучої ісламізації та одночасним посиленням ролі військових у політичному житті республіки. З приходом у 2002 р. до влади в Туреччині поміркованих ісламістів на чолі з теперішнім президентом Ердоганом розпочалася активна фаза посткемалізму. Однією з головних рис нового етапу турецької історії стало суттєве нівелювання політичного статусу армійських еліт з одночасним збереженням їхнього впливу в секторі безпеки. Водночас посилення негативних для чинної влади тенденцій, що яскраво проявилися в контексті парламентсько-президентських виборів 2023 р., здатне призвести до перемоги опозиційних сил і суттєво трансформувати роль та місце збройних сил у політичній сфері. Для офіційного Києва переформатування влади в Туреччині на користь опозиції з подальшою демократизацією військової сфери матиме переважно позитивні наслідки. Тому наступні розвідки в межах цього напрямку досліджень доцільно спрямувати на аналіз розвитку відносин між військовими та опозиційними колами Туреччини.

Використані посилання

Ганюглю М. Ш. (2018). *Атаатюрк: біографія мислителя*. Львів, Видавництво Анетти Антоненко, Київ, Ніка-Центр, 239 с.

Срібняк Ігор. (2010). Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі*: 36. наук. пр. К.: Інститут історії України НАН України. Вип. 9 – 10. С. 26–41.

Ahmad F. (2003). *The making of modern Turkey*. The Taylor & Francis e-Library. 267p. URL: [https://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR\(1\).pdf](https://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR(1).pdf) (дата звернення: 05.04.2025).

Aksoy Volkan. (2018). Halifelğin Kaldırılması ve Abdülmecid Efendinin Sürgün Edilmesinin İstikbal Gazetesine Yansıması. *History Studies*. Volume 10. Issue 8, November. p. 1 – 18. (дата звернення: 05 квітня 2025).

Baran Tülay Alim. (2002). Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma. *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*. URL: <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TAR312U/ebook/TAR312U-13V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf> (дата звернення: 05 квітня 2025).

Bertolini Elisa. (2023). The Turkish Military Exceptionalism and the 1924 Constitution. *DPCE Online*. Vol. 61 No. 4. URL: <https://www.dpceonline.it/index.php/dpceonline/article/view/2054/2180> [Дата звернення 05 квітня 2025].

Demir Yeşim. (2006). Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. *ÇTTAD*, V/12, (Bahar), s.s. 155–171. URL: https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/13ncusonhali/11-S13_yesimdemir_155-171.pdf (дата звернення: 05 квітня 2025).

Dorronsoro Gilles, Gourisse Benjamin. (2015). The Turkish Army in Politics. *Revue française de science politique*. 4 Vol. 65. URL: <https://shs.cairn.info/journal-revue-francaise-de-science-politique-2015-4-page-609?lang=en> (дата звернення: 05 квітня 2025).

Dursun Özlem Telli, Oral Mustafa (2023). 1960 Askeri Darbesi ve 1971 Muhtırası Üzerine Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 1(1), 49-64. URL: <http://asusbyodergi.aksaray.edu.tr/tr/download/article-file/3598432> (дата звернення: 25 квітня 2025).

Ekinci Ekrem Buğra. (2016). 1971 military memorandum: A political downturn. *Daily Sabah*. URL: <https://www.dailysabah.com/feature/2016/08/19/1971-military-memorandum-a-political-downturn/amp> (дата звернення: 26 квітня 2025).

Goodwin Jason. (1999). *Lords Of The Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Random House, 368 p.

Gunes Gokan. (2016). Army saved Erdogan after failed coup attempt but he'll probably clip its wings. *The Mail & Guardian*. URL: <https://mg.co.za/article/2016-07-22-00-army-saved-erdogan-after-failed-coup-attempt-but-hell-probably-clip-its-wings/> (дата звернення: 29 квітня 2025).

Haugom Lars. (2019). The Turkish Armed Forces and Civil-military Relations in Turkey after the 15 July 2016 Coup Attempt. *The Scandinavian Journal of Military Studies*. URL: DOI:10.31374/sjms.14 (дата звернення: 29 квітня 2025).

İnanç Gül. (2006). "The politics of 'active neutrality' on the eve of a new world order: The case of Turkish chrome sales during the Second World War." *Middle Eastern Studies*. Volume 42, Issue 6 (November), P. 907–915.

İşık Mehmet, Eşitti Şakir. (2017). Extreme Nationalist Discourse In The Early Period Of The Turkish Republic and Its Reflection In The Turkish Media: The Case Of The Journal Gök-Börü. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/603111>. (дата звернення: 10 квітня 2025).

Karaman Solmaz. (2023). Türkiye'de Basının Darbelerle İmtihanı. *PA Paradigma Akademi Yayınları*. URL: <https://www.paradigmaakademi yayinlari.com/wp-content/uploads/2024/02/turkiyede-basinin-darbelerle-imtihani.pdf> (дата звернення: 28 квітня 2025).

Karayaman Mehmet (2010). İsmet İnönü'nün Uşakta Taşlanması Olayının sebep ve sonuçları. *Tarih Okulu*. Eylül-Aralık. Sayı № VIII, s.19 – 49.

Kaynar Aysegül K. (2022). The Last Two Decades of Civil-Military Relations in Turkey Under the Shadow of Courts. *OpenEdition. Journals*. URL: <https://journals.openedition.org/ejs/7976> (дата звернення: 29 квітня 2025).

Kıbil Mehmet (2023). 1908 jön türk devrimi'nin ingiliz basınına yansımaları. *History Studies*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3248145>. (дата звернення: 29 квітня 2025).

Özcan Abdülkadir. (2019). "Buçuktepe Vakası". *TDV İslam Ansiklopedisi*. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bucuktepe-vakasi/iliskili-maddeler> (дата звернення: 05 квітня 2025).

Rogan Eugene. (2022). *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East, 1914-1920*. Penguin Books Ltd., 528 p.

Stępniewska-Szydłowska Paulina. The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. *Security theory and practice*. DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010. [дата звернення: 28 квітня 2025].

Tekineş Haşim. (2024). Ecevit's Last Words: Turkey's Strategic Autonomy. *The Institute for Diplomacy and Economy*. URL: <https://www.institute.org/opinion/ecevits-last-words-turkeys-strategic-autonomy> [дата звернення: 28 квітня 2025].

Yılmaz Muzaffer Ercan. (2012). The Rise of Political Islam in Turkey: The Case of the Welfare Party. *Turkish Studies*. URL: [https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/8906/muzaffer-ercany%C4%B1m.pdf?sequence=1&is Allowed= y](https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/8906/muzaffer-ercany%C4%B1m.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 28 квітня 2025).

References

Haniohlu M. Sh. (2018). *Atatürk: biyografi ve düşünceleri*. Lviv : Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr, 239 s. (ukr.).

Sribniak Ihor. (2010). Yanycharskyi korpus osmanskoï armii (1362 r. – kinets XVI st.). *Ukraina v Tsentralno-Skhidniï Yevropi: Zb. nauk. pr. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Vyp. 9-10. S. 26-41. (ukr.)*.

Ahmad F. (2003). *The making of modern Turkey*. The Taylor & Francis e-Library. 267p. URL: [https://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR\(1\).pdf](https://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR(1).pdf) [Accessed 05 April 2025].

Aksoy Volkan. (2018). Halifelğin Kaldırılması ve Abdülmecid Efendinin Sürgün Edilmesinin İstikbal Gazetesine Yansıması. *History Studies*. Volume 10. Issue 8, November 2018. p. 1-18 (tur.).

Bertolini Elisa. (2023). The Turkish Military Exceptionalism and the 1924 Constitution. *DPCE Online*. Vol. 61 No. 4. URL: <https://www.dpceonline.it/index.php/dpceonline/article/view/2054/2180> [Accessed 05 April 2025].

Demir Yeşim. (2006). Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. *ÇTTAD*, V/12, (2006/ Bahar), s.s. 155–171 (tur.). URL: https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/13ncusonhali/11-S13_yesimdemir_155-171.pdf [Accessed 05 April 2025].

Dorronsoro Gilles, Gourisse Benjamin. (2015). The Turkish Army in Politics. *Revue française de science politique*. 4 Vol. 65. URL: <https://shs.cairn.info/journal-revue-francaise-de-science-politique-2015-4-page-609?lang=en>. [Accessed 05 April 2025].

Dursun Özlem Telli, Oral Mustafa (2023). 1960 Askeri Darbesi ve 1971 Muhtırası Üzerine Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 1(1), 49-64. URL: <http://asusbyodergi.aksaray.edu.tr/tr/download/article-file/3598432> [Accessed 25 April 2025]. (tur.).

Ekinci Ekrem Buğra. (2016). 1971 military memorandum: A political downturn. *Daily Sabah*. URL: <https://www.dailysabah.com/feature/2016/08/19/1971-military-memorandum-a-political-downturn/amp> [Accessed 26 April 2025].

Goodwin Jason. (1999). *Lords Of The Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Random House. 1999, 368 p.

Gunes Gokan. (2016). Army saved Erdogan after failed coup attempt but he'll probably clip its wings. *The Mail & Guardian*. URL: <https://mg.co.za/article/2016-07-22-00-army-saved-erdogan-after-failed-coup-attempt-but-hell-probably-clip-its-wings/> [Accessed 29 April 2025].

Haugom Lars. (2019). The Turkish Armed Forces and Civil-military Relations in Turkey after the 15 July 2016 Coup Attempt. *The Scandinavian Journal of Military Studies*. URL: DOI:10.31374/sjms.14 [Accessed 01.05.2025].

İnanç Gül. (2006). "The politics of 'active neutrality' on the eve of a new world order: The case of Turkish chrome sales during the Second World War." *Middle Eastern Studies*. Volume 42, Issue 6 (November), P. 907-915.

İşık Mehmet, Eşitti, Şakir. (2017). Extreme Nationalist Discourse In The Early Period Of The Turkish Republic and Its Reflection In The Turkish Media: The Case Of The Journal Gök-Börü. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/603111>. [Accessed 10 April 2025].

Karayaman Mehmet (2010). İsmet İnönü'nün Uşakta Taşlanması Olayının sebep ve sonuçları. *Tarih Okulu*. Eylül-Aralık 2010. Sayı № VIII, s.19-49. (tur.).

Karaman Solmaz. (2023). Türkiye'de Basının Darbelerle İmtihani. *PA Paradigma Akademi Yayınları*. URL: <https://www.paradigmaakademiyayinlari.com/wp-content/uploads/2024/02/turkiyede-basinin-darbelerle-imtihani.pdf> [Accessed 28 April 2025]. (tur.).

Kaynar Aysegül K. (2022). The Last Two Decades of Civil-Military Relations in Turkey Under the Shadow of Courts. *Open Editions Journal*. URL: <https://doi.org/10.4000/ejts.7976> [Accessed 29 April 2025], (tur.).

Kıbil Mehmet (2023). 1908 jön türk devrimi'nin ingiliz basınına yansımaları. *History Studies*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3248145>. [Accessed 29 April 2025]. (tur.).

Özcan Abdülkadir. (2019). "Buçuktepe Vakası". *TDV İslam Ansiklopedisi*. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bucuktepe-vakasi/iliskili-maddeler>. [Accessed 05 April 2025], (tur.).

Rogan Eugene. (2022). *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East, 1914-1920*. Penguin Books Ltd., 528 p.

Stepniowska-Szydłowska Paulina. The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. *Security theory and practice*. DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010. [Accessed 28 April 2025].

Tekineş Haşim. (2024). Ecevit's Last Words: Turkey's Strategic Autonomy. *The Institute for Diplomacy and Economy*. URL: <https://www.institute.org/opinion/ecevit-last-words-turkeys-strategic-autonomy> [Accessed 29 April 2025].

Terzi H. (2007). Türk boğazları siyasi tarihi ışığında Karadeniz'deki mevcut durum. *İstanbul Üniversitesi*. URL: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/42911.pdf> [Accessed 25 April 2025], (tur.).

Yılmaz Muzaffer Ercan. (2012). The Rise of Political Islam in Turkey: The Case of the Welfare Party. *Turkish Studies*. URL: <https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/8906/muzaffer-ercan-y%C4%B1lmaz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Accessed 28 April 2025].

**SPECIFICITY OF THE INFLUENCE OF THE MILITARY ON
THE POLITICAL SPHERE OF TURKEY (1923 – 2023)**

The article analyzes the specifics of the military's influence on the political sphere of the Turkish Republic. It is shown that from the very beginning in the middle of the 13th century, the process of Ottoman-Turkish state formation took place within the framework of the formation of a symbiotic military-religious-administrative system. Because of this, the institution of the army received a stable positive marking in the public consciousness. From the middle of the 15th century, the military elite, personified in the Janissary corps, began to play a noticeable role in the political life of the empire. Due to its transformation from an effective military tool of the Ottoman rulers to a destructive political force, in the first half of the 19th century, this military institution was liquidated. At the turn of the 19th-20th centuries, the officer corps belonged to the most educated and patriotic segments of the population of the then Ottoman Empire. The Young Turk movement contributed to positive political changes in the empire until the time when in 1908, received practically unlimited power and later turned into an institution of authoritarian rule of the country by the military. In the 1920s, the Ottoman Empire, with the active participation of the armed forces, was reformatted into a republic governed by Kemalists using authoritarian methods. The institution of the army received legislative registration as the main defender of Kemalism, as well as a safeguard against the revival of Islamism. In the 1940s-1990s, there was a gradual reduction of the Kemalist system of state administration in the direction of democratization, which was accompanied by manifestations of creeping Islamization and, at the same time, an increase in the role of the military in the political life of the republic. With the coming to power in Turkey in 2002 of moderate Islamists led by the current president R.T. Erdogan, an active phase of post-Kemalistization began. One of the main features of the new stage of Turkish history was a significant leveling of the influence of the military on the political sphere of the country. According to the results of the 2023 parliamentary and presidential elections. We can expect a further change in the role of the military in the political life of the country in the event of a victory for the opposition forces.

Keywords: army, politics, exceptionalism, Islamism, post-Kemalism.

АЛКОГОЛЬ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ДЕРЖАВИ, АРМІЇ, СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано державну політику урядів країн антигітлерівської коаліції та держав нацистського блоку (Осі) щодо використання алкогольної продукції в період Другої світової війни. Висвітлено домінування окремих видів спиртних напоїв у раціоні військовослужбовців та розглянуто їхній вплив на повсякденне життя армій і поведінку в бойових умовах. З'ясовано особливості командно-адміністративних практик військово-політичного керівництва, спрямованих на штучне підвищення фізичної витривалості, бойової ефективності, морально-психологічного стану та здатності долати стрес за допомогою алкоголю. Простежено вплив воєнних практик масового вживання алкоголю на суспільство, зокрема на формування стереотипів, соціальних моделей поведінки та післявоєнні проблеми культури споживання спиртного. Окреслено попередні результати, проблемні аспекти та суперечливий характер практик вживання алкоголю у воєнний час.

Ключові слова: алкоголь, армія, суспільство, Друга світова війна, психологічна підтримка особового складу, історія та культура повсякдення.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Слід визнати, що традиційно алкоголь широко застосовувався військовими під час воєн як засіб нейтралізації стресових факторів бою, однак його вживання мало суперечливі наслідки. З одного боку, це негативно позначалося на соціальній та професійній діяльності, завдавало шкоди здоров'ю військовослужбовців. Алкоголь, будучи психо-активною речовиною та інтоксикантом, класифікується як депресант, що погіршує когнітивні навички, моторику і швидкість реакцій. З іншого боку, він об'єктивно виконував роль короткострокового стимулятора морального духу, сприяв згуртованості підрозділів та частково захищав солдатів від розладів адаптації. Це створювало тимчасове відчуття ейфорії, дозволяючи військовим на

Гула Руслан Володимирович, доктор історичних наук, професор; професор кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків.

Передерій Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор; завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.

© Гула Р. В., Передерій І. Г., 2025.

деякий час забути жахи війни та пов'язані з ними стреси. При цьому історичний досвід доводить, що вплив поширеного в армії вживання алкоголю послідовно відчувався й у ширшому суспільстві – формував толерантність до пияцтва, віддзеркалювався в повоєнному побуті та культурі, а подекуди і закріплював соціальні звички, що ускладнювали адаптацію суспільства до повоєнних викликів.

Попри те, що алкоголізм традиційно вважався несумісним із військовою службою, його поширеність у військовому середовищі потребує ґрунтовного дослідження. Досвід АТО/ООС та сучасної російсько-Української війни свідчить, що проблема алкоголізації особового складу залишається надзвичайно актуальною, оскільки охоплює широкий соціальний та віковий спектр військових. Саме тому вивчення ролі алкоголю у військовій культурі має важливе значення для розуміння як історичних, так і сучасних викликів.

Історія Другої світової війни тісно пов'язана з проблемою використання алкоголю як у збройних силах, так і в повсякденному житті суспільства. Досвід наслідків уживання спиртних напоїв у військовому середовищі може бути корисним для органів державного та військового управління України з метою мінімізації їх негативного впливу на функціонування воєнної організації держави та на соціальне життя суспільства. Водночас він є важливим для формування системи психологічної реабілітації ветеранів, спрямованої на подолання ризиків можливої «алкогольної пандемії».

Мета статті полягає у здійсненні порівняльного аналізу державної політики країн-противників у сфері регулювання та контролю за обігом спиртних напоїв на фронті й у тилу в роки Другої світової війни. Особливу увагу приділено соціально-культурним відмінностям у ставленні до алкоголю в арміях антигітлерівської коаліції та альянсу країн Осі, а також оцінці їхнього впливу на військову ефективність і повоєнне суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що вивчення проблеми алкоголізації армії та суспільства під час Другої світової війни характеризується значним обсягом історіографічної бази. Але на відміну від Першої світової війни дослідження ролі алкоголю в цей період має низку історіографічних лакун, зокрема майже відсутні праці, присвячені обігу спиртного в армії фашистської Італії. Винятком є лише ґрунтовні студії, що висвітлюють практику застосування алкоголю в Робітничо-Селянській

Червоній армії, його вплив на характер ведення бойових дій на радянсько-німецькому фронті.

Закордонні дослідники Г. Арнольд, К. Д. Бартон, Е. Вестерманн, В. Гударов, Б. Гріффі, Е. Джонс, М. Жартовська, Г. М. Кольга, Т. М. Кізер, С. Пивоваров, Дж. Холл, А. Хашимото, С. Фріц, Д. В. Шуняков та інші порушують питання державної регулятивної політики країн щодо обігу алкоголю, функціонування торговельних мереж із продажу спиртних напоїв, особливостей солдатських раціонів армій держав – учасників Другої світової війни. Російські дослідники у своїх наукових розвідках основний акцент роблять на аналізі наслідків запровадження до складу продовольчого пайка бойових частин сумнозвісних «наркомівських 100 грамів».

У вітчизняній історіографії слід відзначити наукові праці В. Макарчука. Науковець зосередив увагу на вивченні питань нормативно-правової бази видачі військовим РСЧА на передовій спиртних напоїв як форми матеріальної стимуляції особового складу діючої армії.

Виклад основного матеріалу. Друга світова війна за своїми наслідками вважається найбільш смертоносним конфліктом в історії людства. Надзвичайні екстремальні умови інтенсифікації бойових дій та підвищене стресове напруження суспільства в тилу зумовили для частини особового складу воюючих армій і цивільного населення потребу в застосуванні алкогольних напоїв як своєрідного штучного антидепресанту. Поряд із величезними людськими жертвами (які, сподіваємося, й надалі збережуть цю сумнівну «пальму першості» у світовій історії) глобальний воєнний конфлікт спричинив і катастрофічні для окремих держав наслідки алкоголізації суспільства у післявоєнний період.

Особливість феномену вживання алкоголю полягає в його національному та регіональному вимірі, сформованому багатовіковими культурними традиціями конкретних спільнот. Водночас Друга світова війна стала періодом корекції та трансформації цих традицій: змінювалися алкогольні вподобання армій і суспільств залежно від умов логістики, системи нормування та переорієнтації промисловості на воєнні потреби.

Так у Великій Британії та США спостерігалось домінування пива, яке поступово витісняло традиційні для цих країн ром і віскі, оскільки його виробництво та транспортування виявилися більш зручними в умовах війни. У Франції та Італії зберігалася провідна роль

вина, що було тісно пов'язане з культурними традиціями та доступністю цього напою навіть у воєнних умовах. У СРСР натомість характерним явищем стали «наркомівські 100 грамів» горілки, які перетворилися на символ фронтової культури та засіб короткочасного підняття бойового духу. Таким чином, різні алкогольні культури не лише зберігалися, а й зазнавали адаптації, віддзеркалюючи ширший контраст між англосаксонським світом, континентальною Європою та радянською воєнною практикою.

Під час Першої світової війни уряд Великої Британії намагався запровадити «сухий закон» як на фронті, так і в тилу. У суспільстві домінувала думка про загрозу масової алкоголізації населення, проте ці побоювання виявилися значною мірою перебільшеними (Гула, *Передерій*, 2025: 237). Тому у Другій світовій війні ставлення як держави, так і громадськості Великої Британії до алкоголю стало значно ліберальнішим. Зокрема, на відміну від попередньої війни, паби не зачинялися.

Зниження рівня державного втручання в регулювання обігу спиртного пояснювалося різким скороченням частки міцних напоїв у торговельних мережах країни. На початку 1940-х років німецькі підводні човни фактично перерізали морські комунікації, що призвело до дефіциту віскі та рому. Оскільки постачання рому здійснювалося переважно з колоній, уже 1943 р. цей напій став у Британії дефіцитним товаром. Ситуація була настільки критичною, що Адміралтейство навіть розглядало можливість повного скасування «ромової норми» у військових пайках, але так і не наважилося порушити цю вікову традицію.

Крім того, перебої з регулярними поставками зерна з колоній змусили власників шотландських винокурень запровадити жорстке нормування ячменю для виробництва односолодового віскі, що суттєво скоротило його обсяги (Pyvovarov, Zhartovska, 2022). Уперше в історії британської алкогольної культури провідне місце посіло пиво, передусім ель – напій, зварений на основі ячмінного солоду та дріжджів верхового бродіння (Bussières, 2025). Цей «пивний зсув» мав і соціокультурні наслідки: він поступово трансформував побутові звички населення, змінив атмосферу пабів та зробив пиво символом колективної стійкості та єдності британського суспільства у воєнні роки.

У 1940 р. британський міністр продовольства лорд Ф.Д.М. Вултон особливо підкреслив значення пива для підтримання морального

стану суспільства: «Якщо ми хочемо зберегти хоч якусь подобу нормального життя, пиво потрібно виробляти, нехай і не таке міцне, як хотілося б поціновувачам. Завдання влади – підтримувати не лише життя, а й моральний дух країни». Він також зауважив, що склянка пива не може завдати істотної шкоди людині (Glover, 1995: 15).

Поряд із підтримкою морального духу важливим був і суто прагматичний підхід. Лише за період з вересня 1939 р. по липень 1940 р. податок на пиво зріс утричі, що дозволило суттєво поповнити бюджет воюючої країни. Водночас морська блокада Німеччини вплинула на обсяги його виробництва: відповідно до законів воєнного часу з 1939 р. британські пивовари були змушені скоротити випуск продукції на 20% у порівнянні з довоєнними показниками для економії стратегічної сировини, передусім солоду. Ситуацію ускладнювали й авіаційні та ракетні удари Люфтваффе: до 1943 р. значна кількість лондонських пивоварень була пошкоджена, а понад тисячу пабів знищено під час бомбардувань (*Пиво під час війни*, 2022).

Пиво поступово набувало популярності й у військовому середовищі. 1942 р. британські пивовари створили комітет «Пиво для військ», який організував постачання напою підрозділам навіть у найвіддаленіші райони Близького Сходу та Північної Африки. Так у Західній пустелі з липня 1942 р. солдати, знесилені боями, проходили відновлення в «Армійському центрі виснаження», де на додачу до відпочинку та повноцінного харчування їм пропонували сигарети, безалкогольні напої, шоколад і пиво (Jones, 2011: 170). Після успішної операції «Оверлорд» у Нормандії 1944 р. пиво доставляли у підрозділи навіть повітряним шляхом – у бочках, закріплених під крилами літаків (*Пиво під час війни*, 2022).

Цікаві новачки впроваджувалися і на королівському флоті. Так вантажний лайнер HMS Menestheus компанії *Blue Funnel Line*, який у 1940 р. був мобілізований та використовувався як мінний загороджувач, 1943 р. переобладнали на «корабель відпочинку» для моряків. На ньому облаштували кінотеатр, кафе та навіть пивоварню. У 1944 р. за участю інженерів брістольських пивоварень Адміралтейство розробило проєкт «плавучих броварень», здатних виробляти до 40 000 л пива на тиждень для потреб моряків у Тихоокеанському регіоні. Улітку 1945 р. розпочалося будівництво двох таких платформ. Перше пробне варіння відбулося вже після

завершення війни – 31 грудня 1945 р., коли морякам і гостям роздавали англійський м'який ель. Невдовзі після цього «плавучі броварні» були демонтовані (Pyvovarov, Zhartovska, 2022).

Загальні тенденції воєнного нормування продуктів торкнулися і виробництва алкоголю у США. Режим обмежень запровадили майже відразу після вступу країни у війну та поступово поширили на більшість споживчих товарів, за винятком яєць і молочних продуктів. Уже 2 січня 1942 р., менш ніж за місяць після Перл-Гарбора, потужності лікеро-горілчаних заводів були перепрофільовані на виробництво промислового спирту для палива торпед (Hall, 2015).

Водночас саме Друга світова війна, без перебільшення, врятувала американське пивоваріння. Більшість марок пива, заснованих у XIX ст. німецькими емігрантами, зазнали серйозних репутаційних втрат під час Першої світової війни через антинімецькі настрої в суспільстві. Їх таврували як «ворогів народу», що призвело до падіння попиту та скорочення виробництва. Додатковим ударом став «сухий закон» 1920 – 1933 рр. Президент Ф. Д. Рузвельт, однак, вирішив використати пиво як інструмент підтримання морального духу не лише в тилу, а й на фронті. За домовленістю з урядом американські пивоварні повинні були віддавати 15% своєї продукції армії. Єдиним «сухим» компромісом стало обмеження вмісту алкоголю у військовому пиві – не вище 3,2%. Саме таке «3,2% пиво» стало головним алкогольним напоєм армії США. Уряд визнав пивоваріння стратегічною воєнною галуззю, надав податкові пільги, а продукція для фронту звільнялася від внутрішнього прибуткового податку.

Цей «напій для перемоги» швидко набув символічного значення: виробників почали сприймати як зразок патріотизму. Компанії активно рекламували свій внесок у перемогу, підкреслюючи не лише забезпечення армії пивом, а й податкові надтодження на підтримку військової економіки (*Пиво під час війни*, 2022).

Для американських броварів війна стала не лише шансом відновити галузь після занепаду, а й нагодою сформувати нову аудиторію споживачів – мільйони мобілізованих солдатів. Як зазначалося у випуску *Brewers Digest* за 1941 р., війна відкривала можливість «виховати смак до пива у мільйонів молодих чоловіків, які згодом становитимуть основну частину населення, що споживає пиво». Цей прогноз справдився: після демобілізації саме молоді ветерани стали головною армією шанувальників

американського пива, що забезпечило його післявоєнне домінування на внутрішньому ринку (Kiser, Burton, 2021).

У ширшій перспективі це сприяло закріпленню пива як ключового елемента американської масової культури середини ХХ ст. – від повсякденного побуту до рекламних практик, спорту та популярної музики.

Наступний учасник антигітлерівської коаліції – СРСР – вибудовував свою політику щодо проблеми алкоголю в суспільстві та збройних силах з урахуванням історичного досвіду і соціальних традицій, віддаючи особливу перевагу горілці. При цьому варто зазначити, що у багатонаціональній державі цей напій не міг вважатися «національним» для всіх народів СРСР. Його статус «загальнонародного» штучно конструювався радянською владою на основі російської культурної домінанти та нав'язувався іншим республікам як універсальна норма споживання.

На відміну від царської росії, з початком бойових дій 22 червня 1941 р. радянська влада відмовилася від обмеження обігу алкоголю, урахувавши переважно негативні наслідки «сухого закону» часів Першої світової війни. В Указі Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. «Про воєнний стан» (*Сборник законов СССР, 1959: 213–215*) немає жодної згадки про заборону чи регулювання спиртних напоїв. Водночас у роки війни відбулося різке скорочення виробництва алкогольної продукції: спирт став стратегічною сировиною, а більшість лікеро-горілчаних заводів перепрофілювали на випуск «коктейлів Молотова». У багатьох регіонах горілка зникла з відкритого продажу, що спричинило масове виготовлення самогону. У перші два роки війни її видача була обмеженою та здійснювалася у вигляді так званих «стахановських наборів» передовикам виробництва (*Гончарова, 2015: 225–226*).

Робітничо-Селянська Червона армія вступила у Другу світову війну зі стійким «алкогольним бекграундом». Надмірне вживання спиртного зумовлювалося насамперед катастрофічним падінням військової дисципліни, викликаним сталінськими репресіями. Як наслідок – кадровий хаос у призначенні командирів, які не були готові до виконання своїх обов'язків і не контролювали підлеглих. Це породжувало масове пияцтво серед усіх категорій військово-службовців. Додатково впливала й державна політика лояльного ставлення до алкоголю в радянському побуті наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років, спрямована на поповнення бюджету за

рахунок «п'яних» податків. Нарком харчової промисловості А. І. Мікоян пояснював відмову від політики тверезості відомою сталінською тезою: «жити стало краще, жити стало веселіше». За його логікою, «за царя народ пив від горя, а за соціалізму – від радості» (Спирин, 2021).

Негативну роль відігравала і багатовікова російська традиція неконтрольованого вживання алкоголю. Показовим є свідчення радянського військового комісара з досвіду Іспанської громадянської війни (1936 – 1939), який називав алкоголь «великою загрозою» для радянських льотчиків: «У наших їдальнях завжди багато вина. Спочатку наші люди дозволяли собі зайве» (Rex, 2019).

До кінця 1930-х років проблема алкоголізації армії досягла таких масштабів, що 28 грудня 1938 р. було видано наказ Народного комісара оборони СРСР № 0219 «Про боротьбу з пияцтвом у РСЧА». У документі прямо зазначалося, що «за останній час пияцтво в армії набуло воістину загрозливих розмірів. Особливо це зло вкоренилося в середовищі начальницького складу». У наказі наводилися факти протиправних дій командирів і солдатів у стані сп'яніння, включно із вбивствами та зґвалтуваннями, і проголошувалося: «У Червоній Армії немає місця п'яницям» (Приказы, 1994: 84–85).

Попри це всі заходи виявилися малоефективними. Так у 1939 р. під час інспектування 3-го корпусу ППО було виявлено: у 339-му полку за чотири місяці – 8 випадків пияцтва з дебошами; у прожекторному полку за 10 місяців – 45 випадків, з них 8 із дебошами; у полку ВНОС за 9 місяців – 12 випадків; у 252-му артилерійському полку за 8 місяців – 32 випадки (Жарков, 2010: 242). Ця статистика красномовно засвідчує: боротьба з пияцтвом результатів не дала.

На цьому тлі вже у січні 1940 р., під час радянсько-фінської війни, народний комісар оборони К. Ворошилов звернувся до Й. Сталіна з проханням дозволити щоденну видачу військовослужбовцям РСЧА по 100 г горілки та 50 г сала з огляду на вкрай складні погодні умови (морози на Карельському перешийку тієї зими сягали 40 °С). Відповідне розпорядження негайно було доведене до військ: для танкістів норма спиртного подвоювалася, а льотчикам вирішили видавати по 100 г коньяку («Зимняя война», 2004: 257–258). Загалом за час фінської кампанії – з 10 січня до початку березня 1940 р. – військовослужбовці РСЧА спожили понад 10 т горілки та майже 9 т коньяку (Панфилов, 2016).

Таким чином, ще до початку німецько-радянської війни проблема алкоголізації Червоної армії та радянського суспільства мала

системний характер, поєднуючи культурні традиції з хибною державною політикою. Накази а адміністративні заходи залишалися декларативними, тоді як реальна практика свідчила про глибоке вкорінення пияцтва у військовому середовищі. Саме цей суперечливий «алкогольний фон» став важливою передумовою подальшого впровадження сумнозвісної політики «наркомівських ста грамів» у роки Другої світової війни.

З початком німецького вторгнення на територію СРСР практика неофіційного пияцтва в армії була інституціоналізована і перетворилася на офіційну форму заохочення учасників бойових дій (Макарчук, 2020: 11-12). 22 серпня 1941 р. Й. Сталін підписав секретну постанову Державного комітету оборони СРСР (ДКО) № ГКО-562с «Про введення горілки на постачання в діючій Червоній Армії», де зазначалося: «Встановити, починаючи з 1 вересня 1941 року, видачу 40-градусної горілки в кількості 100 грамів на день на людину червоноармійцям і керівному складу військ першої лінії діючої армії» (Горьков, 2002: 505-506).

25 серпня 1941 р. заступник наркома оборони СРСР – начальник Головного управління тилу РСЧА генерал-лейтенант А. В. Хрульов підписав наказ № 0320 «Про видачу військовослужбовцям передової лінії діючої армії горілки по 100 грамів на день» (Приказы, 1997: 73). Крім того, горілку отримували льотчики, які виконували бойові завдання, та інженерно-технічний склад військових аеродромів.

Подальше регулювання відбулося постановою ДКО № 1889 від 6 червня 1942 р., яка запровадила зворотну дію з 15 травня 1942 р. Згідно з новим порядком «наркомівські 100 грамів» видавали лише тим військовослужбовцям, які брали безпосередню участь у наступальних операціях, тоді як для решти особового складу армії видача алкоголю обмежувалася визначеними державними святами. До них належали: річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції (7 – 8 листопада), день Конституції (5 грудня), Новий рік (1 січня), день Червоної армії (23 лютого), Міжнародне свято трудящих (1 – 2 травня), Всесоюзний день фізкультурника (19 липня), Всесоюзний день авіації (16 серпня) та день військової частини («Наркомовские 100 грамм», 2010). Затримка з оприлюдненням документа пояснювалася особистими правками Й. Сталіна щодо норм для передової: запропоновані А. І. Мікояном 200 г «вождь і вчитель», а ще – «кращий друг льотчиків і фізкультурників» – власноруч скоротив до 100 г.

12 листопада 1942 р. постановою ДКО № 2507 було здійснено своєрідну «лібералізацію» порядку видачі спиртного. Порція 100 г на людину на добу зберігалася для військовослужбовців передових окопів, розвідувальних підрозділів, артилеристів і мінометників, які підтримували піхоту, а також екіпажів бойових літаків після виконання завдань. Особовому складу резервів, частинам бойового забезпечення та підрозділам, що виконували особливо небезпечні завдання (наприклад, відновлення мостів під вогнем противника), а також пораненим (за дозволом лікарів) видавали 50 г на день. На Закавказькому фронті дозволялася заміна 200 г горілки на 200 г портвейну або 300 г сухого вина (*Постановление ГКО, 2009*). У підсумку річна норма для солдата становила близько 36,5 л горілки (73 пляшки), а при скороченій порції – 18 л на рік (*Шуняков, 2016: 53*).

30 квітня 1943 р. була ухвалена постанова ДКО № 3272 «Про порядок видачі горілки військам діючої армії» (*Постановление Государственного Комитета обороны, 2009*). Документ передбачав, що з 3 травня 1943 р. масова щоденна видача спиртного припиняється. Відтепер 100 г горілки на добу могли отримувати лише військовослужбовці передової лінії, які безпосередньо брали участь у наступальних операціях, і то – за рішенням військових рад фронтів чи окремих армій. Разом із тим зберігалася практика масової видачі «наркомівських ста грамів» у дні революційних та державних свят. Ця норма діяла до 1945 р., а після перемоги над Німеччиною та Японією роздача алкоголю в Червоній армії була повністю припинена (виняток становили лише екіпажі атомних підводних човнів).

Аналіз постанов ДКО і наказів наркома оборони свідчить: упродовж війни відбувалося поступове скорочення офіційних норм видачі спиртного. Водночас у тилу та серед фронтовиків процвітало самогоніваріння й уживання різних сурогатних напоїв. Офіційно санкціонована традиція «фронтових ста грамів» часто виходила далеко за межі встановленої норми й у 1944 – 1945 рр. призвела до катастрофічних наслідків, особливо після виходу РСЧА на території Східної та Центральної Європи, де на промислових підприємствах зберігалися значні запаси алкоголю та спиртовмісних рідин. Саме цей період став піком фронтового алкоголізму.

Яскравим свідченням є наказ командувача 46-ї армії 2-го Українського фронту генерал-лейтенанта О. В. Петрушевського. У ньому

зазначалося, що 17 квітня 1945 р. червоноармієць Константинов за вказівкою старшини батареї Шопорова привіз на позиції 60 л невідомого спирту, знайденого на станції Шлейнбах. Упродовж двох днів цей спирт розпивався особовим складом з відома командира дивізіону майора Саліванова та його заступника майора Треліс, які самі брали участь у застіллі і пригощали ним офіцерів 297-ї стрілецької дивізії. Унаслідок цього отруїлися 67 військовослужбовців, 12 з них померли, багато інших, у тому числі й самі Саліванов і Треліс, потрапили в тяжкому стані до шпиталів (*Панфилов, 2016*).

Це не був поодинокий випадок. У наказі командувача 1-го Білоруського фронту маршала Г. К. Жукова «Про випадки отруєння військовослужбовців трофейними спиртними рідинами» від 12 травня 1945 р. констатувалося: лише з 23 квітня по 5 травня 1945 р. (у розпал Берлінської операції) було зафіксовано 405 випадків отруєнь, з них 85 завершилися смертю, а 24 військовослужбовці втратили зір (*Богомолів, 2012*).

Загалом алкоголь у Червоній армії під час війни відіграв відверто деструктивну роль: він підривав дисципліну, знижував боєздатність військ і водночас закріплював у масовій свідомості уявлення про горілку як «невід'ємний атрибут фронтового побуту». Війна тим самим не лише посилила фронтове пияцтво, а й трансформувала його у своєрідну «норму», що була перенесена у післявоєнне життя. Саме ця офіційно легітимована практика стала одним із витоків повоєнної масової алкоголізації радянського суспільства, наслідки якої відчувалися ще десятиліттями. Недаремно ветеран війни генерал армії М. Лященко підсумував: «Захоплені поети назвали ці зрадницькі сто грамів “бойовими”». Більшого блюзнірства важко вигадати. Адже горілка об'єктивно знижувала боєздатність Червоної армії» (*Бердников, 1989: 33*).

У нацистській Німеччині ставлення до алкоголю було складним і суперечливим. Чиновники системи охорони здоров'я та нацистська пропаганда закликали німців утримуватися від уживання спиртного та тютюну, наголошуючи на тому, що А. Гітлер сам не пив і не палив. Кампанії пропагували ідею «здорового життя як національного обов'язку», заохочували виробництво безалкогольних напоїв, підкреслювали необхідність фізичних вправ і вимагали від молоді повної відмови від алкоголю та тютюнопаління (*Fritz, 2021*).

Попри це у перші роки існування режиму споживання спиртного лише зростало. У 1933 – 1939 рр. споживання пива зросло на 25%,

вина – майже удвічі, а шампанського – на 500%. Як наслідок, кількість алкоголіків у 1938 р. сягнула приблизно 300 тис. осіб (*The Twelve-Year Reich*, 1971: 30, 228). До запровадження масштабних заборон нацисти не вдавалися, остерігаючись повторення соціальних потрясінь, подібних до американського «сухого закону». Водночас податки з алкоголю забезпечували державі значні надходження (Götz, 2006: 108, 111).

Разом із тим у рамках політики «расової гігієни» люди з важкою формою алкоголізму переслідувалися як «асоціальні елементи». Вони підлягали примусовій стерилізації після ухвалення 14 липня 1933 р. «Закону про запобігання появі нащадків з хворою спадковістю» (*Gesetz*, 1933). Так у заявках тюремних чиновників Баварії 53 з 301 ув'язненого (18%) були відібрані для стерилізації виключно через діагноз «алкоголізм» (Wachsmann, 2004: 155). Частина алкоголіків стала і жертвами так званої програми евтаназії («Операції Т-4»), розпочатої 1939 р., метою якої було «очищення арійської раси» (Петрюк, 2011: 53–63).

У роки війни легальне виробництво спиртного в Німеччині скорочувалося, що спричинило бурхливий розвиток «чорного ринку», особливо торгівлі коньяком, шнапсом і вином (Götz, 2006: 114 – 115). Водночас обмеження майже не стосувалися армії. Вермахт мав привілейований доступ до алкоголю як на території самого Рейху, так і в окупованій Європі. Солдати могли купувати його за зниженими цінами або просто конфісковувати у місцевого населення. Зокрема, у Франції у щоденному обігу купівлі та конфіскації знаходилося до 900 тис. пляшок вина і шампанського (Mallmann, Riess, Pyt, 2003: 70). Крім того, СС, поліція та армія отримували централізовані поставки: відомий наказ Й. Геббельса передбачав передачу 150 тис. пляшок шнапсу військам на фронті (Proctor, 2000: 153). Алкоголь і цигарки також реалізовувалися через маркітантські крамниці, що супроводжували війська (Кольга, 2011: 88).

Іноді спиртне використовувалося як засіб підтримання морального духу, однак ці акції не завжди мали позитивний ефект. Так генерал від інфантерії Г. Блюментріт, начальник штабу 4-ї армії групи армій «Центр», згадував у книзі «Московська битва» (*Schlacht um Moskau*): «...Щоб підбадьорити солдатів, із Франції та Німеччини доставляли на Східний фронт цілі поїзди з червоним вином. Ви, звісно, уявляєте собі, яке огидне почуття виникало у солдатів і

офіцерів, коли замість снарядів, без яких війська буквально задихалися, їм привозили вино. Утім, і вино нерідко прибувало у непридатному вигляді: під час перевезення воно замерзло, пляшки лопалися, і залишалися лише шматки червоного льоду» (Freidin, Richardson, 1958).

Таким чином, офіційна політика «здорового способу життя», яку пропагував нацистський режим, разюче контрастувала з реальністю: споживання алкоголю не зменшувалося, а навпаки зростало. Для держави спиртне залишалося вагомим джерелом податкових надходжень і водночас інструментом військового постачання та контролю. Тож у нацистській Німеччині алкоголь був не лише об'єктом пропагандистської критики, але й важливою частиною економіки та повсякденності армії.

Однак на території СРСР німецьким солдатам нерідко доводилося вживати місцеві спиртні напої – передусім самогон, який вони іронічно називали «російським шнапсом». Проте якість цієї продукції була вкрай сумнівною. Так 8 червня 1944 р. командир батальйону капітан Лемке видав наказ: «Російський шнапс, який виготовляють місцеві жителі, містить багато домішок, що роблять його дуже шкідливим для здоров'я. Тому вживати його військово-службовцям заборонено». Утім, більшість солдатів на це не зважала: вже 9 листопада 1941 р. після споживання спиртного із захопленої радянської цистерни 95 військовослужбовців захворіли, з них 10 – померли (Соколов, 2003).

Фашистська Італія, подібно до нацистської Німеччини, демонструвала суперечливу політику щодо алкоголю. З одного боку, офіційна пропаганда створювала образ Б. Муссоліні як зразка здоров'я та мужності, підкреслюючи його стриманість, суворий режим харчування та майже аскетичний спосіб життя. Вживання спиртного трактувалося як перепона на шляху до ідеального образу «нового фашиста». Уже 7 жовтня 1923 р., невдовзі після «Маршу на Рим», італійський парламент ухвалив «Положення про боротьбу з алкоголізмом», що передбачало закриття 25 000 таверн, ресторанів і тратторій, обмеження роботи питних закладів із 10:00 до 23:00 та запровадження безстрокового мораторію на видачу нових ліцензій з продажу алкоголю (Griffith, 2020).

З іншого боку, алкогольна індустрія була одним із ключових секторів італійської економіки, що змусило режим швидко відкоригувати антиалкогольний курс. Уже 1934 р. Муссоліні визнав: «Якби у розумній кількості алкоголь завдавав справжньої шкоди людству, людська раса давно б зникла» (Griffith, 2020). Із

середини 1930-х років відбувся ренесанс виноробної галузі країни. Крім того, італійське вино почало виконувати політичну функцію протистояння «західним впливам». Американські бари та джаз-клуби, що поширювалися у 1920-х роках сприймалися як загроза національним італійським традиціям. Фашистський режим намагався витіснити іноземні коктейльні практики, утверджуючи вино та місцеві напої як символ італійської ідентичності. Бари, ресторани і тратторії в офіційній пропаганді почали позиціонуватися як осередки «фашистського стилю життя» (Griffith, 2024; Ferris, 2020).

Поряд із виноробством розвивалося і виробництво лікерів типу *амаро* (трав'яних настоянок міцністю від 16 до 50%). Проте під час Другої світової війни багато підприємств зазнали руйнувань і браку сировини. Це ледь не призвело до втрати рецептури відомого вишнево-горіхового лікеру *Luxardo Maraschino* (Hall, 2015).

У зарубіжній та вітчизняній історіографії дослідження, присвячені алкоголю у військовому побуті фашистської Італії, майже відсутні. Для української аудиторії особливий інтерес становить досвід 8-ї італійської армії, яка діяла на території України. Подібно до союзників за Антикомінтернівським пактом, італійці споживали місцеву спиртовмісну продукцію, проте перевагу надавали власним національним напоям. Після передислокації військ на Сталінградський напрямок у пріоритет були поставлені вже питання фізичного виживання в умовах суворої зими та загострених боїв. Ситуацію ускладнювали масштабна корупція, розкрадання в тилових структурах і майже повна залежність пайка італійських солдатів від «ощадливості» німецької військової адміністрації (Сафронов, 2012: 122–124).

Таким чином, попри декларативне «антиалкогольне» позиціонування і нацистської Німеччини, і фашистської Італії, обидва режими так і не наважилися на радикальну заборону спиртного. По-перше, алкогольна індустрія мала стратегічне значення для економіки, забезпечуючи бюджет стабільними податковими надходженнями. По-друге, в умовах війни спиртні напої фактично використовувалися як інструмент підтримання морального стану війська та водночас засіб соціального контролю. Унаслідок цього виникало очевидне протиріччя: офіційна пропаганда таврувала пияцтво як «антиідеальний» спосіб життя, тоді як сама держава легітимізувала та поширювала практику алкогольного споживання.

Якщо в Італії та Німеччині політика щодо алкоголю була суперечливою і залежала від ідеологічних настанов режимів, то в Японії питання споживання спиртного мало глибоко вкорінений

культурний і ритуальний характер. Напередодні та під час Другої світової війни проблеми алкоголізму серед населення тут практично не існувало: кількість пацієнтів із таким діагнозом становила менш ніж 1% (Kubo, Hikaru, 1931).

Водночас у Збройних силах Японії вживання віскі у 1930 – 1940-х роках не розглядалося як загроза морально-психологічному стану армії. Більше того, в Імператорському флоті цей напій посідав місце, подібне до рому у Британському королівському флоті. Проте початок війни унеможливив імпорт віскі. Як і в інших воюючих країнах, більшість японських лікero-горілчаних заводів було перепрофільовано на виробництво пального. Разом із тим лікero-горілчаному заводу «Yoichi» надали статус військового постачальника Імператорського флоту, що гарантувало пріоритетний доступ до палива, ячменю та інших стратегічних ресурсів, необхідних для виробництва віскі (Japanese whisky, 2007).

Дефіцит зерна змусив уряд Японії запровадити контроль над цінами на основні продукти харчування, зокрема рис. Це безпосередньо позначилося на виробництві традиційного рисового вина – саке, яке також стало жертвою нестачі сировини. Щоб збільшити обсяги випуску, виробники почали додавати у саке спирт, фактично зруйнувавши традицію виготовлення напою виключно на основі ферментованого рису (Hall, 2015).

Поширений стереотип про те, що всі камікадзе чи учасники банзай-атак обов'язково пили саке перед смертю, є радше спробою механічного перенесення європейських і американських алкогольних традицій на японський ґрунт. Насправді у більшості випадків майбутні смертники пили звичайну воду. Це було пов'язано з буддійською традицією: вважається, що перед смертю Будда попросив учня подати йому води зі струмка, аби не піти з життя, страждаючи від спраги. Так виник ритуал прощання «мідзу сакадзукі» («чаша води»). Водночас відомі випадки, коли деякі командири загонів камікадзе замінювали воду на саке, пояснюючи це словами: «Будда мав просити чашу саке» (Что пили камикадзе, 2019).

Тож японська алкогольна культура в умовах війни мала радше символічно-ритуальне, ніж повсякденно-побутове значення, що суттєво відрізняло її від практик європейських держав.

Висновки. На відміну від Першої світової війни жоден із урядів держав – учасниць Другої світової не запровадив тотальної заборони

обігу спиртних напоїв на зразок «сухого закону». Державні інститути врахували як негативний досвід попередньої війни, так і зміни у суспільній свідомості, що характеризувалися більшою толерантністю до національних традицій вживання алкоголю.

Переведення економіки на воєнні рейки спричинило скорочення виробництва спиртовмісної продукції, а порушення логістики постачання сировини – заміну традиційних напоїв їхніми сурогатами. Алкогольна політика тоталітарних і авторитарних режимів залишалася суперечливою: з одного боку, обмежувалося масове споживання, з іншого – надавалися економічні преференції вітчизняним виробникам спиртного, що було важливим елементом фінансування воєнної економіки.

У діючих арміях алкоголь виконував переважно психолого-компенсаторну та частково лікувально-анестезійну функції (особливо в умовах екстремального клімату чи виснажливих бойових дій). Водночас офіційна або неофіційна його присутність у військовому побуті більшості країн – учасниць Другої світової війни сприяла масовій алкоголізації, що після війни мало негативні наслідки.

Таким чином, тактичні «переваги» використання алкоголю у фронтовому житті – підвищення бойового духу, тимчасове зниження стресу та полегшення фізичних страждань – виявилися здебільшого оманливими. Вони обернулися стратегічними втратами для армії та суспільств різних воюючих держав.

У СРСР практика «наркомівських 100 грамів» та толерування пияцтва в армії закріпилася як масовий соціальний досвід, що після війни трансформувався у справжню «алкогольну епідемію». Це мало наслідком підрив трудової дисципліни, зростання побутової злочинності та моральну деградацію значних верств населення. В умовах тоталітарного режиму це водночас стало зручним інструментом контролю над суспільством: алкоголізація виконувала роль механізму зняття соціальної напруги, але послаблювала потенціал для будь-якого організованого спротиву.

У нацистській Німеччині споживання алкоголю не набуло настільки катастрофічних масштабів, проте масове використання конфіскованих напоїв у військах сприяло зростанню дисциплінарних проблем і мало руйнівний вплив у кінцевій фазі війни.

В Італії суперечлива алкогольна політика – від офіційного культу стриманості до реальної практики солдатського виживання

на фронті – не лише не сформувала цілісної моделі, а й продемонструвала залежність армії від зовнішніх (зокрема німецьких) тилових структур, що призвело до зростання моральної втоми та дезорганізації військ.

У Великій Британії та США алкоголь залишався важливою частиною солдатського раціону – від рому у британському флоті до пива і віскі в американській армії. Це підтримувало моральний стан військ, але водночас сприяло закріпленню моделей регулярного споживання спиртного серед широких верств після демобілізації, що мало довготривалі соціальні наслідки.

Найменш руйнівними виявилися наслідки для Японії, де традиційна культура поміркованого споживання спиртного та структурована система соціального контролю значно обмежили масштаби проблеми. Однак війна все ж зруйнувала традиційну модель виробництва та споживання саке, започаткувавши трансформації алкогольної культури.

Друга світова війна стала періодом, коли алкоголь, вико- ристаний як засіб фронтової компенсації, у довгостроковій перспективі сформував низку глибоких соціальних проблем. Найбільш руйнівні наслідки він мав у тоталітарному СРСР, тоді як у західних демократіях радше сприяв поширенню споживацьких практик у післявоєнний час.

Використані посилання

- Бердников П. (1989). Выпьем за Родину. *Трезвость и культура*. № 8. С. 33–35.
- Богомоллов В.О. (2012). «Жизнь моя, иль ты приснилась мне?». М.: Книжный клуб, 881 с. *Флибуста*. URL: <http://flibusta.site/b/495175/read> (дата звернення: 23 серпня 2025).
- Гончарова С.Г. (2015). Борьба с распространением пьянства и алкоголизма в годы Великой Отечественной войны и в послевоенный период (1941–1964 гг.). *Бюллетень Национального научно-исследовательского института общественного здоровья имени Н. А. Семашко*. № 4/5. С. 222 – 234.
- Горьков Ю.А. (2002). Государственный Комитет Оборона постановляет (1941–1945). Цифры, документы. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. 575 с.
- Гула Р.В., Передерій І.Г. (2025). Алкоголь в арміях Першої світової: єдність у протилежностях. *Військово-науковий вісник*. Випуск 43. Львів: НАСВ. С. 233 – 252.
- Жарков В.В. (2010). РККА в 30-е гг. XX века: проблемы воинской дисциплины. *Ярославский педагогический вестник*, № 1. С. 240 – 245.
- «Зимняя война»: работа над ошибками (апрель–май 1940 г.) (2004). Материалы комиссий Главного военного совета Красной Армии по обобщению опыта финской компании. М. ; СПб. : Летний Сад, 560 с.

Кольга Г.М. (2011). Психологическое состояние солдат вермахта на советско-германском фронте. *Научные ведомости БелГУ. Серия История. Политология. Экономика. Информатика*. № 19 (114). Выпуск 20. С. 82 – 91.

Макарчук В. (2020). Нормативно-правові форми стимуляції бойової відваги: солдати та офіцери Червоної армії у Другій світовій війні (продовження). Частина 2. Штрафні підрозділи. «Наркомівські 100 грамів». Завершення війни та згортання матеріальної стимуляції бійців і ветеранів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4(28). С. 9 – 18.

«Наркомовские 100 грамм»: водка на фронте (2010). *Водка в Украине*. 20.07. URL: <http://vodka.kiev.ua/vodka-and-history/history/vodka-na-fronte/#:~:> text (дата звернення: 23 серпня 2025).

Панфилов О. (2016). История под знаком «Боярышника». От фронтовых 100 грамм до «стекломоя». *Infosist*, 26.12. URL: <https://infosist.org/istoriya-pod-znakom-boyaryishnika-ot-frontovyih-100-gramm-do-steklomoya/> (дата звернення: 22 серпня 2025).

Петрюк П.Т., Петрюк А.П. (2011). Психиатрия при нацизме: проведение «Акции Т-4» с активным участием психиатров. Сообщение 3. *Психічне здоров'я*. № 2. С. 53–63.

Пиво під час війни (2022). *Beer News*. 23.03. URL: <https://mag.fanatic.beer/ua/articles/beerwar> (дата звернення: 21 серпня 2025).

Постановление ГКО № 2507с «О порядке выдачи водки войсковым частям действующей армии». 12 ноября 1942 г. (2009). *Алкоголь – государственная политика и культура потребления*. С. 36-37. URL: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/58462845/arman_toptchian.pdf (дата звернення: 15 серпня 2025).

Постановление Государственного Комитета обороны № ГОКО-1227 от 11 мая 1942 года «О порядке выдачи водки войскам Действующей армии». (2009). *Алкоголь – государственная политика и культура потребления*. С. 37–38. URL: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/58462845/arman_toptchian.pdf (дата звернення: 15 квітня 2025).

Приказы народного комиссара обороны СССР. 1937 – 21 июня 1941 г. (1994). М.: Терра, Т. 13. 368 с.

Сафронов В.Г. (2012). Итальянские войска на Восточном фронте 1941–1943 гг. М.: Вече, 384 с.

Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956г. (1959). М.: Госюриздат, 710 с.

Соколов Б.В. (2003). Оккупация. Правда и мифы. М., 300 с. URL: <https://page.maple4.ru/inoe/stati/interesnoe/3286-zhizn-v-okkupaczii.html> (дата звернення: 14 серпня 2025).

Спирин Е. (2021). 36 лет назад в СССР ввели последний и самый жесткий сухой закон. Бабель. 7 мая. URL: <https://babel.ua/ru/texts/63280-36-let-nazad-v-sssr-vveli-posledniy-i-samyu-zhestkiy-suhoy-zakon-vspominaem-kak-v-sovetskom-soyuze-borolis-s-pyanstvom-i-postoyanno-proigryvali-v-arhivnyh-foto-plakatah-i-karikaturah> (дата звернення: 14 серпня 2025).

Что пили камикадзе перед последним вылетом? (2019). *Picabu*. URL: https://pikabu.ru/story/chto_pili_kamikadze_pered_poslednim_vyiletom_6302973 (дата звернення: 14 серпня 2025).

Шуняков Д.В. (2016). 100 грамм для храбрости: за и против. *Экономическая история*. № 1 (32), С. 47–58.

Рех. (2019). Вино, девушки, героизм. Как военные СССР бились за Испанию. *Fishki*. 13 марта. URL: <https://fishki.net/2908518-vino-devushki-geroizm-kak-voennye-sssr-bilisya-za-ispaniyu.html> (Дата звернення 14 серпня 2025).

Bussières P-O. (2025). What did soldiers drink during World War 2? *Le temps d'une biere*. URL: <https://letempsdunebiere.ca/what-did-soldiers-drink-during-world-war-2> (дата звернення: 14 серпня 2025).

Freidin S., Richardson W. (1958). The Fatal Decisions. Schlacht um Moskau. Erinnerungen über die Heeresgruppe Mitte (Blumentritt G. "Battle of Moscow. Remembrances of Army Group Center"). Berkley Hills, 270 p.

Ferris K. (2020). In vino veritas? Alcohol and its spaces in Fascist Italy (). *University of St Andrews. UK Research and innovation*. URL: <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH%2FL007436%2F1> (дата звернення: 14 квітня 2025).

Fritz S.G. (2021). Drunk on Genocide: Alcohol and Mass Murder in Nazi Germany Get access Arrow. *German History*, Volume 39, Issue 3, September, Pp. 487–489. URL: <https://doi.org/10.1093/gerhis/ghab052> (дата звернення: 14 квітня 2025).

Kubo K., Hikaru N. (1931). «Mansei shusei chūdokusha no kenkyū», *Shinkeigaku zasshi*, 33. No. 4. Pp. 237–285.

Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. 14. Juli 1933. 100[0] dokumente (1933). URL: https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Gesetz_zur_Verh%20ung_erbkranken_Nachwuchses (Дата звернення 14 квітня 2025).

Golovchansky A. (1993). “Ich will raus aus diesem Wahnsinn”: Deutsche Briefe von der Ostfront, 1941–1945. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 1250 p.

Götz A. (2006). Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State. New York: Metropolitan Books. 448 p.

Glover B. (1995). *Brewing For Victory: Brewers, Beer and Pubs in World War II*. Cambridge: the lutterworth press, 179 P.

Griffith B.J. (2020). Bacchus among the Blackshirts: Wine Making, Consumerism and Identity in Fascist Italy, 1919–1937. *European History*. 29(4). Pp. 394–415. URL: https://www.researchgate.net/publication/341553251_Bacchus_among_the_Blackshirts_Wine_Making_Consumerism_and_Identity_in_Fascist_Italy_1919-1937 (дата звернення: 14 квітня 2025).

Griffith B.J. (2024). (Inter)National Spirits: On the Cultural Politics of the “Cocktail Craze” in Fascist Italy, 1920s-1930s. In: *Drinks in Vogue: Understanding the Interplay Between Fashions and Beverages*. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/375912762_InterNational_Spirits_On_the_Cultural_Politics_of_the_Cocktail_Craze_in_Fascist_Italy_1920s-1930s (дата звернення: 23 серпня 2025).

Hall J. (2015). A Farewell to Sobriety, Part Two: Drinking During World War II. War on the Rocks. June 5. URL: <https://warontherocks.com/2015/06/a-farewell-to-sobriety-part-two-drinking-during-world-war-ii/> (дата звернення: 14 квітня 2024).

Japanese whisky and war (2007). *Nonjatta*. December 06. URL: <https://nonjatta.blogspot.com/2007/12/japanese-whisky-and-world-war.html> (дата звернення: 14 серпня 2025).

Jones E. (2011). Alcohol use and misuse within the military: a review. *International Review of Psychiatry* 23(2). April. Pp. 166 – 172.

Kiser T. M., Burton K. D. (2021). How World War II Saved American Beer Brewing. *The National WWII Museum*. New Orlean. April 7. URL: <https://www.nationalww>

2museum.org/war/articles/how-world-war-ii-saved-american-beer-brewing (дата звернення: 14 серпня 2025).

Mallmann K.-M., Riess V., Pyt W. (2003). *Deutscher Osten 1939–1945 : der Weltanschauungskrieg in Photos und Texten*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 204 p.

Proctor R. (2000). *The Nazi War on Cancer*. NJ: Princeton University Press, 392 p.

Pyvovarov S., Zhartovska M. (2022). Alcohol helped in the war if it was consumed in moderation. This relates to beer, wine, rum, vodka, and, of course, cocktails on the frontlines and in the rear of the Second World War. *Babel*. 10 July. URL: <https://babel.ua/en/texts/81071-alcohol-helped-in-the-war-if-it-was-consumed-in-moderation-we-talk-about-beer-wine-rum-vodka-and-of-course-about-cocktails-on-the-frontlines-and-in-the-rear-of-the-second-world-war-history-in-archival> (дата звернення: 14 серпня 2025).

The Twelve-Year Reich: A Social History of Nazi Germany (1971). By Richard Grunberger. New York: Holt, Rinehart & Winston. 834 p.

Wachsmann N. (2004). *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany*. New Haven, CT: Yale University Press, 155 p.

References

Beer during the War (2022). *Beer News*. 23.03. URL: <https://mag.fanatic.beer.ua/articles/beerwar> (rus.). (access date: 21.08.2025).

Berdnikov, P. (1989). Let's drink to the Motherland. *Sobriety and Culture*. № 8. P. 33–35. (rus.).

Bogomolov V.O. (2012). 'My life, or did you dream me?'. Moscow: Book Club, 881 p. *Flibusta*. URL: <http://flibusta.site/b/495175/read> (rus.). (access date: 23.08.2025).

Bussières P.-O. (2025). What did soldiers drink during World War 2? Le temps d'une bi re. URL: <https://letempsdunebiere.ca/what-did-soldiers-drink-during-world-war-2> (eng.) (access date: 14.08.2025).

Freidin S., Richardson W. (1958). *The Fatal Decisions. Schlacht um Moskau. Erinnerungen  ber die Heeresgruppe Mitte* (Blumentritt G. "Battle of Moscow. Remembrances of Army Group Center"). Berkley Hills, 270 p. (eng.).

Ferris K. (2020). In vino veritas? Alcohol and its spaces in Fascist Italy (). *University of St Andrews. UK Research and innovation*. URL: <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH%2F1007436%2F1> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Fritz S.G. (2021). Drunk on Genocide: Alcohol and Mass Murder in Nazi Germany Get access Arrow. *German History*, Volume 39, Issue 3, September, Pp. 487–489. URL: <https://doi.org/10.1093/gerhis/ghab052> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Collection of laws of the USSR and decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR. 1938 - July 1956 (1959). M.: Gosyurizdat, 710 p.(rus.).

Goncharova, S. G. (2015). Combating the spread of drunkenness and alcoholism in the years of the Great Patriotic War and in the postwar period (1941-1964). *Bulletin of the Semashko National Research Institute of Public Health*. № 4/5. P. 222-234. (rus.).

Gorkov, Y.A. (2002). *State Defense Committee Decrees (1941–1945). Figures, Documents*. M.: OLMA-PRESS, 2002. 575 p. (rus.).

Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. 14. Juli 1933. 100[0] dokumente (1933). URL: https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Gesetz_zur_Verh%c3%bctung_erbkranken_Nachwuchses (access date: 14.04.2025) (ger.).

Golovchansky A. (1993). "Ich will raus aus diesem Wahnsinn": Deutsche Briefe von der Ostfront, 1941–1945. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 1250 p. (ger.).

Götz A. (2006). Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State. New York: Metropolitan Books, 448 p. (eng.).

GLOVER B. (1995). Brewing For Victory: Brewers, Beer and Pubs in World War II. CAMBRIDGE: THE LUTTERWORTH PRESS, 179 P. (ENG.).

Griffith B.J. (2020). Bacchus among the Blackshirts: Wine Making, Consumerism and Identity in Fascist Italy, 1919–1937. *European History*. 29(4): Pp. 394–415. URL: https://www.researchgate.net/publication/341553251_Bacchus_among_the_Blackshirts_Wine_Making_Consumerism_and_Identity_in_Fascist_Italy_1919-1937 (eng.) (access date: 14.04.2025).

Griffith B.J. (2024). (Inter)National Spirits: On the Cultural Politics of the "Cocktail Craze" in Fascist Italy, 1920s-1930s. Drinks in Vogue: Understanding the Interplay Between Fashions and Beverages. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/375912762_InterNational_Spirits_On_the_Cultural_Politics_of_the_Cocktail_Craze_in_Fascist_Italy_1920s-1930s (eng.) (access date: 23.08.2025).

Hall J. (2015). A Farewell to Sobriety, Part Two: Drinking During World War II. War on the Rocks. June 5. URL: <https://warontherocks.com/2015/06/a-farewell-to-sobriety-part-two-drinking-during-world-war-ii/> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Hula R.V., Perederiy I.G. (2025). Alcohol in the armies of the First World War: unity in opposites. Military-scientific bulletin. Issue 43. Lviv: NASV, S. 233–252 (ukr.).

Japanese whisky and war (2007). *Nonjatta*. December 06. URL: <https://nonjatta.blogspot.com/2007/12/japanese-whisky-and-world-war.html> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Jones E. (2011). Alcohol use and misuse within the military: a review. *International Review of Psychiatry* 23(2). April. Pp. 166–172. (eng.).

Kiser T. M., Burton K. D. (2021). How World War II Saved American Beer Brewing. *The National WWII Museum*. New Orleans. April 7. URL: <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/how-world-war-ii-saved-american-beer-brewing> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Kol'ga G.M. (2011). Psychological state of Wehrmacht soldiers on the Soviet-German front. *Scientific bulletin of BelSU. Series History. Political science. Economics. Computer science*. No. 19 (114). Issue 20. Pp. 82–91. (rus.).

Kubo K., Hikaru N. (1931). «Mansei shusei chūdokusha no kenkyū», *Shinkeigaku zasshi*, 33. No. 4. Pp. 237–285. (jpn).

Makarchuk V. (2020). Regulatory and Legal Forms of Stimulation of Combat Courage: Soldiers and Officers of the Red Army in the Second World War (continued). Part 2. Penal units. 'Narkomov's 100 grams'. the end of the war and the curtailment of material incentives for soldiers and veterans. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: 'Legal Sciences'*. № 4(28), P. 9–18. (ukr.).

"Narkomovskie 100 grams": vodka at the front (2010). *Vodka in Ukraine*. 20.07. URL: [http://vodka.kiev.ua/vodka-and-history/history/vodka-na-fronte/#:~:text=\(rus.\)](http://vodka.kiev.ua/vodka-and-history/history/vodka-na-fronte/#:~:text=(rus.)) (access date: 14.04.2025).

Mallmann K-M., Riess V., Pyt W. (2003). *Deutscher Osten 1939–1945 : der Weltanschauungskrieg in Photos und Texten*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 204 p. (ger).

Panfilov O. (2016). History under the sign of 'Boyaryshnik'. From front 100 grams to 'glass soap'. *Inforesist*, 26.12. URL: <https://inforesist.org/istoriya-pod-znakom-boyaryshnika-ot-frontovyih-100-gramm-do-steklomoya/> (rus.) (access date: 14.04.2025).

Petryuk P. T., Petryuk A. P. (2011). Psychiatry under Nazism: Conducting "Action T-4" with the Active Participation of Psychiatrists. Message 3. *Mental Health*. No. 2. P. 53–63. (rus.).

Proctor R. (2000). *The Nazi War on Cancer*. NJ: Princeton University Press, 392 p. (eng.).

Pyvovarov S., Zhartovska M. (2022). Alcohol helped in the war if it was consumed in moderation. This relates to beer, wine, rum, vodka, and, of course, cocktails on the frontlines and in the rear of the Second World War. *Babel*. 10 July. URL: <https://babel.ua/en/texts/81071-alcohol-helped-in-the-war-if-it-was-consumed-in-moderation-we-talk-about-beer-wine-rum-vodka-and-of-course-about-cocktails-on-the-frontlines-and-in-the-rear-of-the-second-world-war-history-in-archival> (eng.) (access date: 14.04.2025).

Resolution of the State Defense Committee No. GOKO-1227 of May 11, 1942 "On the procedure for issuing vodka to troops of the Active Army". (2009). *Alcohol - state policy and consumption culture*. P. 37-38. URL: https://researchapi.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/58462845/arman_toptchian.pdf (rus.) (access date: 15.04.2025).

Rex. (2019). Wine, Girls, Heroism. How the USSR Military Fought for Spain. Fishki. March 13. URL: <https://fishki.net/2908518-vino-devushki-geroizm-kak-voennyye-sssr-bilisy-za-ispanju.html> (rus.) (access date: 15.04.2025).

State Defense Committee Resolution No. 2507s "On the Procedure for Issuing Vodka to Military Units of the Active Army". November 12, 1942 (2009). *Alcohol – State Policy and Culture of Consumption*. P. 36–37. URL: https://researchapi.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/58462845/arman_toptchian.pdf (rus.) (access date: 15.04.2025).

Orders of the People's Commissar of Defense of the USSR. 1937 – June 21, 1941 (1994). M.: Terra, T. 13. 368 p. (rus.).

Safronov V.G. (2012). Italian troops on the Eastern Front 1941–1943 M.: Veche, 384 p. (rus.).

Sokolov B.V. (2003). *Occupation. Truth and Myths*. Moscow, 300 p. URL: <https://page.maple4.ru/inoe/stati/interesnoe/3286-zhizn-v-okkupaczii.html> (rus.) (access date: 15.04.2025).

Spirin E. (2021). 36 years ago, the last and most severe prohibition was introduced in the SR. *Babel*. May 7. URL: <https://babel.ua/ru/texts/63280-36-let-nazad-v-sssr-vveli-posledniy-i-samyi-zhestkiy-suhoy-zakon-vspominaem-kak-v-sovetskom-soyuze-borolis-s-pyanstvom-i-postoyanno-proigryvali-v-arhivnyh-foto-plakatah-i-karikaturah> (rus.) (access date: 15.04.2025).

Shunyakov D.V. (2016). 100 grams for courage: pros and cons. *Economic history*. No. 1 (32), pp. 47–58. (rus.).

The Twelve-Year Reich: A Social History of Nazi Germany (1971). By Richard Grunberger. New York: Holt, Rinehart & Winston. 834 p. (eng.).

Wachsmann N. (2004). *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany*. New Haven, CT: Yale University Press, 155 p. (eng.).

"Winter War": Working on Mistakes (April-May 1940) (2004). Materials of the commissions of the Main Military Council of the Red Army to summarize the experience of the Finnish campaign. Moscow; St. Petersburg: Summer Garden, 560 p. (rus.).

What did the kamikazes drink before their last flight? (2019). *Picabu*. URL: https://pikabu.ru/story/cho_t_pili_kamikadze_pered_poslednim_vyiletom_6302973 (rus.) (access date: 15.04.2025).

Zharkov V.V. (2010). The Red Army in the 1930s: Problems of Military Discipline. *Yaroslavl Pedagogical Bulletin*, No. 1, pp. 240–245. (rus.).

**ALCOHOL IN WORLD WAR II: STATES,
ARMIES, SOCIETIES**

The article is devoted to a comparative analysis of state policies of the governments of the Allied powers and the Axis states regarding the use of alcoholic beverages during the Second World War. It examines how alcohol, traditionally embedded in the cultures of different nations, acquired in wartime the status of an instrument for managing both the army and the civilian population.

It is shown that the predominance of particular types of alcoholic drinks in the diet of servicemen had both cultural-historical and pragmatic roots. Vodka in the Red Army, rum and later beer in the British Army and Navy as well as in the U.S. Armed Forces, wine in the French and Italian armies, and beer in the German military all became not only part of everyday life but also a means of maintaining discipline, morale, and temporarily relieving stress and fatigue. Military and political leadership employed alcohol as a tool of mobilization and reward, shaping command-and-administrative practices aimed at enhancing physical endurance and combat effectiveness.

The article traces the impact of these practices on the daily life of armies and on soldiers' behavior in combat. Alcohol often functioned as a kind of "currency" in frontline life, a medium of exchange, and a marker of social hierarchy. At the same time, the experience of mass consumption of alcohol in the military environment had negative consequences, such as weakened discipline, the emergence of dependency, and an increase in violent behavior.

Special attention is given to postwar transformations related to wartime practices of alcohol consumption. They influenced the formation of social stereotypes, behavioral models, and the culture of alcohol use in the USSR, Europe, and the wider world after the war. This highlights the long-term and contradictory character of wartime decisions, where short-term goals-strengthening combat readiness and the controllability of armies-produced far-reaching social consequences.

The article concludes that the experience of the Second World War demonstrates how alcohol in the hands of the state became not only a household element but also a political and military instrument that shaped the behavior of millions. This phenomenon requires comprehensive reflection within the frameworks of everyday history, military history, and social anthropology.

Keywords: alcohol, army, society, World War II, psychological support of the troops, history and culture of everyday life.

УДК 355.141:358.4(410)(045)

ПОНОМАРЕНКО М. В.

<https://orcid.org/0000-0002-2406-408X>

ЮРЧЕНКО М. Є.

<https://orcid.org/0000-0001-8992-6093>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.267-282>

ІСТОРІЯ КОСТЮМА ЛЬОТЧИКІВ КОРОЛІВСЬКИХ ВІЙСЬКОВО-ПОВІТРЯНИХ СИЛ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Стаття є частиною ґрунтового наукового дослідження, яке передбачає аналіз історії уніформи льотчиків Військово-повітряних сил різних країн світу, чий досвід у цій царині є найпотужнішим та впливає на сучасні тенденції досліджень, розробки та виготовлення льотно-технічного обмундирування. Метою статті є аналіз історії спеціального одягу військових льотчиків Королівських ВПС Великої Британії (RAF), що з'явилися першими як самостійні повітряні сили, не підпорядковані іншим видам військ, та значно вплинули на розвиток льотного обмундирування у світі. *Аналіз літератури і джерельної бази* за темою показав, що історія військового одягу льотчиків – царина, лише намічена для досліджень в українській науці. *Актуальність теми* підкреслена запитом сьогодення та зміною пріоритетів, що виникли внаслідок російського вторгнення в Україну.

Теоретичною базою стали роботи з історії костюма, уніформології, ергономіки, історії авіації, методів дослідження зразків льотно-технічного обмундирування, що робить статтю міждисциплінарним дослідженням. Методологія дослідження базується на порівняльному аналізі й узагальненні; історико-порівняльному та системному методах, що надало змогу виявити особливості розвитку льотного костюма, причини його змін та історію формування вимог до функціональних якостей. В статті проаналізовано етапи розвитку спеціального одягу та обладнання військових льотчиків Великої Британії в історичній ретроспективі; проаналізовано причини та напрями розвитку і удосконалення їх костюма; узагальнено вимоги до спеціального одягу та обладнання з огляду на його захисні функції; надано перспективи подальшого розвитку з урахуванням досягнень новітніх технологій у створенні шоломів, захисного одягу, розумних матеріалів.

Ключові слова: історія костюма, льотна уніформа, Королівські військово-повітряні сили (RAF), Велика Британія, літаки.

Постановка проблеми. З часів першого польоту людини на літаку братів Райтів пройшло більше століття. За цей період розвиток

Пономаренко Марина Валентинівна, доктор філософії (PhD), доцент, дослідник Факультету соціальних та гуманітарних наук Клайпедського Університету, м. Клайпеда (Литва).

Юрченко Марина Євгенівна, доктор філософії (PhD), доцент, дослідник Факультету морської інженерії, технологій та природничих наук Клайпедського Університету, м. Клайпеда (Литва).

© Пономаренко М. В., Юрченко М. Є., 2025.

світової авіації відбувався у напрямі удосконалення літаків. Нові технічні характеристики літаків потребували постійного оновлення та розробки спеціального одягу для екіпажу.

Аналіз перебігу війн у світі доводить, що військові конфлікти незмінно призводять до технологічного розвитку. Війни значно прискорили темпи розробки літаків та льотної уніформи. Поява електроніки, обчислювальної техніки та легкої оптики відкрили нові можливості у розробці льотного одягу. Особливо це вплинуло на конструювання льотних шоломів та змінило їх роль з суто захисної на таку, що доповнює системи озброєння (нашоломні приціли, дисплеї).

Значущим в історії розвитку льотної уніформи був самостійний статус, набутий повітряними силами. На початку XX ст. вся авіація, яку ми звикли трактувати як військову, була армійською у підпорядкуванні сухопутних військ, або морською, під порядкованою флоту. Відомо, що тільки у 1918 році з'явилися перші самостійні повітряні сили як окремий вид військ – Королівські Повітряні сили Великої Британії. Перемога у Першій світовій війні закріпила за ВПС Великої Британії статус найбільших повітряних сил окремої країни у той час. З моменту свого утворення вони відігравали виключну роль у військовій історії Британії, особливий внесок був ними зроблений за часів Другої світової війни. На сьогодні Королівські Повітряні сили утримують потужний оперативний компонент різнорідних передових технологій літальних апаратів та мають багату історію уніформи льотчиків. Розробка та виготовлення офіційної льотної форми за встановленими стандартами, з певним цифровим і літерним маркуванням була розпочата ВПС Великої Британії наприкінці війни у 1918 р., та окреслена як першорядна.

Ефективність виконання завдань військовими льотчиками залежить від сукупності факторів, серед яких важливе місце посідає досконале речове забезпечення. Одежа є першим рівнем захисту у бойових діях авіації і ситуаціях підвищеного рівня небезпеки (пожежонебезпечні ситуації, критичні перевантаження тощо). Її удосконалення корелює з пріоритетними напрямками розвитку авіації Повітряних Сил Збройних Сил України, що зазначені у «Візії Повітряних Сил 2035» (*Візія Повітряних Сил 2035, 2020*), та ставить перед фаховими спеціалістами нові завдання, які формуються з 2014 р. внаслідок бойових дій в Україні.

З огляду на це проблема розроблення та виготовлення льотно-технічного обмундирування, відповідного до сучасних вимог, є надзвичайно важливою. Удосконалення такого одягу передбачає урахування не тільки набутків високих технологій, але й естетичної компоненти, яка на сьогодні не отримала належного дослідження науковців. Пропонується дослідити напрями удосконалення костюма льотчика в контексті історії ВПС Великої Британії, що у подальших наукових дослідженнях дозволить оновити алгоритм створення, тестування та удосконалення льотного костюма. Важливо розглянути та проаналізувати напрями розвитку та динаміку змін уніформи льотчиків ВПС Великої Британії, що стане першим етапом ґрунтовного наукового дослідження, яке передбачає глибокий аналіз історії уніформи льотчиків ВПС різних країн світу, чий досвід у цій царині є одним з найпотужніших та впливає на сучасні тенденції досліджень, розробки та виготовлення льотно-технічного обмундирування в Україні та світі.

Мета дослідження – аналіз історії розвитку та напрямів удосконалення уніформи льотчиків ВПС Великої Британії, що з'явилися першими як самостійні повітряні сили, не підпорядковані іншим видам військ, та значно вплинули на розвиток льотного одягу у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими матеріалами для даного дослідження стали роботи українських та зарубіжних вчених, присвячені аналізу світових тенденцій з удосконалення екіпіровки військових льотчиків. Ця тема розкрита А. Г. Єрилкіним, І. М. Ключніковим і О. М. Марченко, які доводять, що світові тенденції полягають у використанні льотчиками-винищувачами захисних шоломів з мініатюрними дисплеями та виготовленні льотних костюмів з вогнестійких тканин (Ключніков, Єрилкін, Марченко, 2017). Ідеї українських вчених корелюють з розгорнутим науковим дослідженням технологічних розробок та експлуатації костюмів авіації та космонавтики, що раніше було проведено Д. Дженкінсом за підтримки НАСА (Jenkins, Dennis R., 2012).

Алгоритми формування вимог до фізико-механічних властивостей матеріалів, методи і параметри комплексної оцінки льотно-технічного обладнання на основі випробувань запропоновані в дослідженнях українських учених (Хмель, Корольов, Андрієнко, Бойченко, 2022; Хмель, Корольов, Чередніков, 2022).

Різним аспектам історії української та світової військової уніформи присвячені дослідження В. Карпова (*Карпов, 2015*), М. Чмира (*Чмир, 2004*), Т. Юрової (*Юрова, 2015*). Важливі факти з історії українських летунів можна отримати з текстів В. Бендика (*Бендик, 1996*), В. Киреї (*Кирея, 2017*), П. Франка (*Франко, 1937*), І. Фостаковського (*Фостаковський, 1958*), А. Харука (*Харук, 2023*), Л. Шанківського (*Шанківський, 2023*), Я. Янчака (*Янчак, 2016*). Основними джерелами для вивчення історії льотного одягу ВПС Великої Британії стали зарубіжні ресурси (*Graham Rood, 2014; Graham Rood, 2020; Burberry History, 2023; Mark Gordon, 2023*).

Опрацьована література доводить, що системне наукове дослідження особливостей обмундирування льотчиків українських ВПС в контексті історії світової авіації на сьогодні – напрям, лише розпочатий у вітчизняній науці, а систематизація матеріалів з історії костюма льотчиків зарубіжних країн могла би стати корисною частиною цієї багатовимірної теми.

Виклад основного матеріалу. Історія ВПС Великої Британії демонструє нерозривний взаємозв'язок розвитку літаків та льотно-технічного обмундирування. Загальне удосконалення літаків формувало нові вимоги до захисних функцій одягу льотчиків. Докорінно змінився перший костюм авіаторів: твідовий піджак, кашкет, окуляри та шовковий шарф. Натомість прийшла спеціальна одяг та спорядження, спроможні захистити льотчика.

На початку ХХ ст. авіація була новою цариною і швидко набувала розповсюдження, але у якості захоплюючого виду спорту із зростаючою кількістю прихильників. Першим кроком до удосконалення льотної форми було використання одягу автомобілістів. Поштовхом до подальшого розроблення та створення одягу для льотчиків став економічний фактор – формувався запит на спеціальний одяг для польотів. Одним з перших виробників, хто взяв це до уваги, став Burberry – британський дім моди, заснований у 1856 р., який виробив та увів до продажу комбіновані костюми для авіаторів, черевики на флісовій підкладці, спеціалізовані захисні окуляри, рукавиці, що не промокають, та шкіряні пальта. Це були перші речі, які можна віднести до категорії спеціалізованої льотної одягу, хоча ще й не військової. Основним напрямом, що зарекомендував «Burberry» під час війн, стала розробка та виробництво зносостійкої, водостійкої дихаючої тканини – габардину, в якій перед плетінням пряжа піддавалась гідроізоляції (просочувалась ланоліном).

Рис. 1. Грем-Уайт в костюмі з габардину Burberry. 2010 р.

Рис. 2. Авіатори Артур Клустон і Бетті Кірбі-Грін в льотних костюмах Burberry. 1937 р.

Тканина була запатентована у 1888 р. та випробувана у польотах: 1910 р. відомий авіатор Клод Грем-Уайт в костюмі з габардину Burberry стає першим, хто здійснив переліт між Лондоном і Манчестером менш ніж за 24 години, а у 1937 р. офіцер Артур Клустон та Бетті Кірбі-Грін здійснюють рекордний переліт з Кройдона в Кейптаун (рис. 1, 2). Пізніше, під час Другої світової війни Burberry постачав британській армії військовий одяг та аксесуари. Модний дім обслуговував різні підрозділи британських збройних сил, включно і Королівські військово-повітряні сили (RAF). Велику роль у проектуванні костюмів Burberry відігравала естетика як іміджеутворюючий фактор військових сил держави (*Burberry History*, 2023).

Докорінне змінення костюма льотчиків відбулось у 1916 році під час Першої світової війни. Практичний досвід польотів при низьких температурах знайшов втілення в спеціальному одязі, виготовленому за дизайном пілота Королівської військово-морської авіаційної служби (RNAS) Сідні Коттона (*Mark Gordon, 2023*). Костюм складався з трьох шарів: тонкої підкладки з овечої вовни, повітронепроникного шовку та зовнішнього шару з габардину Burberry. Він використовувався в модифікованих версіях до 1950-х років. Фредерік Сідні Коттон зареєстрував дизайн, і льотний костюм отримав назву за його ім'ям – костюм СідКота.

Рис. 3. Льотчик в костюмі «СідКота». 1920-ті роки

Рис. 4. Чоботи льотчиків «Fug boots». 1920-ті роки

Одягання передбачало таку послідовність: шовкова білизна, щільна білизна з бавовни, жилет, шовкова внутрішня сорочка, армійська сорочка кольору хакі, два пуловери, костюм СідКота, шовковий шарф, шовкові рукавиці з хутром ондатри; шолом-балаклава та

маска для обличчя з хутра росомахи (хутро, на якому не застигав конденсат від дихання). Важливе оновлення з удосконалення вогнезахисних функцій базового костюма Сідкота відбудось у 1930-х роках. Обов'язковим елементом були захисні окуляри Triplex з хутряною підкладкою та склом кольору шавлії, що поглинали ультрафіолетові промені. В якості взуття довгий час використовували чоботи-ботфорти з овечим хутром (Fug boots), які з появою костюма СідКота використовувались тільки для польотів на Далекому Сході (Graham Rood, 2014).

Статистика тих років доводила, що під час польотів найчастіших травмувань зазнавала голова пілота. Для уникнення травм голови британські льотчики використовували автошоломи. Надалі їх модифікував та зробив більш придатними для польотів британський виробник – компанія Dunhill's, що спеціалізувалась на виробництві предметів класу люкс для чоловіків (Flightgear. Ch. Great Britain, 2023) (рис. 5). У 1918 році були створені специфікації для льотного шолома Mk1, що був оснащений бездротовими навушниками (рис. 6).

Рис. 5. Шолом для польотів. Виробник – компанія «Dunhill's». 1918 р.

Рис. 6. Льотний стандартний шолом Mk1. 1918 – 1924 рр.

Поява літаків, які стали підніматись угору до 6000 м, призвела до наступного етапу удосконалення льотного обмундирування – спроби доповнити костюми елементами з електричним підігрівом: жилетом з електрообігрівом, рукавицями та парою підшов для взуття. Однак при їхньому використанні було виявлено конструктивні проблеми: розрив проводів у місцях постійного згинання та розтріскування слюдяних вставок у підшвах черевиків.

Після Першої світової війни розробка льотного одягу тривала в галузі електричного обігріву. Наприкінці 1920-х років у Фарнборо був виготовлений електричний костюм, випробуваний у 1930-ті роки. Такий розвиток продовжувався і під час Другої світової війни, і в період холодної війни (*Graham Rood, 2020*).

Наприкінці війни у 1918 р. проблема льотного одягу для пілотів була визнана стратегічно важливою. Це визначило напрям розробки та виготовлення офіційного льотного одягу у Великій Британії за встановленими стандартами та з певним цифровим і літерним маркуванням.

Поява реактивного двигуна призвела до серйозних змін в розробці захисного льотного одягу. Тенденція проєктування літаків полягала у створенні герметичних кабін та кондиційованого салону. Це практично усунуло вплив холоду, гіпоксії та декомпресійної хвороби льотчиків (*Mark Ridge Suit, 2023*). Але залишалась загроза розгерметизації кабіни, спричинена бойовими ушкодженнями. Потрібен був захист, щоб запобігти повній або частковій недієздатності екіпажу. І, перш за все, були потрібні вогнезахисні матеріали. З появою реактивних літаків був розроблений G-костюм, який захищав льотчика від перевантаження. Коли пілот виконував бойові маневри з високим перевантаженням, G-костюм забезпечував затримку крові в голові пілота, що дозволяло йому виконувати повороти з високим перевантаженням протягом тривалих періодів часу. Перші G-костюми були розроблені в 1941 році групою вчених під керівництвом Уілбура Френкса і стали досягненням спеціалістів авіаційної медицини (рис. 7, 8). Костюми використовувались пілоти-винищувачами RAF (*G-suit, 2023*).

В 1950-х та 1960-х роках необхідно було розробити ще більш спеціалізовані костюми – костюми повного тиску, які стануть попередниками сучасних скафандрів. Ще в 1933 році британський фізіолог Джон Холдейн створив прототип герметичного костюма повного тиску. Однак усі подальші розробки у цьому напрямі не відповідали повністю вимогам. «Одним із основних недоліків було те, що костюми мали бути індивідуального розміру. Не виконувалася умова відповідності антропометричному діапазону екіпажу Королівських ВПС. Це призвело до змін у 1960-х роках, так були розроблені протиперевантажувальні костюми» (*Graham Rood, 2014*).

Рис. 7. G-костюм. 1942 р.

Рис. 8. G-костюм. 1942 р.

В 1960-х роках стало очевидно, що у нових війнах може використовуватись хімічна зброя наряду з біологічною. Розробка респіратора льотного екіпажу (АР) № 5 почалась у 1976 році. «Гумовий каптур повністю закривав голову із ущільненням на горловині. Продувне відфільтроване повітря, що подається в кожух, таким чином підтримував позитивний тиск, що запобігало попаданню хімічних реагентів у разі витоків» (*Burberry History*, 2023).

Наступною революційною розробкою Великої Британії став проєкційний дисплей (HUD), уперше реалізований в 1958 р. Концепції HUD були рішенням для пілотів, які намагались визначити місцезнаходження своїх цілей у небі, покладаючись виключно на усні інструкції. У військових літаках за допомогою тексту і символів на прозорій поверхні HUD відтворює різні цілі, датчики зброї, статус стрільби, швидкість, висота, лінія обрію, вектор траєкторії польоту, показчик повороту / крену, кут атаки та іншу інформацію. Таким чином пілоти змогли отримувати інформацію без допомоги рук (*Typhoon helmet*, 2023).

Надалі використання електроніки, «мініатюризація обчислювальної техніки у військових літаках привели до можливості надання інформації, що проєктувалась на козирок шолома через дихроїчну пляму» (*What is a Head-up Display?*, 2023). Потім були прості матричні дисплеї, що дозволяють пілоту орієнтуватися на повітряні або наземні цілі, видимі бортовими радіолокаторами та

датчиками. Розробки з використанням магнітної або оптичної технології, а також удосконалення технологій мініатюрних дисплеїв високої якості, широке поле зору та оптика сформували можливості бінокулярного дисплея, встановленого на шоломі. Тут надавалася практично вся інформація, доступна на HUD, така як символи польоту та зброї, а також інформація про завдання могла бути представлена перед очима пілота на оглядовому щитку шолома з додаванням зображень, отриманих за межами нормального діапазону людського зору, таких як інфрачервоні зображення, що передаються з бортових датчиків (*Typhoon helmet*, 2023).

На сьогодні пріоритетний напрям – це розробка шолома з нашоломними дисплеями HMD (рис. 9). Як було зазначено українськими фахівцями в дослідженні, присвяченому тенденціям удосконалення екіпіровки військового льотчика, «британська компанія BAE Systems розробила для льотчиків-винищувачів шолом Striker II» (*Клюшніков, Єрилкін, Марченко, 2017*). Розглянемо детальніше його інноваційні особливості та оновлення, що відбулись за останні роки.

Шолом Striker II був розроблений в межах партнерської оборонної програми Eurofighter Typhoon за участі Великої Британії, Німеччини, Італії, Іспанії та досвіду ведучих оборонних компаній Європи: Airbus Defense & Space, BAE Systems, Leonardo. В межах програми у Великій Британії працюють спеціалісти найпотужніших партнерських компаній – Leonardo UK, Rolls Royce, MBDA та інші (*Typhoon helmet*, 2023).

Виробник Striker II підкреслює унікальність шолома як такого, що поєднує в собі поле зору 40, кольоровий дисплей з вбудованим нічним баченням нового покоління EBAPS™, додатковий 3D-звук і перевірену в боях технологію відстеження цілей. Високотехнологічний шолом підтримує відображення сенсорних систем з високою роздільною здатністю, що дозволяє пілотам бачити крізь корпус літака. Використовуючи оптичні датчики, вбудовані в дрон, Striker II миттєво обчислює точне положення і кут нахилу голови пілота – незалежно від того, куди дивиться пілот, Striker II відображає точну інформацію про наведення. Інфрачервоні світлодіоди використовуються для розрахунку положення голови пілота та її кута. Світлодіоди на шоломі блимають і датчики в кабіні виявляють миготіння. Далі дані використовуються для розрахунку того, куди дивиться пілот. Коли пілот повертає голову, система

постійно переналаштовується, щоб використати найкращу комбінацію датчика та світлодіода для отримання найточнішого результату (*Typhoon helmet*, 2023).

Рис. 9. Льотчик в шоломі з нашоломним дисплеєм HMD

Цікавими є не тільки характеристики шолома, а й особливості його індивідуального виготовлення для кожного пілота, оскільки він повинен ідеально відповідати розміру, щоб забезпечити рівномірний розподіл ваги. Голова пілота сканується за допомогою лазера для визначення розміру і форми, потім розробляється 3D-модель голови. Інший важливий параметр – відстань між очима, оскільки промінь світла від дисплея повинен збігатися з зіницею пілота.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі дослідження було систематизовано причини та напрями удосконалення спеціального одягу та обладнання льотчиків Королівських Повітряних сил Великої Британії в історичному контексті. Основними чинниками удосконалення льотного одягу Королівських повітряних сил були:

- самостійний статус, набутий повітряними силами у 1918 р. (розробка та виготовлення офіційного льотного одягу за встановленими стандартами та з певним цифровим і літерним маркуванням);
- нові технічні характеристики літаків, що потребували постійного оновлення та розробки спеціального одягу для екіпажу;
- воєнні конфлікти, які призвели до технологічного розвитку: поява електроніки, обчислювальної техніки, легкої оптики, нові можливості у розробці льотного одягу. Зміна ролі льотних шоломів з суто захисної на таку, що доповнює системи озброєння (нашоломні приціли, дисплеї).

Основні напрями удосконалення та вимоги до захисних функцій льотного одягу Королівських повітряних сил Великої Британії в історичній ретроспективі: потреба у зносостійких, водостійких, гідроізоляційних дихаючих, стійких до розривів, вогнезахисній тканині; захист від низьких температур; захист очей від ультрафіолетових променів; захист голови від травмувань; захист льотчиків від гіпоксії та декомпресійної хвороби (кисневі системи та протиперевантажувальні костюми); потреба в удосконаленні систем озброєння та високої точності атак в межах новаторського багатодоменого поля бою (нашоломні дисплеї HMD).

Очевидно, що майбутнє розроблення спеціального одягу та обладнання створюється за участі авіаційних технологій та експлуатаційних вимог. Напрями розробки прогнозуються як створення систем забезпечення захисту від біологічних, хімічних атак та від ядерного спалаху.

Майбутні розробки для літаків лежать в галузі авіоніки – обчислювальні технології, удосконалення та інтеграція датчиків, методів та систем візуальної та аудіокомунікації. Головна роль у покращеннях належить нашоломному дисплею HMD, який має бути зменшеним за масою та фізичними розмірами. Потенціал альтернативних технологій обговорювався НАТО ще у 1998 р., та був визначений як засіб зв'язку пілота з управлінням системами літака: розпізнавання мови системами, що дозволяють пілоту безпосередньо розмовляти з літаком. У довгостроковій перспективі розглядається можливість використання нюху як сигналізатора про реакцію пілота на запах гару в кабіні; спілкування з пілотом через тактильні датчики – через жести, через первинні сенсори людини – очі, вуха (візуальні, аудіо та аудіо/візуальні).

Таким чином, подальші дослідження за темою удосконалення спеціального одягу та обладнання льотчика актуалізують вивчення особливостей новітніх технологій шоломів, захисного одягу, розумних матеріалів в контексті потреб мультидоменої інтеграції.

Використані посилання

Андрієнко О.В., Бояров В.Т., Кайдаш К.І., Чередніков О.М., Хмель Є.В. (2021). Алгоритм ергономічної оцінки дослідних зразків льотно-технічного обмундирування. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. Вип. 4(10). С. 5–13.

- Бендик В.В. (1996). В небе Восточной Галичины. *Авиация и Время*. № 6. С. 36.
- Візія повітряних сил 2035. (2020). Міністерство оборони України. Командування Повітряних Сил Збройних Сил України. С. 42. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Viziia_Povitrianykh_Syl_2035.pdf (дата звернення: 07.08.2024).
- Карпов В. В. (2015). Проблематика становлення української уніформістики в новітній період. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Ч. 26-27. С. 397–404.
- Кирея В. В. Авіація Української Галицької Армії (1918 – 1920): дис. ... канд. іст. н. : 20.02.22. Львів, 2017. 191 с.
- Клюшніков І.М., Єрилкін А.Г., Марченко О.М. (2017). Розвиток, бойове застосування та озброєння авіації. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. № 1(26). С. 27–29.
- Матвейцова Д.С., Карван С.А., Параска О.А. (2014). Нанотехнології у виробництві текстильних матеріалів. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. № 5. С. 55–60.
- Франко П. Летунський відділ У.Г.А. (1937). *Літопис Червоної Калини*. Ч. 11. С. 12.
- Фостаковський І. (1958). Летунство. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії). Вінніпег. С. 227.
- Хмель Є.В., Корольов О.О., Андрієнко О.В. Бойченко О.І. (2022). Концептуальний підхід до визначення вимог до фізико-механічних властивостей тканин для виготовлення льотно-технічного обмундирування для авіації Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. Вип. № 2 (12). С. 145–151.
- Хмель Є.В., Корольов О.О., Чередніков О.М. (2022). Комплексна оцінка недоліків льотно-технічного обмундирування для льотного складу авіації Повітряних Сил. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. Вип. № 4 (14). С. 156–168.
- Харук А. (2023). Як зародилася військова авіація в Україні. Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-zarodilasja-viiskova-aviatsiia-v-ukrayini-andrii-kharuk/> (дата звернення: 19.04.2024).
- Хронологічна таблиця “Історія Авіації” за авторством А. Довгалюка (2022). URL: <https://naurok.com.ua/dokument-do-lekci-aviaciya-yak-galuz-tehniki-285482.html> (дата звернення: 20.04.2024).
- Чмир М. (2024). Символіка нарукавних знаків збройних сил ЗУНР-ЗОУНР 1918 – 1919 рр. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. С. 308–328.
- Шанківський Л. (2023). Стрий і Стрийщина у визвольній війні 1918–1920 рр. URL: http://www.jl.lviv.ua/n70texts/Shankivskyj_Strij_u_vijni_18-20.htm (дата звернення: 21.05.2024).
- Юрова Т.М. (2015). Вплив Першої світової війни на дизайн уніформи XX-XXI ст. *Гілея: науковий вісник*. № 96 (5). С. 108–113.
- Янчак Я., Козицький А. (2012). *Крила над Галичиною: нариси з історії повітроплавання та авіації у Галичині кінця XVIII – поч. XX ст.* Львів: Апіорі. 224 с.

Royal air force museum. URL: <https://www.raf.mod.uk/careers/life-in-the-raf/our-hitech-gear/> (дата звернення: 17.05.2024).

Jenkins, Dennis R. (2012). *Dressing for altitude: U.S. aviation pressure suits*. Wiley Post to space shuttle. Washington, NASA SP. p. 527.

Graham Rood (2014). A Brief History of Flyng clothing. *Journal of Aeronautical History*. Paper No. 01. P. 43–80.

Graham Rood (2020). The Royal Aircraft Establishment Farnborough 100 years of Innovative Research. Development and Application. P. 53–113. URL: <https://www.aerosociety.com/media/13851/paper-2020-03-rood-rae-100.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).

Burberry History (2023). URL: <https://www.burberryplc.com/en/company/history.html> (дата звернення: 19.05.2024).

Mark Gordon. (2012). The History of the Modern Nomex Flight Suit. URL: <https://carterny.com/the-history-of-the-modern-nomex-flight-suit/> (дата звернення: 24.08.2024).

WW1 R.F.C. Sidcot Flying Suit. (1993). URL: https://www.historicflyingclothing.com/en-GB/ww1-r-f-c-sidcot-flying-suit/prod_13251#.ZELt_nbP1PY (дата звернення: 20.08.2024).

Flightgear.Ch. Great Britain. (1993). URL: <https://www.flightgear.ch/rfc-dunhill> (ара звернення: 26.08.2024).

Mark Ridge Suit. (2019). URL: <http://www.astronautix.com/m/markridgesuit.html> (дата звернення: 27.08.2024).

What is a Head-up Display? URL: <https://www.baesystems.com/en-us/definition/what-is-a-head-up-display> (дата звернення: 28.08.2024).

Typhoon helmet. (2023). The Typhoon's latest weapon isn't something slung under the wing – but a system with 'brains' that sits on the pilot's head. URL: <https://www.baesystems.com/en/product/typhoon-helmet> (дата звернення: 29.08.2024).

G-suit. (2023). URL: <https://www.wikiwand.com/en/G-suit> (дата звернення: 30.08.2024).

References

Andrienko O., Boiarov V., Kaidash K., Cherednikov O., Khmel Y. (2021). Ergonomic evaluation exploratory prototypes algorithm of fligt technical gear. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho naukovo-doslidnoho instytutu vyprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniki*. No. 4(10). P. 5–13 (ukr.).

Bendyk V. (1996). In the sky of Eastern Galicia. *Aviaciya i Vremya*. No. 6. P. 36 (rus.).

Vision of the Air Force 2035. (2020). P. 42. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Viziia_Povitrianykh_Syl_2035.pdf [Accessed August 7, 2024] (ukr.).

Karpov V. (2015). Problematyka stanovlennia ukrainskoi uniformistyky v novitnii period. [Problems of the formation of Ukrainian uniformitarianism in the modern period]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*. No. 26–27. P. 397–404 (ukr.).

Kyreia V. (2017). Aviation of the Ukrainian Galician Army (1918 – 1920) : dis. ... cand. of hist. : 20.02.22. Lviv (ukr.).

Kliusnikov A., Yerilkin A., Marchenko O. (2017). Trends in the improvement of the equipment of the military pilots. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy*. No. 1(26). P. 27–29 (ukr.).

Matveitsova D., Karvan S., Paraska O. (2014). Nano technology in the production of textile materials. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Tekhnichni nauky*. No. 5. P. 55–60 (ukr.).

Franco P. (1937). Flight Department U.H.A. *Litopys Chervonoï Kalyny*. No. 11. 12 p. (ukr.).

Fostakovskiy I. Letunstvo. (1958). Aviation. Ukrainian Galician Army. On the 40th anniversary of her participation in the liberation contests (materials for history). Vinnipeg. 227 p. (ukr.).

Khmel Y., Korolev A., Andrienko O., Boichenko O. (2022). Problematic issues regarding the development of flight techniques for aviation of the Armed Forces of Ukraine. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnogo naukovo-doslidnoho instytutu vyprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky*. No. 2 (12). P. 145–151 (ukr.).

Khmel Y., Korolev A., Cherednikov O. (2022). Comprehensive assessment of shortcomings of flight and technical uniforms for flight composition of Air Forces. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnogo naukovo-doslidnoho instytutu vyprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky*. No. 4 (14). P. 156–168 (ukr.).

Kharuk A. How military aviation was born in Ukraine. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-zarodilas-ia-viiskova-aviatsiia-v-ukrayini-andrii-kharuk/> [Accessed April 20, 2024] (ukr.).

Chronological table "History of Aviation". URL: <https://naurok.com.ua/dokument-dolekci-aviaciya-yak-galuz-tehniki-285482.html> [Accessed April 20, 2024] (ukr.).

Chmyr M. (2004). Symbolism of armbands of the ZUNR-ZOUNR 1918-1919 armed forces. *Spetsialni istorichni dysypliny: pytannia teorii ta metodyky*. P. 308–328 (ukr.).

Shankivskiy L. Stryi and Stryshchyna in the liberation war of 1918-1920. URL: http://www.ji.lviv.ua/n70texts/Shankivskyj_Stryj_u_vijni_18-20.htm [Accessed May 21, 2024] (ukr.).

Yurova T. (2015). The influence of the First World War on the design of uniforms of the 20th-21st centuries. *Gileia: naukovi visnyk*. No. 96 (5). P. 108–113 (ukr.).

Yanchak Y., Kozytskiy A. (2012). Wings over Galicia: essays on the history of aviation and aviation in Galicia at the end of the 18th century - the beginning of 20th century. Lviv. 224 p. (ukr.).

Royal air force museum. URL: <https://www.raf.mod.uk/careers/life-in-the-raf/our-history-tech-gear/> [Accessed May 17, 2024] (eng.).

Jenkins, Dennis R. (2012). Dressing for altitude : U.S. aviation pressure suits. Wiley Post to space shuttle. Washington, NASA SP. p. 527 (eng.).

Graham Rood. (2014). A Brief History of Flying clothing. *Journal of Aeronautical History*. Paper No. 01. P. 43–80 (eng.).

Graham Rood. (2020). The Royal Aircraft Establishment Farnborough 100 years of Innovative Research. Development and Application. Paper 04. P. 53–113. URL: <https://www.aerosociety.com/media/13851/paper-2020-03-rood-rae-100.pdf> [Accessed April 15, 2024] (eng.).

Burberry History. (2023). URL: <https://www.burberryplc.com/en/company/history.html> [Accessed May 19, 2023] (eng.).

Mark Gordon. (2012). The History of the Modern Nomex Flight Suit. URL: <https://carterny.com/the-history-of-the-modern-nomex-flight-suit/> [Accessed August 24, 2024] (eng.).

WW1 R.F.C. Sidcot Flying Suit. (1993). URL: https://www.historicflyingclothing.com/en-GB/ww1-r-f-c-sidcot-flying-suit/prod_13251#.ZELt_nbP1PY [Accessed August 20, 2024] (eng.).

Flightgear.Ch. Great Britain. (1993). URL: <https://www.flightgear.ch/rfc-dunhill> [Accessed August 26, 2024] (eng.).

Mark Ridge Suit. (2019). URL: <http://www.astronautix.com/m/markridgesuit.html> [Accessed August 27, 2024] (eng.).

What is a Head-up Display? URL: <https://www.baesystems.com/en-us/definition/what-is-a-head-up-display> [Accessed August 28, 2024] (eng.).

Typhoon helmet. (2023). The Typhoon's latest weapon isn't something slung under the wing – but a system with 'brains' that sits on the pilot's head. URL: <https://www.baesystems.com/en/product/typhoon-helmet> [Accessed August 29, 2024] (eng.).

G-suit. (2023). URL: <https://www.wikiwand.com/en/G-suit> [Accessed August 30, 2024] (eng.).

Ponomarenko M., Iurchenko M.

THE HISTORY OF THE ROYAL AIR FORCE PILOTS' UNIFORM OF THE UNITED KINGDOM

This article is a part of a thorough scientific study that involves analyzing the history of the uniform of air force pilots from different countries, whose experience in this field is the most powerful and influences current trends in research, development and production of flight technical uniforms. The purpose of the article is to analyze the history of special clothing for military pilots of the Royal Air Force (RAF), which was the first to appear as an independent air force, not subordinate to other branches of the military, and significantly influenced the development of flight uniform in the world. The use of combat aviation is important for ensuring national security. At the same time, the effectiveness of combat missions and the probability of pilot survival depends on both the airworthiness of the aircraft and the quality of the air defense system. Now, new requirements are being put forward to flight suit, taking into account the progress of aviation technology, the appearance of new aircraft models, the designs of which are becoming more and more complex and technologically innovative, and the aerodynamic characteristics are more powerful. In addition, it is necessary to take into account the performance of flights in extreme weather conditions, an aggressive environment (radioactive, biological, chemical) and in conditions of live fire. The theoretical basis is the work on the history of costume, uniform studies, ergonomics, aviation history and methods of researching flight and technical uniform, which makes the article an interdisciplinary study. The research methodology is based on comparative analysis and generalization; historical, comparative and systematic methods, which made it possible to identify the peculiarities of flight suit development, the reasons for its changes and the history of the formation of requirements for functional qualities. The article analyzes the stages of special clothing development and equipment of British military pilots in historical retrospect; analyzes the reasons and directions of development and improvement of their costume; summarizes the requirements for special clothing and equipment in terms of its protective functions; provides prospects for further development, taking into account the achievements of the latest technologies in the creation of helmets, protective clothing, smart materials.

Keywords: history of costume, flight uniform, Royal Air Force (RAF), Great Britain, airplanes.

УДК 9.355.477 «1914»

СЛОБОДЯНЮК М. В.

<https://orcid.org/0009-0009-6369-6336>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.283-292>

ФОРМУВАННЯ ДОБРОВОЛЬЧОГО ЛЕГІОНУ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ: МІФИ ТА РЕАЛІЇ

Рецензія на монографію: Лазарович М. Легіон Українських Січових Стрільців. Формування, ідеї, боротьба. 2-ге вид., доп. Тернопіль: Вид-во «Джура», 2016. 628 с.: іл.

Події історії людськості, на жаль, переповнені міфами та вигадками. Особливо їх багато у військовій історії, пов'язаній з війнами та збройними конфліктами, що не дивно. У цих подіях завжди є переможець, і є й той, хто зазнав поразки. Тому переможець хоче показати себе у кращому світлі, а той, хто програв, намагається виправдатися за цю поразку. Все це й дає поживу для створення міфів, які спотворюють реальність нашого життя.

Історичні міфи загалом є двох основних типів.

Перший тип – це політична міфологізація історичних подій. Історія слугує опорою будь-якій владі, будь-якому політичному режиму або політичній силі, тому політики й намагаються (у більшості випадків, на жаль – досить вдало) створювати міфологію своїх величних дій, а всі помилки та поразки приписують своїм противникам.

Міфи другого типу пов'язані з компетенцією історика, який досліджує ці події. Для наукового дослідження треба добре знати, які організований та функціонує та чи інша держава, той чи інший владний організм, який задіяний у історичних подіях (це й політичні партії та організації, армії, промисловість, наука, релігія тощо). У випадках, коли компетенція історика виявляється недостатньою, він часто намагається компенсувати це своїми власними міркуваннями та вигадками, що й спотворює реальність і творить історичні міфи.

Особливо це має значення при дослідженні військової історії, яка, як і її дієві сили – армії – є досить специфічними структурами, які

Слободянюк Михайло Васильович, кандидат історичних наук, незалежний дослідник, м. Львів.

© Слободянюк М. В., 2025.

часто дуже несхожі у противників. Нерозуміння цих розбіжностей приводить до того, що на дії однієї сторони часто переноситься логіка дій противної, тому й ці дії неправильно розуміються, а значить, міфологізуються.

Всі ці особливості мають місце при дослідженні діяльності Легіону Українських Січових Стрільців у Першій світовій війні. Особливо їх багато на початковому періоді, при створенні Легіону у серпні 1914 року. Пов'язані вони зі специфікою створення добровольчих військових структур у австрійській імперії.

Якщо проаналізувати дослідження українських істориків цього начального періоду формування Легіону (на прикладі кандидатської дисертації Миколи Лазаровича «Легіон Українських Січових Стрільців. Формування, ідея, боротьба», яка вийшла окремою монографією у 2016 році), то всі основні проблеми з формуванням Легіону Українських Січових Стрільців вважаються наслідком негативної діяльності австрійської влади та польських націоналістів. Як виясняється, багато чого тут є лише певними історико-політичними міфами.

Проаналізуємо основні положення, які вже майже 100 років викладаються з застосуванням міфів, і викладені М. Лазаровичем у його згаданих праці.

Основною українською ідеєю при формуванні Легіону УСС стало те, що австрійська влада та польські націоналістичні верстви в Галичині всіляко намагалися перешкодити створенню українського Легіону. Для цього вони використовували різні методи, серед яких були наступні.

Перешкоди у мобілізації українців до Легіону владних структур. Як писав М. Лазарович, *«спостерігаючи за активністю, з якою українці почали організовувати своє військо, австро-польська адміністрація занепокоїлась. Вона чинила всілякі перешкоди мобілізації українських добровольців...»* (с. 79). Джерела того часу дійсно дають підстави говорити про суттєву протидію формуванню української військової формації. Проте, тут важливо зауважити, що у поданому М. Лазаровичем твердженні австрійська влада (тобто, адміністрація Австрійської імперії у Відні) та польські націоналістичні чинники в Галичині об'єднані в одне ціле, хоча це не зовсім так. Для імперської адміністрації у Відні і польські сепаратні течії, і український рух складали однакову небезпеку існуванню імперії. При цьому польський націоналістичний рух, за

визначеннями віденських можновладців, був більш небезпечним для Австрійської імперії, ніж український. Поляки відверто мріяли про відновлення своєї держави, знищеної в тому числі й за допомогою Австрії, і мали для цього значно більше важелів, ніж українці, які у прагненні власної держави робили лише перші кроки. Намагання українців обмежувалися у цей період досягненням певної автономії у складі Австрійської імперії та надання українцям тих прав і привілеїв, які мали інші панівні нації: німці (австрійці), угорці, чехи та поляки. Тому українські організації та й український Легіон були менш небезпечними для австрійської влади, ніж польські Легіони. До того ж Легіон був певною протиположною польським військовим добровольчим формуванням, що цілком влаштовувало австрійську владу, але не влаштовувало поляків. Тому варто розділяти реакцію на формування українського Легіону власно австрійської імперської влади від реакції польських націоналістичних кіл, навіть за підтримкою певних польських чиновників цієї адміністрації.

Наступною проблемою М. Лазарович визначив те, що **австрійська військова влада, яка дозволила формування Легіону, «відмовляла йому в тих правах, які мала регулярна армія»** (с. 80). В цьому проявилася повне нерозуміння автора основ існування регулярної армії будь-якої держави. Жодне добровольче формування не може в державі мати такі самі права, які має регулярна армія, бо вони не є цією армією. Привілеїв на це має лише армія, яку утримує держава. А цією армією добровольці ставали лише після того, як їх зараховували до складу регулярної армії, і лише з цього часу розповсюджували на них права військовослужбовців. До того офіційно це були лише звичайні цивільні громадяни, які мають бажання стати військовою організацією. При цьому особливість відношення до військових (до регулярної армії) в Австрійській імперії та досвід Легіонів (як польського, так і українського) свідчить, що навіть після включення їх до складу австрійської армії вони не отримали рівних прав з регулярною армією, тому що влада вважала їх лише тимчасовими військовими формуваннями, які після війни мали бути ліквідовані. З цим пов'язана, наприклад, така проблема, як військові звання в Легіоні (знову-таки як в українському, так і в польському). На початку створення добровольчих легіонів їх члени не мали права іменувати себе офіцерами і унтер-офіцерами, оскільки ці звання присвоювалися виключно

австрійською військовою владою. Вони могли іменуватися лише чиновниками цивільних рангів, але цього не бажали. Тому поляки звернулися до своїх традиційних назв військових рангів, наприклад, не лейтенант, в підпоручник, не гауптман – а капітан і т.д. В Українському Легіоні спочатку ці ранги називалися за посадою (десятник, сотник, курінний), а після того, як Легіон УСС став частиною регулярної австрійської армії, їм дозволили мати офіцерські та унтер-офіцерські звання, але з обов'язковою додачею «легіону» (легіон-гауптман, легіон-кадет і т. д.). Це мало показати, що це не справжні професійні офіцери австрійської армії, а лише тимчасові добровольці.

Тому, наприклад, Дмитро Вітовський, який командував сотнею (ротою), лише на фронті отримав звання легіон-лейтенанта. До речі, стосовно Д. Вітовського існує інший український історичний міф – що він, будиши офіцером австрійської армії, був позбавлений цього звання за свою політичну діяльність. Справа в тому, що Вітовський ніколи не мав офіцерського звання в австрійській армії. Як однорічний доброволець, він після року військової служби отримав звання «кадета резерву», тобто лише кандидата на офіцерське звання. За політичні виступи його й позбавили цього звання, натомість надавши йому звання «фельдфебель – офіцер шарже унвірдіг», тобто, фельдфебеля, який у воєнний час може виконувати обов'язки офіцера. Тому після вступу до Легіону він мав право носити свої рангові відзнаки австрійського унтер-офіцера (фельдфебеля), при цьому командуючи сотнею. То ж він принципово відмовлявся носити будь-які рангові знаки, аж до того часу, коли йому на фронті й не надали це офіцерське звання «легіон-лейтенанта».

Наступна претензія до австрійської влади від М. Лазаровича полягала в тому, що *«до легіону заборонили вступати військово-зобов'язаним, до нього дозволяли брати тільки тих добровольців, які зголошувалися самі, без будь-якої агітації»* (с. 80). Знову-таки автор не розуміє, що на цей час в імперії йшла мобілізація. Призивали всі ресурси, що мали бути залучені до регулярних частин австрійської армії, які розгорталися до воєнного стану. Тому військовозобов'язані й мали йти туди, у ті частини, де вони були приписані, а не в Легіон. Лише в подальшому вони мали право подавати прохання на переведення їх до Легіону УСС, але вже тоді, коли Легіон був на фронті, тобто, вже був такою самою частиною австрійської армії, як і інші частини, де вони проходили службу.

В даному випадку при висловлюванні цих претензій до австрійської влади проявилася одна дуже дивна річ. Всі історики, які писали і пишуть на теми створення Легіон українських Січових Стрільців, жодного разу не згадали про існування в Австрійській імперії закону, який власно регламентував створення добровольчих військових організацій. Це саме той випадок, про який вже згадувалося, що сучасні українські історики, які мають досвід формування лише добровольчих структур в Україні, переносять його на події 1914 р., які докорінно відрізнялися від сучасності. Тому варто дещо зупинитися на цьому.

Добровольчі військові формування в історії Австрії мали місце ще з XIV-XV століть. Австрія стала Австрійською імперією лише з 1805 р., а до того це була не Австрійська імперія, а Священна Римська імперія німецької нації, лідер якої, імператор, вибирався певними можновладцями цієї імперії. Як правило, це був саме австрійський ерцгерцог, який і ставав імператором. Тому армія цієї імперії складалася з різних формувань, які створювали німецькі герцоги, князі, курфюрсти, барони, біскупси, території яких входили до складу цієї імперії. З XVII століття, з формування регулярної армії, ці добровольчі формування продовжували мати місце, але тепер вже їх створення відбувалося у певних рамках, які визначала влада імператора. По-перше, створювати добровольчу частину (у цей час, як правило, полк або батальйон) могла лише індивідуальна особа, яку називали власником цього формування (німецькою – «інгабером»). Він міг реально командувати добровольцями, а міг доручати це призначеному офіцеру. Мав широкі права, аж до призначення на посади офіцерів частини. Проте була одна обов'язкова умова – формування мало відбуватися лише за кошти самого власника, без будь-якої державної допомоги. І лише після того, як частина була сформована, укомплектована, озброєна, навчена бойовій діяльності, вона передавалася до складу імперської армії, і з цього часу всі витрати на її утримання вже йшли з казни держави. При цьому власник мав почесні права, але не втручався у застосування своєї частини у війні. Так були створені більшість старих регулярних полків австрійської армії. Звичайно, у XIX та XX століттях ці правила були суттєво змінені, і власник вже не мав прав впливати на свою частину. Це звання стало лише почесним, наблизившись до іншого титулу, який існував у багатьох арміях – «шеф полку». Проте можливість створення добровольчих формування в

імперії залишалася, і вона була регламентована спеціальним законом від 1855 року. Отже, цей закон і діяв в момент формування Українського Легіону Січових Стрільців, і певні проблеми, які озвучують сучасні українські історики, були пов'язані саме з нерозумінням сучасних авторів цього закону. Тому багато з того, що визначається українськими істориками як негативне ставлення від австрійської влади, насправді було викликані саме цими правилами формування добровольчого Легіону. Серед основних з цих проблем, які виникли через нерозуміння австрійського закону, були наступні:

Брак грошей на створення Легіону. Як ми вже зазначили, на це мали йти лише приватні кошти власника («інгабера») добровольчого формування. При цьому жодних політичних організацій як творців добровольчих формувань австрійська влада не визнавала. Тому й Головній Українській Раді на чолі з К. Левицьким та Українській бойовій управі довелося призначити Теодора Рожанковського цим самим «інгабером», який і відповідав перед австрійською владою за формування Легіону. При цьому М. Лазарович пише про «тимчасове призначення» (с. 75), якого для австрійської влади тоді не існувало.

А це і привело до конфлікту Т. Рожанковського з ГУР, сутність якого дещо вуалюється українськими істориками та українськими політиками того часу. Для того, щоб зняти з себе тягар утримування вояків Легіону, політики на чолі з К. Левицьким намагалися якнайшвидше відправити Легіон на фронт, після чого він мав вже фінансуватися австрійською військовою владою. Проте Т. Рожанковський розумів, що погано навчені люди будуть швидко знищені в боях, тому й не дав цього зробити. А переступити через нього політики не могли, бо ж це він формально формував Легіон, а не вони. Тому довелося шляхом політичних інтриг змусити Т. Рожанковського добровільно (зняти формально вони його не могли) піти з посади і призначити більш піддатливого Михайла Галущинського, який і зробив це на поталу українським політикам того часу.

Саме браком грошей в українців при формуванні Легіону й визначаються певні реальні події, які політики подавали як знущання австрійської влади над Легіоном. Це і одягання легіонерів у старі австрійські лахміття – на пошиття форми коштів не було, і все, що вони могли зробити, – це придбати за копійки стару форму на складах австрійської армії. Брак грошей пояснює й погане харчування легіонерів, брак взуття, погані санітарні умови, розміщення в Мукачеві у замку Паланок, який не використовували

австрійські військові через погані житлові умови, а лише у вигляді тюрми (та й ту, до речі, згодом звідти забрали).

Окремий міф виник з проблемами озброєння Легіону. Слідом за політиками того часу історик М. Лазарович з обуренням пише, що *«українським добровольцям, на відміну від поляків, австрійські власті видали мало на що придатні одонабоєві карабіни застарілої системи Верндля, які були зняті з озброєння ще наприкінці 1880-х років»* (с. 81). По-перше, ці ж карабіни Верндля отримали й польські легіонери, реакція яких, до речі, була така сама. А сутність питання полягала в тому, що, за законом, власник («інгабер») мав придбати озброєння для своєї частини за власний кошт. В українців грошей на це не було, а от поляки мали їх в достатку – лише один Львів на польські легіони зібрав мільйон крон! Тому поляки й звернулися до збройових заводів в Чехії, які виробляли сучасні карабіни Манліхера, з проханням продати їм ці гвинтівки. Проте їм ввічливо пояснили, що заводи на даний час виконували мобілізаційне замовлення держави, і зайвих карабінів вони не мали. Тому продати їм вони нічого не могли, але пообіцяли після того, як мобзамовлення буде виготовлене через декілька місяців, продати полякам потрібні їх карабіни без обмеження.

Але треба було готувати легіонерів, робити з них солдатів, а це було неможливе без зброї, яка є основним елементом підготовки піхотинця. Тому і українці, і поляки звернулись до австрійського військового керівництва з проханням надати їм хоч якусь зброю, щоб можна було вести підготовку людей. Австрійці могли у цей час дати лише непотрібні карабіни Вердля, які й застосували для підготовки особового складу до того часу, як легіони були передані в австрійську армію і отримали вже нову зброю на фронті. Таким чином, допомога австрійської влади перетворилася на знущання над легіонерами!

Така сама ситуація виникла і з визначенням кількісного складу Легіону Січових Стрільців, що створило ще один міф. Тут маємо версії українського історика Осипа Думіна, основою яких стало вже традиційне звинувачення австрійської влади. До речі, більшість цих звинувачень, які ми розглядаємо і які виявляються лише нерозумінням процесів формування добровольчої військової частини в Австро-Угорській імперії, ми завдячуємо саме О. Думіну, за яким їх десятки разів переписували українські історики.

Його версія – що *«австрійські власті не хотіли допустити до розширення українського легіону, бо це б неминуче привело до активізації українського національного руху»* (с. 89). В це укладалися й інші версії Д. Думіна, які частково до сих пір повторюють українські історики. До них відносилися й опір Українських Січових Стрільців складати присягу на вірність Австрії та відмова їх йти походом на Почаїв проти російського війська (останнє реально було лише ініціативою українських політиків, які не мали грошей утримувати Легіон УСС).

На заклик, як подають історики, серед українців Галичини зголосилися маже 28000 чоловік. Знову таки, у цьому випадку звернемося до праці М. Лазаровича. Він пише: *«Початково намічалось сформувати 8 піхотних куренів УСС... Однак уже невдовзі попередні домовленості було порушено й австрійське командування оголосило, що загальна кількість стрільців складатиме 3000 чоловік, які мали бути поділені на курені у складі 4-х сотень по 200 чоловік кожен»*. При цьому знову додає, що *«австрійська влада дозволила організувати два польських легіони по 8 куренів піхоти, з окремим відділом кінноти й артилерією»* (с. 85). Як бачимо, знову українські політики того часу нагодували нас історичним міфом для того, щоби зняти з себе відповідальність за нездатність створити досить великий український Легіон і перекласти цю відповідальність на політичних противників, яким виступали і австрійська влада, і поляки.

А реальна відповідь на це питання була досить проста. Не маючи грошей на утримання цієї кількості людей, українці, на відміну від поляків (які гроші мали), були змушені звернутися за допомогою до австрійського військового командування в Галичині. Так, дійсно, у цей час український Легіон УСС австрійцям був потрібен, але, не як військова сила. Навіть 28000 бійців при мобілізації в австрійську армію декількох мільйонів солдатів у цей час жодної військової проблеми для Австрії не вирішували. Легіон був потрібний в першу чергу як політичне свідчення підтримки українського населення політики Австрійської імперії у веденні війни з Російською імперією, на території якої також мешкали мільйони українців. Тому з цих міркувань австрійське командування згодилося допомогти українцям.

Але виділяти великі гроші на утримання 28000 мало придатних на той час до служби людей австрійці вважали непотрібним. Тому вони й погодилися допомагати лише утриманням 3000 бійців, найбільш придатних до служби, з яких, як вони вважали, можна було створити достатньо боєздатну частину. До речі, українські політики та історики нарікали, що австрійська влада не дала їм 100 старшин для Легіону, як вони просили, а обмежилася наданням лише 20. По здоровому міркуванні, австрійці зробили цілком вірно, тому що для 3000 достатньо було й 20 кадрових військових інструкторів, а давати більше – значило забирати їх у регулярних військ, які мобілізувалися, що було вкрай неефективно.

З цим пов'язані й проблеми у спробі пояснити соціальний склад Легіону. Це також пов'язують з негативним ставленням австрійської влади. М. Лазарович написав: *«Кількісне обмеження легіону привело до різкої зміни його соціального складу. Якщо раніше серед добровольців домінувало селянство, то тепер, згідно з наказом австрійської влади, збільшилася питома вага інтелігенції»* (с. 91).

У своїй праці М. Лазарович зазначав, що до Легіону залучали лише тих, хто не мав зобов'язання служби в австрійській регулярній армії: ними ставали *«молодші 18-ти років і старші 50-ти, а згодом і понад 55 років, а також військовоне придатні»* (с. 76-77). При цьому історик зробив одну суттєву помилку, яка не дала йому змогу зрозуміти, чому соціальний склад Легіону став таким, як він зазначав, – тобто, що в Легіоні при формуванні збільшилася питома вага інтелігенції, яка в деяких сотнях, зокрема Вітовського та Дідушка, доходила до 80-90%. Справа в тому, що до Легіону добровільно йшли не лише згадані М. Лазаровичем категорії, а також чоловіки цілком призовного віку, які були військовозобов'язаними, але мали відтермінування від призову. До такої категорії відносилися студенти вищих та середніх освітніх закладів Австрійської імперії. Їм давали можливість закінчити навчання, і лише після цього їх призивали в армію, при цьому, як правило, робили їх офіцерами резерву. А у 1914 р. ще жодна з учасників війни не передбачала, що ця важка війна буде тривати чотири роки, тому і вважалося, що цілком достатньо буде тих, кого мобілизують відразу. Тому в Легіон й прийшло багато української студентської молоді віком від 20 до 30 років.

Коли ж стало ясно, що ні 28000, ні навіть 10000 утримати не вдасться, то, і це зрозуміло знову-таки для кожного, знайомого з військовою справою, першими з цих добровольців відправили по домівках старих чоловіків, віком за 50 років, та зелену молодь до 18 років, які вважалися малопридатними для служби. Тож залишилися в Легіоні переважно молоді здорові чоловіки, які як раз і були колишніми студентами. Це підтверджує й М. Лазарович, працю якого ми взяли за приклад: абсолютну більшість серед стрільцтва становила молодь: у віці до 22 років – 75%, від 22 до 27 років – 16% (с. 91).

Наведені дані легко пояснюють цей феномен, власно, чому Легіон мав такий «інтелігентський» грамотний склад.

В цілому наведені деякі відомості стосовно формування українського Легіону Січових Стрільців ілюструють, як недостатні знання структури і правил існування австрійської армії та загалом Австрійської імперії призводять до появи історичних помилок, міфів та непрофесійних досліджень, які, на жаль, тиражуються і стають в результаті історичною істиною для населення.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Василинчук А.В.</i> Бердичівсько-Житомирська операція республіканських військ Директорії УНР під час антигетьманського повстання (листопад 1918 р.).....	3
<i>Красота І.В.</i> Динаміка розвитку міжконфесійних відносин та їх вплив на політичні процеси в Україні (1991 – 2014 рр.).....	21

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

<i>Автушенко І.Б., Автушенко О.С.</i> Роль приватних військових компаній у повномасштабній російсько-Українській війні	40
<i>Варакута В.П., Хліманцов Т.В., Варакута М.В.</i> Російсько-Українська війна – це війна майбутнього чи минулого?	56
<i>Слободянюк М.А., Лисенко О.Є.</i> Відображення російсько-Української війни в музичній творчості.....	77
<i>Харук А.І.</i> Інформаційна війна як інструмент гібридної агресії: російська пропаганда проти України (2014 – 2022)	100
<i>Мрочковські К.</i> Британські добровольці, що воюють в Україні, – внесок у дискусію в контексті міжнародного гуманітарного права	114

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

<i>Дем'янюк О.Й.</i> Вплив зустрічей у форматі «Рамштайн» на посилення обороноздатності України в 2022 році.....	138
<i>Надрага М.С., Турчак О.В., Теницький С.О.</i> Роль міжнародних союзників у військовій допомозі Україні: огляд матеріалів The guardian за 2023 рік	157
<i>Рудько С.О.</i> Данська модель військової допомоги Україні як прояв нової дипломатії безпеки у міжнародних відносинах.....	177

ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РОЗВИТОК ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

<i>Мальков О.О., Пепеляшко І.М.</i> Еволюція озброєння вертольотів армійської авіації в умовах протидії безпілотним літальним апаратам (досвід російсько-Української війни 2014 – 2025 рр.).....	195
<i>Павлік М.В.</i> Еволюція парку бронетехніки Національної гвардії України під час відсічі російській агресії (2014 – 2021).....	211

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

<i>Аулін О.А.</i> Специфіка впливу військових на політичну сферу Туреччини (1923 – 2023)	227
<i>Гула Р.В., Передерій І.Г.</i> Алкоголь у Другій світовій війні: держави, армії, суспільства	244

ІСТОРІЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

<i>Пономаренко М.В., Юрченко М.С.</i> Історія костюма льотчиків Королівських військово-повітряних сил Великої Британії	267
--	-----

НАУКОВІ ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, ХРОНІКИ

<i>Слободянюк М.В.</i> Формування добровольчого Легіону Січових Стрільців: міфи та реальі.....	283
--	-----

C O N T E N T S

HISTORY OF UKRAINE

<i>Vasylynchuk A.</i> The berdychiv–zhytomyr operation of the republican troops of the Directorate of the Ukrainian people’s republic during the anti-hetman uprising (november 1918).....	3
<i>Krasota I.</i> Dynamics of interconfessional relations development and their impact on political processes in Ukraine (1991 – 2014).....	21

HISTORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: GENERAL QUESTIONS

<i>Avtushenko I., Avtushenko O.</i> The role of private military companies in the full-scale russian-Ukrainian war	40
<i>Varakuta V., Hlimancov T., Varakuta M.</i> The russian-Ukrainian war – is it a war of the future or the past?.....	56
<i>Slobodyanyuk M., Lysenko O.</i> Reflection of the russian-Ukrainian war in musical creativityr... ..	77
<i>Kharuk A.</i> Information warfare as a tool of hybrid aggression: russian propaganda against Ukraine (2014 – 2022).....	100
<i>Mroczkowski K.</i> British volunteers fighting in Ukraine – a contribution to the discussion in the context of international humanitarian law.....	114

HISTORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: PROBLEMS OF MILITARY TECHNICAL ASSISTANCE

<i>Demianiuk O.</i> Impact of the “Ramstein” format meetings on strengthening Ukraine's defense capability in 2022	138
<i>Nadraga M., Turchak O., Tenytskyi S.</i> The role of international allies in military assistance to Ukraine: a review of the guardian's materials for 2023.....	157
<i>Rudko S.</i> The Danish Model of military assistance to Ukraine as an expression of a new security diplomacy in international relations.....	177

HISTORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: DEVELOPMENT OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT

<i>Malkov O., Pepeliashko I.</i> Evolution of army aviation helicopter armament in the context of countering unmanned aerial vehicles (the experience of the russian-Ukrainian war, 2014 – 2025)	195
<i>Pavlik M.</i> Evolution of the armored vehicle fleet of the National Guard of Ukraine during the repulsion of russian aggression (2014 – 2021).....	211

WORLD HISTORY

<i>Aulin O.</i> Specificity of the influence of the military on the political sphere of Turkey (1923 – 2023).....	227
<i>Hula R., Perederii I.</i> Alcohol in world war II: states, armies, societies.....	244

HISTORY OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT

<i>Ponomarenko M., Iurchenko M.</i> The history of the royal air force pilots' uniform of the united kingdom	267
--	-----

SCIENTIFIC REVIEWS

<i>Slobodyanuk M.</i> Formation of the Volunteer Legion of Sich Riflemen: myths and realities	283
---	-----

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

«Військово-науковий вісник» внесений до переліку наукових фахових видань України у галузі історичних наук. Збірник видається Національною академією сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного двічі на рік (весна – осінь). Статті публікуються українською та англійською мовами.

Статті, що подаються до публікації у Віснику, повинні відповідати високому науковому рівню, не бути раніше опублікованими, містити елементи новизни. Вони мають бути структурно побудовані згідно з вимогами Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 р. № 7-05/1. Тобто включати наступні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Обов'язковими елементами статті є:

індекс УДК (універсальний десятиковий класифікатор). Розташовують окремим рядком, у лівому верхньому куті;

прізвище та ініціали автора. Розташовують окремим рядком, у лівому верхньому куті, під УДК;

обліковий запис автора ORCID (має відповідати стандартам ORCID та мати вигляд повного URL (наприклад, <http://orcid.org/0000-0003-1856-0045>). У лівому верхньому куті, під прізвищем та ініціалами автора;

заголовок статті;

анотація українською мовою (не менше 600 знаків з пробілами);

ключові слова (не більше 5) українською мовою.

текст статті (до 40 тис. знаків);

список використаних джерел літератури;

references;

анотація англійською мовою (не менше 1800 знаків з пробілами).

Журнал використовує Harvard Referencing Style (варіант Великої Британії (GB) для оформлення списку використаних джерел, а також для упорядкування внутрішньотекстових посилань. Приклади оформлення списку літератури можна знайти за посиланнями: <http://www.nbu.gov.ua/node/868> та <http://www.emeraldgroupublishing.com/authors/guides/write/harvard.htm?part=2>

Окремо подається інформація про автора (авторів): прізвище, ім'я, по батькові, повна назва організації, посада, вчений ступінь, наукове звання, поштова адреса, телефон, e-mail.

Автор несе відповідальність за додержання вимог чинного законодавства при підготовці матеріалів, норм авторського права та достовірність наведених фактичних даних, зокрема цитат, посилань на джерела, імені і назв.

Рукописи, що не відповідають вказаним вимогам, не приймаються до публікації. Редакційна колегія залишає за собою право проводити редакційну правку рукопису, відхилити його, якщо науковий рівень статті недостатній або не відповідає напрямку Вісника. Рукописи авторам не повертаються. Редакційна колегія не здійснює поштовою пересилку збірників авторам статей.

Інформація щодо надання матеріалів та вимоги до оформлення статей відображені на офіційному сайті видання - vntv.asv.gov.ua.

Редакційна колегія «Військово-наукового вісника».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІЙСЬКОВО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

ВИПУСК 44

Відповідальний за випуск *А. Харук*

Редактори: *Л. Актімова, Т. Животова, Н. Хмелюк*

Коректори: *О. Мінєєва, Н. Іщук*

Комп'ютерний набір та верстка: *Н. Кравець, І. Кметь, А. Патрушева*

Підписано до друку 08.12.2025 р.

Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Century Schoolbook. Офсетний друк.

Умов. друк. арк. 19,00

Обл.-вид. арк. 18,5

Тираж 100 прим.

Замовлення № 62

Видавець та виготовлювач – Національна академія
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
тел.: (032) 258-44-12

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3939 від 14.12.2010 р.